

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_206164

UNIVERSAL
LIBRARY

విద్యానిలయ కుసుమాంజలి—

నా ట్యూ - త్ర శోకము.

పురాణం నూరి శాస్త్రీ

విద్యానిలయము, బందరు.

బందరు, సుధర్మ ముద్రాక్షరశాలావాండు,
శుక్రింపబడియె

1925—1927

వర్వస్వామ్య శంకరితము

[వెల 1-8-0.

తాటాకులలో పచార్లు.

I.

ప్రస్తుతము మనదేశంలో ఆడబడుచున్న స్త్రీనాటకాలు సుమారు నలభైయేండ్లనుంచి ఆంగ్లగీర్వాణరూపక పద్ధతుల సంపర్కమున వ్రాయబడినవి. మొదటినాటకాలను వ్రాసినవారు సంస్కృతాంగ్లభాషా పరిచయముగల పండితులయి ఆంధ్రభాషానేవ సుద్యమించి తెలుగున సంతరణములు, అనుకరణములు, స్వతంత్రనాటకములు వ్రాయుచుండిరి. తరువాత పార్సీ బెంగాలీ హిందీ మహారాష్ట్రీరూపకముల రీతులుకూడ తెలుగునాటకములకు జేరినవి. ఇట్లు అన్యభాషా సంపర్కమున గూర్చబడిన యాటలజూచి పరభాషా పాండిత్యమొదవని వారనేకులు వందలకొద్ది డ్రామాలను వ్రాసి యచ్చొత్తించుచున్నారు.

తెలుగునాటకాల పూర్వరూపములెట్టివి? వీనిజాతీయన్యభావమెట్టిది? నవీననాటకములకు వీనికి యెవ్వధమైన సంబంధమున్నది? మొదలైన ప్రశ్నలు విచారణీయములై పట్టుచుండ నాట్యాంబుజోత్పలములలో దొల్లిటి తెలుగునాటకములు, సుద్దులూ, జంగంకథలు, తోలుబొమ్మలు, యక్షగానములు వీరోత్సవాలు మొదలైన జానపద వినోదముల

నండి పరిణమించెనని సూచించియున్నాము. ఇచ్చట నాటకమంటే దృశ్యప్రసంగమని మాలర్థము. ఇట్లాంటిఆటలు మొరకజిల్లాలలో గొల్లభాగవతులు మొదలయిన ప్రాకృతజన విరోదులచే నాడబడుచున్నవి. కొన్నిముదితములై దొరుకుచున్నవి. ఇవేతెలుగుదేశాన స్వతంత్ర వికాసమొందిన నాటకస్వరూపములు. వీని పూర్వరూపములు లభించుననుకోర్కెతో తంజావూరి సరస్వతీమహాలులోని ప్రాకృతనాటకములను వెదకిచూచినాము. అందు సుమారు ముప్పది తెలుగునాటకాలు మాచేతికందినవి. వీటిని చదివినచూడ నివి విద్యోక్త వికృతంబులుకావనియు, శూద్రభాగవతులచే నాడబడుచుండిన యాటలనియు, వీధిభాగవతములకు సంబంధించినవనియు, ప్రస్తుతపు స్త్రీనాటకములకివి సంబంధించవనియు తెలియుచున్నది. సంస్కృతాంగ నాటకములమీద నాధారపడిన యధునాతనాంధ్రరూపకములలో ప్రాత్రసంభాషణమువలన స్వభావోన్మేషము కథావిన్యాసము యేర్పడుచున్నవి. అంతేగాని నాటకప్రాతల స్వభావమును, కథావిన్యాసమును ప్రాత్రలకు భిన్నమైన సూత్రధారులు వర్ణించి వినరించరు. అయినను వ్రాతలో దొరికేమొదటి తెలుగు నాటకాలు యివేగనుక వీని పరిచయము మనకు నంతోపకరమగుచున్నది. వాటిలోకొన్ని రమ్యసందర్భములు, చక్కనిపలుకు కూర్పులు, ప్రేమేశాదులలో ఆనాటి యాహార్యలక్షణములు, దరువులు, వర్ణనలు దొరుకుచున్నవి. ఈనాటకములన్నీ వాకేకాలములో వ్రాయబడినవై చాలవరకు శాహరాజకృతంబులుగ నెంచబడుచున్నవి. తంజావూరి భూజా

నులు కొందరు భాగవతులను, ఆటగాండ్రును కవినామకులను దగ్గర బెట్టుకుని అదివరకు అమలులోనుండిన తెలుగు వీధినాట కాలను కొంతవరకు మెరుగుబెట్టి రచించి రాజనభలలో బ్రదర్సింపజేయుచుండిరి. ఈఆటలలో క్రమవిశాసమును జూపు భేదములేమియు గానరావు.

సంస్కృతనాటకములు, వీరకథలాదిగాగల బీజముల నుండి తొలుదొల్త మొలకెత్తి కాలక్రిమంబున విప్పారి ప్రశాంతనంపన్న పరిస్థితులలో చక్కని పరిణామమొందినవి. ఆకాలమున నాటకరచనాభినయము లోక గొప్పకళాంశముగ భావంపబడుచు పరిషదామోదితములై రాజమాన్యములై దురుచుండెను. భౌద్ధజైన శకముల ప్రభావమందిరించెడి దేశదేశభాషలుదయించి వాడుకలోని కరుణించెను. అంతవఱకు జనసామాన్యము తమసాంసారిక వ్యవహారములను దేశభాషలలో జరుపుకొనుచుండినను, కృత్తికర్తలు సంస్కృత ప్రాకృతంబులనే యవలంబించుచుండిరి. అటుతరువాత భరతవర్షమందు గొప్పసాంఘిక రాజకీయ విపర్యాసములేర్పడెను. బౌద్ధ జైన మతములు వాసిదప్పి ధర్మప్రచారమొనర్పక నిరుపయోగములై జీర్ణదౌర్బల్యమున నల్లాడుచుండెను. కాపాలికాది వీరాచారములు జనుల నార్య సాత్త్విక దైవోపాసనల నుండి మరలించి వికృతయవస్థల నేర్పరచెను. శంకరాచార్యుడవతరించి క్రమ్యుర నార్యసాంప్రదాయముల నిలువబెట్టెను. వీరి యుపదేశములు శతార్థమున జగన్మాన్యతనొందియు జీవనపు టోలమునంబడి పెనుగులాడు వాస్తవ్యులగు లిందగానివై యుపచరింపకుండెను. శంకరమతము ప్రచ్ఛన్నబౌద్ధమనిపిం

చుకొనినది. దేశములోని బుద్ధిమంతులు మతానుబంధములచే భారతీయుల నొకకట్టులో నుంచయత్నించుచుండిరి. ప్రజలకు ఆర్యసర్వములను మతాంశములను సుబోధకముగ గరపఱపియుండెను. ఇందుకొరకు శైవ వైష్ణవ పురాణముల శేషముగ నేర్పడినవి. ఇవి యార్యసంప్రదాయ ప్రాచుర్యమునకు దోడ్పడినవ, రాజ్యాధికారములు శిథిలమై మతములు కూలబడి సాంఘికమర్యాదలు విభిన్నపరిభ్రమణంబున దల్లిడిల్లి నింతకన్న తీవ్రమగు సామాన్యప్రవృత్తి దేశమందేర్పరచవలసివచ్చెను. భజనలు, రాసకీడలు, యాత్రలుమున్నగు భక్తిపద్ధతులతో వర్ణాశ్రమ విభేదములను మన్నించక నర్వజనుల కందునట్లుగ పద్యగీతికాసహాయమున నార్యధర్మములు ప్రీతికరముగ నుపదేశింపబడుచుండెను. ఇంతలో మేచ్చదళము లార్యావర్తసుక్షేత్రముల నాక్రమింపబడినెను. హైందవప్రభుత్వము లంతరింపబడినెను. అచ్చటచ్చట కొన్ని స్వాతంత్ర్య సంరక్షకప్రయత్నములు జరుగుచుండినను పరాధికార విజృంభణచుంతకంతకు పెల్లుబి్చి భారతీయులను స్వశంత్రవిహీనుల గావించుచుండెను. భక్తి సంప్రదాయములతో బ్రజలనొక కూడలిగగూర్చి హిందూమత సంరక్షణమొనర్పపెద్దలు పాటుపడుచుండిరి. అచ్చటచ్చట హిందూరాజులు విజయపతాకముల నెత్తి రాజ్యములనిలిపి కొంతకాలము మేచ్చాచ్ఛవప్రకాశ మూపియుండవచ్చును. కాని ప్రశాంతమైన సుస్థిరమైన పరిస్థితులేర్పడలేదు. ప్రజానేతలు మతాచారి సంరక్షణమే ముఖ్యకర్తవ్యముగ నెంచిరి. ఇందుకుదగిన నాజ్యయమే విస్తరిలుచుండెను.

తెలుగుకవిత్వము పురాణసంతరణముతో నారంభించినది. తొల్లిటి యాంధ్రకవులు సంస్కృతభాషలోని కావ్యనాటక పురాణేతిహాసముల చక్కగ గ్రహించియుండిరి. అందుచేత వీరిపురాణాంధ్రీకరణములో మహాకావ్యలక్షణములకన్న ప్రాబంధికవైచిత్ర్య మెక్కువగోచరించును. సంతరణముకన్న స్వతంత్రీకలన మెక్కువగ సభిమానింపబడినది. మహాకావ్యముల విశాలోదాగతులకన్న విచిత్రీకావ్యసౌందర్యము నన్నయ, తిక్కన, శ్రీనాథ పోతనాదులందు గన్పడుచుండును. వీరిరచనలందు పాత్రీస్వభావాన్వీలనము, సరససంభాషణలు, నాట్యావస్థలు, రసపోషణము సంస్కృతకావ్యకారులందుకన్న యిదిమిక్కిలిగ నగుపడును. తరువాత స్వతంత్రకావ్యరచన మారంభించిన తెలుగుకవులుగూడ నాటకములవ్రాయలేదు. వీరు సంస్కృత వాఙ్మయంజెరిగియు, నాటకవాఙ్మయపు సరసచాిత్రస్వ మెరింగియు, నాట్యకవి తావై ఖరు లందనురక్తి గలిగియు, రూపకసంకాశ కావ్యముల రచించియు, నాటకములను వ్రాయకుండుట మిక్కిలి యాశ్చర్యముగనున్నది. ఇందుకు రెండేకారణము లగపడుచున్నవి. నటుడు స్వయంవ్యక్తిగ చంపుకొని, పాత్రీస్వభావము నావేసింపజేసుకొని, జనారాధనమే కర్తవ్యముగ నెంచి, నటవృత్తి సహజమగు నీచాచారములను అలసరచుకొనియుండుటచే నటులకు దేశమందు సభామర్యాద తప్పియుండవచ్చును. నాటకరచనాభినయములకు విద్యత్యైరసమేర్పడక యుండినందున పెద్దకవులెవరూ నాటకరచన మవలంబింపకుండి యుండవచ్చును. రెండవది దేశములో రూపకకవితావిర్యావమునకు

వలయు పశ్చిమాంతోత్సాహములు లేకపోవచ్చును. ఎట్లులై ననేమి యాంధ్రవాఙ్మయ ధుగంధరులగు మహాకవులేరును నాటకములవ్రాయలేదు. సూరసకాలములో వీధినాటకము లాడబడుచుండెననుటకు నందియము లేదు. ప్రభావతీప్ర ద్యుమ్నమందలి నటప్రశంసనుజూచినచో సూరసకాలమందు కొన్నిరకముల నాటకము లాడబడుచుండెననియు, నటులు ముచ్చచ్చేతః కీయకొనుచుండిరనియు, రాజులు కొన్నిసమ యములందీనటులను రాజ్యతంత్రమం దుపయోగించుకొను చుండిరనియు తెలియుచున్నది. ప్రాయశః ఆకాలపు నాటక రచనము అభినయము పెద్దచదువులేరుగని శూద్రజనములపా లబడి వారిచే జనవిసేదముకొరకు ఆచరింపబడుచుండెనని దోచును. ఇట్టి శూద్రమేళములాడుచుండిన నాటకములు హిందూదేశములోని నానాప్రాంతముల వ్యాపించి ప్రజాపోషి తములై పాక్షిక వాఙ్మయశాస్త్రములై బరగుచుండెనను మాట కావంతయేనినందియముండదు. కాని వాటివ్రాత ప్రతులు లభించవు. బహుశః నటులు కులక్రమాగతముగ కర్ణాకర్ణికగ నీమాటలను నేర్చి యాడుచుండిరి. ఇవి లిఖిత వాఙ్మయములో జేరలేదు. రాజసభాగౌరవమందికొనలేదు. పండితామోద మనుభవించలేదు. చాళుక్యభూపాలురనాటి యాంధ్రవాఙ్మయము పౌరాణికనృభావము గల్గియున్నది. ఆ తరువాతి యాంధ్రసామ్రాజ్యమగు విద్వానగరపు కళాపోష ణములో సాంబంధికకవిత్వ మభిమానింపబడినచేగాని నాట్య విద్య రాచమర్యాద లందికొనలేదు. ఇది శూద్రాభినేతల యాధీనముననుండి పాక్షికనాట్యసమాజములచే నవలంబింప

బతుచుండెననుట వాస్తవము.

విద్యావగర సామ్రాజ్యమంతరించిన వెనుక దక్షిణాది
డియాను బ్రాభవమొప్పబాలించిన హిందూరాజ్యము మహా
రాష్ట్రరాజులది. అంతకుముందు గోల్కొండనవాబులు వీధి
నాటకముల నాదరించుచుండిరనిగోచును. కూచిపూడివారికి
తానేమా కొన్నిమాన్యములొసంగెనని చెప్పుచున్నారు. మహా
రాష్ట్రరాజ్యము దక్షిణాదికి వ్యాపించులోపలనే సిద్ధేంద్ర
యోగి మున్నగువిష్ణుసంకీర్తనులరుదెంచి తెలుగు బ్రాహ్మణ
నటులకు సృత్యగీతాభినయములతోగూడిన భాగవతకాలక్షేప
మును గరపియుండిరని దలచవచ్చును. ఘూర్జరసంపర్క
మున, పండరపురిసాంప్రదాయమున, గజేశోత్సవముల జరుపు
నాచారమున, మహారాష్ట్రులు భజనభాగవతాదికాలక్షేపముల
నభిమానించుచుండిరని దలచవచ్చును. వీరువచ్చునరికి తెలు
గుదేశములో కొందరు బ్రాహ్మణులు భాగవత ప్రదర్శనమం
దు శిక్షితులై యుందురు. కాని ఉపాపణీయము, శశిరేఖ
మొదలగు నాటకములను వీరిటీవల గల్పించుకొని యాడనేర్పి
తిమని చెప్పుచున్నారు. అందుచేత మహారాష్ట్రప్రభువుల
కాలమునకు గొల్లభాగవతులు మొదలుగాగల శూద్రనటులు
వీధినాటకములరచించి యాడుచుండిరని దలచవచ్చును.

హాసలరాజపుంగవులు కర్ణాటకులయ్యను దేశభాష
లందు తెలుగులెన్నయని మన్నించినటులనే మహారాష్ట్రీభూ
పాలురు తంజనగరములో కుదురుదగిలి స్వస్థులైయుండి తెలు
గుపాటకులను, కవులను, నటులను, ముచ్చివాండ్రను రావించి
గౌరవించినట్లుగుపడును. తంజావూరిరాజులు పెక్కుతెలుగు

నాటకములనాడించి వానిపాత్రములను తాటాకురేకులమీద
 వ్రాయించియుంచినారు. వీనికట్టడి మున్నుండు విచారించి
 యావల కొన్ని పట్టులను వుదాహరించెదము. నాటకములను
 రచించిన కవులెవ్వరో నిశ్చయముగ నిర్ణయింపజాలము.
 వీరికాలముగూడ తెలియదు. నివరురచించినచు యివిచాలవ
 రకు రాజులపేరిట బ్రవర్తించుచున్నవి. రాజచరిత్రములు
 ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పోత్తమునగాననగును,

II.

తంజావూరి సరస్వతీమహల్ లో నుచూరు అరుణది
 తెలుగునాటకములు కలవని కొందరు ప్రతికాముఖులైన వెల్ల
 డించిరి. కాని మొదటిజాబితాలనుకూర్చిన గోపాలయ్యరుగారు
 తెలుగులిపిలో వ్రాయబడినయితరభాషానాటకములను తెలుగు
 వానిగ బొరపడినందున యీసంఖ్య యంతపెద్దదిగ నగువడి
 నది. పుస్తకములన్నీ వెదకిచూడగా యరువదియెనిమిది
 నాటకములే మాకు దొరికినవి. ఒక్కొక్కదానికి అనేకప్రతు
 లు గలవు. ప్రతులన్నీ సంపూర్ణముగలేవు. వీలైనంతవర
 కు సంపూర్ణముగనున్న ప్రతిన్నే గ్రహించి చదివినాము. వ్రాత
 ప్రతినంబగు 466-680 మధ్య యీ యరువదియెనిమిది నాట
 కముల ప్రతులు వున్నవి. ఇవి సత్వరముగ జీర్ణించిపోవుచు
 న్నవి. రూపకనామమును, కవినామమును దిగువ నుదాహ
 రించుచున్నాము.

నాటక నామము.

కవినామము.

వల్లీకల్యాణము.

...

...

శాహరాజు

నాటక నామము.

కవినామము.

గంగాపార్వతీ సంవాదం	...	శాహరాజు
పార్వతీపరిణీయం,	...	"
పార్వతీకల్యాణం,	...	"
విష్ణుశ్వరకల్యాణం	...	"
రతీకల్యాణం.	...	"
రతిపరిణీయం.	...	"
శివకామసుందరీ పరిణీయం	...	"
దుక్కిణీసత్యభామ సంవాదం	...	"
సరస్వతీకల్యాణం	...	"
కిశోరివిలాసనాటకం	...	"
శాంతాకల్యాణం	...	"
సతిపతిదాస విలాసనాటకం	...	"
లీలావతికల్యాణం	...	"
జలక్రీడానాటకం	...	"
ప్రాకృతనాటకం	...	"
రామపట్టాభిషేకం	...	"
భక్త సత్సల విలాసనాటకం	...	"
ప్రహేళికచంద్రోదయము	...	సూరయ్య
పారిజాతా పహరణము	...	మాన్యభూతకవి.
గణేశకల్యాణము	...	రంగ నాథుడు
విష్ణుశ్వరకల్యాణము	...	ఏనోజీరాజు
కొరవంకి	...	గిరిరాజు
రాజకన్యాపరిణీయము	...	"

సర్వాంగసుందరీ కల్యాణము ... గిరిరాజు
 శచీపురందరనాటకం ... త్రైయంబక
 బాలకృష్ణవిలాసనాటకం ... అకన్నలింగోజీ

ఈ నాటకములలో మాతృభూతకవి పేరట బరగు
 పారిజాతాపహరణము మన కూచిపూడిభాగవతు లాడెడి
 భామాకలాపమునకు తుల్యముగనున్నది. ప్రాయశః ఆపార
 మే కావచ్చును. గాన దానిని మేము సంగ్రహించలేదు.
 చల్లా సూరయ్య అనునాతడు రచించిన ప్రబోధచంద్రోద
 యము సంస్కృతమూలమునకుగల గౌరవమునుబట్టి కడుం
 గడు మానసియమై సంపూర్ణముగ కాపీచేసి ముద్రించవల
 సిన యోగ్యతనొప్పుచున్నది. కాని, పూటకూండ్లలో
 మొదలును తుదియైన సాంబారుచే శక్తిచచ్చుచుండ నోపక
 లేక కాలావకాశముచిక్కక, మచ్చుకొరకు కొంతభాగమునే
 వ్రాసియున్నాము. మిగిలిన నాటకములను కథాసందర్భము
 కొన్నిరచయితలు తెలియునట్లుగ సంగ్రహించి నోట్సుతీ
 సుకొనియున్నాము. వీటిలోని సామాన్యలక్షణములను వేర్వే
 రు తలకట్లక్రింద విమర్శించెదము.

—♦ భాష —

తంజావూరి నాటకాలు శూద్రాపారములనుండి
 వ్రాతకు దింపబడినవని మానవ్యము. గిడుగురామమూర్తి
 పంతులుగారు వీని వర్ణకృమములో పండితజనంబులు పనిపడి
 రసవంతమనియెంచి ప్రయోగించిన గ్రామ్యసూచనలు పొడి
 గట్టుచున్నారు. కాని, పండితులు పదవ్యుత్పత్తి నెరిగిన
 నారు “నీత” ను “శీత” యనియు “వృత్తాంతము” ను

“వీత్తాంతము” అనియు వ్రాయరు. ఇటులనే యెన్నేని యసంస్కారి వర్ణకృమంబులు నామవాచకములపట్ల నగు పడుటచే, శ, స, చ, లభేదము గనుంపబడకుండుటచే, యివి పుడితప్రయుక్తములు కావనియు, చూద్రీవాచికముల నుండి వ్రాయబడినవనియు, నెంచుచున్నాము. తరువాత కన్నులగట్టు ముఖ్యాశము పూర్ణానుస్వార తరువాత వచ్చెడి హల్లును ద్వితీయమైనర్చుట “చేయించి రావించి” “చేయించి రావించి” అని వ్రాయబడియున్నవి. ఈద్వితీయము క్రితా పదముల పట్లనేగాక నామవాచకముల యెడకూడ నుపయోగింపబడినది. తాటాకు చిరిగిపోవునను తలపున దీర్ఘ ఆకారము హ్రస్వముగ కించిద్యేదముతో నూచింపబడినది. కాని యీసంజ్ఞ సార్వత్రిక మగుటవల్ల దీర్ఘ మగమార్చి కాపీచేసుకొన్నాము. ద్వితీయము ఆనాటి శింజూహూరినాటకాల ప్రత్యేకాంశము కాదనియు, యప్పటికిని కోమటిలెక్కలందును, వ్రాతలందును, బిందుతరునాతి హల్లును రెట్టింపుచేయు నాచారమున్నదనియు, అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారు చెప్పినారు. దీర్ఘసతీయము యెచ్చటను వ్రాయబడియుండలేదు. చంచులరాజును చెరిశేనాని చేరిసేనాని అనుకీర్తిగ వ్రాయబడినది. ఇటులనే ఈ, ఓ మొదలైన ధ్వజామినులగు దీర్ఘచ్చునంజ్ఞలు హ్రస్వములుగ వ్రాయబడినవి. ఇవి తాటాకుమీద కూదరనందున నిట్లు వ్రాయబడినవనియు ఆనాటి ఆదేశపు పుచ్చారణను దెలిపు నిదర్శనంబులుగ నెంచకూడదనియు, నాకు దోచుచున్నది. ఎటులైనను అర్థసౌకర్యముకొరకు ముద్రణ సౌకర్యముకొరకును, అచ్చు

లలో మార్పులనుచేసి మేము ముద్రించుచున్నాము. మిగిలి నవట్ల మూలములనున్న వర్ణకృమమునే కాపీచేయుచున్నాము. ఇదివరకు సుప్రసిద్ధాధికావ్యమాలను సంస్కరించి ముద్రింపించుటలో సరిపాదకపండితుల మూలు సంపూర్ణముగ నాంధ్రవాక్యమును పరిశోధించిచూడక తమ రెరింగిన పదజాలమును ప్రమాణముగ నుకొని, వాతప్రతులను అచ్చవచ్చినట్లు మార్చి సంస్కరించుచుండిరి. తరువాత గిడుగు రామమూర్తిపంతులు మున్నగు పరిశోధకులు, నీవి లోపములను గనిపెట్టి వాతప్రతుల శబ్దసౌష్ఠ్యమును గుర్తించి సులభాస్వయమమర్చి పండితులు తప్పుగ నెంచిన పదములు సాధుప్రయోగములని సాధించియున్నారు. ఇట్టి ప్రమాదము మా ముద్రణముపట్ల జరుగుండుటకు వాతప్రతి ననుసరించియే ముద్రింపదలచినాము. అదికాక మనము విచారించు విషయము నూరు నూటయేబది సంవత్సరముల క్రింద తంజావూరి మహారాష్ట్రరాజులను వినోదపరచిన భాగవతుని గూఢకపాఠములు. వాటిని ఆనాడు అచ్చట వ్రాయబడినరీతిగ నచ్చొచ్చించుటలోనే యందముండును. వాడబడిన పదములకొన్ని అచ్చంపువై దికపు ఖిత్తులో అష్టాయష్టా, అష్టా మున్నగుతులనున్నవి. ఇవి యిటీవలి పగటి భాగవతపు బ్రాహ్మణవేషాల హాస్యభాషగ నుపయోగింపబడుచుండినను, ఆనాడు యీ ప్రయోగములను వైదిక బ్రాహ్మణులే వాడిరని నమ్మజాలము. ఈయచ్చారణ వైఖరి దక్షిణదేశమందును కర్ణాటకమందును నివసించుచుం

డెడి తెలుగువారల సంభాషణమందు సామాన్యముగ నగు పడును. బాహ్యములుకూడ వీనినే వాడుచుండును. అంధ్రబ్రాహ్మణులు దక్షిణానైరుతులకు పలనాపు కాలము నకు పూర్వము నున దేశభాషయందీ ప్రయోగము లుండి, అచ్చట నవిమార్పుబొందినను అచ్చట మార్పొందక నిలచి యుండవచ్చును. లేక అచ్చటి ప్రత్యేక నిర్ణయమున నప్రయోగము లేర్పడియుండవచ్చును. లేక వనదేశపు భాగవతులు, వైదికులు సంపాదనార్థము నిమిత్తముగాది కేశముల కేగి అచ్చటనుండి యీశదములను దెచ్చియుండవచ్చును. మేము చదివినంతలో మాకగుడిన విచిత్రప్రయోగముల నొకప్పుట్టగా సేవేదించుచున్నాము.

నాటకములలో అచ్చటచ్చట పద్యవృత్తములు చేర్పబడినవి. వాగ్గేయములందు గణనోపములు కొన్నితావుల గన్నడుచున్నవి. ఇవేకాక పద్యాంతమందు భాగవతులు స్వసంతోషించిచేర్చిన వృత్తలక్షణవిరోధమున తోకలగుపడును. ఇందువల్ల పద్యముల జరిగినవారు వాసినవారు వ్రచ్చితపాఠము ననుసరించి నడచినవారు కావ్యలక్షణము నందిగ నెరింగినవారు కానవియు, విశదమగును. గద్యవాచకములలో అచ్చటచ్చట ప్రాధికారము లింత విజృంభించు ప్రయత్నములు కాననగును. దరువులు, పాటలు, ద్విపదములు, మాత్రము, ముద్దులు మూటగట్టు తెలుగుపలుకులతో కర్ణపేయముగ గూర్చబడినవి. శృంగార రసమందివి చెప్పవలసినట్లుగ నందగించియున్నవి. ఈ నాటకముల భాషావిశేషములను ముచ్చుతునుకలవల్ల చదువరులు మున్నుందు బాడగలుగుదురు.

—: నాటకపుకూర్పు:—

ఈనాటకములను కూర్చుటలో కొన్నిదరువులను, పాటలను, వృత్తములను, సంభాషణవాచకములను, చేర్చి పెట్టుతుని వాటినే పెక్కునాటకములందు సందర్భోచితముగ నాడినట్లగుచును. కథాదినుందు సూత్రధారుడు చదివెడి ద్విపదమాత్రము ప్రత్యేకముగ నేనాటకమున కది యేర్పడియున్నది. ఇందు కథాచంద్రహామర్చింపబడును. ఆటలన్నిటి కట్టికి శైరవును నామాన్యలక్షణముగ నేర్పరచి దిగువజెప్పుచున్నాను.

1. మునుమొదలు దనరాపాటలరీతిలో

జయపార్యతీరమణ జయమనోభవహరణ

జయభుజంగాహరణ జయ జయ

అను పాటలుపాడబడును. సూత్రధారుడు పాటగాండ్రతోకూడ రంగస్థలంబున కేగుదెంచి వీనిని పాడునోలేక సూత్రధారుడొక్కడే వచ్చినిలచి వీనిని పాడుచుండ వెనుకనుండి మేళగాండ్రులు చరణముల నందికొని అనుసరింతురో తెలియదు. సూత్రధారుడొక్కడే మున్నొదలు ప్రవేశించుచు అని మానమృకము.

ఈపాట అయినతిరువాత కొన్నిశ్లోకములను శివపార్యతీ బ్రహ్మవిష్ణు పరంబులుగ చదువుదురు. ఈశ్లోకములు నాటకములకొగకు గల్పింపబడినట్లగుపడవు. అంశకుముందు వాడుకలోనున్న ప్రార్థనపద్యములనుండి లువి నేకరింపబడియుండవచ్చును. తరువాత మంగళము పాడబడును. ఆపల విఘ్నేశ్వరుని దలవగ నాతడు ప్రత్యక్షమగును.

2. విఘ్నేశ్వరుడు ప్రవేశించుపట్టున సూత్రధారు
జొకదరువును చదువును. అది

‘వేడుకతో గణముఖులుగొలువగ

మోదకహస్తాదు ముదమున వెడలెన్ ,

అనుకీర్తిగ నుండును. గణపతి ప్రవేశించిన తరువాత
మిక్కిలి ప్రాథమగు శబదగుంభనముతో ధమధమలాడు శ్లోక
ములను చదివి గణపతిని సేవింతురు. గణపతి నిర్గమనము
సూచింపబడియుండలేదు. కాని ప్రార్థన అయిన వెనుక గణ
పతి నిష్క్రమించునని తలచెదము. గణపతికి మాటలు
లేవు.

3. అంతట సూత్రధారుడు ‘అపురా యీవిధంబున
విఘ్నేశ్వరుని పాదపద్మంబులకు వందనమాచరించి యాత
దనంత్ర రంబున అభీష్టదేవతా సంద్దనంబుగావించి సభా
నాయకాదుల వర్నించి బృనెడు నాటకంబు కథా
క్రమముగా వినిపించేము. విననాధరించరయ్యా’ అని
ద్వీపదలో కథావృత్తాంతమును చెప్పును.

4. పిమ్మట వికటాంగు డను ఆస్థానసంతోషి రాక
దెలిపెడి దరువు చదువబడును. వికటాంగునకు సూత్రధారు
నకు కొంత సంభాషణము జరుగును. ఆవల, రాజు ప్రవేశి
ంచును. ప్రవేశించి కటికవాండ్రును పిలచి నారివల్ల క్రమ
ముగా పురోహితుని మంత్రుని మిగిలిననాటక సాత్రములను
పిలిపించును. ఈపిలుచుటలో పొడుగునా సూత్రధారుడు
ప్రవేశింపనున్న సాత్రవేషమును స్వభావమును నడకతెరపు
లను దెలిపెడి పద్యమొకదానిని దరువొకదానిని చదువును.

ఈప్రవేశపద్యములు దరువులు, ఆనాటిఆహార్యాభినయపద్ధతుల నుదేటపరచుచుమనకు మిక్కిలి యుపయోగకారులుగనుండును.

ఈవేషములు, దుస్తులు, రంగమర్యాదలు ఆనాటి తాకికపద్ధతుల ననుసరించి యేర్పడినవిగ దోచు సేకాని భగతశాస్త్రాను మతిముగ ప్రాచీనసంప్రదాయము లనుసరించి కూర్చబడినవిగ కనుపించవు. అసగా పురోహితులు, బోగమువాండ్లు, తలవరులు, కళికవాండ్లు, వేటకాండ్లు, ఆటవికులు, యెరుకలవాండ్లు మున్నగుజనము లానాడు గానుపించిన యధారూపవేషములనే సూత్రీధారుడు దరువులందు సూచించును. పాత్రాభినయము స్వాభావికమేకాని సాంకేతికముకాదు. శాస్త్రీయముకాదు. ప్రతిపాత్రీయు ప్రవేశించునపుడు కటికవాండ్రీకును ఆపాత్రీకును కొంత హాస్యసంభాషణ జరుగును. లోపల ఆస్థానములోచేరిన పాత్రములు కథోద్దేశ్యమును తెలుపుకొనుటతప్ప వేరొండు సంభాషణములేదు. ప్రవేశించినపాత్రీలు నిర్ణయించరు. ఈరీతిగ నొక్కొకరేవచ్చి నాట్యరంగమున జేరినవెనుక సీతాకళ్యాణాది కథాంశము నెరవేర్చబడును. ఆవెనుక మంగళముతో కథపూర్తియగును.

5. అచ్చటచ్చట చాత్యక్రియ, నాయికా నాయక సంభాషణములు దరువులలో జరుపబడును. వీనియందు పచ్చిశృంగారము కనపడుచుండును. వల్లీదేవి కుమారస్వామి కొరకు విరహతాప మొందుచు పలికిన పాటలు యందునకు తార్కాణము. కొన్నితావుల ప్రాబంధికపద్ధతులలో చంద్రీ దూషణాది విప్రీలంభావస్థలు విస్తరింపబడినవి.

మొత్తముమీద యీ నాటకములు గేయరూపకములు. నాటక పాత్రలమధ్య నెక్కుడు సంభాషణముకాని, కథావస్థలలో అచింతిత వ్యవహారము లేర్పడుటగాని, నాటక పాత్రల స్వభావోన్మీలనముకాని, సంఘినిబద్ధమైన కథావిస్తరణముకాని, యగుపడవు. హాస్యప్రసంగము మోటకీతిలో నుచ్చారణప్రధానముగ నుండును. పాత్రలందరు తమ తమ వేషములదాల్చి రంగమున ప్రవేశించుచు, వాకవిధమైన వికృతవేష ప్రదర్శనమునలె (Tableaux) నుండును. అంతేగాని నాటకలక్షణములు పీనియందు కానరావు. ప్రవేశముల దెలుపు దరువులవల్ల ఆహార్యాభినయ సందర్భములు దెలియుగావున వాటిమచ్చలను దిగువ నుదాహరించెదము.

—: ప్రవేశములు :—

వికటాంగుడు :— దరువు.

భట్టానామామనూబెట్టి బారికాలాకేలబట్టి । చట్టపైని మప్పటిగట్టిగగప్పి । జట్టూనిండాపూలుజుట్టి మిట్టావండ్లుయెగబెట్టి ! అట్టాహాసముతో వికటాంగుడువచ్చా ।

కాపువాళ్లు :—దరువు.

ముల్లుకోలలుచేత కొంటా । నోటజొల్లుగార వదరు కొంట । మాలెబెదరి చూచుకొంట । కాంపులెల్లవచ్చిరి మొక్కుకుంట ॥

వేటకాండుగి.

సంక్కివిండ్లబ్బులు వలలుకత్తులుబట్టి । బింక్కము మీరంగబిరములాడుచు । కొంక్కక వెంపులు కొట్టవెంట కాండ్లు । పూర్తిగవెడలిరిపుడు వింక్కుగనూ ॥

చెంచురాజు:—వృత్తము.

అందిచ్చితమైన విల్లు తన హస్తమునందు బూనికాం
త్తులన్మించి ఫాలదేశమున మేలుగు జేగురుబొట్టు మీరగా
చెంచులవారు కొలవగను శ్రీకృష్ణుడై తనకొల్వజారగా
చెంచులరాజువచ్చె నలచిత్రముగాగ విలాసవైఖరిన్!

ఈరీతిగ నాయానాటకములలో పాత్రప్రవేశము
కన్నులగట్టినట్లు చెప్పబడినది. సందర్భవశమున వాటి
నుదాహరించెను. వీటి ననుసరించి మన ప్రస్తుతనాట్య
రంగములు ప్రాకృత ప్రాజ్ఞామికలను యేర్పరచుకొన
వచ్చును. కొన్ని దుర్బలముకూడ సంగ్రహించవచ్చును.
ఇదికాక కథాదియందు కథాసంగ్రహమును ద్విపదరూప
మునగాని సుభాషణలోగాని, తెలియజెప్పుపద్ధతి యాదరణీ
యమయే తోచును. భార్యాడవారు వచ్చివెళ్లిన కొత్త
లో తెలుగు స్త్రీనాటకాల సూక్తిధారులు, గద్యమందు
కథాంశమును, తెలుపుచుండిరి. కొత్త ఆటను కొత్తగ
చూడవచ్చినవారికి కథాంశము దెలియజెప్పవలసిన యగ
త్యముందును కాని, మరలజూచువారికిది వృథాకాలయాపన
ముగ దోచును. ఇప్పటి ప్రేక్షకులలో పెక్కుమంది చదు
వనేర్చినవారు గాన కథాంశమును ముద్రించి పంచిన
చాలును.

—: వి చిత్ర ప్రయోగములు :—

సారిరాగా ; సారిరాంగా. (గుఱ్ఱపుషికారువెళ్లగా)

తదనంతర విధానం బెట్టంటేను.

విఘ్నేశ్వరుడు వచ్చేచూర్లంటే విధానమంటేను.

వచ్చినాండు.

తోడ్కోరారా (ఉత్తమసాత్ర కుమారస్వామి భాష)

శరణు శరణయ్య కొమారస్వామి

సామీ ! (ప్రభువును సంబోధించుట)

మీరు ఆయుధాలతో ముస్తాదుకారోయీ !

తెలియపల్కరించవోయీ (తెలియజెప్పవోయి)

మేముయోగమే (ఎరుగమే)

యెందిరా (ఏందిరా ఏమిటిరా)

అధ్య (అదిదా ! అదే)

వస్తున్నాడు గంట్టె (కనుక) మరిగంటే అనేమాట

కథారంభానికి వాడుచుందురు.

ముస్తాదుసేసి [తయారుచేసి]

తోడ్కరావోయి.

వెంటకాండ్లు [వేటకాండ్లు]

రాండా

అయ్యవారిని (పురోహితుని)

మాబాగు (మహాభాగ్యము)

కటికవాండ్లు (ద్వారపాలకులు)

వినరో (వినండి) కేళో, హేళోవలె

యగడికత్యలు (దాసీలు)

యిత్యరంగున (ఈతెరంగున)

శింగారించి (శృంగారించి)

శిగ్గారవేషభాషా

గొడవ

శేషితి (చేసితి)

మియాళిముండ్లొయ (నీయాళిముండమోర)

యీషకూతుండు ఇక్కడకూర్చుండు

ఇదిగోన చూస్తూ సామీ కొలువుకూట (నొకరుప్రభు
పును సంభోషించుట.]

అద్యే ; అచ్య ; [అదేమా]

మాట గంటి (గంటి— కనుక)

పరామర్శింపు [విచారించి- పరామర్శించి]

గోభవము [కోరినప్పుడే పాలుగురియుచుండుట.]

కొంతలులాడించాను.

నారివెడలివచ్చె.

ఇక్కడనుండి పస్తిరిచ్చెండ [కర్ణాటక తెలుగు

రండా చెప్పండా కూర్చోండా]

పుచ్చకొనేరు (పుచ్చకొండ్ల ;] పుచ్చకొనండి]

దొడ్డ [గొప్ప]

ఆడేరు [ఆడుగున్నారు.] పనువడి (పనివడి)

ప్రీతిపర్వములెరసి వచ్చుటయును.

బంగారుసిండి

లేకంటే (లేకుంటే)

మొల్లపూవుల పొట్లమల్ విప్పినట్లు

సన్నయెవరంట అడిగేవు. [సన్న ఎవరని అడుగు

తావు.]

మరిగంట

పరాకు

యక్కడవున్నవస్త్రీవి. (ఎక్కడనుండివస్త్రీవి.)

కూర్చున్నవయ్య

మహాలెస్సాయెను.

తోడ్కోరారా [తోడుగొనిరారా]

మిగములు (మృగములు.)

మునుకొనివచ్చుట.

పెండ్లికి అడుక్కుపోయేటంతుకు వచ్చేమాగఁ

రాంజాయెనే

తామెర (తామరక; మలము.)

పొంకిగా (పొంకముగా) .

వీపున (వీపున)

—* నల్లీ కల్యాణము. *—

[వాతప్రశ్నలు 467—470 శాహరాజు కృతము.

కథాక్రమము. సూక్తిధారుడు చదివినదీపన :—

మును కొమారస్వామి ముదముమీరగను ।

తనచిత్తకొల్పుకు దశరవచ్చుటయు ।

వెంటకొండవగూడి వెంటాడోయి ।

మేల్చినచూనల్లి మెలచినజూచి

అనిమోహ విభ్రాంతుడై చెలికాని ।

అతివ విశ్రాంతింబు అకుగబంపుటయు ।

చెలికానికిని వల్లిచెలియకునపుడు

వలుమాను విచితి సంబ్యామణంబుగుట ।

తిరుణిచ్చితాంబులబ్బు తిద్దయశక్తి ।

ధరునకెరిందిచ్చి గోరిని సమృద్ధమున ।

చంచులరాజును చేరిశేనాని ।

కించుబోణిని అప్పుడిమ్మనుటయును ।

అరయచంచులరాజు అనుమతించుటయు !

పురుహూతని భశాహభూపాలుడేలు ।

తంజ్జాపురిని కైక్తిధరునికి నతికి ।

మంజ్జులతరమైన మంగళంబగుట ।

సనుకధలను చాలనమిరిరాజులు ॥

వ! అపురా యీతినిదార శ్రీగృహవేషభాషాది
భూషితంబుగ శ్రీశాహమహారాజ ప్రసీతంబైన కొమార
స్వామి కళ్యాణంబునెదు నాటకంబునందు తొలుత కుమార
స్వామి కొలుపుకువచ్చుట ముందు అస్థానసంతోషియైన
వికటాంగుడు హెచ్చరికదెల్పవచ్చే మార్గంబెట్లంటేనూ:—

కుమారస్వామి వేటగాండ్రనుకూడి పూపాదరింప
విశ్రమించివుండే అవసరాన వల్లీదేవి చెలికత్తెలతోగూడి
విలాసంగా వచ్చేమార్గము.

ద్వీ ॥ కనకాంగివయ్యారి నలినిమితారి ।

మనశిజునతిచిల్క । మరువంపుమొల్క ।

అంగజుపూతోంట । అద్దంపుకోట

బంగారుబొమ్మ సొంపైనపూరెమ్మ ।

వలరాజుగొంతు చెలువగుచిగురాకు ।

వలపులటెంకి జవ్వాకి మెల్వంకి ॥

వల్లీదేవి విరహతాపము. దరువు.

యింతిరొ వానిపొండ్లు యెన్నడుగల్గునమ్మా
ముద్దుగుంమ్మా । భాళాళాలనె ముద్దుగుంమ్మా । వింతగవాస

మోవి విండ్లూశెయ్యుటన్నాడె । వలరాజుకేళీని వానిగూడు
టెప్పుడె ।

తాళజాలన చెలియారొయెంతైన దెప్పుదుచెలియారొ

—† సీతాకళ్యాణము. †—

(వా పృ 530—86 శాహ రాజు.

ఈకథ జానకీపరిణయ వృత్తాంతము. ఇందు నాటక
శాలస్త్రీలు వచ్చేమార్గము :—

సీ॥ కురులపై నెత్తావి సరులుపిసాళించ

కలిగిచూపుల నీటులొలుకుచుండ

మెరుగుగుబ్బలపైట చెరగుదువాళించ

హరువుముత్యపుసరుల్ మురుపులీన ।

జాళువా యందెల లీఁకులని మోయ

గిలుకుమెట్టెలనద్దు గుక్కరింప ।

బంగారురెవికడల్ శ్రీంగారమలరంగ

పలుకు తేనియలొలుకుచుండ ।

చిత్తరుబొమ్మచందంబు చెలువుమీర ।

చిత్తజనిమాయవైఖరి శ్రీచలంగ ।

కొలుపుకోగంపుచానలై అలర జనకు ।

కొలుపునేయంగవచ్చిరి చెలువొనంగ ।

రాజులప్రవేశము. దరువు :—

వెడలిరిపుడు రాజులు । వెడలిరిపుడు । వెడలిరిపుడు

పుడమివతులిరుగడల ముత్యపుగొడుగులని । మేటిగాముమ్మా

టికి తమసాటిలేదని మాటలాడుచు । హరుచాపము విరు

తుననుచు మురియించును దొరలు । మిక్కిలి గరిమమీరగ ॥

ఈనాటకములో కటికవాడు హెచ్చరిక తెలిపవచ్చే
మార్గం :—

సూత్రధారుడు :— వాయి నాయడ నివుయవరు యక్కడ
నుండి వచ్చినావు తెలియపల్కరించువాయి ||

కటికవాడు :— నేనా । సంన్నా సంన్నెఅడుగు తునారు
మీఅయ్యాకొడక సంనెరగవు||

సూత్ర — మెముయగ్గమె । తెలియజప్పవాయి.

విక — మీరెవరా.

సూ :— మేము భాగవతులం

విక :— మీరేనా అబ్బగనతులు

సూ :— అవురాయి జాణకోతి నివెవరాయి తెలియజప్ప
వాయి.

విక .— నన్నెరగవుట జనకయ్యవాకిటి గొల్లవాడురా
నేను.

సూ :— కాదురా జనకయ్య అనగా యెంద్దిరా జనకభూపా
లుడని చెప్పరా.

విక :— అద్దా అద్దా

సూ :— మంచిది గట్టిది యిక్కడివచ్చినపని యెమోయి
తెలియజప్పవాయి.

విక :— మరి మాజనకమహారాజు యిక్కడ కొల్వకువస్తు
న్నాడు. గంట్టి అండ్డుకు తోరణాలుచల్లి నీళ్లుకట్టి
ముస్తదుసేసి విడిడిగిడి చివులుపగిలుప బియ్యం గియ్యం
పప్పు గిప్పు నెయ్యి గియ్యి అంత్రాజ్జెబై రెండువిని యా
గాలవారు ముస్తదుగావుండకోయి.

నూత్ర) :— మంచిది. ముస్తి దుగావుంచున్నాము. మీదొ
రను తోడకరావోయి-

—♦ సర్వాంగసుందరీ కల్యాణము. ♦—557. గిరిగాజు.

ఇందు శాహరాజు వివాహవృత్తాంతము పర్ణింపబడి
యున్నది. కటికవాండ్రున ప్రేమము.

దరువు || పెండి బెత్తాములు బట్టి | విభూతి పెండికట్టు బెట్టి |

ఖండేంద్రు ధరునిసన్నిధికి కళికవాండ్లువచ్చిరి.

కరణంప్రేవేశం

ధోవత్తిపైన దుప్పటిగట్టి | ఘట్టిఘంటమాకుబట్టి కర
ణంవాడు వచ్చెను.

వేశ్యమాతలు పాతచీరలుకట్టుకొని శివదర్శమునకు
వత్తురు.

సాతానిదరువు || తిరుమాలబొట్టుబెట్టి తిరునామమునుబెట్టి
తిరువల్లుచదువుకొంటూ తిరుసాతానివాడు వచ్చె.

(సర్వాంగసుందరి ప్రవేశం)

ద్విపద || మరునిపట్టపుదంతి మరువంపుబంతి | పరగు
చితరుకొమ్మ బంగారుబొమ్మ | వెన్వలలోత్యాట విరువాది
తోట | ఉన్నవమణిప్యాట అద్దంపుతోట | ఆలినీలసమవేణి
అంబుజపాణి | చెరులలోనిమితారి చిగిలికతారి | వన్వలను
వన్య రాజకన్య | చెన్నరావెడలెను చిత్రబుమీర ||

శాహరాజు శివరాత్రిపూజచేయుచుండ సర్వాంగ
సుందరి కనుపించును. 'కనుగొని మోహించి కడునుతియించి
మన నిజచేసిక్కి మమతలసొక్కి' మంత్రించేత ఆపిలతల్లి
దండులిగు కబురంపును. ఇంతలో సుందరికూడ శివుని

ధ్యానించి ప్రత్యక్షముగాగ శాపేందుప్రపంచును అర్థించును
ఆవల వివాహమగును.

551 — † ద్రౌపదీకల్యాణము † — శాహరాజు.

అపురా యీవిధంబున వేత్రకరునిచే కొలువుకూటంబు
శ్రీంగారించ్చిన వార్తవిన్నవాండై దుగ్రీపద ధరణీమండలాఖండు
సకలభూషణ భూషితుండై నిడుకళలమీరు తొగలరాయని
కై వడి తన నిత్యకొలువుకు వచ్చేమార్గం.

రాజు కటికవాడగ్నిను బిలచి, మన పురోహితుడైన
అయ్యవారినిపిలువరా?

కటిక : — మాబాగు

యీవిధంబున దుగ్రీపదరాజు ఆజ్ఞావలంబనంబున వేత్ర
కరుండ వహితుండగుచు హితపురోహితుంబిల్వ నతండమం
దానందకలశ సారావార వీచీనియంబుల నోలలాడుచు రా
జనభాంతరం చేరవచ్చేమార్గం; దృష్టదృష్టముని ప్రవేశము
దరువు : — వింతరీతిగావెడలె దృష్టదృష్టమును వింతరీతిగా

వెడల్య

కంఠజంత వనంతుల మించిన జక్కదనమతోడ

తొడవులు మెరయ యిరుగడల భటులుగొల్వ

తడయక రత్నాలగొడుగుల నీడలను ॥

తలవరులరాక : —

మెరయు తుసాకుల కరములబూని తలవరులరుదెంచిరి
కడువొంతగను

దృపదరాజు దృష్టదృష్టమునకును పురోహితునకును త
లవరులకును ద్రౌపదీకల్యాణ మొనర్ప నాజాపించి చాటింపి

చిన నకల భూనాథులరుదెంచిరి. వీరిప్రవేశములు ఆహార్యలక్షణములు పెక్కుదరువులలో వర్ణింపబడినవి. దుర్యోధనాదులు పాండవులువచ్చిరి.

ద్రౌపదిరాక :—

తళుక్కు తళుక్కున మెరయు తొలకరిమెరుపు నిలుకడై నిలచిన పాలుపున । వాయ్యారమనవెడలె తియ్యవిల్లు శరమన తొయ్యలులందరుగొల్వ నెయ్యమున ద్రౌపది కన్యా ।

రాజులందరు యీమెనుచూచి వర్ణించుకొందురు. ద్రౌపది గారికి నమస్కరించుచు. అంతట దృష్టద్యుమ్నుడు ద్రుపదుని యాజ్ఞచొప్పున వివాహప్రతిజ్ఞలను జలధరగర్జితాధిక గాంధీర్యభావణంబులతో ప్రకటించును. విల్లువిరచుటకు రాజులువెడలేమార్గం :—

వెడలిరిపుడు రాజులు వెడలిరిపుడూ । వెడలిరిప్పడు పుడమిపతులిరుగెడల । ముత్యపుగొడుగులలరంగ కడిమి । భుజబలగర్వములతో తడయక నాయంత్రముత్స్యమేయంగ మేటిగా ముమ్మాటికిని నాటిలేదని మాటలాడుచు.

అపురా యీవిధంబున మేరుమందర చందంబగు కోదండంబు పలక్షించి గగనంబున యంత్రపయశ్చరంబు నేత్రంబుల కగోచరంబై జలప్రతిఫలిత ఛాయారేఖయై ప్రవర్తించినకని తలలూచి నివ్వెరగంది తమలోతాము చనవున ద్రౌపది గొడవచాలుచాలు అనిపలికిరి. మాయావిప్పుడైన అర్జునుడు విల్లువిరచవచ్చే సమయాన బ్రాహ్మణ సమూహము తమలో వొకనికి శౌర్యంబొదవెనని సంతో

షభరితాంగరంగులై పంచలెగరవేసి పలికేమార్గం :—

మొచ్చిమొచ్చి వింశ్శగంటిరా పెదిభొట్ట । వించ్చి
బోయూని జూడరామన । మంచిగానితోడి నాడురా । వీడు
యంత్రమత్స్య మేయవస్సున్నాడురా । పిల్లజుట్టుచుట్టికట్టిరా
యెర్రంభట్టుపిల్లకాయ యంత్ర దిట్టరా । సాహసము వీనికెఱు
వలెను బుట్టెరా॥

దుగ్గివదునివప్పగింతలు :—

పోయిరావంమ్మా । మాయమ్మా । పోయిరావమ్మా అత్తమా
మలపట్ల భక్తితో నడుపుమి । చిత్తమున చింతింతున్నకుమీ ।
పతియైదైవమని భావించుమీచాలా॥

దుర్యోధనాదులు కోపగించి ద్రుపదుని భయపెట్టు
మార్గము.

కొండల కైవడి నుండెడి ధరణి । మండలేందుల
యంత్రమత్స్యమున । బెండువలెనేసితి కండ గరువమున ।
భండనమున నిను దండింతుము ద్భువనా ॥

అర్జునుడు కుంతితో చెప్పునది :—

కం । నెరతీవులుగలది రాజ శిరమునులకై న దొరకినదమ్మా ।
తరువున వొడవనిదమ్మా । తిగముగ వొక వింశ్శ ఫలము
తెచ్చితి నమ్మా ।

కుంతి :— మీతో పంచనకా వాదన్నా । మీరు పంచి భూం
నుడి యన్నా ॥

వేగులవాళ్ల ప్రవేశము :—

గుడియల చేయూని చద్దికూటిమూటలు వేల్పొడ ।
ముదమున వేగుల వారు ముక్కుచు వచ్చిరిపుడు ।

రతీకల్యాణము :— 538. శాహరాజు.

ద్విపద | రహినిమస్మథ మహారాజవచ్చుటయు
రాకెండ్లపను లూరహివసంత్తుడునూ
శ్రీకరంబుగ కొలువులు శాయవచ్చుటయు
కొలుపు వేశ్యలు సంతకుండోదరుండు
వెలయవచ్చుట సంత వేగులవారు
చనుదేరనారాజు సారివచ్చుటయు
యనఁ తోవన వృద్ధులెదుట నుండుటయు
సరణికస్యయు బ్రహ్మచారి వచ్చుటయు
తరళాక్షిరతీదేవి దాదియు సఖయు
చనుదేరుటయుసంత సఖయు చందుగ్గిడును
ఘనత బండ్లలతోడ కల్యాణ మపుడు
సరివేర్చుటయు శాహ సరనాథుడొసరించు సవ్యనా
ఇంకొకప్రతిలో
టకము.

ద్విపద | శ్రీమణి విభాసిత శుభాకారు

కారుణ్య రసఝరీకనద శూపారు

పారుష్యకలుషాది భవభయదూరు... యారీతిగపూర్వ
పాదాంతములగు అక్షరములను తరువాతి పాదాదియం దెత్తి
కొనుచు ద్విపదమాలిక లున్నవి, 541. సంబరు గల రతీవరి
ణయముగూడ దీనికి సకలే. సూత్రధారుడు దరువులు పద్య
ములు చదివినతరువాత అన్నాడు కనుక అవి అనుచుండును.
ఈ నాటకాలు కృబంధ లక్షణాలతో గూర్పబడినవి.
పవనునిప్రవేశము. దరువు.

తావులు వెదచల్లూసట్టి! పూవులాలాకొమ్మలుబట్టి

భావాజగొల్వగా వెడలె పవనూడు బడలికావెడలా
వసంతునిరాక. వృత్తము.

పాలుపుగవెంత వింతలగు పూవులదండలుదివ్యవాసనల్ ।
వెలయుముఖాంబుజాళులకు విండ్లులుశాయంగతోపుదుప్పటిన్
కలితవిచిత్రభూషణనికాయము లెల్లెడ నుల్లసిల్లగా
అలసల వింటికోడు ప్రేయదైన వసంతుడువచ్చె వేడుకనూ ।
విదూషకుడు ప్రవేశము.

చొంగ్గాచారు తుడుచుకొంటా । సొట్టచూపు చూచు
కొంటా । కొంగకాళ్లునీడ్చుంటా । కుండోదరుడువచ్చెననపుడు ।

వేగులవారు, చద్దిమాటలు కంబళిగొంగళ్లు కోలలు,
దుడ్డుకట్టెలతో వచ్చిరి. తపంబొనరించు సుందరాంగిని
వర్ణించుచూ 'తొలకరిమెరుపుల తొలగించు మెరుగు,' అను
చక్కనివాక్యమువయోగించబడినది. వృద్ధాంగనప్రవేశము.

నడ్డిసార నీలుగుకొంటా । నామస్మరణజే నూకొంటా ।
దుడ్డుకోలా పూనుకొంటా । దొడ్డవృద్ధవనిగనచ్చ । బొమ్మల
పెల్లించేస్తూ, అందముమీరిన మందహాసముల పొందుగ నాడే
రు పొలంతులెల్ల.

—♦ శచీపురందర హాటకం. ♦— 547 శాహరాజు.

జే వేందుగ్గుడు తపోవిఘ్నమొనర్చుచున్న వజ్రదంతం
డను రక్కసుని జంపవెడలునప్పుడు చారిలో శచికన్యను
జూచి మోహించి మంత్రిచేబిలపించి పుంగరమిచ్చి పంపించు
టయు; శాహేందుగ్గుడలు తంజ్జాపురమునను వివాహాంబుగా
వింప; వజ్రీవచ్చుటయు అనియెడికథలచేనమరినవేడ్కదనరెడు
శచీపురంద్రనాటకంబుపనువడిఘనుడుశాహేందుగ్గుడురచించెను.

కపిలకణ్వాదుల ప్రవేశము. వాప్పుగా ముక్కుచు నవ్వుచు పనసలు చదువుచూ వచ్చిరి.

పులోమానురుడు కుంభోద్భవుని తపోధంగమొనరింప బంపుట; మునులు కపిలాపురంబునకు వచ్చుట; అక్కడ కుంభోద్భవుడు మునులచే దండింపబడుట; అంత పులోమానురుడు వచ్చితపోధంగమొనర్చుట; మునులు దేవేంద్రుని వద్దకు వెళ్లుట; రంభాప్రవేశము; దేవేంద్రు డభయమిచ్చి చంద్రస్కాంధులను వెంటగొని రక్కసుని జంపజేగుట; చంద్రుని దౌత్యము శఠీదేవి; విరహతాపమును నిశాకరుడు ఆలకించుట రాక్షసుడు చంద్రుని యూలోచనచొప్పున శఠీదేవిని ఇంద్రుని నకిచ్చి శరణుజొచ్చి కదసమాపింతుట.

— † పార్వతీ కల్యాణము. † — 508 శావరాజు.

ఇందలి కథాసంవిధానమంతా పార్వతీపరిణేయము వంటిదే. హన్యప్రసంగములు మాత్రము కొంచెము భేదముగా నున్నవి.

505 — † పార్వతీపరిణేయము † — శావరాజు

ముందుగా శుకవాణివచ్చును. తరువాత పార్వతివచ్చి శివుని ప్రార్థింపనాతడు నిజరూపములర బ్రత్యక్షమగుటయు, సప్తఋషు లరుదెంచుట హిమవంతుడు అతని భార్యప్రవేశించుట ఆవలబ్రహ్మవిష్ణు దేవేంద్రులు వచ్చుట పొగిడిరంభాదులు సద్భుతముగా నాడ శ్రీమీరపెండ్లి రంజిల్లగానగును.

పార్వతిప్రవేశము.

వెలిపట్టువుట్టంబు వెలదివెన్నెలగాయి మెరయవిభూతి చందురునిఛాయ! అలంతిముత్యాల రుద్రాక్షపేరు లెన్నంగ!

ముంజేత జవసరంబుపొసగ । మానవ్రీతంబు శివాధ్యానంబు
 నూచించ । చేతబంగారునిండ్లి చెవులుమించ । చందురుబోలిన
 చక్కనినొసలను । పొందుగా భూతిధరించి॥ పార్వతీవరమేశ్వ
 రుల ప్రణయప్రేమలను పచ్చిశృంగారముతో యున్నవి.
 సప్తఋషులుప్రేమము—రుద్రాక్షమాలికలు జటాభారము
 ఘనజపానన యుక్తకక్షపాలలతోడ రకమైన యోగపట్టికల
 తోడ.'

అరుంధతివచ్చి 'వేగిరం పెండ్లికూతుడుగావె! అమ్మాము
 ద్దలగుమ్మా! అవరంజిబామ్మా' అని పార్వతినితోందరబెట్టెను.

— సరస్వతీకల్యాణం 4 — 516 శాహరాజు.

610 నంబరు సరస్వతీకల్యాణముకూడ దీనినకలే.

ద్విపద! శ్రీమోహనవిలాస చిరతిరోల్లాస!

కోముల దరహాసగుణగణావాస!

చరణానుతవ్యాస సౌవర్ణవాస!

పోషిత నిజదాస పూర్ణవికాస!

శేషాచలనివాస జితమరుత్రాస!

సేవించితావక శ్రీపదాబ్జములు!

భావించిభారతీ పరిణయంబనెడు!

నాటకంబొనరించె శాహేందుగిడిపుడు॥

నారదశిష్యుడగు విశారదుడు భారతిని వెదుక
 వచ్చును. వచ్చి చెలికత్తెయగు చంద్రముఖుని దేవీవృత్తాం
 తమును జెప్పనడుగును. అంత నారదుడువచ్చి శిక్షించుతిరి
 చంద్రముఖుయరుదెంచి కలహముమాన్సి సరస్వతిని పిలుచు
 కొని శాహేందుగిడింటికి తెచ్చును. అంతట నారదుడు

బ్రహ్మవద్దకువెళ్లి వాణీసాందర్య మెరుకపరచును. వేల్పు పెద్ద మరుకోలల కాగలేక సావిత్రీని బ్రహ్మలుకొనును. వారిరువురికీ కొంతకలహమైనవెళక అందరు శాహరాజు మందిరమున కేతెంచి వాణీకల్యాణమతి వైభవంబున జరుపుదురు.

ద్విపదమాలికలో యీనాటకమును శాహరాజుపేరుగా భారద్వాజగోతుగ్రీడు, ఆపస్తంభసూతుగ్రీడు, సివృత్తి నొక్కనాథ మంత్రిప్రతిమండూకాదుగ్రీడు, శేషచలుండు రచించెననియున్నది. నాటికలు సరస్వతీ వ్యసమొనరించు ద్విపదమునందు సర్వాంగములు విచిత్రముగ వర్ణంపబడ్డవి.

కలుగుతామరలందు కనకకాహళులు । కనక కాటంకులపై కరికరంబులును । కరికరంబులపై ప్రకాశించునభములరుడైన నభమునందగు హస్తాంతలము । అలహస్తాంతలమున నందమరుడైనవలము । అలరుడైనవలముపై హస్తికుంభములు । వాసర డైనవలముపై వాస్తుశంఖంబు । విషముశంఖముపైని వెలయుచందురుండు ।

—: 581 శ్రీరామ పట్టాభిషేకము. :— శాహరాజు.

రాముడు రావణాదులదునిమి విభీషణునకు బట్టముగట్టి జానకీలక్ష్మణసమేతుడై యయోధ్యకుదరిలివచ్చుచు హనుమంతుని భరతునికడకు బంపుట. ఆంజనేయుడు రామునిసేవ మెరుకపరచుట. భరతశత్రుఘ్నులెదురువచ్చుట. నరసి శ్వరుండు తనతమ్ముల కరుణతోజూచి కొగలించుట. అంబ

వసిష్ఠాదులువచ్చి పట్టాభిషేకమొనర్చుట. మొదలయినకథలు
యందుగలవు.

భరతుని ప్రవేశము దరువు :—

కనకమయములైన ధనువును కరయుగములనుబూని ।
దసరశత్రుస్సునితో వెడలెను ఘనుడుభరతుడిపుడు । శిరమున
జడలుమెరయూ మేలగునారచీరలుధరియించి । ధరణీశుడగు
రామచంద్రుని దలచుచు వచ్చిరిప్పుడూ॥

వశిష్ఠునిప్రవేశము. దరువు :—

కరమున దండముమెరయూ । రుద్రాక్షసరములు
మిక్కిలి సరసతదనర । గరిమెను తనశిష్యగణములతోగూడ॥

గుహునిప్రవేశము :—

వన్యామ్రిగములు కోట్ల గుహుండిపుడు । వచ్చె
శ్రీరాముకొలుపుకు । కానుకకొట్టవచ్చె శ్రీరామకొలుపుకు॥

దైవజ్ఞుల ప్రవేశము :—

పంచాంగములు చేబట్టి । వట్టెవర్ధనముబెట్టి ।యెంచం
గదైవజ్ఞులు యేతెంచిరియిపుడు॥

—: 597 బాలకృష్ణవిలాసము . :—

ఇందు సత్యభామ విలాసము, కృష్ణుడు రుక్మిణియిం
టనుండునట్లు సత్యభామతెలుసుకొని యచ్చటికివెళ్లుట మొద
లయిన వృత్తాంతములున్నవి. ఇందలి రచనపాటలు మిక్కిలి
యందముగనున్నవి.

—: 630 లీలావతీకల్యాణము . :—

దీనిని బాలకవి సుబ్బన్నయనునాతడు రచించెను.
దీని సంపూర్ణనామము “ లీలావతీ శాహరాజీయము ”

—: 579 భ క్త ప త్న ల వి లా స నాట కం . :—

ఇందు బాణాసురుడు శివునిస్థాగించి తనవాకిట గొలుపుండుమని వరమడిగెడి సందర్భమాన్నది.

—: 505 పా రి జా తా ప హ రణ ము . :—

కథాంశము :—

అమరసింహ మహీశాలునకు.

సీ॥ సమరాశనుడు పారిజాతసుమముదెచ్చి

యింపుతోకృష్ణునకిచ్చుటయును ।

ఆకుసుమంబు శ్రీహరి రుక్మిణికొనంగ

ముదితవెసచియందు ముడుచుటయును ।

అది సత్యవిని మదినాకులబడి గుంది

తోడిబడి కృష్ణుని దూరుటయును ।

హరినాథునిగొని సురతదులెప్పించి

యొగినత్యముంగిట నునుచుటయును ।

ధాత్రి నీకథ పారిజాతాపహరణ !

మాటగావున నిది యెల్ల నాటకముగ ।

పూని రచియించినాడను బుధులుతప్పు ।

తెంచిచూడక నన్ను మన్నించరయ్యా॥

—: 544 రాజకన్యా ప రిణీ య ము . గిరిరాజు. :—

ఏకరాజసుతుండగు శాహేందుగ్రుడు సారిరాంజాచి రాజకన్యకమోహించి తనతలంపులను దాదికెరిగించుట, యీసంగతివిసి తల్లిదండ్రులు సంతసించి రాజకన్యను శాహేందుగ్రునికిచ్చి పరిణయంబొనర్చుట. ఈకథనిందులో వర్ణింపబడది. శృంగారముచాల పచ్చిగానున్నది.

జలదములెల్లా మిక్కిలి । నలుదెసలందు కమ్ముకొని ।
తళతళమనె మెరుపులు । దనరుచున్నవి । కలికి । యీసమ
గూన కాండ్తూడూ కాండాచునె । కదశీమేఘమూలెల్లి । గర్జ
నశేశేదిజూచి । ముదమున మియూరామూలు । ముదముననా
డగా । తామరమొగ్గలోన । తగిలిన తుమ్మెదవీతి ।

—: 492 గం గా పా గ్న తి స ర వా దం . గిరిరాజు. :—

విద్యాచతురుని ప్రవేశము. పాగ్నతి విరహతాపము,
పరమేశ్వరునిగాక, విద్యాచతురుని పాగ్నతిని పిలుచుకొని
నమ్ముట; పాదాంబులలో భార్య పరమేశ్వరుని నహంగమము;
గంగారమేశ్వరులు కలుసకొనట. పరమేశ్వరుని పాగ్నతిని
విద్యానిగిగావించి గంగను తిరస్కరించి యర్థనాశిత్వముండై
పోయెను మునలయిన సంగతులందున్నవి.

గంగా ప్రవేశము :—

ద్వి॥ మగువమితారి । మన్మథుచేకటారి ।

వగలకుటెంక్కి । జహ్వోపూపంక్కి ।

మలయుదుండెడిచిలుక । మరువంపుమొలక ।

జలదసన్నిభరాణి । సైకలశోణి ।

చెలువంబ్బుమీరంగ । చెన్నైనగంగ ।

వెలుగుంగ వెడలెను । వేడ్కతోనిపుడు॥

—: 524 గొ ర నం . గిరిరాజు. :—

శాశకస్యక శాశభూపాలుమీద మోహితచిత్తయై
సఖులతో కదలివచ్చుటయు; విరహభరంబుచే వెళలజెందుట
యు, మొరుకతనచ్చి యెరుకజెప్పుటయు; శాపేంద్రుడాపిల్లను
బరిణయించుటయు నిందు వర్ణింపబడ్డవి. తైలికొంచెము గా

రవముగా కవి నమయ భరితమైయున్నది. కానిమూర్ధవము తక్కువ.

—: చంద్ర దూపణ . :—

చల్లనివాండవు | జనులకెల్లినీపు చంద్రమామ | నెజల్ల నాపాలికి చిచ్చవైసివీపు | పరమాజనులనెల్ల వెల్లలబెట్టెడి నీన్ను | బట్టిమరలవిడచిన కాహుపు కరమె యీనోనము | పంకజపదనుల పరిశయింగళాయ | కొంకతివీపు కళంక్కి-మై తివిరా | వో చంద్రమామ.

—: యెలికలది నచ్చే మూర్తి . :—

అరచంద్రునికి సరియైనట్టినుదలు | మెగుగ్గెన నక్షత్రాని మించంగ శంకుపూసలు | గుడిగింజుగానలు పాలపూసలపేరులు పొంకిరాదసర గింజులూరెడి చమకట్ట సరెడుకొండలగకి గచ్చి గుబ్బలు చెలంగ | దంతపుకన్నాలు తిళితిళమనచును వితిగా చెక్కుల మిల్లిచాల | గులుకుచు పాకుటాకుల చీరగట్టి | పొల్కున యెరుకలబట్టచేబట్టి | వాడవాడలనెల్ల వారిలు బాడ | వేడుకబిడ్డన వీలవుగట్టి | యెరుకయెరుకోయని యెరుకనివెడలె.

యెరుకతె తానుతిరిగినచ్చిన నేతములను అచ్చటిజంతు భూరుహాది విదిగ్రములను వర్ణించి యావల సమాజాతి యాచారములను తెలియజెప్పును. అడివియెరుకలు, కొండయెరుకలు, తేనేయెరుకలు, నేతయెరుకలు అనేనాల్గు నేతమాటలు,
—: యెరుకల వాండ్ల హాస్య పద్య సంగమ :—

దరువు || మగువనో మాజానీవలు పోనమ్మా | తగవు గానిదిమాకు తగవొనెయమ్మా | మగిడు పోయినవారిది మగ

డొనెనుమ్మా । సారిదిమద్యమె తాగిసాకుదుమెయమ్మా ।
 అర కుప్పిలులమాంస మాసింతుమమ్మా । సింగదూరకెగుడిసె
 డెరియుండుమ్మా । రంగుగావాని మేమురచ్చింతుమమ్మా ।
 కట్టె డనీడ గుహగాలివాసనక । చెట్టనక చెట్టనక చెలియిం
 తుమమ్మా ।

497 —: పృథ్వీధచంద్రోదయము సూరస్న :—

ఆపస్తంభసూత్రము, కౌండిన్యసగోత్రము, శంకర
 మఠము, వేదాన్యాయసశాలి, పొందవాకపుర కాపురస్థుడు
 చల్లూ సూర కూర్మభువి లక్ష్మమ్మల కుమార్తెలగు చల్లకవి
 సూరయ్య రాజమన్నారూస్వామి కంకితముగ ప్రభోధచం
 ద్రోదయమును గద్యపద్యగీతికా సమేతముగ నానాటి తెలు
 గునాటకముల రీతిలో రచించెను. దీనిని ప్రత్యేకముగ నం
 పూర్ణముగ ముద్రించు అభీప్రాయము కలదుగాన నిందు
 దాని విశేషముల నుదాహరించము.

తంజావూరి నరన్వతీ మహల్ లో లభ్యమగు ప్రాకృ
 తాంధ్రనాటకములను చదివి యందులో విచిత్రముగదోచెడి
 పట్టులను గొన్నిటి నుదాహరించియున్నాము. ఇటుకు
 కూర్పులు మిక్కిలి మెత్తనివై లలితమనోహరంబులై ముచ్చ
 టలీనుచుండెను. గాని, కొన్నిదరువు తెరపులు అనుకరింప
 దగినవేకాని నవీనాంధ్ర నాట్యరంగమునకు వీనివలన గలుగ
 నోపెడి ప్రయోజనముగూపవదు.

చెట్లక్రింది ముచ్చటలు.

—♦ బంధురంగము ♦—

అది మార్గశిరశున చలితి. మైలతుత్తపు నీలిరంగుతో మెరుగారు పట్టుదుప్పటి పరచినట్లుగ జెలువొందు గగనరంగమున— బంగారునది వెల్లువిరిగి విప్పరిగిట్లు— పంచపన్నీయ లొకదానితో నొకటి డీకొని నిజప్రతిభా ప్రకర్షణంబున మిడిసిపడినట్లు,— భూగోళపు నగనదీప్తిప సాగరవివ్యాసమంతయు సంతరిక్షమున జిగ్గింపబడినట్లు,— చిత్రోజ్వల ప్రభావానుభవమున దివ్యార్థనూచన లందికొని రసికచిత్తము లానందవాఙ్మయి దేలునట్లు,— ఆనాటి సంధ్యాద్విత్య మనంత శోభానంపూర్ణమై యందంపుమూటయై దోచుచుండెను. పడమటితెరమీద, లేతయూదారంగు లలికిన యస్తగిరీ శిఖరతలమున, ఖండేందుడావిర్భవించి చలువరాతిలో బొడిగిన ముత్తైంపుపేలికవలె జలువారుచుండెను. వేల్పుటాకలి దీర్చివచ్చిన పగోపకార యశఃపుంజములు— కళాక్షయము నుండి దెప్పరిలి, దరిజేరి, కోలుకొను నవ్యాగోగ్యవిలాస శోభలు,— వియోగానంతర సమావేశ సంరంభమున మిక్కిలి మెరుగారు తార్కపై బ్రసరించు మందహాసము,— ఆ చలితి చందురుని చలువచూపులో దేజరిలుచుండెను.

విద్యానిలయపు పూదోటనడుమ నాటనల వొకటి
 సిగ్గిరానున్నపు గౌరసాబగులతో నమరియున్నది. నలు
 పక్కల చిక్కలి గడ్డిచెక్కులమధ్య పూలజొంపము లలరా
 దుచున్నవి. కొబ్బరిచెట్ల మొవ్వుటాకులు సంధ్యకిరణముల
 సంతకొని మెరయుచున్నవి. జపాపుష్పముల రక్కశాం
 తులు సంధ్యారాగములతో మిత్తమై వింతవన్నెల చాల్చు
 చున్నవి. మృదాంగములు వచ్చీపోయెడి సంజవయ్యలకు
 సారథ సౌభాగ్య మొసగుచున్నవి. పులుగుజంటలు తమాల
 క భాంజరముల విడిసి ముచ్చటమీది గూయుచున్నవి.
 శ్యామశాబకములు చెలగాటలాడుచు, పల్లీలగొట్టుచు, గొతుచు
 దొరలుచు, పిల్లిల నొండొనిల దాకుచు, సంతలో కినుక
 నహించి స్థింకరించుచు, వేడుక లీనుచున్నవి. వేదికాసా
 పాములపై గూర్చుండి వ్యాగూమపరిశ్రాంతి నవనయించు
 కొనుచు నొజ్జల గడుసుతనమును జచ్చించు నుత్సాహములో
 విద్యాభ్యుండిరి. చీకటితెరలు మెల్లగ గ్రమ్ముచుండ బొడ్డు
 తుమ్మెదలు వెక్కతగబ్బెట్టి నవనసాగర మీదుచున్నవి.
 కోటగొడ్డమీద గటగటలాడుచు దొరలిపడెడి జట్కా-బండ్ల
 చప్పుడు దారిసరిగెడి మూలసాటాక్రియుల గానసృవంతితో
 మేళవించి దూరపునాద లీనుచున్నది. ఉద్యానప్రశాంతత
 కప్పుడప్పుడు నిల్లగాడ్పుతోబాటు నడివీధి కలవరింతులు
 జేరుచుండెను.

జాతులూట కోర్కెమీద నల్లురెదుగురు కూర్చుండి
 లోకాభిరామానురాగమందు సందడించుచుండిరి. ఇందులో
 నొకడు.

ప్రధమ :— నటనభ కెవరెవరు వస్తారండీ ? ఇల్లుకదల
కుండా రావువాచారి ఆటలు చూస్తావనుకుంటాను.
(అందొకరివంకతిరిగి) మనకేమైనా కాళ్ళిమెంటు
టిక్కెట్లు దొరుకుతవా ?

ద్వితీయుడు :— డెలిగటు టిక్కెట్లు కొంటేనరిచటలన్నీ
చూడనచ్చు. భోజనానికికూడా యేర్పాటులుచేస్తారు.

ప్ర :— ఇదేమిటండీ ఆతిథ్యానికి వేరుపడ్డ వందేశ్లో
కూడా పదిహేనిపెద్దలు గ్రామంలోకి వస్తే పట్టెడ
న్నము పెట్టలేమా ? ఏమిటింగులయినా పెద్దపూర్ణ
లోనే జరుగుతుంది. కాంగ్రెసువంటిదయితే కలిచిన
దేశమంతా చందావేసుకొని డెలిగేట్లకు భోజనం
పెట్టవచ్చు. చిన్ననభలను యేర్పాడైనా భరించ
గలదు.

ద్వ :— అవును కాకినాడకాంగ్రెసులో డిప్యూటీ సత్ర
యాగము చేస్తామని చీరాల రామదాసుగారు తెల
పెట్టారు. సాగితే బాగానేవుండేది. ఆదిమూరము
గోవిందోహారి అంటూ భోంచేసేవాళ్ళము.

ప్ర :— గోపాలకృష్ణయ్యగారి మాటయెత్తితే జ్ఞాపకం
వచ్చింది. నటనభవారు విలిచారటగదా యేమ
యిందో ?

ద్వ :— మొన్న దిబ్బలమిటింగులో వొకకార్డు దెచ్చి
చదివారు. ఆంధ్రరత్నగానికి యీసభలు గురించ
లేదట. దేశమంతాశవప్రాయంగా వున్నదట. అన్య
ప్రాంతమే జీవకళారహితమై శవాకృతిలోనున్న

యాంధ్రప్రదేశ్ న్యూనమును భగవత్మువట్టించు నమ
రత నాయుండులేడు. శవనాట్యశిక్షాధురంధరులు
ప్రేతకళాశోవినులు రుద్రాకారులునగు గణాచారు
లచే త్రొక్కించుచిందులు తక్కు యేయితరతై
తక్కులకు దేశముసిద్ధముకాలేదు. అట్టిచిందుల విష
యమైతే నేను రాబ్రయత్నించుటకు అవసరముం
డును.' అవికావుకనుక రాసనివాసారు.

[ప్ర :— మీరావుత్తరాన్ని కంఠోపాతం చేసినట్టున్నారే
రాఘవాచారిగారు యేమన్నారో.

ద్వీ :— ఏమంటాడు ! యిట్టిసటసథల ప్రయోజన మగుపద
లేదని వ్రాశాడు.

[ప్ర :— ఆయనే అట్లాంటిమాట చెప్పడము యేమిటండీ ?
మనదేశంలో నాటకవిషయం ప్రధానంగావుంది.
తప్పకుండా సభజరిపి అనేకవిధాల సంస్కరించవలసి
వున్నది. పెద్దలంతా పూనుకొనకపోతే కళలెట్లా
అభివృద్ధియవుతవి.

ద్వీ :— రాఘవాచారి అన్న మాటకూడా కొంచెం సబబు
గానే తోస్తుంది. మీటింగులవల్లా విమర్శనాల
వల్లా, కళలూ, లోతులనుబుమారుతవని తోచదు.
మన మెన్నిచెప్పినా లోకులు వినరు. నటులూ విన
రు. ఎవరయినా యొకమహానటుడు వచ్చి క్రొత్త
రహాగా అభినయించి రక్తికట్టిస్తే ప్రజలదే మంచితే
రవనుకుంటారు. నాటకసమాజాలు ఆరీతిలో ఆడన
లసివస్తుంది. చూడలేదా. నాగరాజారావొక్క

దు వచ్చి వచనంలో అభినయించేనరికి దేశమంతా సం
గీతాన్ని తెచ్చించుకొన్నారు. కళలకు కళలే విమర్శ
నలు, లక్షణములు, అవృతవి. నటనభవారి కేగొడ
వ యెందుకు ?

ప్ర :— మనము మ్యాసెస్సును ఎడ్యుకేటు చెయ్యాలిగదా.
నాటక కవులకు, నటులకు, రుచికరమైన శాస్త్రీయ
మైన పద్ధతులు తెలుపవలెనుగదా. అందుకు యిట్లాం
టి మీటింగులు తోడ్పడవా ?

ద్వి :— అందరూ వస్తే పదిమందొకచోట కూర్చుండి సద్విష
యమేదైనా చర్చిస్తే కొంతమంచి బయలుదేరక మా
నదు. కాని యీగొడవ సమాజాధికారులకు నటుల
కు నాటక కవులకు పట్టినట్లులేదు, వారుకారు. లో
కారాధనము, ద్రవ్యసంపాదనము, వారిలక్ష్యాలు, వీరు
తమవృత్తిలోకొన్ని లోపాలున్నవని గ్రహించి తమ
అనుభవాలను కూడపలుకుకొని, శాస్త్రజ్ఞులు, కన
జ్ఞులుఅయిన మహానుభావులతో సంప్రదించి మంచిచె
డ్డలు తెలుసుకోవలెనని అనుకుంటే, అప్పుడు నాట్యస
భావపయోగంగా పనిచేస్తవి. ముఖ్యంగా సమా
జాధికారులు యీపని తలపెట్టవలసింది. వారికేమీ
యిది రుచించలేదు. ఇక విమర్శకులైనవారు నాట్య
రంగాలకు సంబంధించినవారుకారు. ఎవరైనా యొ
కపెద్దనటుడు అభినయించి చూపి విమర్శనచెప్పితే
కొంత విశ్వాసం కలుగుతుంది.

ప్ర) :— విమర్శకులు చేయవలసిన పనిలేదా ? వారు నాట్య కళను సంస్కరించవలదా ?

ద్వి) :— చేయవచ్చు. కాని ఆపని రెండు విధాలుగా జరగాలి. ఎట్లాగైనా నాట్యకళకుఁ ద్రవ్యసంబంధములే వుండు. కవు లొంటరిగా కూర్చుండి అష్టకష్టము లా రోగోనుకుంటూ సరసమైన కావ్యరత్నాలు కల్పించవచ్చు. చిత్రకారుడు దేశముచులను ధిక్కరించి తన ముహూననమోహన తనకు నాయోచ్చిరించిన సూరము చిత్రీకరచున్నాడు. నాటక మట్లుంటిదికాదు. నలుగురితోపని, రంగము, అవశ్యము, సంగీతము మొదలయిన ప్రశ్నేకవిషయాలు చాలాయున్నవి. డబ్బు పెడితేగాని తలుపు కలుగదు. డబ్బుచ్చేది ప్రజలవల్ల. పెద్దమనుష్యులొస్తారేమో అనుకుంటే కాంక్షమెంట్రీకిక్కెట్లు పడింది చుట్టూతిరిగినా గారు. వీరికి గుచి లేకపోలేదు. కాని నానందుని చాలాకారణాలున్నవి. ఇక వచ్చే జనసామాన్యానికి మంచిరుచి పుట్టిందాలి. నాటకకళ సంస్కరించడాని కిదేమార్గము.

[వ — ప్రజలు మన విమర్శనలు చదువుతారా ? వారల కర్మగుపుత్రవా ! రోజుల్లో పొట్టకోసము పెనుగులాడుతూ పులుసుపోక చాబలాలకు వచ్చేవాళ్లకు వర్తకతెక్కడ! దొరుకుకొంద్య. వారి పుదులగు మనమెట్లా మారుస్తాము.

ద్వి — ఇదిచాలా శుభమునవని. నాటకపు కంపెనీవాళ్లు తమరు ఆడే ప్రళినాటకాన్ని గురించీ చిన్నకరపత్రాలు అందంగా పుస్తకంవలె మడిచినవి తయారుచేయించాలి. ఇట్లాంటివి నాటకకట్టి పదివేలప్రతులు అచ్చుకొట్టించి వుంచుకొని, దానిని కెల్లాతోపాటు చేర్చి, ఆటవపన్నే ప్రతివాడికి నాటకకట్టత్రయమియ్యవచ్చును. దానిలో ఆనాటకపు కథాసంగ్రహము, అందులో వచ్చే పాత్రల స్వభావాలు, ప్రేక్షకులు శర్కగా చూడవలసిన సందర్భాలు, తేలికతైలిలో చక్కగా వ్రాయవలెను. ఇవి మంచి కాకితాల మీద వీలైతే వాకటి రెండు బ్లాకులకూడాచేర్చి, అందంగా ముద్రిస్తే దాన్ని సారేసుకోకుండా దాచుకొంటారు. యెట్లాగైనా చదువకమానరు. కథాసందర్భం తెలిసినతరువాత అభినయాదులు తదనుకూలంగా పున్నవో లేవో వాళ్లే గ్రహిస్తారు.

ప్ర — ప్రశ్నలు కరపత్రాలు మాకు అక్కరలేదు కొనమంటేనో?

ద్వి: — పావలాటికెట్టు ఆరుఅణాలుచేస్తే వెళ్లడంలేదా ! పావలాకానీ చేసి టికెట్టుమ్మీనా కొంటారు. అప్పుడు కరపత్ర మూరకే యిచ్చినట్లుంటుంది. సంతోషిస్తూ తీసుకుంటారు. చదువుతారా, ఇంతకూ యీ ప్రానిక సమాజాధికారుల కుండాలి.

[ప్ర — ఇక నటులను సంస్కరించే పద్ధతి యెట్లాగంటారా?

ద్వి — పాత్రకూ యిట్లాగే ఆటలోని సందర్భాలన్నీ తెలు

పుతూ వారు ప్రదర్శించునప్పుడు వారి లోపాలను చక్కగా కనిపెట్టి తెలియపరచాలి.

(ప — అవునవును. ఇట్లాంటి విమర్శన శ్రీపాద కామేశ్వరరావుగారు చేస్తూవుండేవారు. మన శాస్త్రుర్లుగారు యిన్ని పేర్లకు వ్రాస్తారు. ఇట్లా నటులకు అభినయంలో దిద్దుబాటు తెందుకు సూచించరో ?

అనునంతలో నేను సాయంస్నానమొనర్చినచ్చి, పాపము చాలాసేపు కూర్చోబెట్టాను. ఏదోగోష్ఠీప్రసంగ మవుతున్నట్లున్నదే' అనికూర్చుండ ;

ప్ర) :— మీరు వస్తూవుండగా జరుగుతున్న మాటలు విన్నారకదా ? మీవిమర్శనలలో నటులకు నలహా తెందుకివ్వరు ?

నేను :— నేనిచ్చేనలహా, విస్తరించేపద్ధతి, సామాన్యంగా నాటకకథకు ప్రధానపాత్రల స్వభావాలకు సంబంధించి వుంటుంది. ప్రసిద్ధంగా అభినయించగలవాళ్లు పాత్రస్వభావాల కిచ్చిన భావవ్యాఖ్యానముకూడ తెలియజెప్పుతాను. ఈపద్ధతి రెండుఆలోచనల మీద యేర్పరచుకొన్నాను. నటులకు మనము యేపట్టున యెట్లాఅభినయించాలో చెప్పనక్కరలేదు. కథాసందర్భాలను పాత్రస్వభావాలను తేటపరచితే అందు కనుకూలంగా యెవరి ఆనుభవాన్నిపట్టి లోకజ్ఞానాన్నిబట్టి యానటుడు అభినయపద్ధతి నేర్పరచుకొనవలెనని నాయుద్దేశ్యము. ఇవి తెలిసిన తరువాత సందర్భానుకూలముగ భావప్రకటన జేయలేని

నటుడు రంగమున ప్రవేశించకూడదు. అర్థము తెలిసికూడా అధలేనివాడిని నటుడుగ నెంచుకొనను. మన రంగంలో కనిపించే లోపాలు చాలవరకు అభినయదారిద్ర్యముచేత కలిగినవి కావు. అర్థము, ఔచిత్యము, తెలియక తప్పుడాటలు పుట్టుచున్నవి. అందుకోసము ఆవిషయాలనే యెక్కువ విస్తరిస్తాను. తరువాత మీరు చెప్పినట్లు వాకనమాజపునటులు వాకనాటియాటలో చేసిన లోపాలు వారికి తెలియబరచవలసినదే కాని వారు అడిగారా పెట్టారా? స్వతంత్రించి లోపాలు యెరుకవరిస్తే గౌరవించి మన్నించెదరో? స్వీర్యాభరితములని కోవగింతురో? యీపనికోసము పెద్దనాటకసమాజాలు కవులను చిత్రకారులను పుంచుకొన్నట్లే ప్రత్యేకవిమర్శకులను అప్పుడప్పుడు పిలిపించుకొని కీహాస్సులు చూపించి వారివల్ల సలహా పొందవచ్చును. ప్రస్తుతంప్రాసే విమర్శకులు తమంతటతాము తమ సంతోషాన్నో అయిష్టాన్నో తెలియబరచడానికి వ్రాస్తున్నారు. అదికాక పత్రికలలోగాని పుస్తకాలలోగాని దేశీయులంతా చదవాలిసినచోట యిట్లాంటి సూక్ష్మవిమర్శన పనికిరాదు. ఏలూరు సీతారామాంజనేయసమాజంలో వాకనటుడు చేసిన పొరబాటులను తెలుసుకోవలసిన అగత్యం బల్లారిలోవుండే ఆంధ్రపత్రిక చందాదారుల కేమిపట్టుతుంది? వారి కేదైన రసవంతంగా సుఖంగా చదువదగినది కావాలి. అందుకే

నావిమర్శనలు బహుజనరలుగా వుంటవి. ఎవరికైనా సలహాయివ్వదలచితే యేకాంతంగా చెప్పవచ్చును. అయినా విమర్శనలలో అనేక పద్ధతులున్నవి. దారులున్నవి. ఎవరిదారి వారిదే! పదిమంది వాస్తవిగాని మంచిచెడ్డలు బయటపడవు. (వాసేవాళ్లు బయలుదేరారు.

అసగానే తెన్నినుకోర్తు సున్నపుచపటామీద పరుండి చుక్కల లెక్కించుచు నింతవరకు సాక్షిభావమున నూర కుండిన నాట్యకళోపాసియొకరు మన గోష్ఠీప్రాసంగికలలో తృతీయపురుషుడు తానుహోదేకమున నులికిపడి లేచి,

తృ :— ఇదంతా మీ నాట్యంబుజము తెచ్చిపెట్టిన గోల యేకదా? వెనకెప్పుడో పోటీ కూటాలు పెట్టి, విమర్శనలు తెప్పించి, కొంతభాగవత మాడించారు. ఇప్పుడు మళ్లా కుడిచిక్కురోప్తేక (య) నాట్యంబు జమొకటి ప్రకటించి గందరగోళము తెచ్చిపెట్టారు. మీకేమి? లీలాపురుషులు. చక్కగా చదువుకొన్నారు. పరమేశ్వరు డిచ్చినదానిలో మీకుతోచిన నుపకారం లోకానికిచేస్తున్నారు. అయితే పెత్తమాట, నటనభవారు యేమంటున్నారు. రాఘవాచారిగారు వస్తారా?

ద్వ :— ఏమంటున్నారో? వారికేంతెలుసు? నన్నడగండి చెప్పతాను, బందరువాళ్లు బల్పుండాకోరులని, కాం పెటేషనులని, నటనభలని విమర్శకగ్రంథాలని, పేరు పెట్టుకొని, చల్లగా పెద్దనటులను రప్పించి తామేదో ధనలాభం పొందుతున్నారని కొందరునటు లనుకొం

టున్నారు. ఇట్లు అంతటా పాకింది. పెద్దనటులు రావడానికి సందేహిస్తున్నారు. వచ్చినా దొరికే డబ్బు వారు బాక్కడానికే చాలదు.

ప్ర :— పాపము నటప్రకాశిక శాస్త్రుడుగారి విద్యత్రవదర్శనాలలో యిట్లాగే జరిగింది. అబ్రాహ్మడు చాలా నష్టపడ్డాడు.

నేను :— నష్టమేమిటిలేండి ! లాభం లేకపోవడమే నష్టము. అయినా కవిత్వమువచ్చినవాడికి, సంగీతం వచ్చినవాడికి, యేకశలోనైనా రూపకల్పన మొనర్చగలవానికి విమర్శన వ్యాపారమెందుకు ? అట్టిశక్తి లేక రసికుడు మాత్రమే యున్నవాడు కావ్యనాట్యాదికళలలో గల యందమూహించి గద్యనోరణిలో ప్రజల కెరుకపరచవచ్చును. కొందరు మహాకవులు విమర్శనలు వ్రాశారుకాని అవికూడా ప్రశస్తతరమ్యాంశముల విస్తరించు గద్యకావ్యములే.

ద్వ :— నటప్రకాశిక శాస్త్రుగారు నాట్యభారతాన్ని రచిస్తున్నారు. ఇంతగొప్పపని వీరుచేస్తుండగా, నేతముదాసీనత వహించి ముద్రణకేమీ సహాయము చేయకున్నది. ఏమి ఆలస్యాయము!

ప్ర :— సామాన్యంగా మనదేశంలో పూర్వం యెల్లాజరిగిందో తెలియదుకాని, విదేశాలలో విమర్శనలు వ్రాసేవారు ధనికులుగనైనా వుంటారు. లేక, మహాపండితులై యుంటారు. ధనికుడైతే తనపుస్తకమును తానే అచ్చొత్తించుకొనగలడు. పండితుడైతే పేరు

బలిమిన యభిమానించి, ముద్రించే విద్యాలయాలుంటవి. పైగా విమర్శనకు నిష్టూర్యము తప్పదు. విరోధము తప్పదు. ఎంతమంచి దలంచినా యేదో మాక వ్యతిరేకపరిణామ మేర్పడక మానదు. వీటిని సమర్థించుకొనేవాడు ధనికులైనా కావలెను. పండితులైనా కావలెను. వేదకవులకు యీపని కష్టకారణమేకాని, జయూవహముగాదు. కవిత్యానికి, అభినయానికి, గొమ్ముపెట్టివాళ్లైనారు. కాని, విమర్శకులకు అడ్డపడేవారు కనుపించరు.

ద్వి :— పడ్డపడడమేమిటి ? అంతకూడానా ? లాయరులను సమర్థించి మాననప్రమునకు దావావేసి, చాపిలను పుంగొల్పి తన్నించకుండావుంటే బ్రతికినట్లే. ఇవి జరగకపోయినా బండబూతులు మాత్రము, నాట్య విమర్శకులకు తప్పవు.

ప్ర :— తప్పవంటే, వాళ్లను అధిక్షేపించడానికి విమర్శకున కేమి అడ్డకారముకలదు ? వాళ్లు అడుగుంటే వీడికే మిపట్టింది.

నేను :— మీరన్నమాట స్యాయంగాలేదు. నటుడుమాత్రము విమర్శకుడుకాదామేమిటి ? రామాదులు యెల్లాంటివారో యెంత రూపసులో యెట్టి మహనీయ సద్గుణసంపన్నులో, యెట్టి తేజస్వ్యులో యే జీవితసందర్భమందు వారి చిత్తవృత్తు లెట్లుండునో ? నటులెరుగున్నారా ? వారిప్రవర్తనలైదు లెరుగున్నారా ? ఎరుగక, తమ బుద్ధిచోప్పున శ్రీరామ

హరిశ్చంద్రాది మహాపురుషులు జీవితార్థాలకు అభి
సయ రూపమైన కువ్యాఖ్యలు తేయుచుండగా, చూచి
సహించగల దేశము నాట్యరంగమున కులుకులాడు
నటుని చర్యలను విచారించు విమర్శన బొప్పికొన
జాలదా? నటుడికి రామాదుల స్వభావాన్ని పస్త
రించుచుండి యెంత అధికారముందో, విమర్శకుడికి
తానుచూచిన రమ్యసందర్భాల మంచిచెడ్డలను
విప్పిజెప్పుట కంటే హక్కుకలదు. ప్రపంచ భగ
వద్విలాస విరాజితంబులగు జగద్గుహస్యముల వెను
క గవికెట్టి హక్కుగలదు? దేవుని వర్ణించు భట్టు
కెట్టి హక్కుగలదు? అంతటి నాహనాలకే మన
షులు దుముకుచుండ నటప్రవర్తన నాలోచింప విమ
ర్శకులకు దగదా?

ప్ర :— అవును లేండి. విమర్శనలు ప్రాయశఃపన్నము. కాని,
వాటివల్ల నటులనోట్లో మన్ననపడుతున్నదని కొందర
నుకుంటున్నారు. శాస్త్రీగారు మీరివాదము చాలా
కట్టుకొంటున్నారు.

నేను :— నాలుక సమాజాధికారులు, విమర్శకాభిప్రాయ
మనుసరించి, నటప్రాశస్త్యము నిర్ణయింతురని మేము
సమ్మము. వారట్లా చేసియుంటే యిదివరకే నాట్య
కళ, యెంతో బాగుపడింది. నటుల జీతభత్యాలు,
మాయభినంద నాధిక్షేపముల నాశ్రయించునని నేను
సమ్మము. సమాజాధికారులు, నటులు, సామా
న్యంగా గురిపెట్టిచూచే సంగతి, డబ్బురాబడి. ఇది

జనసామాన్యపు రుచులవల్ల నేర్పడుతుంది. ప్రజల రుచులెరింగి మెప్పించగల నటులకెప్పుడూ లాభముండనేయున్నది. అందుకు తగనివాడు వెనుక పడుతాడు. మేముకూడా కవులవలె కొంచములో చూపుగలిగి రాబోసే రుచిభేదాలు సూచిస్తాము. జనసామాన్యము యిలకా పదిరోజులకు తెలుసుకునే సంగతి మేమీనాచే వెళ్లబెట్టుతాము. అదిచూచి జ్యేష్ఠబుద్ధితో వ్రాశామనుకుంటారు. కాని యేనటులపట్ల నేవిషయములు ఆసక్తిపడేయములని మేము సూచించుచుందుమో, లోకముకూడ కొన్నాళ్లకు ఆలోచములనే వారియందు కనిపెట్టును. విమర్శకుడిమి? జనసామాన్యమేమి? అందరూ మాక కాల ప్రచాహములో కొట్టుకొని పోయేవారే. విమర్శకుడు ముందుగా లోతుతెలుసుకుంటాడు. నిజానికి నటుని శాసించు అధికారము విమర్శకునకులేదు. పైగా నటప్రతిభా సామర్థ్యమున విమర్శకుడు గూఢకతాత్పర్యములను సాత్రన్వభావములను, తెలుసుకొనవచ్చును. విమర్శకుని రసవ్యాఖ్యానమువల్ల నటుడు పెక్కువిశేషముల గ్రహించవచ్చును. వీరనౌకస్య సహాయమున కళావైభవమేర్పరచగలరు. అందుకే శాకిదాస మహాకవి, ఆపరితోషాద్విదుషాం నసాధుమన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానం' అన్నాడు. అంతా విమర్శకులే. కవి కావ్యరూపంగా ప్రకృతిరహస్యాలను విమర్శించుచున్నాడు. నటుకు, అభినయసాధన

చేతలోకస్వభావాన్ని, విమర్శిస్తున్నాడు. విమర్శకుడు తార్కికోపాయములచేత రహస్యసందర్భాలను తెక్కిస్తున్నాడు. ఏరంతా ఒకవంగడములోనినారే.

[ప్ర :— పోనీ, మీరు ప్రశస్తిపటాలని యుద్ధించిన వారి యందు అట్టిప్రాశస్త్యము కనపడకపోవడమేకాక మీవాక్రీతులు జదివినవాళ్లు కొందరు వ్యయప్రయాసలకోర్చి నాటకములను చూడఁగొని భగ్నశులై తిరిగివచ్చిరి. మీరు ప్రాసించంతా అసత్యమని విమర్శనలు మోసపుమాటలన, యనుకొంటున్నారు.

ద్వీ :— అసత్యమ. కొందరువృత్తికావీ లేఖకులు కూడా యిట్లుగనే చెప్పారు. విమర్శనములుతిమ్మినిబ్రహ్మి బ్రహ్మోతిమ్మి చేస్తున్నవి. నిజమంటారాలేదా? విమర్శనాలవల్లనాటకాభిమానుల కాశాభంగమువ్యయప్రయాసలు గల్గవా?

నేను :— యిప్పుడు ముఖ్యమైన నాటకసమస్యయిదే. నటన, శరీరము నాశ్రియించియున్నది. నటుల పరిస్థితిని పట్టి యున్నది. నీనికితోడు, ఆనాటి పరిస్థితులు, ద్రవ్యశక్తి, సభాస్వభావము, ప్రక్కపటాలపొందిక రంగపరికరములు, మొదలయిన పరిస్థితులెన్నో తోడగుచున్నవి. భరతశాస్త్ర మనుసరించి, ఆభినయ ముపట్టి వెంపటి వెంకటనారాయణవంటివాండ్లు తాము చదివే పాఠమందలి రసమును స్థాయీసంకాశభావములను నాయకానాయకలక్షణములను చక్కగ విమర్శించి, వాటి ప్రకటన కనుకూలముగు సాత్వికాంగికాభినయవైఖరు లేర్పిర్చుకొని అడెదరు. అందుచేత నీరు

ఒకే ఆటను యెన్నిసార్లు చూసినా ఒక్కరీతిలోనే అభినయించగలరు. మన స్త్రీనాటకాలనటులు యెప్పటికప్పుడు క్రొత్తదారిలో తమ కానిమిషమున దోచి నట్లు అభినయించెదరు. పాత్రీయొక్క సామాన్య స్వభావమునకు లోటుకలుగకుండ, సత్వము నిలుపుచూ, ఆత్మని యిచ్చినచ్చినట్లు స్వతంత్రించి యెప్పటికప్పుడు క్రొత్తవ్యాఖ్యాన మొనర్చుచూ, ఆడవలెనని కొందఱుతెలుసు. మరికొందరు అభ్యంత్ర పద్ధతులతో, నిశ్చితాభిప్రాయవైఖరులతో, ఒకేరీతిగ భావప్రకటన మొనర్చవలెనని చెప్పుచున్నారు. కాని, ప్రకృతమందు నటులు స్వతంత్రాభినయ మభిమానించి నందఱు, దీనికొక దారియూడదు. చిత్రశిల్పకావ్యాదులు స్థిరములైనవికనుక వానినిపూర్వీక విమర్శనలు దృష్టాంతికరింప నలవియగును. చిత్రశిల్పాలు ఒక్కటేణమందున్న అవస్థనే మూర్తీకరించి, దానికి శాస్త్రవిగ్రహ మొనగుచున్నవి. నటుని అభినయ పద్ధతినాభిప్రాయము. కాని, యీనాటక నటుడు గావించిన అభినయము రేపులేకపోవచ్చును. విమర్శనకు, ఆశ్రితపక్షపాతియు ఆపక్షము మొదలయిన కల్మషము లేకుండా వ్రాసినను, నటుడి విర్తనము ప్రామాణికాభినయభ్యాస పహీనమై యెప్పటికప్పుడు మారుచున్నందున, విమర్శకుడు చూచిననాటి ఆశ్రితి కిని, తత్పరకులు చూచిన మరియొకనాటి ఆటకునూ, యెంతో భేదముండవచ్చును. ఇట్లాగని చివా

లున విమర్శకుని యసత్యవాదిగ నెంచగూడదు.

ప్ర :— అవును లేండి. ఇంతకూ ఆచూచేవారి దృష్టి, పరిశీలనశక్తి, అర్థజ్ఞానము, రసికత్వము, విమర్శకుడి ప్రజ్ఞతో నెనఁదొన్నచిత్రేకద వీరి కభిరుములు, శిక్షాసంప్రదాయములు, ఒక్కటేగద వీరి అభిప్రాయాలు ఏకీభవించడానికి. అయినా నాటకాభినయముగురించి యధార్థమెరుగుటకు ప్రమాణమేమైనా వున్నదా ?

నేను :— పాటకు గామభావే సాక్షి. బొమ్మలకు రంగుపొటి గ్రాఫులే రుజువు. నాటకప్రదర్శనానికి గ్రామభావ బయస్కపులు కలిసిన యంత్రీకరికరములే యథాభివ్యూహ సాధనములు. కాని, పలుకుటల్లికలలతో సరిగా వ్రసయోగకరముగా ఆటకీరులను వివరించలేము. ఫలానాపట్టున ఫలానానటించు, బాగాచేశాడు—లేదు అంటాము. ఆ పట్టునగల భావము, రసము, విప్పిచెపుతాము. పాత్రీయొక్క మనస్థితి, అవస్థలు, ప్రక్కనందర్శములు తెలియబడుస్తాము. ఇవి మాటలతో వర్ణించడానికి వీలవుతుంది. కాని ఆయాపట్టులలో నటుల అభినయాన్ని తెలిపే సాధనంలేదు. సంగీతములో స్వరమాలన్నవి. ఇవే మనచెవికి విశబ్దము త్రొక్కియిటలో పోస్తరించబడుతున్నవి. గాడిద కూసినా, సిద్ధికలు కీచకిచలాడినా, బండిచక్రము కర్ణవిదారకకర్కశ ధ్వనులతో టకటకలాడినా, శబ్దప్రపంచమందను యెట్టి వికృతమనోహర సంచలన మొదలినా, దానిని చప్పున నీయి

రువదిరెండు స్వరస్థాయిలలో సూచించవచ్చును. మరల నాస్వర ప్రస్తారముచేత ఆశబ్దమును జంత్రీ వాద్యములందు పలికించవచ్చును. కాని యిందులో సూక్ష్మకాలములందు స్వరము విశుద్ధముగ నుండును. అంటే, బయస్కోపుబొమ్మలు మొసలమీద కదిలి నట్లుగుపడినా, వొక్కొక్కచో మత్యల్పకాలమును దెలుపుచూ, ఆందులో నిశ్చలంగావిన్యాసమును చూపినట్లే వొక్కొక్కస్వరము సుస్థిరవిశుద్ధ సత్త్వము కలిగి యుండును. అందుచేత, స్వరకల్పన సాధ్య మగుచున్నది. పాటకచ్చేరీ వినివచ్చి యందలి మంచి సంగతులను గాన విమర్శకులు స్వరరూపమున యధార్థముగ వర్ణించగలరు. నాటకపువట్టులకు కూడా యిట్లాగే అభినయసంకేతము లొసంగి, సిరూ పించవచ్చు కాని, స్థిరావస్థ మన చూపుబలిమినిపట్టి సెకనుతైములో వొకనీసముమాత్రమే యుండును. 1/16 సెకన్డులో 16 నిశ్చల చిత్రములను చూడ గలము. అంతకన్న యెక్కువబొమ్మలు మనికంటి యెదుటకు వచ్చినట్లయితే వాటిలో అంగసంచలన మగుపడుతుంది. ఇదే బయస్కోపు రహస్యము కనుక మనము నాటకాభినయమును యధార్థముగ వర్ణించవలెంటే సెకనుకు పదహారుమాట్లుచొప్పున రంగములో నిలచిన ప్రతిపాత్రీయొక్క అభినయవై భిని తెలుపవలసియుండును. ఈ వైఖరిలోవొక్కొక్క పాత్రీయొక్క అంగప్రత్యంగ పుసాంగములయొనికి

తెలుపవలసియుండును. అభినయస్థానాలు ముప్పది
 కెండు. కీలకాకాశానికి పదిపదిహేను రహ-
 లున్నవి. అనగా సుమారు అయిదువందల సాంకే-
 తికపరిభాషానీజములు (సింబల్సు) యేర్పరచుకొని
 ఆరుగురు పాత్రలుంటే పరిపానిపట్ల వీటిని యనుక్ష-
 ణము వివరించవలెను. 1/16 సెకండులోపుండే రం-
 గావస్థను తెలిపడానికి ఆరుగురు నిలచిన రంగమునకు
 కెండువందల సాంకేతికనీజములు వాడవలసియుం-
 డును. ఇట్లుగే ఆటపడుగునా అభినయవ్యవస్థను
 నిర్ణయించుకువచ్చేసరికి అవిమర్శన అసభ్యంగా
 అర్థంకాకుండా వుంటుంది. భరతిశాస్త్రపురి భాషతో
 వ్రాసిన విమర్శనాను అర్థంచేసుకోడానికి చదువరు-
 లుకూడా, ఆశాస్త్రమెరిగినవారు కావలెను. అను-
 భవజ్ఞానముకలవారు కావలెను. పారిభాషికపదాలు
 వాడి మనసాండిత్యం వెల్లబోసుకోవడమే అవుతుంది
 కాని చివరకు ఎవరికేయే లాభమువుండదు. దీని
 వల్ల నటులకుకూడా ప్రపయోగంలేదు. అయినా
 గాని, మచ్చుకోసము రాధాకృష్ణనాటకంలో పారు
 పల్లి సుబ్బారావు వేషాన్ని, యీప్రకారంగా విమ-
 ర్శించిచూపుతాను. ఇట్లాంటి ప్రక్రియవుంటే నాట్య-
 సందర్భాలను సప్రమాణముగా నిదర్శించవచ్చును.
 కాని, ఆగ్రవాతలు సరసవిమర్శన కావ్యములు కాలేవు.
 'త్యాగరాజ హృదయము' నకూ, నేను రసావేశ-
 మున రచించిన 'హరి నాగభూషణంగారి జంత్ర'

గానము ' నకూ గల భేదమే యిక్కడకూడ కన్పించును. ఇంతకూ ప్రకృతిలోని రమ్యవృత్త్యాలు, మనుష్యులు కన్పించే మహోద్దాకశలు, మొదలైనవి అందగించి, పరమానందం కలిగిస్తవి కాని, శల్య పక్షిలో రమ్యంగా పుండవు. వేదాంతవిచారణ కూడ భగవద్విషయమున శల్యపక్షి నేయుచూ, బుద్ధిని కలవరపెట్టునేకాని, ఈశ్వరసాక్షాత్కార మొసంగదు నిందుచూపును చిత్తించు భక్తిప్రసంగములు రసేశ్వరానుభూతి కలిగిస్తవి.

ప్ర :— అట్లైతే నాట్యకళను సప్రమాణంగా వివరించలేరన్నమాటేనా? నటప్రకాశికశాస్త్రులుగాను ప్రమాణ స్ఫూర్తితో యధాగంగా చెప్పుకొనవచ్చును. కొన్ని పత్రికలు కొందరు విలేఖకులుకూడ వివాదాస్పదము ప్రమాణవిహీనమని అన్నట్లున్నవి.

ద్వ :— పత్రికలెవరు ? విలేఖకులెవరు ? అంతగామమయి అన్నట్లు, వాకవెలుగే యిన్నిరూపాలుగా తోస్తుంది.

నేను :— (వివిధించుకొనవలసింది ప్రశ్నకు జబాబుగా) నాలుగుశ్లోకాలువివరగానే ప్రామాణిక రచనకాదు, అనుభవజ్ఞానమే ప్రమాణం. అప్పుడు ప్రాచీనవాదము గుర్తికట్టదు. ఉక్కిరి బిక్కిరిచేసి, అవలెన అంగాన్ని బయటికి రానివ్వవు. అందుచేత నేనుయెంతోరసవంతమైన నాటకాన్ని రసానుభవముండగానే వర్ణిస్తాను. భావపోషణ చేయవలసిన చాటిని బాగా మరుపు

తగిలేదాకా యెప్పుకొనను. అప్పుడు తప్పిల్ల ముగ్గు పడి, తాత్కాలిక విశేషజ్ఞాన మంతరించి, క్షంపుటందమాలే స్మృతియంగు నిలచియుండును. అది కాక చూచినకటలో యేదోయొక ప్రధానసర్వము మనస్సుకు తెట్టాలి. ఈధర్మము కనిపిస్తే దానిని జ్ఞాపకముంచుకొని స్మృతిస్థిరములైన రసానభజములతో జోడించి, చక్కని విమర్శన వ్రాయగలము. ఈధర్మము నాటకకల్పనమందుగాని, నటులొసంగిన సరసవ్యాఖ్యానమందుగాని, పొడకట్టును. అది దొరుకకపోతే విమర్శన జాగుండదు. రసానస్థలుకూడ రుచించవు. నాట్యవృత్తాంతాలుమాత్రమే వ్రాయువల్సిగావింపుటకు, యీధర్మము లగుపడ లేదన్నమాట. అందుచేతనే, వారి కబుర్లు చెప్పిడిగావుంటవి

ద్వి :— మీరు నాటకము చూచేటప్పుడు, యేవిధమైన మనస్సులో వుంటారు? పనిపడి జ్ఞాపకముంచుకొంటారా? ఎప్పుడికప్పుడు అనన్ధము, ఆభినయాన్ని, విమర్శించుకొని ధారణచేస్తారా?

నేను :— సంకల్పపూర్వకముగా, ధారణచేస్తావుంటే, అక్కడే విమర్శించుకొంటావుంటే, పైకట్టు చూడజాలము. ఇది చూససకవిషయము.

ఇదియల పీక్షకాచారములు నాకు తెలియవు. నా అనుభవాన్ని చెపుతా వినండి. ఆట చూచేటప్పుడు నాచిత్తిము మూడు ప్రత్యేక వ్యాపారములతో, మూడు కోశములుగా విభక్తమై వుంటుంది. ఒకటి,

కథామొత్తమును, రామశీయకమును, అందున జనించు రసమును, అనుభవించుచూ, విమూఢ తదేకచింతతో నిష్కంభమై యుండును, నటవర్తనమందలి రసభావతరంగము లన్ని యీకోశమును గడల్పించుచు, అనురూప వికాసమును నా ముఖనేత్రములందు వుట్టించుచుండును. ఏనటుడైనా, నానంక చూచినయెడల నప్పట్టున సతిని యభినయవిశేషము నావిశుద్ధనిశ్చలచలరసగ్రహణ పారవశ్యముతో ప్రతినివించి యై కస్పగుచుండును. రెండవకోశము, నానంకల్పము లేకుండానే, జరుగుతున్న నటనను చూస్తూమాటలు వింటూ అందులో వెలుగొందు వానిని ధారణచేయుచుండును. దాని న్యాపారము స్వకంత్రమా. నాట తెలిసి జరిగేదికాదు. నానంకల్పమువల్ల నడిచేదికాదు. ఎందుచేతనంటేనేను రసానుభవపారవశ్యముతో మైరమచియున్నాను. అట్టిమైమరపులేకుంజే, రససమాధిలేదన్నమాట; రమ్యవస్తువునందు ఏకాగ్రత కుదురలేదన్నమాట. వ్యభిచరించి, బహిష్కరితమయ్యేబుద్ధికి, అఖండరసానుభవము లేదన్నమాట. అందుకోసము నాట తెలియకుండా ధారణచేసేకోశము వేరేయున్నదని నిశ్చయము. కాని, యీకోశము రికార్డుచేసిన విషయాలు అవలంబంకల్పప్రభావమున నాయుల్లమునకు గట్టి కట్టెదుట వచ్చినిలచును. విమర్శన రచించెడివేళ నేనొందెడి రసానుభవము లన్ని నేను నాటకశాలలో పొందినదానిశేషముకాదు అది అప్పటితోనేనరి. అప్పటి

రసానుభవము, నాకు తెలియకుండ యేదోయొక విధముగ స్ఫుర్తిస్థితభావములకు నన్నెగలిగించి, యంతటితో పోవును. నాటకశాల వెడలి రాగానే మామూలుమనిషి నగుదును. కాని, మళ్లీ వ్రాయవచ్చునరికి ధారణగ్రస్తములైన దృశ్యశ్రావ్యవిషయములు సాక్షాత్కరించినప్పుడు, వానిమూలమున గ్రమ్మరసావేశ మేర్పడును. ఈరెండుకోశాలూ కళావిమర్శకు సంబంధించినవి. ఇవికాక, మూడవకోశము యిటూరిటూచూచుచు, ప్రక్కవారితో మాట్లాడుచు, తాకిక వ్యాపారముల జరుపుచుండును. ఇదే నా అనుభవము. నాటకం చూచేటప్పుడుమాత్రము నాబుద్ధిలో రెండుభాగములు— వొకటితెలిసియు, వొకటితెలియకనూ, కథావ్యవహారముతోనైక్యమొందియుండును. ఏకాగ్రీతవల్ల వ్యక్తిచాంచల్యము నశించును. తిన్నయిత్వి మేర్పడును. చూస్తున్నాను, వింటున్నాను. అనే కర్తృత్వ మన్న మించును. ఆనందమనుభవించడమే మనపని. కాని అది ఎందువల్ల కలుగుతోందో అప్పుడు ఆలోచించము.

ప్ర:— అబ్బా! ఇవన్నీ మీకెట్లా తెలిసినవండీ.

నేను:— తన బుట్టిలో జరిగే నాటకమంతా చూడనేర్చినప్పుడే, నాట్యరంగాలయాటలు సార్థకంగా చూడగల్గుతాడు. రస మందారూ ఆస్వాదిస్తారు. జీవితానుభవాలు అందరికీ వుంటవి. బుద్ధి, మూడుసాయలుగ చీల్చి, వ్యావహారికంలో భోక్తృత్వకర్తృత్వముల

కొకదాన్ని నియమించి — రెండవదానితో జగన్నాటకవిలాసశోభలను, నిత్యానందరూప్తీభావమున, అనుభవించుచూ — మూడవదాన్ని సాక్షీభావమున, ఏకాగ్రధారణలో వర్తింపజేయగలిగినవాడే, రసరహస్యమెరిగిన విమర్శకుడగును. విమర్శకవ్యాపారమంతా లోకజ్ఞానముమీద నిలచియున్నది. లోకానుభవానికి జ్ఞానరూపమొనగూర్చుటకు, పైచెప్పిన సాక్షీభావము, యోగసాధన, అలవడవలెను.

ద్వీ :— విమర్శనంటే, పనిలేని భాగ్యవంతులు, వుబుసుదొరుకని పత్రికావిలేఖకులు, గర్వంచేత, ఆక్షేపణబుద్ధిచేత, ద్వేషాభిమానాలచేత వ్రాసే పలగాకికబుర్లు అనుకున్నాము. దీనికి చాలా మనశ్శీత కావలసినట్లుండే,

ప్ర :— కాకేమి ! దీనిలోవుండే గొప్పకష్ట మింకొకటియున్నది. చిత్రములను దగ్గిరపెట్టుకొని ఒకదానితోనొకటి పోల్చవచ్చును. ఒకసందర్భములో వివిధకవులెట్లా వర్ణించినారో పద్యములతోల్పి నిశ్చయించవచ్చును. వాటిన్నిటికీ స్థాయివున్నది. నటన, నిలుకడలేనిది. ఒకనటుడే, యెప్పుడెక్కడు త్రొత్తతరహాగా వర్తిస్తాడు. ఇక ప్రక్కహంగూ, రాంగికహంగూ, కొంత తోడ్పడుతవి. వీటివల్ల నటుల అభినయానికి కొంత వన్నెకలుగుతుంది. ఎటువంటి బాహ్యులయినా చక్కని అంచుకట్టి మెరుగుచట్రములో బిగిస్తే, అందగిస్తుంది. కాని ప్రాతకాకితాలలో చెడలుపట్టిన దేవ

దారుపెట్టెలో, పడవేస్తే రుచించదా. అట్లాగే, నటులూ. ప్రసిద్ధనటుల ప్రదర్శనాలు, అన్నీ ఒక మాటు చూడలేము. ఏండ్ల తరబడి కాలావకాశముతో చూడగల్గుతాము. వివిధ పరిస్థితులు అనుకూల ప్రాతికూల్యములతో వారు ఆడినారు. ఇట్లాంటి ప్రదర్శనాలు నాలుగైదింటిని ఒక్కమారు స్మరించి, ప్రక్కతెలుగులు వదలించి నటలందరూ ఒకేపట్టును, కట్టెదుట ఆడినట్లుగ భావించి మానసరంగమున నల్లరినటుల నొక్కపర్యాయ మభినయింపజేసి, చూచి, వారి నడతలు పోల్చివ్రాయనలె అప్పుడే అది విమర్శన కవుతుంది. అందరినీ ఒకమారు చూడలేనుకనుక కొన్ని పొరపాటులు రావచ్చును.

నేను :— అవును మన కంటితో ఒక్కసారి నల్లరిని చూడజాలము. ప్రజ్ఞాచక్షు ఏపని చేయగలదు. అందులో ఎవ్విధమైన లోపముండినా, ధారణ నిలువకున్నా విమర్శన చెడుతుంది. భావాలను జ్ఞానకముంచుకొనుటతేలిక. నటచేష్టలను ఏదోఒకవిధమైన భావములుగా మార్చి మానసకోశము, వాట్ని ధరించియుంచును. అవి మరల చేష్టారూపమున బుద్ధికి సాక్షాత్కరించును. బుద్ధిలోధరినబడేవి వస్తువుల గూర్చిన భావాలు, కాన్సెప్టుకాని వస్తువులుకావు. ఈభావములు తొలుదోల యేర్పడేటప్పుడు కొంత వ్యక్తిమూలీయ్యం అనంపూర్తి కలుగుతుంది. ఆత

ర్వాతవాటిని మల్లావస్తు రూపాన సాక్షాత్కరింప
జేసేటప్పుడు కొంతవ్యక్తి కల్పవృక్షమేర్పడుతుంది.
ఈపని వేర్వేరు మనుష్యుల బుద్ధివికాసము, పూర్వ
జన్మసంస్కారము, కులసాంప్రదాయము, ఇందియ
పట్యము, మొదలైన నాటివల్ల, అనేకశ్రీతులుగా
నేర్పడును. అంతెకాని, పనివడి, అప్రమాణముల
ను వ్రాయ నెవరుచూ సచుకట్టరని నాశలంపు.
విమర్శకుడు తనహృదయానందమును వెల్లెబుచ్చ
డానికి వ్రాస్తాడుకాని, రాగజ్యేషాలు అరబోసుకొ
నుటకు వ్రాయడు. ఇందులో నాకేమీ స్వార్థప్ర
యోజనములేదు.

ద్వి :— మీ చిత్తము నిస్వార్థమే, కాని ఆశ్రితపక్షపాత
ముమాత్రము మిమ్ములను వదులదు. ఎట్లాగైనా
చేబట్టినవాణ్ని పెక్కితగురురావలెననే పెనుగులాడు
తారు.

ప్ర :— ఒకరిని, అణగతొక్కిడానికి, ఒకర్ని పెద్దజేయ
డానికి, ఇట్లాంటి ప్రాత లుపయోగిస్తున్నవి.

ఇంతలో నొకప్రక్క గూర్చుండి, జరిగెడి ప్రసంగ
మును క్రీగంట వినుచుండిన తృతీయసోదరుడు మాటలందు
కొని సోత్సాహుడై,

తృ :— అదుగది ! అమాటలదుగు బాగుంది. అస్థానకవి
గారిని బాగుచేయడానికి ఆరువందలుపెట్టి బుక్కు
వేసే బదులు, ఆడబ్బు ఆతనిచేతిలో పెట్టితే, కాఫీ
హోటలుకైనా క్కరవచ్చేది. తొలకరిమెరుపుతో

చల్లపడ్డది కదా?— ఆస్థాన కవిగారి కావ్యర్మాటము. అసలు, అందులో కవిత్వమేమున్నది? రాకుబండితాకు యతికలిపాడు. చంకురాత్రి, కోడిపుంజులు సాతానిపాటలు, జొన్నచేలు, యవాకవిత్వము? భావకయితాలట!

ద్వి :— సరిలేస్తురూ యీమాటలు యెప్పుడూవున్నవే. మంచుపడుతున్నది. ఇకలేతాము.

నేను :— బాబూ యేమన్నాఅనుకోండి. ఆంధ్రమాతగిర్భి పూక్తికముల మేల్మికాంతిని వెల్లడించడానికి నా బుజ కావ్యాంబుజాలు తలపెట్టాను. కాసి, వ్యక్తిలతో నాకేమీ పనిలేదు. వారివల్ల కనకాభిషేక మాశించను. వారికోపతాపాలు నన్నేమిచేయవు. భావకవిత్వంపట్ల ఎంతఅభిమానము చూపించానో, నా ట్యువిమర్శకులకు కూడా అంతకంటే పదిపెట్ల పో, త్సాహ సహాయాలు చేస్తున్నాను. నాసంతోష సానుభూతులు భాషావిషయకముగాని, కళాసంబంధ మైనవి కాని, వ్యక్తులకు అంటిలేవు. వారిపై వేటు విరోధాలను ఈర్ష్యలను, పట్టియెన్నిమాటలైనా పుట్టవచ్చు! ఎవ్వరేమనిన నాకేమి కొడువ —

అందరూ లేచి యిండ్లకు పయనమైరి. చనితిచందురు డనమించిన చీకటిమానుగు లెల్లెడల వ్రాలియుండెను. కీచు రాళ్ల గీగింత లా యుద్యానవాటిక యందొక వికృతభీభత్స మేర్పరచి, హృదయమర్మముల గదలించుచుండెను. దక్షిణమున నొక పెద్ద రాలుడుచుక్క పొడచి, నిరాఘాట ధాటి

ప్రభావమున, నంతుబాంతులేని చీకటిమింటిలో నొక వెలుగు
పూట నేర్పరచి, మాసిపోయెను. ఉజ్వలధూమపటలి యొ
కింత యా చుక్కవెనుక మెఱసి, చల్లారి, చూచునంతలో
నంతరిక్షమున లీనమాయెను.

“ నాట్యాంబుజమింత గల్లంతుచేసింది. మాటకు పది
మాటలు బయలుదేరినవి. కావ్యాంబుజముమీద కోటిలను
బల్లకెక్కించి తోలుకురావలసినదే, ” అని అందులోయెవరో
గొణుగుకొనుచు చెట్లమరుగున దాటిపోయిరి.

అర్ధరాత్రి ధైలుదిగి, దారిబోయెడి జాటసారు లా నిర్జీ
వప్రళాంత నిశీధనమయమున విద్యానిలయపు క్రిందిగమలలో
దీపపువెలుగు సింహార గాంచిరి.

చెట్లక్రింది ముచ్చటలు.

II.

—: నీ త నా గ ర ము :—

రాధాకృష్ణుడు లేడిపిల్లవలె ప్రక్కన చెలగాట లాడుచు, -ముసిముసినగవుల గుగ్గిమ్మరించుచు, - శిరఃకంఠమున నుదుటపై మూగివారిలాడి శిరోజముల నెగురవేయుచు. -- వెనుకకుదిరిగి దివాణములోని యడివిపందల కేరింతలభిన్నస్థితిచుచు, నడుచుచుండెను. జీమూలనీలకాంతుతో చెక్కుడుబొమ్మవలె జెలువారు నాతని వదనారవిఃదమున బాల్యచాపల్యనాచలిత దృష్టాలవీచిక లిటునటు దుముకుచుండెను.

‘ ఇక్కడనే ’ రాజహంస బెదరి, రాజుగారిని బోర్లదోసింది. చచ్చేవాడే—క్రిందరాజు, మీదబండి, గుఱ్ఱముబుగదలో యిరుక్కుపోయింది. తామరతూట్లు మట్టపించినవి. ఆవేళకు దేవుడల్లే గొల్లవాడు నీళ్లలోకిశాంతి పిలకట్టుకు బయటికిలాగాడు. రాజు, మా లావుమనిషి, ఆవుగాని కొండదొర. వడ్డిమూకను చేరుస్తాడు. మా డిబేటింగుసాసైటీ యానవ ర్సెరీకి మీరుకూడా రండి,—పదిరోజుల్లో వస్తుంది. బందరు వెళ్లి మళ్లీ రావచ్చు ?

“ మీరేమి గేమ్ము ఆడుతారు ? ”

“ హాకీ ఆడుతాగాని మాస్కూలులో ఫోర్టుఫారంలో పడిగుంటుడు, మాగొప్పగా ఆడుతాడు. మంచుబలముంటు.

మొన్న నాపెన్సలు లాక్కునేటప్పటికి, గిరుసతిరిగి వాక జెల్లా అందుకొన్నా — మా యానివర్సేలో డ్రామాఅడు తాము. రమణయ్యమాస్టరు, నన్ను కృష్ణ డెయ్యమంటున్నాడు. కృష్ణజేమిటండీ ? పిల్లాడివేషం. నాకు, పటాను వెయ్యాలని వుంది. గర్బటాలు తగిలించుకుని పాపారాయు జేసి, “ పులిపులి బొబ్బిలిపులి ” అని అరిస్తే స్కూలుఅంతా దద్దడిల్లి, విజయనగరపు క్లాగులవరు అదరిపోవాలి. ” అనుచు, నూగై నా పుటకరించని నునుపుమూగిపై ప్రచండశౌర్యా ర్భాటమతో కోరమీసము ముడివై చినట్లభినయించెను. శౌర్యప్రతాపసంస్కరణ మా కోమలముఖరేఖలందొక నిమేష మానిర్భవించి నిలచెను.

స్తోత్రసాగరము పల్లాకిమిడి రాజమందిరమున కుత్తరము గ విప్పారెయున్నది. అనతిదూరమున నలుప్రక్కల చిక్కని యడవిగుబురులతో మరకతస్థగిత మేరుగిరులవలె నెండలో జెలువొందుచు, వచ్చీపోయెడి మబ్బుపింజెలకు విశ్రాంతినివాసము లమర్చుచు, నప్పుడప్పుడు మంచుతెరలచాటున దాగుడుమూత లాడుచు, కొండలువరుసలుదీరి యండంపురాసులై యానకట్టియుండెను. ప్రకృతియంతయు మానవుని సౌభాగ్య సంతోష సంపాదనమునకే వినియోగించు ననురీతి నీసుందర రంగమునకు నడుమ రాజభవన మతికింపబడినది. ప్రాసాద గోపురములు, మిన్నుముట్టుచు, పచ్చనిగోడలమీద నెర్రగ వెలుగొందు పెంకుకప్పులతో—కొబ్బరితలలు దిట్టముగగుమి గూడి, యాకులుకలసి, పెనేసియల్లకొని, తులసిమాలికలవలె కంఠసీమల నలంకరించ—శీతకాలపు లేతయెండలో మిరమిర

లాడుచు, కలువతీగెలు అల్లికొనగ మిగిలిన నీటియద్దముల
యందు తమరాజకీయని జూచుకొని మిడిసిపడుచుండెను. నీత
సాగరపు కట్టమీద రాజపథమొకటి గల్పింపబడినది. ఇరు
ప్రక్కల చెట్లవరుసలు శాఖాగ్రముల జోడించి ముచ్చటలా
డుకొనుచుండెను. దిగువలోయలో, వరిచేలు సస్యాభిము
ఖులై పచ్చగిందినవి. రోడ్డు వెంట నొకింతదూరము యేమే
మో మాటలాడుచు, చేరువ కరిగి కరములదాకుచు, దవ్వున
కేగుచూ, పొలపు కాపుల జూచుచు, వృషభరాజముల
యున్నతిగాంచియచ్చరువందుచు, పశుపాలకుల బలుకరించుచు,
గేదెల బెరించుచు, దూడలతో గంతులిడుచు, చెట్లకొవ్వుల
నందికొనుచు, చింతకాయల రాల్చజూచుచు, నీతసాగర
ముపై సనుక్షణము వింతరూపున వెలసి, గగనయాన మొన
రౌడి మేఘదళముల వెండిచెంగుల నవలొకించుచు, అడుగడు
నిలువబడి, నవ్యవిన్యాసమున సాక్షాత్తరించు ప్రియదర్శనం
బున కులికిపడుచు నడచినడచి తుదకొకతాపు జేరితిమి. ఒక
పెద్దమర్రిచెట్టు సాగరతటంబున వ్రాలి, చెరువులోనికి వేళ్లువి
సరి, షోలికాలంకారములవలె యూడల దిగజార్చి, చక్కని
ఛాయాప్రదేశ మేర్పరచినది. దానికింద నీటియంచున,
నొక యరుగు కట్టియున్నది. అరుగుప్రక్క మర్రిమొదలులో
శివలింగమొకటి నాటబడియున్నది. ఓధ్ధివనితలు కొందరు
చెరువులో జలకమాడి, శూద్రులయ్యను సూర్యున కన్నమిచ్చి
గోసెదనీళ్ల నాశివునిపై విడుచుచుండిరి. చేరువ నొక కట్టి
దోనె పిల్లయలలతో నూగులాడుచుండెను. తామరాకులపై
కొంగలువ్రాలి, ఒకధ్యానమొనర్చుచు, నాసాగ్రముల సారించి,

నీటిని నడిమి జలావరముల రేపు చుండెను. మరకతమణి
మీయ తోరణమువలె నర్థవాయాకారమునవ్రాలిన చెట్టు
కొమ్మకు దిగువ తటాకము, నారికేళవనరాసి, హర్ష్యవిన్యా
సము, దూరపుకొండల ననుపుమూపులు, నిర్మలవనీలవియద్వి
శాలశోభలు, అంచుకట్టిన చిత్రపటమువలె సొంపెక్కియుం
డెను. ఆహా ! నీమి ! యీచిత్రపటదర్శ ముకొనుచు,
మరిక్రింది ప్రశాంతచాయావృత రమ్యవేదికపై గూర్చుండి
ప్రియదర్శనావలంకన తన్మయత్వమున గొంతెత్తి మిన్నగుం
టవి. రాధాకృష్ణుడు నీటిచేరుగున గూర్చుండి, బొటన క్రేళ్లతో
పిల్లయలల రేపుచు, యిట్లనెను. రాగమింపైనదే! కాని, తనను
మించిన పరధ్యానమానిడు నాయందు సహించుచందమున,
నోరచూపుతో, చివాలున నావంకదిగి యిట్లనియె.

రాధా :— శాస్త్రుడుగారు ! మిమ్మన్నిగురించి పత్రికలలో
చదివేటప్పుడు యెంతపెద్దగా వుంటారో అనుకున్నాను.
మీరూ కుర్రాళ్లచే చూపించుకొని యెంతో సోపలుగా
పుటారండి—అయితే మీపూర్వో పట్టాభినీతా రామ
య్యగారని చెప్పుకుంటారు, ఆయన బురంపురంపచ్చిన
ప్పుడు నేకూడా వాలంటీయరుగా వెళ్లుదామనుకున్నాను.
మామాపైర్లు వెళ్లనిచ్చారుకాదు. మా పెంకివాళ్లు.
సీతారామయ్యగారు శానా గొప్పవారుకాదండి ?

నేను :—కాంగ్రెసువిషయంలో మనదేశాన అంతటివారు
లేరు. ఇక వరకవ్యవహారాల్లో కోమట్లంతా ఆయ
న దగ్గరికే సలహాకువస్తారు. మనిషికూడా చాలా
బాగుంటాడు.

రాధా :— మీరుకూడా స్వదేశంలో తిరగరాదండీ ! మీరు వచ్చారంటే ప్రియమైనదగ్గరకు స్టూడెంటులంతా వచ్చికు జై అని కేకవేస్తూ తీసుకువెళ్లుతాము.

నేను :— అబ్బాయీ ! కొన్నాళ్ల బాటు యీముచ్చట నేను కూడా అనుభవించాను. గ్రంథాలయాల మీటింగులకు లెక్కలేకుండా వెళ్లాను. పల్లెటూళ్లకు పోయి పూలదండలు లోడిగి—నడియెండలో పాటిబజారుల రేగకొట్టి—పూ రేగింపు మర్యాదలందుకొని ఒంటిగంటకు భోజనం, రెండుగంటలకు తట్టెడుగా రెలపలహారం, ఆరగించి—మిడనరిలగ్గంలో గొంతుక నలుముకొని లెక్కర్లుకొట్టాను. ఆ దినాల్లో వొకటేమిటి, జిల్లాసంఘాలనీ, రైతుసంఘాలనీ, కాంగ్రెసుకమిటీలనీ తెగతిరిగాము.

రాధా :— ఇప్పుడుకూడా గాంధీగారితో వెళ్లరాదండీ. మారామలింగంమాష్టరు చక్కగా జైలు కెల్లిపోయెచ్చాడు. మాకన్నయ్య, నాన్నకూడా వెళ్లారు. నే నెల్లదామని తెనాలిలో యేడుబావులదగ్గర లెక్కరుకొట్టితే, 'కుక్కరాడా నీకెండు' కని నబ్బయిస్పెక్టరు వొకలంపకాయ యిచ్చాడు. ఆపట్టున నానోఆపరేషన్ చేసి, చదువుమానాను. మల్లీబయలు చేరండీమీరు మీవెంట మేమందరంవస్తాము.

నేను :— నాయనా ! వెళ్లచ్చుగాని, నేననాయకులు వొకతీరూ, తెన్నూగా నడవడంలేదు. గాంధీగారికి అంతా మంచికావాలి. మనప్రభువులు గడుసువాళ్లు. గాంధీ

సశ్యకాలపుమనిసి. ఏదైనా పెద్దపని సాగిస్తాడేమో అనుకుంటే, యెప్పుటికప్పుడు పళ్ళెలో కాలేనేవాడు. ముంకస్త్రీగా స్వార్థత్యాగ ముండాలిసిన పాలిటిక్సుకు డబ్బునుచి చూపించారు, చక్కెరవెంట సినివచ్చింది. తిలకుచేరుగా కొందరు పట్టెడన్నం తినేవారు. నాయకులకేమి? ఎప్పుటికైనా స్వరాజ్యంవస్తే మంత్రిత్వ ముండనేవున్నది. ఇక చెడిపోయిందల్లా మధ్యస్థపు మాట్లాడే — పూడ్చేట్టుకూడా కొందరు చదువులు మానారు.

రాధా :— ఇందుకు మానారంటారా యేమిటి? ఎవరైనా నలుగురున్నారేమోగాని, బద్ధులెధవలు, అల్లరిగుంటలు—పరీక్షకు చదవాలని వస్తుందని యీవంక పెట్టుకున్నారు. వాళ్లు సజంగా నాన్ కోఆపరేటు చేస్తే నేపనలేస్కూళ్లు యీపాటికి కిటికిలాడవండి! రామలింగంచూస్తారు బరిపెట్టారు. నిక్క గుంట డెక్కలేదు. వీళ్లంతా మిషన్ స్కూలులోనుంచి వెళ్లిపోయొచ్చినవాళ్లు. గాంధీగోల యిప్పుడేమీ కనుపించనీ! ఇదినరకు పిల్లలమంతా, మహమ్మదల్లి 'చౌకరిల్లి' అనిపోగ్గా పాడేవాళ్లము. మేము గాంధీ నాటకంకూడా ఆడాలని చూచాము. నన్ను సరోజినీ వెళ్ళమన్నారు.

నేను :— గాంధీగారు దేశంలోవున్న సంగతులు తెలుసుకోలేదు. ఆయన తురకల్లినమ్మారు. దేశమంతా రాగద్వేషాలులేని సాధువు లనుకున్నారు. చివర

కన్నీ పుళ్లక్కిలయినవి. ఇక మావంటివాళ్లకు పొలంబొట్రా కలవాళ్లకు గవర్నమెంటుతోనూ పని తప్పిందికాదు, ఇవతల దేశాభిమానమూ ఎదలదా, పాలిటిక్సు గట్టిగా చదువుకున్నవాళ్లా, ఆస్తులుకలవాళ్లా, ఇందులో వెనకపడ్డారు. అనుబంధాలుంచుకోక ముందాకు గెంతగలవాళ్లు నాయకులైనారు. ప్రభువులమధ్య, ప్రజలసందునా పిల్లివాటంగా వున్నవాళ్ల పనిబాగుంది.

రాధా :— అందుకోసమే మీరు ఇందులో తిరగడం మానేశారా ?

నేను :— తిరుగుతూవుండగా నాకుబబ్బుచేసింది. కొడుకు, పినతండ్రి పోయినారు. ఆపట్టున యిండియాఅంతా తిరిగి, యెక్కడెక్కడవుండే పట్నాలూ, దేవళాలూ శిల్పాలూ నీనలూ నదులూ నాటకాలూచూచాను. బుట్టింతా భావాలే. అప్పుడు ఆలోచించాను. ఎన్నాళ్లు తిరిగినా పాలిటిక్సు గాలేగదా! వట్టిన్యాయం. మనం పండితవంశంలోవాళ్లము. మాతండ్రులంతా యావజ్జీవము శానాశాస్త్రాలు చదివారు. పనిచాలించుకొని తీరికగావుండి వాస్తవమనుకుంటూ ఏదీ నెరవేర్చకుండా వెళ్లిపోయినారు. మన ముద్యోగం డబ్బుసంపాదన వెట్టుకోలేదు. ఇక మనతర్వాత ఎవరో? నేనైన యెప్పుడు రాలిపోతానో! నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః అనేమాట అనుభవానికి వచ్చింది. మనిషికి మూడువనులు విధించారు పెద్దలు పితృరుణం; దేవరుణం; మానవరుణంఅని. ఈమూడు తీర్చుకొనిసుఖంగా చావ

మనవాళ్లు తీర్థయాత్రలు దేవపితృబుణ విముక్తిసాధనలని చెప్పారు. అవి చేసుకున్నాము- దేవబుణానికి ఒకరామమందిరం గట్టిస్తున్నా. అందులో లైబ్రరీకూడా పెట్టుతాను. రాధా :— అయితే పుస్తకాలు రాయటమెందుకండీ?

నేను :— అదే చెప్పుతున్నా. మనుష్యులకు చదువనేది భావఅనేది ముఖ్యంగా గురువులవల్ల వస్తుంది. వారు కష్టపడి మన్ని పెద్దవాళ్లను చేశారు. అదిగాక మనమొత్త శ్రీమంతులమైనా లోకంలో యెందరివల్లనో మనపోషణ, సంరక్షణ, అనేక సహాయాలు, కలుగుతుంటవి. దీనివంతా మానవబుణ మంటారు. చదువు కొన్నవాడు పుస్తకాలు వ్రాసి యీబుణం తీర్చుకోవచ్చు. ధనికుడైనవాడు విద్యాలయాలు సత్రాలు ఆసుపత్రులు కట్టించి తరించవచ్చు.

రాధా :—మీరు చాలా రిలీజియస్సుగా వుంటారన్నమాట. కాప్రింగువుంచారేమండీ.

నేను :—ఆ. మనస్సులో నాకు రెండేపిచ్చలు పట్టుకున్నవి. ఎప్పుడూ రాముడి తలచే! శేపు చస్తానేమో? మనం చెయ్యవలసిన పనులు పూర్తికావేమో? అనే ఆలోచనే ఇది పుట్టినతరువాత ఆపరిమితంగా బలంగలిగింది నాకు; ఎన్నిగంటలు పనిచేసినా వినుగుండదు. ఎప్పుడూ చదవడం, వ్రాయడం, పనిలోనే వుంటానుకనుక రోజుకు రెండుమూళ్లు వృద్ధరిణ్ణాడించి, యెడహ్నత్ కురుతేపాపం యెడహ్నత్ పృతికుచ్చతే! అని అనుకోవలసిన అవసరం నాకుతోచలేదు. అదికాక లౌకిక

వ్యవహారాలన్నిటిలో ఏదో నిష్కార్యము విరోధము పుంటుంది. చివరకు ఎట్టిలాభమూ కనుపించని స్వగాఢ్యవాదంలోకూడా అంతులేనన్ని పోటీలు, ఈర్ష్యలు, పాట్లు పున్నవి. విరోధములేనిదల్లా రాముని పాద సేవయందే! అది ఎవరికిని అక్కరలేనివస్తువ కనుక, అందులో పుండేవాళ్లు చల్లగా, కాలంగడపవచ్చు!

రాధా : — మనసు ముఖ్యముగా జాతీయవిద్య కావలెనంటే! బాగా సంస్కృతపు పుస్తకాలు, మన శాస్త్రాలు తెలుగులో వ్రాయాలి. మీరీషనిచేస్తున్నారు.

నేను : — అబ్బాయీ! మేము చదువుకునే దినాలలో తెలుగు, సంస్కృత, లెక్కచేసేవాళ్ళం కాము. అందులో ఆట్లే ప్రవేశం కలుగలేదు. నాలుగు ముక్కలు ఒంట పట్టే కాలమంతా ఇంగ్లీషుచదువులో వెళ్ళమారింది. తెలుగు మాతృభాషకనుక యేదో వ్రాస్తున్నాము. నేనూ, ఆలోచించా. మనకొచ్చినయింగ్లీషుశాస్త్రాలు మనము తెలిస్తూ సంస్కృతపుపండితులు వాళ్ళచదువులను మాతృభాషకుచేరుస్తూవుంటే పుభయసాంప్రదాయాలు తెలుగుభాషకుచేరిపోవలసివచ్చి వస్తుందని. ఇంగ్లీషులోచాలా నష్టాలుచదివా. ఈ మాట నాకేకాదు. ఎందరో ఎం.ఏలు భాషాసేవ చేయాలని ఆతురపడే వాళ్లున్నారు- తెలుగుతిన్నగా చదువుకోని వారు. వీళ్లు వ్రాయవలెనా? మానవలెనా?

ఈ సంభాషణ జరుగుచుండగా నొక పెద్దమనిషి సన్నదివరకు గుడిలో నువనసించు చుండగా చూచిన వారు

చారిపోవుచు నన్నబాడగట్టి నేనుండుతావుకువచ్చి కూర్చుండి
 (ప్ర:—ఒహో! శాస్త్రీగారూ! చెట్లకింద ముచ్చటిస్తున్నారే
 మీకు న్యాయగల్గి నీనకిలించే చాలా పోటీలనుకుంటూ
 కృష్ణాపక్షికలో రమ్యదృశ్యాలు మా పొందికగా
 వ్రాశారు.

నేను :— నాకు ఆర్థన్నా, నీనకిలన్నా ప్రాణంలేచివస్తుంది.
 వాటిమీద ఎన్నోవ్రాశాను. అచ్చుబిచ్చు భరించలేక
 శిల్పాలమీద వ్రాశలు ఇంకా బయటపెట్టలేదు.

ప్ర:—ఇన్ని సంగతులు తెలిసినవారు మీరు స్వంతగా ఒక
 పత్రిక పెట్టినదిపించాలండీ, ఆలోచించండి దానిసంగతి.

నేను :— వీధి కెరిమిది పత్రికలుండుట నా కిష్టములేదు.
 వ్రాసేవాడికి కరువులేక పత్రికలున్నవి. యిది యొక
 వ్యాపారముగా పెట్టుకుంటే చదువు, వ్రాత, చెడుతవి
 ఉపాసనకు వ్యవహార సంబంధం పనికిరాదు. తదేకదీ
 తుటోగాని ఏపనిసాధించలేము.

ప్ర:—అయితే మీ వ్యాసాలన్నీ పత్రికలకు యెందుకుపంపించ
 రండి? పుస్తకాలు అచ్చువేసే ఖర్చుకూడా తప్పు
 కుంది?

నేను :— నిజమే ఆమాట, కొంతవరకుకాని పత్రికకు వ్రాయ
 పలసినతీరువేరూ. ఆవి చిన్నవ్యాసాలుగా పలువిష
 యాలమీద తేలికగా వుండాలి. మనముగ శాస్త్రము
 పట్టుకొని వకపెద్ద బుక్కువ్రాసి దానిసంతా ప్రేమ
 రించమని పత్రికాధిపతులను వేధించటం న్యాయము
 కాదు, నాలాగవ్రాసేవాళ్ళెందరో వుంటారు. అందరికీ

అవకాశముండాలి. చదువరులరుచు లెన్నోవిధాలుగా వుంటవి. అనేకసంగతులు వ్రాయాలి. యేవిషయము పూర్తికాదు. అందుచేత గ్రంథప్రచురణమే మొదలు పెట్టాను. అచ్చుపడే అశకాశంలేకపోతే పత్రికలకే సంపాదనవచ్చును.

[ప్ర:— మీకు చాలా సైన్సులలో ప్రవేశమున్నదిగాదా వాటినిగురించి వ్రాయరేమి?

నేను :— యిదివరకు కొన్నాళ్లు అనేకవిషయాల్లో గంతులు వేస్తూ నిలుకడలేక జీవితకాలమువ్యర్థపర్చు కున్నాను. యిప్పుడు, ప్రసంగవశంగా దిగినా, నాట్యవిషయం చేపట్టానుగనుక దాని సారము సంపూర్ణంగా తెలుసుకొని, నాకు తెలిసినది. తెలుగువారికి తెలియ పర్చాలని దీక్షగా నున్నాను. ఒకవిషయమైనా సర్వతోముఖంగా చర్చించినవాడినపుతాను.

ప్ర:— మీరింగిలీషులో వ్రాయరాదండి? దేశమంతా తెలిసి, పెద్దపేరువస్తుంది.

నేను :— బాబూ వెలుగువుంటే యెందులోవున్నా యెక్కడవున్నా మెరుగారకతప్పదు. మన రచనలే బాగున్నయెడల విదేశీయులు మన భావాలకోసము మన భాష చదువుకుంటారు. సరుకులేకుంటే యేభాషలో వ్రాసినా, పరువుండదు. అయినా సమస్తదేశాల కవులు, వారివారి స్వంతభాషలో వ్రాసుకొని తాము గౌరవవిహీనులు కాకపోవటమేగాక, తమ భాషకంతకూ గౌరవము తెచ్చారు. అన్యదేశీయుల

జదివింపజేశారు. రవీంద్రుడు లేకపోతే బెంగాలీని
తల్చుకునేది యెవరు? అయినా నేను రెండుపనులు
పెట్టుకున్నాను. యింగ్లీషు సంస్కృతభాషలలో
నాట్యకావ్య శిల్పదులనుగూర్చి దొరికేసంగతులు
తెలిగించాలని ఒకపని. ఆయుర్దాయముండి యిది పూ
ర్తిఅయితే మనదేశపు కళాసిద్ధిని యాంగ్లపుస్తకముల
వల్ల విజాతీయుల కెరుకవరుచవలెననేది రెండవపని.

[ప్ర :— మీరు వ్రాస్తారుకాని, మీశైలి చాలా ఒడుదుడు
కులుతో, ధారకుతగిన సాఫీలేదనీ, దానిచక్కగా
మెరుగెట్టి దిద్దితే యెంతో బాగుంటుందనీ,
వ్యాకరణదోషాలు చాలాపురుటవని మాశాస్త్రుల్లుగా
రంటున్నారు. వింతవింత పలుకుకూర్పులు చేరుస్తారు.
శాశ్వతంగా వుండవలసిన గ్రంథాలలో తప్పులుండ
కూడదు. యేమంటారు? మీశైలి ప్రాణవంతమని
అంతామెచ్చుతున్నారు.

నేను :— ఈనాటి పుస్తకాలకు శాశ్వతశారవ మేమి
టండ్లీ. పూర్వము యెవరోఒకరు కొన్నిశతాబ్దాల
యెడములో వ్రాస్తూవుండేవారు. విద్యావ్యాప్తి
యింత బాహుళ్యముగా లేదు. అచ్చులులేవు. పొక్కు
లుదొరకవు. పత్రికలు లేవు. పూర్వశూరుల ప్రతిష్ట
చక్కగా పాదుగొని, వేళ్లుపారి నిలవబడదానికి చాలా
వకాశమువుండేది. యిప్పుడంటారా, వేలకొద్దిమంది
ఒక్కొక్కవిషయంలో పనిచేస్తూ, అచ్చుసౌకర్యాలు
పత్రికలు, రాకపోకలు, విద్యావీరములు, సాయపడు

చున్నందున ఒక భావము వెలువడగానే దాని నాను
కొని, కొంచెము పెంచి, యింకొకకొత్త భావాన్ని
కల్పించేవారు, యెందరో వున్నారు. మనకొకటి
తోచిందంటే పెంటనే దాన్ని ప్రచురించాలి. లేకుం
తే, యింకొకరు దానిని వెలువరిస్తారు. భావత
రంగములు పోటీపడి పరుగెత్తుచున్నవి. అసలుసం
గతి, భావ యెల్లావున్నా భావాన్నిపట్టే, విషయా
న్నిబట్టే, గ్రంథానికి గాని, సాహిత్యానికిగాని,
గౌరవ మేర్పడుతున్నది. ఒకరిచేత ప్రతిపాదించబ
డిన భావాలు చిరకాలము నిలుపగలిగినప్పుడు
ఆగ్రంథములుకూడా చిరప్రతిష్ఠ నొందినవి.
యిప్పుడు గ్రంథాత్మయగు భావమునకే నవనవో
న్మేషచాంచల్య మేర్పడియుండ, గ్రంథము లెల్లా
శాశ్వతగౌరవము నొందగలవు? మనము అపేక్షించ
వలసిన దంతా భావోద్దీపనమే. సత్వరప్రచురణమే!

ప్ర :— భాషనిర్దుష్టతవల్ల గ్రంథప్రాశస్త్య మేర్పడదా?

నేను :— రసజ్ఞుడై, భాషభరితుడై, ఆవేశపూరితుడై, వుత్సా
హవశమున వ్రాయువాని రచనలందు యెట్టిదోష
ములూ వుండవు. అపరిమితముగా కావ్యాదులను
వర్ణించి, యెక్కువ పదార్థాటము సంపాదించిన
వారికే వ్యర్థపదములు, వ్యాకరణదోషములు, చప్పి
డియల్లిక, నీరసగ్రంథవిస్తారము, యేర్పడుతవి.
నాతైలిప్రాణవంత మున్నారా? అది యెందుకొ
చ్చిందో తెలుసునా? నాభావాలటమించిన భావ

నాకు లేదు. వుత్సాహముజూస్తే - భావము, పునికి పొరలుతుంది - దానికి కావలసిన శబ్దసౌకర్యము అదేకల్పించుతుంటుంది. అదిగాక నాకైలి యెప్పటి కప్పుడు నామనస్స, శరీరము, పుండే స్థితిని అనుసరించి అనేకరకాలుగా నడుస్తుంది. చెప్పేవిషయాన్ని పట్టికూడా వుంటుంది. మనవ్రాతలు మనచేత కావలసిన యెప్పుడప్పుడు యెట్లా భావించామో చూపిస్తూవుండాలి. కైలిలో మార్పుకనుపించినపుడెట్లా భావమే మారుచున్నదని, ఆ భావమును ప్రకటించే నేర్పు విప్పించుచున్నదని తెలుసుకోవాలి. అయినా ఒకరు వ్రాసినది. యింకొకరు దిద్దకూడదు. యెంత అజాగ్రత్తగా వ్రాసినా, వ్రాయనియొక్క ప్రతిభా విశేషము కనుపడుచునే యుంటుంది. ఒకప్పుడు వ్యాకరణాలే తప్పుకావచ్చును. వాటికట్టుదిట్టాలు ప్రకృతవిషయాలలో విస్తరింపబడు వాఙ్మయమునకు బనికిరాక పోవచ్చును. యెట్లాగయినా రచన రక్తికట్టిందంటే దానిలక్షణము మన మెరిగిన బాలవ్యాకరణానికి సంబంధించకపోయినా దానిలో వ్యాకరణ శుద్ధి, శబ్దప్రమాణపరిజ్ఞానము, లేకపోవు. లక్షణ విహీనమైనది రమ్యముగానుండదు. రమ్యవస్తువులన్నిటికీ లక్షణమున్నది. నోటికివచ్చినట్లు వ్రాయడంనాపని. బాగుండనితోస్తే దాని లక్షణం నిర్ణయించుకోవడం మీపని.

ప్ర:— మీరు సజీవవృత్తులను విమర్శించుట సాహసము

కాదా ? ఇది మనస్థానికి కారణమగుచున్నది.

నేను :— నేను కావ్యనాట కాదులలో తెలుగువారి కలాసిద్ధిని తెలియజేయుటకు యీషని మొదలెట్టినాను. ఆంధ్రమాత్య గర్భమాకి కమల మేలికాంటి వెదజల్లుటయే నాయుద్దేశ్యము. ఆంధ్రదేశములో ఒకేమనలికవి చిరకాలము చాలా కావ్యములు రచించినవాడు లేకపోయిననూ, బాలకవులగు పుష్పకాధక్తిగ తలొక కావ్యప్రసూనమును పదలించి ఆంధ్రభారతి నేయితరభాషకును ప్రసిద్ధిపడ చేయుచున్నారు. నేను తిరిగిచూచినచోలో నాట్లక్ష్యమును నాటి తెలుగువలే యెక్కువ పోషణ చేస్తున్నాను. చిత్రకావ్యము కావ్యలను పోషించేదారలు పానదేశంలో కనబడడంలేదు. నాటకాలనుమాత్రము ప్రజావిరోధంగా పరిణమిస్తున్నవిగనుక కొంతపాపణ కలుగుచున్నది. అదే ప్రస్తుతము మనజాతీయకళ. మనదేశంలో గట్టివాణ్ణి లేకపోలేదు. పత్రికాకావ్యములు అభిమానించి పెద్దచేసుకొనవలెనంటే కావలసినంత బంగారము వున్నది.

ప్రశ్న :— అయితే యింతవరకు మన బాలకవులు, నటులు, చిత్రకారులు, తెలుగుపత్రికాకావ్యపులవల్ల యెక్కువలా భంపొందుతున్నట్లు కనుపించదు !

నేను :— దీనికి రెండుమూడు కారణమున్నవి. పత్రికాకావ్యములు, గ్రంథముద్రాపకులు, సామాన్యంగా వ్యవహారదక్షులై నడిపిస్తున్నారు. ననుగ్రహిస్తే, విద్వాంసులు పత్రికల నడిపించు శక్తిని చాలకున్నారు. ఇందు

చేత భేషజము నటించగల సామాన్యప్రజ్ఞావంతులు. ఆదరింపబడుచు, నిక్కంపు మనీషులు మన్నింపబడకుండుట కొన్నితావుల జరుగుచున్నది. అయినా యిన్ని ప్రతికలుండుటచేత, దేశంలో ప్రతికలచందాలుగా యెంతసామ్యము ఖర్చుపడినను ఇది సారస్వత సేవకులకు పారితోషికఫల మొసంగకున్నది, తెలుగుబాసకు విస్తారముతక్కువ. ప్రతికలు బయటి దేశాలలో అమ్ముడుపోవు. అయినా వాగ్గే గాండ్రకు కొంత పేమెంటుసిస్టము యేర్పరచడమే మంచిది. అట్లైతే చాలమంది విద్యార్థులు ముఖ్యంగా స్కూలుమాస్టరు పదవిలో నున్నవారు వాగ్గిస్తారు. మనకు ఒకేమాదిరి పత్రికలు వందలకొద్దియేర్పడడంకన్న ప్రత్యేక పరిశోధకపత్రికలు కొన్ని కావలసియున్నవి. గాలికబురులుచెప్పేకాలం గడచిపోయింది. వాగ్గిచ్యూత శాస్త్ర విజ్ఞాన సర్వస్వమును సమన్వయించుకొని ఆంధ్రభారతీ సామాజ్య ప్రతిష్ఠాపన యేర్పరచవలసిన కాలమువచ్చినది.

ప్ర:— నాటకకళలో అంతగా వాగ్గియాలిసినది యేముంటుందండీ ?

నేను :— దేనినిగురించి వాగ్గిస్తేయేమి. సమగ్రింగా విచారించేవాడికి యేది యెత్తుకొన్నా సమస్త శాస్త్రాలకు, అనుభవాలకు, రసాలకు, అందులో సమన్వయావకాశము కదురుచునే యుంటుంది. వ్రాతగాడిలో సరుకువుంటే, యెందులోనైనా వాని యనుభవపటిపగ,

వ్యక్తి ప్రభావము, పాకడలు, యెత్తుగడలు, రసికత్వము, కనిపిస్తూనే యుంటవి. ఇంకా వందలకొద్దీ నాటకనిమిత్తములు లక్షలుచేరాలి.

పి :— మీరు సరేవవ్యక్తులను విమర్శించుట కొంత నిష్ప్రభమునకు కారణమే!

నే :— వ్యక్తి గుర్తించి, వారి గౌరవలేకస్కరించుటకు మేము వ్రాసులేదు. వ్రాసినామో వివరించినామో సంతోషము కలుగజేయజేయమని మనకు ఉద్దేశము. వీటి సమాఖ్యలో వ్రాసినవోర్తలకాదు. ముఖముగా వారిని మనకు స్మరించుటకై వ్రాసినవి. కాని, మానవజాతియొక్క నాకాభ్యాసమును గురించిన మాకు కొందరి వ్యక్తులు కొన్ని నిశ్చయములైనవి. సాధికారాదాయక శాస్త్రమును ప్రకటించి, మనము గుర్తించి, మానవజాతియందు ఈ శాస్త్రము లందుగల గౌరవాతిశయముచేసిన, విజ్ఞులగు లేదు. వారి మానవనైపుణ్యములను యుపకరించు కష్టము పుట్టిన, వ్యక్తుల నారాగించుచున్నాము. మాకు మరియొక గౌరవము లేదు, జ్యేష్ఠము లేదు, వారు పాదుకల్పించి కలిసిన ప్రదాయములు, వాస్తవము, మొదలైనవాటికి కుదురు లేర్పరచుటకు వ్యక్తి నామామలచుగించుచున్నాము. వివరముల కొందరికంటె కొన్నింటిని మామెరిచినా, నా కలమునకు లక్ష్యములైనవారినే పేర్కొనుచుందును. నా దృష్టిలోవారు, ప్రజ్ఞాదారిద్రము, చాలా వ్రాడవచ్చును. దీని

గౌరవ మొనంగ నా భాష చాలకపోవచ్చును. ప్రత్యేకనటుల అభినయాభివర్ధనము శాశ్వతస్థితి గలది కాదు. నేనుచూచినపుడు బాగా ఆడినవాడు, మరునాడు చెడగొట్టవచ్చును. నేను, లోపములుచూపినవాడు, మరునాడు యెంతో జనరంజకంగా, లక్షణయుక్తంగా అభినయించవచ్చు. సటవిమర్శలు నాయొక్క తాత్కాలికాను భవముల దెల్పునే కాని, వ్యక్తులయందు యిష్టానిష్టములవల్ల నేర్పడినవి కావు. చదువరులుకూడ యిదే భావముతో వీనిని పరిగణించి, నా ప్రాతలలో శాశ్వతోపయోగముగల రసభావవిస్తీకరణమునే, సాత్త్విన్వభావనిరూపణమునే, గమనించవలెను.

ప్ర :— నటులు వేర్వేరు తభాల యెక్కువతక్కువగా అభినయించడం యెట్లా కలుగుతుందో ?

నేను :— పరిస్థితులబట్టి మానవ ప్రజ్ఞ ప్రబల్తలించడమూ కలదు. దమ్ముకొని, తడియారి, వెలుగకుండడమూ కలదు. ఈబాధ నాటకాల కాంక్షితులలో చాలా ఎక్కువ కనుపించినది. జజ్జీలు యేమో అన్యాయము చేసారనుకొనే వారు. నిజము అదికాదు. మానవునిలో అమానుషమైన, అతీతమైన, దివ్యశక్తి సామాన్యసందర్భాలలో వెలుపలి కుబకకుండ నుండును. ఇది కొన్ని పరిస్థితులలో విప్పింది, దుర్వార్య ప్రతాపమున కనుపించును. ఇంతకూ, దివ్యవిభూతి తేజరిల్లినపుడే, దశావిశేషము బాగుండినపుడే, నటులు

గాని, కవులుగాని, యువన్యాసకులుగాని, రచయితలుగాని, పాటకులుగాని, మెప్పిదముగ తమ కళాప్రాశస్త్యమును చూపుకొనగలరు. అది లేకుంటే. లేని వేళల, వీరి మట్టిబుర్ర యేమీరంపలేదు. మనవాళ్లని గొప్పచేయవలెననీ, నానిలుకడకు, చిత్త శుద్ధికి, సర్వసంగపరిత్యాగమునకు సాధనగ సారస్వతనాట్యాదికళాసేవ యుపయోగించగలదనీ, యిందుమూలమున, వినికృత్యమొనర్చి, సద్గతుల పొందవలెననీ యీపని పెట్టుకున్నాను. హృదయములో యెవర్నిచూచినా సమర్థిమే; ఆనందమే; ప్రోత్సహించు కుతూహలమే !
[వాటిలో, ఏవైనాలోపాలుండవచ్చును.

ప్ర :— అట్లా పైతే, కొందరికి ఎక్కువస్థలము, కొందరికి తక్కువ ఎందుకుగ్గిస్తారు ?

నేను :— ఎందులోనూ, ప్రత్యేకంగా నటలకు యిచ్చే అవకాశముతక్కువే. ఒక్కొక్క నాటకకథలో ప్రాసంగికాంశములు, భావవ్యాఖ్యానము, చెప్పవలసినవచ్చుటచే, వ్యాసము పెద్దదిగ కనుపించవచ్చును. వ్యాస గాంధము గ్రంథవిస్తీర్ణమువల్ల కలుగదు.

ప్ర :— మీరు ప్రశంసించిన నటలుకాక, కేళంలో యెందరో మానసియమహానటు లున్నారే? మీ పుస్తకములు అసంపూర్ణముగా, అనమగ్రతగానుండి, మీ ప్రాంతాలలో ఆడేవాళ్లనే మెచ్చుకుంటున్నవి.

నేను :— నాట్యవిషయము యెవరునూ సమగ్రంగా వ్రాయలేరు, సాహిత్యమైతే, పుస్తకములు తెప్పించుకొని

గాని, బ్రహ్మచర్యము పోయినది, కాలావకాశమున నను
గ్రహించి ముఖవిచారణ మొనర్చినప్పుడు. నాట
కాలపల్ల నది సాధ్యముకాదు. సేవములో అందరు
నటించును. వాత పురుషుడు మాడలేడు. విద్యా
భంగముతో కూడినది. అంతయు చెబుతుంది.
దాదాచస్తుంది. అయితే అది అనికము. ఇన్ని
టికీ మోర్చించి, వాతేనాటికాని పలుకుతూ
లుపున నటించును. అందు నాటకాలను పరివర్తి
స్తారు. ఏదిమాట? ముందరి పరిశీలించు?
పదిమందీ వాటి నాట్యశాస్త్రమును చదివి. నట
లకు వర్తించునట్లుగా నటించునట్లు, అనన్యశ్యము,
మొదలైన పదాలు తెలియింప వలెనని నిర్దేశించి.
మొదటి వాక్కులలో లేవీ అంతకు క్రితమునకు
కావు. అనన్యమునకు ముందు అనన్యమునకు
కార కలుగింపవలెనని స్థాపించి మొదలుపెడికాదు.
(అంతర్వేదమున మేవాద్వియము) బ్రహ్మ అన
రెండుమాటలు. అయితే అది ప్రామాణికంగా
విహారి చరిత్ర వేదములు లేవు. అది విహారిమం
స్వానుభవ వివేచన ముండగించినట్లుగా ప్రమాణ
నాహరణ ముండగించు స్వానుభవ మొక్కడ
నున్నదో అక్కడ మరొకరు మాని పుట్టును.
విమర్శనోపశ్యముమాత్రము పరిశీలించుండవచ్చు.

[ప్ర :— జననానాన్యమును పరిశీలించి పలుకు
లగుచున్నారు. ఇందువల్ల నాటకకళ పాడవుతున్నదా?

నేను :— ఈవిషయము సరిగా నిర్ణయించదగినదికాదు. పెద్దపువ్వుగింజలలో రసికత్వ మూడకపోవచ్చు. పెళ్లితాంబూలములకు వచ్చి, మహాగాయకులు పాడుచుండినను వినక, కచేరీకబుర్ల కలవరించు జరిపాగాల మేటిమగలు రసికులన జెల్లునా? సభలోనికి జేరజాలక, వీధిలో నిలువబడి, చిత్తమర్పించి, చూచాయగ వినవచ్చెడి గానప్రపంతి నాకర్జించుచు, నానందపరవశుడై, నిలుచుండు చింపిరిగుడ్డల బీదవాడు రసజ్ఞుడు కాడనజాలము. రసానుభవమొకరి సొమ్ముకాదు. ఇందుకు పువ్వుగాలు, ఐశ్వర్యము, కారణముకావు. కాని సంస్కారభేదముచేత జనసామాన్యము హాయిని, పొలును, రసపటిష్ఠతను, భావప్రకోపమును, అసేక్షించుచుండ, విద్యానంస్కార మొదలినవారు బౌచిత్యమును, సాధురసవత్సదృశములను మన్నించుచుందురు. జనసామాన్యమునకు రుచించే కళావైఖరలు దుష్కళలుకావు. అవీ, కళలే! కాని, గూఢాంతరములు. అక్కడా కళాసిద్ధి రంజించునుకాని ఆభాసము రక్తికట్టదు. ఎట్లాగైనా సాంప్రదాయములకు బానిసలైన విద్యాధికులకంటె జనసామాన్యము, పసిపిల్లలు, కళావిషయములందు నిక్కంపు రస మనుభవించగలరని నా నమ్మకము.

(ప్ర :— నాటకసమాజాలు, చాలా సొమ్ము లాగివేస్తున్నవి. ఈసొమ్ముతా మంచిపనులకువినియోగిస్తే బాగుండును,

నేను :— సంపాదించింది, నాటకకళాభివృద్ధికి చరబడితే చూసు! అదిచూచా, కలగడంలేదు. ఇంక మన నేతలతో ఎటువంటి నాశ్రయించేసి వారెందరో బయలుపేరారు.

[ప్ర :— మనం ఇదియొక అన్యాయముగానున్నది. మని మికోక; పత్రిక-మంషికోక ధర్మప్రతిష్ఠాసలము-దేశోద్ధరణ సంకల్పము-దానితోనగు గృహస్థులను, నాటకసమాజమును, శరంతరము వీల్చి పిప్పిచేయడం. ఈ సామ్యంతా శేఖాభి వృద్ధికి సహకారి యగుటకుమాను, కొందరువ్యసలను చోచేరుకుటకు శారణమగుచున్నది. ధర్మబుద్ధులచాటించునది యెచుగా నున్నది. కాని, పత్రికాశాస్త్రవిమర్శి అక్కరకువచ్చే కడతేరే ని న్నావర్తన ప్రయత్నాలకే నాటకసమాజాలు తోడ్పడవలె. అయినా తిన్నచూచిన ధర్మము అగదని పెద్దలన్నాడు. నాటకములవల్ల వచ్చునమ్మును నాట్యకళాభివృద్ధికి ఏ మోగించిన బాగుండును. మీవరి మత్తుచూ నాట్యరంగ పరిపాలనమను గురించి కళాభివృద్ధిగురించి యుక్తు వ పని చేయువలెను.

నేను :— అందరినీ శాసించే అధికారిమైనా వుండాలి. ఆదరించే స్థానా వుండాలి. పోషదా మోదమువల్ల నాటకాభిమానులకు తీవ్రనోకాయాలు కుదిరే మాగ్గమైనా వుండాలి. ఈయూహాప్రకృతంలో కనుపించవు. కాలము ప్రభాస్వామ్యసంకలితము. ఎవరిదారి పరిదే! శాసించేశక్తిలేదు; మాట వినే, అభిముఖ్యతా

అంతకంటే లేదు. అయినా యీమాటలు నటనభల్లో
యేమవుతుందో, రంగుతేలుతుంది.

ప) :— నేకూడా విజయనగరం వస్తాను. అక్కడ యేదో
గట్టి ప్రియత్నం చెయ్యాలి. అప్పనబరుచు యివ్వా
శరీర కిహర్సులకు నన్ను రమ్మన్నాడు. ఇక సే వ్రతి
నుకొందునా?

అనిలేచి యాప్రిశ్నకుడు వెడలునందాక రాధాకృష్ణు
డొంటిన్నై యరుగుకొంగున నొంగూరముగ నేరగిలి, యెడలి
వంపు లభిరామ రేఖావిశ్వాసమున జెన్నోంద క్రోక్క తువరిగి
మోచేత్తిపై నానుకొని, కోమలకర్బామన మ ఫోత్సలమం
చి, మోమువల్చి, తెల్లనివాడిచూపుతో దూరపుకొండలవ
లోకించుచు, నీరసనిర్వాహరమున గాలము దరించుచుండిన
వాడు-చప్పుసనాకనిట్టార్చుడిచి, "అబ్బ! వదలిపోయింది.
ఈప్రిశ్నలన్నీ యెందుకండీ? మాస్టరుగారు! పట్టుకుంటేవద
లరు," అని యిలికిపడెను. నాయా సమయ మేతెంచిన లేత
యెండ లాని. మిసిమిబుట్టల నాశ్రయించి, సాగనులీనెడిదర
హాసచంద్రికలలోగలసి కరగిపోవుచుండెను. ఇంతకాలము బిగ
పట్టియున్న సంభాషణకుతూహల మొక్కసారి ఎక్కటిల్లి
యప్పొంగిపొరల, నిర్మలబాల్యలీలాచాపల్యమున దళకారు
చూపుమెరుపు లొకసారి న్నాపై, వికలించి,

రాధా :— టాకాలవారి అబ్బాయి, మైలవరంవాళ్లతో
భరగూర్పు ట్రిప్పు వెళ్లాడండీ! చాలానేర్చుకొచ్చా
డు అన్నాడు. వాళ్లకంపిని బాగుంటుందికాబోలు.

నేను :— ఇదివరకు చాలా గొప్పగా వుండేది. తిన్నవాళ్ల

కు విశ్వాసాలు లేవు. ఎంతపెట్టినా వొకచోట వుండలేదు. పైగా చుట్టూ పది పెద్దనమాచా లేర్పడ్డవి. ఒకడు కాస్తముందుకు వస్తున్నాడంటే పదిమంది యెగపడి వెంటనే సరాయిస్తారు. వీడూపదిచోట్ల తిరిగి, యేవివ్యా, అంటుండూ యెందుకూ కాకుండా గొంతుక, బొమ్మ, మిసిమిసిరాడినన్నాళ్ళ, గులికీ, తరువాల దరిగానక తగ్గినలాడుతాడు.

రాధా :— నాన్నా మంచి బాన్ క్యారెట్లు వున్నారా ?

నేను :— ఆ, బుక్కాసుబ్బారావుని వొక కుక్కడున్నాడు. అతను రాధాకన్నట్టే సర్వభాయిప్రకృతి చెలికత్తెగా వచ్చాడు. మనస్సులో కూడా మంచిచేరు వచ్చింది.

రాధా :— అవునవును. విన్నా, అతనిపేరు ఆంధ్రప్రతికలో వెతురుమూడి శేషగిరావుగారు ఒకపద్యం చెప్పారు. అవిఅన్నీ వర్ణించాను నేను.

అచ్చముగనాడు పిల్లయే వచ్చెననుచు,

నలిగిగానిచ్చుగని మెచ్చినారు సభ్యు

లిక వికర్ణప్రహదాదుల ప్రకటగతుల

సాంపునేమందురో బుక్కసుబ్బరాయ !

అని యెలుగెత్తి పికన్వరంబున పాడునప్పు డాతని వెలిచూపులో సుబ్బరాయని గాంగికవిజయనందేంతయు

సహాయకమైన ప్రీతినంతసముద్రగుడచుండెను.

నానివలె నాట్యరంగమున దురుగులాడెడి నేడుక రాధా కృష్ణుని డెందమున బుటకరించినదా ?

రారు. తెలివుంటుంది. చక్కదనం వుంటుంది. పాట కూడా వుండవచ్చును- కానీ, నిలుకడ, వట్టాదల, నట విద్యాసంపాదనైకనిరతి, సస్పెన్షన్లము, లేకపోతే ముందుకు రావడము కష్టము. ఇవన్నీ కుదిరినవాడే బాలక వనితాపురుషవేషములను వరుసన వేసి చిరాభ్యాసనంసిద్ధి నొందినవాడే, కొంత కాలానికి మహానటు డగును. బాల్యంలో ముచ్చటలీని మెప్పించే మితారిబొమ్మలు చాలమంది వరుసాతి కేరుపెంపులు లేకుండా పోతున్నారు. సుబ్బారావును పాట బాగారాదట. కానీ, పోలవేపాలలో దిట్టముగా అభినయించగలడని చెప్పుతారు. ఏలూరువాల్లో ఆంజనేయులని విజయనగరం కుర్రవాడొక డున్నాడు అతనుకూడా పాదరసమువలె, తాచుపామువలె, పొడుపుచుక్కవలె, గద్యాభినయంలో మెరుగుగారవలసినవాడే.

రాధా :— మీరుచూచిన రాధాకృష్ణలో సత్యభామ యెవరువేసారు ?

నేను :— తిరుమలసెట్టి నారాయణుడు సత్యభామస్వభావాన్ని చక్కగా పోషించాడు. రామనాథశాస్త్రి కృష్ణుడివేషము-- సత్యచతుర్థిలో మురిబాలభూమిక తొడగి పీరిగా కనుపించాడు. ఎట్లానా జేపాపుష్టి తక్కువ. కృష్ణుడివేషంలో దుస్సవల్ల యీలో పము కనుపించలేదు. అతని మురి ముసి సస్వల్ప, మందహాసము, చూపుబెళుకులూ, కోమలసుందరానన

మూ, నిత్యయావన విలాసములూబాగా, రాణించిన
వి. ముఖ్యంగా అంతర్నాటకమును చూచుపట్టున
రామనాథశాస్త్రి రమ్యతమించి యభినయించాడు.
పాటసంగతి చెప్పనక్కరలేదుగదా !

రాధా :— మైలవరంవాళ్ల మట్లూ, పద్మలూ, చక్కగా
పాడతాడుటంజీ. ప్రభాకరశాస్త్రిగా రేమన్నారో
విన్నారా ?

చం || ప్రకటముగా రసార్థముగఁ బద్యములంబడియించె భావో
లికిదగినట్లు మోముకళతీర్యేను శ్రీరఘురామచంద్రమూ
ర్తికి దగఁబట్టభంగసుకృతిన్ సరిపచ్చిన రామనాథశా
స్త్రికి నొకపద్యమే నొనఁగితిన్ గృతిగానఁక నేమిచేయుచున్
రాధ వేసింది పారుపల్లి సుబ్బారావేనా ? అతనినిగు
రింది మీరెక్కడా వ్రాయలేదంజీ.

నేను :— సావిత్రిలో యితని అభినయాన్ని విస్తరించాను.
ఇది నానాటికి మహాద్భుతముగా విప్పొంది, లోకమా
న్యమగుచున్నది. మొన్న రాఘవాచారివక్తన లీలా
వతివేసినదానికిబట్లారినటసార్వభౌముడేఅబ్బురపడ్డాడు.
ఇతని రాధరెండుమాట్లు చూచాను. ప్రతిఅక్షరము
అభినయంలో స్థాగతనరనర్తవి మొంది, కనుపించింది.
అసలే పానుగంటాయన రాధాకృష్ణవంటి నాటకము
తెలుగులోలేదు. గుంటూరులో చూచా. అదేమొదటి
సారి, పాఠంవినడంకూడా? వినివినిఅబ్బో. కాళిదాసం
డీఅని అరిచాను. పక్కనున్న పెద్దమనుష్యులు నర్త
దాపురుకుత్సీయము వ్రాసినప్పడే మీగురువులు తిరుప

తికవీంద్యము భవవశాశ్రిదానబరుద మిచ్చాని అన్నాదు. సుబ్బరావు యీవేషానికి, ఆనాటకానికి మరింత శోధ కలిగించాడు.

రాధా :— వీరి అభినయ విశేష మేమిటి? నాగరాజరావు వాళ్లకంటే గొప్పవాడా?

నేను :— ఎవరివారి పోలిక. అయినా సుబ్బరావును మించిన రసాభివ్యక్తి చూడదునుకన్న లేదు. అందులో పెద్దనాడుకనేషగాండ్లు సామూహ్యంగా బ్రాహ్మణుల పాత్రలను వేస్తున్నారు. కాటిశ్లోకాంత భావ సంశ్లేషము, తలపునీమనో తుపాసులు వ్రుటవి. భక్తిరసమందు మోహన సంచారము తాచల్లపడి సామర్థ్య మొందును. మోహము, మిక్కిలి చాపల్యము కలుగిచేయునది. అనేక అనుమానాలు, భ్రమలు, ఆయాసములు, యోగి పులు, పొంగు పాటులు, అంతలో సంతోషము, యంతలో నిచారము, పులుకు, నివ్వెరపాటు, మురగాలున వికారములు యెన్నో కలుగుచువి. వీటన్నిటిని స్థిరమైన భక్తితో మేళవించి, మోహము, భక్తి, హాకటేనని చూపిస్తూ—ప్రతిపదార్థము తేజర్చి నట్లుగా; రసభావము లొక్కటియైన గొండువడకుండతల, మొల, హల్లు, కల్లు, కాల్లు చేతులు, పాకమెరిగిన గొంపులో నిమమమెరిగిన కళాచిత్రానో చక్కగ నాడించి సుబ్బరావు చూసినాడు. ఇతని రాధవేషము కన్నులగట్టినట్లుగ నణ్ణించాలని అనుకుంటాను. కాని,

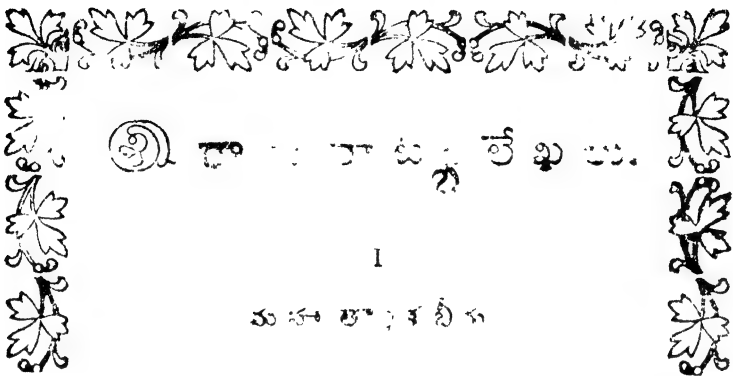
సూర్యుని చిత్రించు రంగులు లేవు. సముద్రములో నడతెగక దెప్పరిల్లు తరంగపరంపరలను, మున్నీటి యాటలను, దేటపరచు పదజాలముండదు. ఆకశ మందలి శుక్రకోద్యల రాగసంపత్తిని వర్ణించలేము. చేతి కందినట్లుండి పదములలో చిక్క-పడినట్లుగుపడి యంతలో తప్పించుకొని యందకుండును. సుబ్బా రావు రాధాభిషయముకూడ మాటల కందరాని కళా ప్రపూర్ణ సౌందర్యశత్రువు.

రాధా :— పొచ్చగుంటుచున్నది. ఇక లేతామా ? మీ మాటలు యెంతెన్నో తనివితీరదు. మీతోకూడా నేను దేశానికి వస్తాను. కోడుకొండలో కలుసుకొందామా. మీద్వార కూర్చుండి నాటకాలుచూడాలి. ఆలమందలు మెల్లగ నింటిమొగమై నడుచుచుండెను.

చెక్కలు రేగకొట్టిన రోడ్డుదుమ్ము మింగే కెగపాకి సంధ్యారాగములలో మతాబుకాగతుల నించుచుండెను. చిక్కని మంచుతెరలు బట్టలారేసినట్లు; కొండవరుసలనందున యానకట్టినట్లు; మెల్లగ వ్రాలి, పార్వతీ విభుని నాట్యవిలాసములందు పాల్గొనుటకు పర్వతముల నెల్ల విభూదిరేఖలతో నలంకరించినట్లు గువడెను. రాధాకృష్ణుడు పల్లాకిమిడి కొండలోయలలో ప్రాకృతిబాల్మిక్య యనుదీపము సుందరనగరంగముల వీక్షించువాడు. జగదీశ్వరుని యనంతదివ్యాదృశ రమణీయశోభావిలాసములనచు నిమేషము మారుచుండు ప్రకృతివైచిత్ర్యములో సనుభవించు ననకాశము కలవాడు, ఇట్టి నిత్యసుందరదర్శంగమును జూడగల బాల్యచిత్తము.

నాటకరంగాల ట్రాన్స్ఫర్మేషన్లు లభించునూ, నటుల కుటుంబాలూ లభించునూ, ఇట్టి యపూర్వ కుతూహల మగువరచుచున్నాడేమి? చెప్పుమా? ప్రాయశః కళల సహాయమునగాని ప్రకృతిలోని రససౌందర్యము లెరుంగజాలము. కళలు మనకును భగవంతునకును సంధాని హేతువులు. నాట్యకళ జగన్నాటక దివ్యార్థముల నెరుంగు సాధనమై యుండవచ్చును. సత్కళాప్రశంసలో, సద్విషయవిచారణములో, సంఘారాగసౌందర్యవిశోకనములో రసవిహసలో, మాచిత్తము లేకమై వయోభేదము మరచి రసారాధన కుతూహలంబున నొక్కటియై మెలగుచుండెను. మాటలుగాని నిశ్శబ్దతన్మయత్వములో నల్లన నిలుజేరి యెహోపమలమీదవారు నడ్డుకొంటిమి.

మహాభారతము.

I

మహాభారతము.

రామచంద్రా,
 నేనుగూడ నీ స్వస్థము ఈమధ్య
 ఎప్పుడో నీ పూరింతు నీ పూర్వమున
 బట్టి వానిని మూగుకు వచ్చింది.
 తేమతిక్కున అతితీసి జరిగి తమ. కాని పొక్కుటిపూలు
 మును తెరల నీనోటాని మామూలకాశముల గట్టివేసున్నవి.
 మునుగులోపలి మునుములవలె చిల్లరిలయ, కండమెట్లలు,
 అంతకారము చంపుకొని చల్లని సంజయయరులలో పూగు
 లాడుతున్నవి. ఎగటిపేళ రవిమింబము, జాబిల్లివలె చలువ
 వెలుగుతో వేడిపదాలవగలి, తన కిర్మనాదవోహదమున
 విచ్చారి వన్నెదాల్చిన పైదుంపకాల. పూలసౌబగులను
 చూచుకొని కులుకుతున్నాడు. రాత్రులు నల్లని ముటిపట
 ములో విశ్వగగరీదీపికా మాలికలవలె లెక్కలు తళుకాగు
 తున్నవి. ఈ చల్లని పొడిగాలిలో మొద్దుల రిన మందబుద్ధులు
 కూడ చివురుదొడిగి మిడిసిపడుతున్నవి.

మొన్నటిదివము గొబ్బివారి కొత్తహాలులో ప్రవేశోత్సవమయింది. రాజనభాభూషణ పుట్టన్న చెట్టగారు యీసంబరములో పెద్దపీట నరింకరించారు. ఇక్కడివిరుదు లెంత బాగు టయ్యి? ఇంగ్లీషువాళ్ళిచ్చే బిరుదులకు అడ్డాలే కనిపించవు. రావుసాహెబు, రావుబహద్దరు, వర్రు, యిట్లాంటి మాటల కర్థమేమిటి? మైసూరులో యిచ్చే పరువు పేర్లు రాజ్యశంత్రవేవీ, రాజ్యదండధర, ప్రభాకరోమణి యిట్లాంటిసార్థకపాలకు నామాలు. గొబ్బికంపెనీ ప్రాప్తిపరుటకు వీరన్నగారికి మహారాజిచ్చిన పేరు 'పిన్నోదరత్నాకరు' అనేది అతని చేతలకు పరిపూర్ణమయ్యింది.

గొబ్బి అనేవూరు మైసూరు రాజ్యంలో తుంకూడుదగ్గర వున్నది. 1884 లో ఆవూరి దేవత పేరుగా యీ 'చిన్నబసవేశ్వర' నాటకముజూర్న పెట్టారు. అప్పటినుంచి యిది క్రమంగా వృద్ధిలోకివస్తూ, కన్నడదేశంలో పేరుగుతూ, అటలాడుతూ వుంది. పరిచాచారిగారి రత్నావళీకంపెనీకి పేరు పరువులు హెచ్చుగానన్నవి. ఇంకా మైసూరురాజ్యంలో వున్న యితర కంపెనీలలో కులుకులాడే వ్యవసాయలు, వ్రుడివీ వడుగులు, యిక్కడ అంతగా లేదు. కాని మైత్తెముమూవ వాటన్నిటికంటె యెక్కువ అకడగా పనిచేస్తూ, దుబ్బుబలముతోన్న బిక్కురెప్పతోనూ, ముడితనముతోనూ, వృద్ధిలోకి వచ్చిపట్టు కనిపిస్తుంది. నాట్యాంబుజములో కల్లాటక నాటకాలమాట చెప్పుతూ గొబ్బి, రిసీరి, అందులో బాగా అభినయించే కొందరు నటులనుగలి చెప్పారు. ఇప్పుడు

నాగేశ్వరరావు, మల్లప్ప, వీరన్న, వాసుదేవను మొదలైన గట్టివేషగాళ్ళు యిందులో ఆడుతున్నారు.

మొన్నరాత్రి (19)వేలొక్కవ మొనరోజున, నీరక్తవార్త ల్వహన తెలిపే కబీరునాటకము ఆడారు. ఎన్ని మాట్లు చూడినా నీ కథలు రంజించివట్టె, నాట్యరంగమునందలి నాటకటి కనుపించకు శృంగారకథలు హాస్యలీలాకాండలో చిదిపి చేష్టలు, కలలసాగునూ, ముసలిని నిర్వృణులు, లేదనూ నాటకలో అందరినూ విరోధులట్లు నగనానగనము, పట్టుకలు చూపిస్తవి నాటకము కృష్ణుడ చేతనలో కుట్రబుద్ధి, అనిశించుటలై నాగివకసాయి, దొంగమాటలు, మొదలవరకూ భూభారాన్ని తొలగించే ప్రయత్నాలు, మధ్యమధ్య కనయోగ మనామ్రు చెప్పకోవడం, ముసలియు చూడం, యిట్లాంటి మానవవ్యభావతీత ప్రజ్ఞావ్రక్ష్మణముతో, నిండివుంటుంది. ఇక చివరినాటకము. ఇతర నాటకకథలు, ప్రజ్ఞావ్ర మైతి శప్ప విసిరివేర్చి. నాటకకథల్ని కనామ్రునుండి ప్రహరణం, కనామ్రునుమాట్లు చూడడానికి నాగుంటుము గాని, తరువాత విసుగొస్తుంది. తెలివిత భేగా అనుకుంటాయి. చూచినాటకగా అనుకుంటాము. నీకథలెందుచేతనో అపార రసామృత ప్రవాహముతో విన్నవొద్ది చూచినొద్ది కలహాసి అనధవిచిత్రవొద్ది యెప్పటికైనా విన్నవొద్దగా. ముప్పుగా, అందంగా, నుచిగా, మనోహరంగా, పుష్పము నిన్న వర్షించిన నాల్గ్కి, తులనీనాను, పోతరాజు, కలనూ, మొదలైన కైకగాల్లి మున్నె చేయకు చేరెత్తిగా. విన్నవొద్ది కబీరు, కైకగల్లి రామదాసాదుం క్రిందే చివరేకంటో

అకాలగోపాలము విని పడి యానందిస్తున్న జాతీయగీతము
 లెనవి. నీ నుములపై గానసారమును గురిపించి, స్వరసగీ
 వంతి నాడించి కైవల్యమొందిన త్యాగిరాజే, పాటకుల
 యుజ్జగా వెలుగుచున్నాడు. నిన్నదలచి నీగుణచరిత్రముల
 వర్ణించి, నీరూపు, నీచూపు, నీవలుకుచేతలు, జేర్చుకొనిన పాట
 లైనా, కృతులైనా, హరికథలైనా నాటకాలయినా, భజన
 లైనా, విసుగురానితియ్యదనముతో నోయార జేయుచుండును.
 కృష్ణుడి జీవితాన్ని విమర్శించినవాడు పరిశోధించినవాడు, అది
 కా దింకాదనువాడు అనేకమంది బయలుదేరారు. పైకి
 చిలిపిగా గర్వంగా, దుడుకుగా, దొగటగ్గరిగా కనిపించే
 వ్యక్తులకి పరమ వేదాంతిలక్షణము నావారింది అంచేతిలో
 వైకుంఠము చూసి వారి నీర్మలా ప్రశస్తిచేస్తారు.
 నీకథలు అంత మాత్రమే తీరంగా వుండవు. పదిమంది మంచి
 మనస్సులలో ఒక్కొక్కరియందు ఒకటిగా దొరికే నుంచిగుణా
 లన్నీ నీలోకాభిరామ చిహ్నములు. పక్కచో గుమి
 గూడి కనిపించునేకాని యెంతవరకూ మంచి నుష్కలవలె
 సంచరింతుచేకాని, యలాకిః దివ్యభావమున, మంచి
 చెడ్డలు, పాపప్రణయములు, దయాశ్రోత్యములు, అన్నిటిని
 లోకమున నామాన్యమానవ మూర్ఖుడుకు వ్యతిరేకముగ
 భిన్నముగ జరించెడి ప్రవృత్తిని నీవగువరచవు. అందుచేత
 కాబోలు పీఠాధలు చవిజూచుకొద్దీ గుచించుతుంటవి.

గొబ్బివారు ఆడిన కబీరులో కవీర దాసు అనుభవించిన
 సామరపుకట్టాని కొన్ని చూపబడ్డవి. అప్పటికే కవీరు
 సీకు అన్నిటిని పనుర్పించి భక్తిసిద్ధుడైవున్నాడు. ఈమధ్య

బందగూలో అంజనేయ సతుల నాటకసమాజమునాళ్ళు కబీరు నాటకము ఒకటి ఆశాసు. దానిని వ్రాసింది విజయనగర కవిరాజు మల్లాది విశ్వనాథశర్మగారు. ఆడగా చూడలేదు గాని, బబ్బుగావుండి వెళ్ళలేకపోయారు గాని, శర్మగారు, చదివి, విఃపించగా కథం తావిన్నాను. అందులో కబీరుదాసుకు భక్తివాదనలో మొదటగలిగిన యిక్కట్లులు, కాళీపురంజేరి పునఃదేశమొందటం, అోసు తురకలు వీరిని మతభ్రష్టుడుగ నెంచి చిక్కులు తెచ్చిపెట్టటం, సుల్తానువద్ద దెబ్బలు, శిక్షలు, వీటన్నిటికీదాటి కబీరు నీ సేవలోనలచి యితరులకు నీ భక్తజనావని నామధ్యమును చూపించుట మొదలయిన ప్రథమశిక్ష బందగూలు, చూడబడ్డవి. ఇది కొంతవరకు రామదాసు నాటకాన్ని పోలివుంటుంది. రామదాసు మొదటినుంచి కొంత సంవత్సరాలిగి నీ సేవచేస్తూ తరువాత తాళిక పదాభ్యున్నతి వచ్చి యందులోకూడ అజనేవకమర్యాదల కును, భగత్సేవకును, భక్తమెరుగజాలక, చిక్కులెక్కి, బాధలనుభవించి, దానిలో నన్ను బిట్టి, సోపానాలిగి, నీ పువేత్తకు విసిగి, అన్నీ చిటిపిరిగాల కోలిబానిసగ నెంచి, విన్న బడి పించి, శపించెదవని, అబ్బులో చెల్లతానని, బెరతించి, యేది చేసిగా నున్నా నీ నీవలదునూ, నన్నే బలమొస్తూ, “పూహ గలంగి, క్షణపు టోలమునంబడి పోరుచున్ మహా మోహలతా నిబద్ధుడనున్ విడిపించుకొనంగ లేక బందేహము బొందు దేహిక్రియ దీనిదలం” యిక్కి. ప్రథమశిక్షబాంధవి బాంసాధకుని రీతులు కనువరుస్తాడు. శర్మగారి నాథకకబీరులో యిట్టి సంతకయా లగు పదవు. ఆ వేదన లేదు.

భ్రమ పుట్టదు. పుటుకతో పుర్రేకు తగిలిన రామభక్తి, విశ్వాసము వడలదు. మొదటినుంచీ కబీరు దరిద్రుడే. నేత కనిలో జీవనోపాధి సంపాదించువాడే. తలపులు, చేతలు, నీకర్పించి కర్మబంధము వదలి నీయందు బుద్ధిని, చిత్తమును, యింద్రియములను, వీటి స్వతంత్ర సంచారమును, మృగ్గణేసి యుండినవాడు. సంగీతమంటే చెవులు కోసుకునేవారు చక్కని పాటకచేరి సంత సంతోషముతో వినుచుందురో, ఆటలలో కులాసాగలవారు మంచి పుట్టబాలు, హాకీ డోటీలను చూచు నపుడు యేరితిగ నాటగాండ్రితో తన్నయత్వముంది పొంగి పడుచుందురో, వన నగ నదీ గగనంబుల విచిత్రానేక రమ్య దృశ్యంబులం దుత్సాహాలగువారు శ్రీనగర మార్గములో నడు గడుగున కొత్త వింతల గూర్చెడి ప్రాకృత చిత్రపరంపరల జూచి యేవిధి నులికిపడుచుందురో అట్టి తన్నయత్వము, ఉత్సాహము, పొంగుపాట, యులుకు తెరపులు, రామదాసుతో నగుపడును. అందమైన సంగతులు చూచి, సంతసించే రసికు లందువలె రామదాసులోకూడ 'ధ్యాతృధ్యేయ విచక్షణ', తాను వలచువాడు, నీవు వలపుల కుదరు, అను జంటచూపు లగుపడును. కబీరుగో యిట్టి కర్తృత్వ మగువడదు. త్వద గ్నితబుద్ధి-కర్మసంగ మంతరించినవాడు సిద్ధుడు. మనోవ్యాపారాలు నశించినవాడికే నీ చింతకూడ కలగదు. నిన్న తలచడం, పాడడం, నీతో కష్టసుఖాలు చెప్పుకోడం, నీ సహాయ మాశించడం, యివన్నీ నీవొకటిగాను, తానొకటిగాను, తలచే పచ్చిబుద్ధిని చూపిస్తయ్యి. కబీరు బుద్ధి నీలో చేరి పోయింది. ఇట్లా పూర్తిగ అసలే స్వతంత్ర వ్యాపార

విహీనమై నిన్ను చేరినయడల, శుకునివలె అవధూతలలై, లో
చూపు బయటకు రాకుండ నుంచుచు. శాని కబీరు జ్ఞాని
యైనా యోగాగ్ని దగ్ధ కర్ముడైనా సంసార
ములో ఆలుబిడ్డలతో నిలచినవాడు. దేహసంబంధమున కష్ట
సుఖములు, మందిచెడ్డలు, కృత్రికరోహిణీకార్తులలో తలజూపు
చలిగాలిపినయలవలె, నీశోనొక్కటియై మొద్దుపారిన యుల్ల
మా నవ్వుడవ్వుడు మొలకెత్తుచుండును. ప్రహ్లాదనారదరామ
దాసాదులకు నిన్నుకీర్తించుచు, పాడుచు, నీదివ్యచక్రిత్ర
లాలాపించుచు, హృద్ధిపుచ్చు ఆలవాటు యెవ్వడూ వుం
టుంది. గానాభ్యాసి వీధులవెంట నడుస్తూ తనలో తాను
గుయి గుయిలాడు కొంటూ గానలోలుస్తానను, గాయక
ప్రవృత్తిని జూపునట్లు రామదాసాగులు నీయశారమహిమా
సౌందర్య వారాళిలో మునిగి ముండియా, నైహికభావప్రకటనా
సాధనములగు పద్యగీతములలో తమ సంతోషమును ఆనంద
సమాధిని వెలువరించుచుండురు. కబీరులో భగవత్సంకీర్త
నముకూడ, బయటికి యునికి పొరలెడిభక్తిపారవశ్యముకూడ,
యెప్పుడో వైకమాటు సందర్భ వళాన విగిలిన రసాలన్నిటి
వలెనే లేచాయగపగటివేళ మింటి తెరవున నల్లాడు మబ్బు
పిండల లేనీడలు దూరపుకొండల నునుపు వీపులపైయాడినట్లు,
మన్నిటి మూపుపై కెగయి చుంచేపలు వెన్నెలరేయిలో
తళుకారునట్లు—కనుపించి యంతలో మరల నాతని నిస్సంగ
నిరహంకార యోగసమాధి బయలుపడును. పశ్చిమాదుని
యందింతమాత్రపు వెలునరింపుకూడ వుండదు. “పారమలేవి
దిక్కులకు బాహువులొడ్డడు బంధురాజులో దూరడు.....

...గావవే నునదు " దేహసంబంధ మానసింజంతయైనా కంఠ
పించదు. కబీరుగో అప్పుడప్పుడు వాడలిపొందున గలిగిడి
పులకరింపు లగువడుచు సర్వసామాన్యముగ త్వదర్పిత
చిత్తుడై, నిర్వాప్తికావయై, బాహ్యస్థితిపితాచాది భక్తస్వరూ
పము లేవియుగాక, నిత్యానందమునకూడ యగుభవించనేరని
యోగసిద్ధితో, నిర్జీవముగ కనపించున భక్తిసాధనతో
ఆనందోచలబ్ధి తుది మెట్టుగ వేరైనను లెందుదుక్కరు
కాని, ఆనందమున ఆనభవించెడి ప్రక్రియకూడ సహకార
సంజనితమనియు, భోజ్యభోక్తాభేదముల నవేక్షించు నియు.
కర్తృత్వ భోక్తృత్వవ్యాపారములు లేని మోక్షునడకలే
నిర్జీవ సమాధియే యోగసిద్ధికి సర్వవసానమనియు, నా
తలంపు.

మేముంతా భక్తుల మనము. కబీరు, తులసీసంతి
మహాభక్తులు మాకనియుగవం లో కనిపించరు. పుస్తకాల్లో
యోగిలక్షణాలు కొన్ని చెప్పబడ్డవి. కాని భక్తుల చిత్త
కలిమియు, వారితాత్పర్యము లోలేరువకవు. అప్పుడంటి
మహాతపస్వియే కట్టుబాట్లువలదు చేతలలో యోగిస్వభావ
ముగువడనని తలచి, స్థితస్థిజ్ఞస్వకాభావా సమాధిస్థస్వ
కేశన ॥ స్థితధీః కేం ప్రభాషేత కించ శీత వ్రీజేః కిం ॥ అని
కృష్ణుని వ్రీక్షించగా, అడు, సిరబుద్ధి మీలో లేదనియు,
"ప్రీజహతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థమనోగతాన్ ।
ఆత్మన్యైవాత్మగాత్మైషః స్థితజ్ఞః కళోశ్శతే" ॥ అని జవా
బిచ్చెను. భ్యాసజ్ఞాన కర్మయోగుల నెదిరించునేమోకాని
భక్తులయం దీమూడు వర్ధతులచేరి జ్ఞానవైరాగ్యాలొక పక్క

మంటూ, నిర్దుగ్ధులగుచిన కందర్భములలో మోహస్వభావ
 హాసమును లక్షణము లగుపడెను. నీధక్తులు కేవలము
 నిస్సంగులని చెప్పరాదు. మామూలు లౌకిక పదార్థముల
 మీద వలపు లగు కున్నన, కీమీద సత్యం త పంకము
 వహించి, నిష్క విక్లవలె, కంటివలె, తాతవలె యుజ్యవలె,
 పైదోడువలె, భానువలె, భావించి నీవిపయముగా—మోహ
 వేదబద్ధులగుచున్న పదార్థములను సుతాదులందు—మోహించు
 సంకోచపును మనోవృత్తు లన్నిటిని చాటుచుండును. నిజానికి
 అల్పస్థి ప్రభులందు—రిండు మోహమే పరమార్థమందు
 భక్తిగాహనమును ప్రయత్నించి. స్థాయి స్వభావముగా
 భక్తిపేష మోహము లొక్కటియే. కీని లలన పర్వకు
 మనోవృత్తులు, సంచారీభావములు, నిభావానుభవములు, బిక్క
 కిలిగో కలండును. మోహితుడ అన్నిటిని వ్యాపకముగ
 చిత్తించును. ఇప్పుడు మోహార్థము విషయము లోకము
 నూహించుచు యితే దేవము. అచరాలో మహాభక్తులగు
 పద్య, భక్తి, నీడముగనుండును. నిచల్యం త
 సూకుడుగా వుండివు. అదిగా మనస్సుకి లౌకిక ప్రవర్తన
 మంతా భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యవాసలతో సలక్రమించి భక్తులం
 దగుపడెను. తాను చేత భక్తులస్వభావము, ఆచారము,
 పోషణ, గాత్రలొప్పులు, చేతనల ముట్టిగ సంపదని
 చెప్పజాలము. మిగిలిన కనాలగుండుంచి వ్రాసేవారు, వున్న
 కాల సహజముగాను లల వ్యాసుభవమును బట్టియే చక్కగ
 విమర్శించగలిగియు భక్తులక్షణములు దేవులకుకూడ నా
 అనుభవమే నాకు ప్రమాణమగుతున్నది. వ్రాయవలసిన పని

యొకటి వెంటడించుటచే భక్తిస్వభావము తెలియరానిదయ్యను నా అనుభవాన్నిపట్టి తెలిసినంతలో కబీరాది మహాభక్తు లిట్లుందురేమో యని పూహించెదము. రామదాసులో కబీరు మహమ్మదీయ భూనాథునకు హిందూ దేవతల మీద భక్తిచిత్వాసము లేర్పరచవచ్చి కథా వ్యవహారమంతకు సూత్ర ధారిగ నుండి నడిపించెను. రామదాసుకు స్థిరమైన రామ భక్తియువదేశించి, మరల తానేషాను కవివించి, రామదాసు తానేషాల విరోధములు పోగొట్టి, కథవంతను జరిపించినవాడు అక్కడి కబీరు. యోగశక్తిని లౌకిక వ్యవహార నిర్వహణ ముండుపయోగించెను. గొబ్బివారి కబీరు స్థిరచిత్తుడై తన సంసార సంబంధములలోనే తనకుగల దృఢభక్తి విశ్వాసము లను జూపించుకొనెను. అక్కడ కబీరొక్కడయంత సూత్ర ధారి వ్యవహరించెను. ఉద్దేశ్యసమేతుడై వ్యవహరించిన వాడు. ఇక్కడ తనసంసారములోయదృచ్ఛగావచ్చు సందర్భ ములందు స్థిరబుద్ధి చూపినాడు.

గొబ్బివారు ఆడిన “మహాత్మాకబీరు” అను నాటక మును కవి కేసరి బెళ్ళావ నరహరశాస్త్రిగారు కర్నాటకంలో వ్రాశారు. మల్లప్ప కబీరువేషాన్ని, వీరన్న కాకోదరుడు గాను, నాగేశ్వర్రావు రత్నాకరుడుగాను, వాసుదేవుడు మధుమాలినగాను, అభినయించినారు. మొదటి సీనులో కబీరు పెళ్ళాము నూలు వడుక్కుంటూ పెనింటి యెల్లప్పుడు రామనామము చేసికొంటూ, కుటుంబపోషణ విషయమై ఆలోచింపడని చింతపడుతూ వుంటుంది. ఇంతలో కబీరు వచ్చి, నాకు పోసినవాడు నీరుపోయడా? రామనామామ్మ

తము ద్రావిడువారికి భోజనభాజనపుంజంబు లెందుకని సతీమణి
 కపడేశించి, తిరిగివచ్చిన యలసటచే పండుకొని నిదురించు
 చుండును. మగ్గముమీద వేసిన నూలుబట్ట అసమాప్తిగ
 పడియుండును. అది పూర్తి చేసి అమ్మకొనినగాని కబీరు
 కుటుంబాని కా పూట గంజి దొరకదు. ఇంతలో నీదివ్య
 మూర్తి కబీరువాకిట ప్రత్యక్షమై “యస్యానగ్రహమిచ్ఛామి
 తస్యవిత్తం హరాన్యహాన్—“ఎవ్వని గరుణింపనిచ్చుగింతును,
 వాని యఖిలవిత్తంబు నే నహవారింతు”నిని చెప్పతూ కబీరు
 నాశోకకన్నో త్యాగాలు, వ్రతవాసాదివృత్తాలు, చేళాడుకాని
 నే నాతనికెట్టి నేపచేయలేదని, “పరితానాయసాధూనాం...
 సంభవామి” యనే ప్రతిజ్ఞ నీరినిపట్ల ఆచరింపలేదని, అంటూ
 భీష్మాదులమీద నిలపిన రేతచూపు లొకసారి యాపేద దూడే
 కుల సాయిబుమీద సారించి, మగ్గముకడకూర్చుండి, ఒక
 క్షణములో ఆమోట ఖద్దరు పంచను స్వర్ణవల్లినమాలంకృత
 దివ్యచీనాంబరముగ మార్చి పూర్తిగావించెను. కబీరు, పట్టి
 పట్టని నిదురలో మగ్గపు చిలుక యటమోసెను విని యేమి
 టిదని లేచిచూడగా యీ వింతయగుపడెన. ఇది నీచేత జరిగి
 నదనితలచి ధ్యానింప, నీభాసురస్వరూప మాతని కొక్కసారి
 సాక్షాత్కరించి చూచి యదృశ్యుడ వైతివి. దివ్యప్రభావ
 లోకనమువల్ల గలిగెడి భ్రాంతి, నిశ్చేష్టత, కొంత తగ్గుపడిన
 వెంటనే కబీరు భార్యను లేపి యీ సంగతిని తెలుపును.
 మరునాటి ప్రాద్దుని కబీరు ఈ మేల్కొలుపుచీర బజారులో
 నమ్మజూపగ, కొంతనేపు చూచువారేకాని కొనువారి లగు
 పడరు. ఇంతలో ఒక ముసలివాడు చలిక వణుకుతూ కబీరు

నెడుర్కొనెను. వీని జీర్ణాంబరములు చూచి, కుచేలావస్థకు
చిందిల్లి, అలాటి పొట్టకూటికి గతియైన చీవాంబర చూసుకు
నలికి గప్పి ననున్నారనిచెను. ఇంతకూ యీ యింటికి వాడెవరు?
నీనే కబీరుని దగ్గరదశిక్షలో పరీక్షింపవచ్చి, బ్రాహ్మణవేష
మీన నగుచుడిశిని. మరల యీ యిండుపురు గొం పోయి
రామచంద్రు డాతనియింటనే నడ్చనైచెను. కబీరింటికి వచ్చి
యీసంగతి చూచుకొని, ముగి రామమూర్తినిగా తెలిసికొని,
రామని కనుకాప)సాదించునకు సంతసించును.

కాశీపురం లో రత్నాకరుడని వణిగ్గునకుడు చాల
పంకజ్జు తొకడున్నాడు. ఈడు విత్తవయోధాన నివ్యా
బులై శక్తియులతో మిడిసివడుతూ, దస్సహవాసమునచిక్కి,
అనినేకియై, నుకాంధుడై తిరుగుచుండును. ఇతనికి కాళో
దగుడు దాననిచెను. ఈ కాళోగరుడు మహామృగమైన
వ్యక్తి. చాలవరుగు గిరీశం పోనడ . ప్తనా చేరలేకుండ,
ను పగులా లొకటయి. శేకుండ, గొప్పవారిని పోట్టి, మర్యా
దస్త్రవలె నుంచి స్నేహమునఁ జేయలూ పట్టినకొని గుల్ల
చేస్తూ, చూచిన యెన్నతొంగుల జెరివి దలచుచూ, నమ్మక
ఖాటుగా వర్తిస్తుడబ్బు ను పొందుకొనే యపి గిరీశానికి
ఆమిడుము యెన్నతొంగుల గిరీశాని చాలు పూజహృచ్చి
యింట్లో గిరీశాని యెత్తి అయినా రెండు మెతుకులు తిని,
తన వెకతేకుడగ్గలో దట్టముక్కలకు రెండు పైసాలంది
కొని, మలేకి పైసానో న్యాయమో గేదె కెగుగుం ఆప్రసాద్య
మహాభాగ్యమని అనకునే మనిషి. గిరీశానికి డబ్బు వెనకేను
కుకే ఆలోచన లేదు. తన తెలివి తేటలకు గడుసుతనానికి

తనలో తాను సంతోషించుకొంటూ, యిరుదులయెదుట పెద్ద పాయాల చదునవలె నటించుట, నమ్మిస్తూ పెద్ద పోకడలతో తిగుగుతుండే వేషధారి. చక్కని ఆసిదాన్ని చూస్తే కన్న చెడిపోవుటాన మిన్నదికాదు. గిరిశమూ దాబుతో నెట్టకొస్తూ చాలామటుకు హాస్యగాడివలె చరించేవాడు కాకోదరుడు ద్రోహార్థవంతుడు. సర్వావగుల సంపన్నుడు. ఇతనిపైహం రత్నాకరుడికి యేర్పడ్డది. రత్నాకర డంకికు వాండు మధు మాలిని అనే కులస్త్రీని లేవదీసి యుంచుకొంటూ, దానిని జీవితకాల మంతా పోషించుతానని వాడి కట్టుకొన్నాడు. కాకోదరుడు కొల్లిస్త్రీలను చూపిస్తానని, ఒకనాడు గంగా ఘట్టమీదకు రత్నాకరుని దీనుకొని వెళ్ళిను. అక్కడ వీరు నీళ్ళుకోసము వచ్చిన వీరు పుష్ప వలెతిరిగివచ్చి చూచి, న్యమోహితులై కూపె నెట్లయిన బాబట్టవలెనని నీళ్ళయింతుకు. అప్పుడిది వి రత్నాకరుడికి కథనమాలినిమీది ప్రేమ తగ్గి - తిరిగిబయ్యి కబీరు పెద్దానామీద కోర్కె తీయ కూడని. కాకోదరుడే వాడు కనిపెట్టి డబ్బు లాగుతూ, ఆ దంకవని “కబీరు వట్టిగిరివ్ ఆద్య్ రామనామంచేస్తూ, సంసార మేమిటా చూచుకోలేదు.” అని చెపుతూ, ఒకనాడు నీళ్ళు తీసుకు వీధివంట పోయే సమయంలో, కాకోదరుడు ఆమెను సంబోధించి సరుకులోకి దింపవలెనని యాలోచించాడు. కాని యీ పన్నిదము కోససాగనట్టు కనిపించెను. కబీర్ బీగము విదిలించుకొని తనదారిన తాను పోవును.

ఇంతలో తలవని తలపుగ ముగ్గురు సాధువులు కబీరిం టికి వచ్చి యాతిధ్య మాళింతురు. ఇంటిలో వొక గింజైనా

లేదు. ఎంతటిగినా బట్టలమ్మలేదు. డబ్బు దొరకలేదు. అందుమీద కబీరు, అతని కొడుకు-పిరియూళుని మించిన గుణశాలి-కమాలు, ఒక కోమటింటి కిటికీ కప్పుల పెకలించి యతిధి భోజనమునకు వలయు పదార్థములన సంగ్రహించిరి. కాని, తమకు తెరచిన కిటికీగుండా కక్కుంపు దొంగలు లోన జొచ్చి గృహస్తులకు ద్రవ్యనాశము కలిగింతురేమో ! ఆపాపముకూడ తమకు చుట్టుకొనును గదా యని కమాలు మల్లాయింటిలోకి వెళ్ళి యింటిచావిని నిద్ర లేపును. దొంగలని వెంటపడి వారీతని కాళ్ళు గట్టిగ పట్టుకొందురు. కుర్రవాడు తాను చిక్కితే తండ్రిసంగతి బయలుపడి యతిధి సత్కారమునకు ఆటంక మేర్పడునని తలచి తన తలకాయు కోసుకొని పొమ్మని తండ్రితో చెప్పును. కబీరు పుత్రశిరమును ఛేదించి యింటికి జరి, దొంగిలించిన పదార్థముతో సాధువుల భోజన మమచ్చి, ఆవల నిల్లులునకు కమాలు శిరమును చూపును. ఆమె దుఃఖించి యాశలను గంగలో పారవైచును. రాజ భటులు చోరీవృత్తాంత మెరిగి తలలేని మొండి కట్టిన కొరత నేయుదురు. ఇంతలో సాధువు నీ సంగతి తెలిసికొనిరి. గంగవొడ్డుకు నీ స్మరణము చేయుచు, వీరందరూ వెళ్లుసరికి కొరత బల్లెముమీద నాటబడిన కమాలుని ముంకికాయము నీ నామోచ్చారణ సూక్ర్మించి చేతులు మొగిడ్చి భజనలో పాల్గొనుచుండును. గంగాదేవి శిరమునొసంగును. సాధువులు దాని నడికించి, కమాలుని మరల బ్రతికింతురు.

ఇంతలో కాకోదరుడు కబీరు నివసించు గుడిసెకు దగ్గిరగా నొక రత్నాభరణ క్రమాలయమును యేర్పరచుకొని

దారివెంట వస్తూ పోతూ వుండు వీలుచొప్పున కబీరుపరిచయముకంత సంపాదించి, చాల మంచివానివలె నటించుచుండెను. కబీరు పేరుగా, తుకారాం, గురూరామదాసు మున్నగు ధక్తులందరికీ కొన్ని జాబులు వ్రాసెను. కబీరు రామయజ్ఞ మొకటి తలపెట్టినట్లును, ఏరందరు ఆరాటికి నుత శిష్యబృంద మంతో వచ్చి, రానుకార్యము చెరవేర్చు పలసినదనినీ, కబీరు ప్రార్థించినట్లు వ్రాసెను. వ్రాసి, రత్నాకరుడుతో “వీళ్ళంతా వచ్చి పడ్డారు. ఇంట్లో గవ్వైనా లేదు. కబీరు రామయజ్ఞం మానడు. మెల్లిగా నీదగ్గరకు డబ్బుకోసం రినుకొన్నాను. కొడుకూ, పెళ్ళాంతప్ప వేరే ఆస్తి లేదు. పెళ్ళాని నీకు వప్పగిస్తే, అడిగినడబ్బు మిస్తానను. కబీరుంతవనీ చేస్తాడు. చేస్తాడుకాని చిత్రీయాగం పదలకొడు. ఇక నీకోర్కె దీరునని చెప్పెను. ఈసంగతి మధుమాలిని వెనుకనుంచి విన్నది. విని వొకనాడు రత్నాకరుని గంగాలెటోహంత విహారోద్యాన సీమలో గలసికొని, వీరికుట్రలోచని వెల్లడింపదనని, భయపెట్టెను. అందుమీద రత్నాకరుడీయమను గంగలో పారవేయును.

రినువాత సంగతంతా కాకోదరుని వన్నిదము వెంటనే జరిగినది. వందలకొద్దీ రామధక్తులు, పెద్దపిత్తులు, విచ్చేసి కబీరు యింటిమీద పడ్డారు. కబీరు అమామృతడై, కాకోదరునివమ్మి, డబ్బుయిప్పించునను తలపుతో వచ్చి, రత్నాకరునకు తనభార్యను వశపరచ నిశ్చయించి, యింటికపోయి, ఆమెను వీవువై నెక్కించుకొని, విడుగులవానలో తడియుచు, తెచ్చి, ధనికునియింట ప్రవేశపెట్టి, రామయజ్ఞనూచరింప వెళ్ల

లును. రత్నాకరుడు బీగముపొందుదగుల నామెయొడ
 వలపుచేతల వరచనాగుడు. శ్రవణిమించి రాగములోకి దిగే
 సరికి, ముటుచూడనా పిళిదా! రాక్షసరూపాలే! చనిన
 రాక్షసురచిన చరటానుంచిలేది. రత్నాకరుని బెదిరించినాగను.
 ఇవిధి గొంతెరి యాయచనడి, రత్నాకరుడు తనలివ్వు
 తెలసికొని, యాచ చరణారవిందముల శిరమును దాల్చి
 మన్నింపవేమను. ఇంతలో కివసముంట రామయజ్ఞ సుఖుడ
 వైభవముతో-విద్యద్వంద్యుడు, ధన్యులు, త్రిజగ
 ద్విఖ్యాతతేజులు, రామదాస్సుల కుశలలు, తపోధనులగు
 బ్రహ్మాండకు శాస్త్రింగులతో కూడి యదస్యైవండ్రి
 -విమలనగరీనభాంగిణులు సకలసంపదాదు నాధులుడలి
 న్తుని. రత్నాకరుని సమీపమునకు రామయజ్ఞ సుఖు
 మును దివ్యగీతికాలాపగానకే శిరిగింప, జెలువొందు,
 కొలుపుతీరు నవతాచిహ్ను - విష్ణుకండము బగుమలకను
 సభ్యులందరూ సమగీతికా సుత్రుల గముల సమీపమున
 జేలుచుండెడి చమమము, తన సత్యజిహ్వ ములనుకొని
 రత్నాకరుడవచ్చి, తనతప్పుల జెప్పుకొని, సర్వస్వమును
 రామకైంకర్యమున కర్పించి, కబీరు శిష్యమండలిలో నొక
 డగును. నిరంతర రామభక్తిచే, సర్వసమర్పిత చిత్తైత్తిచే
 కబీరునకు కలిగిన దార్శిద్యకష్టములు తొలగి, యథాంగి
 పాతివ్రత్యము నిలిచి, సుతుని యనువులు తిరిగి వచ్చినవి.
 వీని కాటంకములు గలిగించినందున ధనమదాంధుడగు రత్నా
 కరుడికి రామభక్తి కుదిరినది.

పై చెప్పిన కథాంశమువల్ల యీ నాటకములో యెక్కడక్కడ రసవత్సందర్భములుండునో తెలియగలదు. మల్లప్పు గారు మొదటినుంచి చివరవరకు, కబీరుని సిద్ధభక్తిరూపమును చూపుచు, అంతర్ద్వంద్వ సందర్భముగ సిద్ధించిన, భక్తివిశ్వాసములు కుగుడుగానేర్పడిన, కామ్యకర్మ వివర్జితమైన, మొద్దు మొగమును నిలుపుకొనుచు, మధ్యమధ్య సందర్భాగతములైన అపస్థలను చూచాయగ ప్రకటించుచుండిరి. వీరు హిందీ, తెలుగు, కన్నడ భాషలలో సర్వస్వనింత్రీముగ మిక్కిలి రసమాతముగ వాచికాంగికాభినయముల జరిపి, కబీరుమహాత్ముడు కట్టెదుట నిలచి, తన జీవితోదంతములు 20 వ శతాబ్దపు పాపిష్టిప్రేక్షకులకు చూపవచ్చినట్లుగ, నపారనటకాశల మగుపరచిరి. నిజముగా కబీరుచరిత్రమే మన యెదుట జరిగినట్లు కనుపించినదిగాని, ఒకనాటక మామకొరకు రేపుకొనిన, తెచ్చిపెట్టుకొనిన, సాంకల్పిక నటనయత్నము లీ మహానటుని వర్తనము దగునడలేదు. వీరి యభినయ విశేషములను తొలగువారు చూచెడి భాగ్య మెప్పుడు కలుగునో! నాగేశ్వరరావుగారు చక్కని చూపుకలకారు. నాట్యాంబుజములో చాలసార్లు యీతని రాజవేషములను చూప సాధాగ్య విషయములో ముచ్చటించి యున్నాను. వరదాచారి శిష్యుడందురు. వరదాచారి నాట్యకళలో నిగ్రహమగునడుచు సహజవైఖరు లగునడుచు. నాగేశ్వరరావు పాటకచ్చేరీ సనంతుల కచ్చేరువంది చెవులు నిక్కపొడుచుకొని ప్రక్కవారి యీవలింపుకుండ పైకనేరక కొరకొరలాడు, బెంగుబూరు జరీపాగాల పుకొవ్వొగ్గపముఖములు

లీతని యాటలతీరుల నెట్లు అభిసందింతురో కాని నాకు
 మాత్రము యితని గానమాధుర్యమందును, మహద్భుత
 స్వర పీసరణ నైపుణ్యమందును, గొంతు వారక యెడ
 తెరపిలేకుండ, సంగీతసంగతి ప్రపంచన మొనర్చు గానవిద్యా
 కాశల్యమందును యెంతగౌరవ మున్నను, యితను పోవే
 శిస్తే యెప్పుడు ముగించివెళ్ళునా యనిమాత్రా ముండేది.
 కొన్నిమాట్లు, కచేరీ చాలించుచుని తరువాతి ప్రవేశమున
 'కెడమియమని' పైడువింగులో గంటకొట్టినట్లు నాకనుమానం
 తగిలింది. వీరప్పగారు హాస్యప్రసంగములో సర్వసమర్థుడ
 నియు, ప్రహసనాభినయ విద్యాసర్వస్వ కోవిదుండనియు,
 మన్నించి, మహిమూరు మహారాజుగారు, 'వినోదరక్షాకరు'
 తను బిరుదమొసంగి యున్నారు. ఈ బిరుదమునకు ఒప్పిద
 ముగ వీరప్పగారు తమ కాళోదర పాత్రమును నిర్వహించిరి.
 మల్లప్పగారి కళానైపుణ్యముమాత్రము మిక్కిలి మెచ్చదగి
 యున్నది. వీరు తెలుగులోకూడ చక్కగ అభినయించగలరు.
 కనుక యేనాటికైనా తెలుగుసీమలలో తమ తెలివితేటలు
 చూపుదురని కోరుచున్నాను. వీరి కంసవేషము రేపుచూచి
 ఆసంగతికూడ త్వరలో దివ్యసన్నిధికి వ్రాసి, యర్పించుకొం
 టాను. ఏది చూచుటకైనా, చూచినదాని సరసముగ
 నూత్నార్థదృష్టితో మన్నించి యమ్మీ వ్రాయుటకైనా
 శీఘ్రపాసంపూర్ణకటాక్ష ప్రసాదములే, కదా? కారణము!

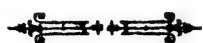
వాని ప్రసాదింప వేడెడి భవత్యైవార్పితస్వాంతుడు,

పురాణం మూరికాస్త్రీ.

శ్రీ రామ నాట్యలేఖలు.

II

రా మ దా ను .

భక్తరాజరాజరా! వేయికన్నల చూచు ప్రోడవు. నీ వెరుగనిదీ, విసనిదీ, కననిదీ, యుండదు. నా కడుపులో గుటగుటలాడు భావభారాన్ని సడలించుకొనుటకు నే చూచిన మంచి సంఘతులు నీకురాస్తున్నాను కాని, నీకేకాదు నీపేరుగా యీ జాబులను చదివే తెలంగీలోకులకు కూడ, వీనివల్లఫలానా లాభం కలుగుతుందని చెప్పలేను. ప్రత్యక్షంగా అనుభవిస్తేనే నాట్యగీతాదుల సౌబగు తెలియగలదుకాని, వట్టి మాటలతో యెంత అల్లుకొచ్చినా మనోజ్ఞనిషయాలను కన్నులగట్టినట్టు కూర్చిచూపలేము. అయినా, మాదేశం లో బుద్ధిమంతు లేయేకళల నేవిధి సాధించు చున్నారో విచారించు తెరవున నీకీ లేఖలు పంపుకుంటున్నాను.

మా తెలుగు దేశంలో యింతవరకు కాశ్వరసత్కీర్తి గలిగిన నాటకాలు ఫలానాని యే ర్ప డ్డ వ ని చెప్పలేము. సాహిత్యప్రసక్తిలో, యిప్పటి నాటక లేవి ముందునాటికి

నిలుచునో కాని, నాట్యరంగాన మా తల్లి ము మూన్నాళ్ళ ముచ్చటగ వొక వెలుగెలిగించి తరువాత వాసితప్పుతున్నది. గయోపాఖ్యానం. రసపుత్ర విజయం, పాండవ నాటకాలు, చింతామణి, తల్లి కోట వీటన్నిటిసారూపిణిపోయినట్టు కనిపిస్తున్నది. సావిత్రి, హరిశ్చంద్ర, చిత్రనళియము, ప్రహేళిక, మొదలైనవికూడ వెనకటంత ప్రైత్తిడిగా చూపరుల రాబట్టడందేదు. ఇప్పుడు కొన్ని ప్రైత్తిడిలు తెలుగు రంగాన చిందులాడుతున్నవి. కాని, యివి యెన్నాళ్ళు ముచ్చటించునో చెప్పలేము. సామాన్యంగా కాన్య నాటక సంగీతాలు పదిమాట్లు వింటే, గారెలు కనరెక్కెనట్లు వెగటు పారుతవి. హరినామస్తుతి సేయకాకము సువర్ణాంభోజ హంసావళి నురుచిభ్రాజితమయిన చూనన రసస్ఫూర్తిన్ వెలుంగొందు'నని పోతన్న చెప్పినట్లు, యెన్నిపాటలు విన్నా "ఇకనైన గామొరవినరాదా" "ఏతీరుగ నను నీకృప జూచె దప్రా ఇనవంశోత్తమగామా" వగైరావాటిలో కనుపించే అందం, యేవల్లవిలోను, రాగాలాపంలోను కానరాదు. నాటకాల్లోకూడ నీమహిమాగ్ధవతరంగములను చిత్రించు ఆటలే యెన్నిమాట్లుచూచిన వెగటాంననియందంపుప్రాగులై జెన్నారుతున్నవి. ఇంతకూ, లలితకళలు రచించుట వాటిని చూచి ఆనందించుట, నిన్ను జేరు ముసుక్షుపాధనలలో ఒక పద్ధతిగా కనిపిస్తుంది. మనమ్యుడి పెద్దకోర్కె, జ్ఞాన్యం నుంచి ముదిమిదాకా నిలిచే సర్వవయః సామాన్యపంకల్పము పరమసంతోషము, నీదివ్యస్వరూపసౌందర్యాన్ని తెలిసికొను వేడుకగా కనిపిస్తుంది. ఈకోర్కె కడుపులో ముడుచుండుట

చేతనే మనష్యుడు కల్పించుమనోజ్ఞకళలన్నీ వీపరంగా, నీ
విశ్వధర్మాలను, లీలావిలాసాలను, రూపసంపదను, చూపునవి
గనున్నవి. రమ్యవిషయానుభూతి, రమణీయ వస్తుసంకలనము,
మోక్షావేతతో నరుని మనోవృత్తు లవలంబించెడి మార్గాలే.

“నినుజింతించుదు బాడుచున్ బాగడుచున్ నీదివ్య

చారిత్రమల్

వినుచున్ జాతురుగాని యితరాన్వేషంబులన్ జాతురే
ఘనదుష్టస్మరంపరాహరణ దక్షంబై మహాయోగి వా
గ్వినుతంబై వధవత్సదాబ్జయుగమున్ విశ్వేశవిశ్వంధరా॥”

సావిత్రి, హరిశ్చంద్ర, నాగానందం, మొదలైన నాట
కాలు ప్రాపంచిక ధర్మాలమీద ఆధారపడివుంటవి. ధీర
నాయకులందరిలో కొంతపట్టుదల, బిగింపు; తాకికమర్కాద
లను మానవధర్మాలను, పరమప్రమాణంగా యెంచుకొని
వాటికోసం పెనుగులాడే యహంకారము,—సంకల్ప ప్రవృత్తి
కనువడుతుంది. అంతేకాని “సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య నామే
కం శరణం వ్రజ । అహంత్యాంసర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యా
మి మాశుచ॥

‘చిక్కడు, వలముల గ్రతువుల జిక్క, —ను దానముల శౌచశీల
తపములకొ... హరిభక్తి జిక్కినభంగినీ ।

అనేమాట వారితో కనపడదు. ఇట్లాంటి యాహాలు
వదలుకొని స్థిరచిత్తులై, నన్నే తలచుతూ, నీమీదనే దేహసం
బంధమైన మనోవృత్తులన్నిటిని చూపుకొంటూ, ఆత్మత్వ

పులై చరించు మహాభక్తుల జీవితాలను తెలిపేటటలు దరిలేని మరందసాగరములై, యనంతసౌందర్యరాసులై యున్నవి. మా తెలుగువాళ్ళు యీనాటికి వృధాచమత్కార కలుషితంబులగు నాట్య వినోదములతో విసుగొంది, నీ భక్తకథల నాదరింప మొదలిడినారు.

హిందూదేశంలోకల్లా నీపేరు పెంపులు తెలుగునీమ లందే యెక్కువ నిలచి యున్నవి. నీగొప్పకర్తులు చాల వరక్షింపఁ తాలలోనే వాడుకకువచ్చి, ప్రాచుర్యమొందినవి. నీ కష్టాలన్నీ యిక్కడనే వెళ్ళమారినయి. ఇంటింటా రామ పటము, పూరపల్లెలలో రామభజన, సరిగోలు జ నా ని కి సీతారామనామధేయాలు. పాటలన్నీ రామమయం.

“నాథమ్యంత్రితయంవరం” అన బేరొంది, పవిత్రమై చెలగు గోదావరితల్లిచే తన మూపుపై నీవుమెట్టిన గుట్టనీడలను మోయుచు, నీవు తిరిగిన భీకరారణ్య ముద్రలను చాల్చుచు, సీతమ్మ జలకమాసిన వేడిబుగ్గల మొదలు, పట్టినపు కొండ వరకుగల కొండకొండకు, చెట్టుచెట్టుకూ, వాగువాగుకూ, పట్టి యున్న నీ దివ్యపాదాంబుజ రజస్సంపర్కమును పొంది యల రుచు, గాలి యూపులకు మూలిగడివెదురుపొదలలో నీస్పృతి గీతికారవముల నాలకొంచుచు, మేకమేలికలో వింతరూపుల తఽజూపు వన్య సౌందర్యమున కబ్బురపడుచు, కొండదరులపై నొంటరిగ నిలచు పొదరిండ్లలో, నీ బహుపదాక్రమమున వీత కంటకయై, మునిజనావాస యోగ్యమై, చెన్నారుచుండిన జన స్థానపు జడచారి గుడిసెల స్మరించి, యలరుచు, అడుగడుగున

మొక్కులిడు వేడుకతో నల్లన పాతకాలకు జేరనిగడియాట
లమారి బాలకునివలె, వంకరటింకరలు దిరుగుచు, యుగసం
ధులవలె దినసంధ్యలందుచూ, విశ్వాంతరాళముల దీండించు
నీరవి కుల ప్రతాప ప్రభావవిపూర్ణ రాగవల్లరి నవలోకించి,
సంజరపడుచూ, గిరితటంబులపిల్లయలలతో నీధజనరాళముల
వినురుచు, మెట్టలనుండి దొర్లుచు, పల్లన పొరలుచు, రాళ్ళ
నంనున బురబురలాడుచు, నుడిగుండములలో సలసలలాడుచు
నీ వనవాస చరితాలంకృత సారభూముల సంపర్కమున దోహ
దవర్గముల సంగ్రహించుచు, నీ లోకాభిరామ నిత్యకల్యాణ
సంకల్పములు నెరవేర విప్పొంది చవిటికారుచే నల్లాడు పల్లవు
ప్రలను బహు సస్యకోభితంబులగు సుక్షేత్రములుగ జేయు
చు, ఘన దురితానుబంధమున నలసులై కలిదోషతుషార
విలుంతిత మానసాంబుజులగు త్రిలింగ జేతీయుల కైహికా
ముష్టిక విభూతివరంపర లొనంగుచు, దనరెడి మా గోదావరి
తల్లి, నీ భద్రగిరి సామిష్ట సంఘాఠిణీ యగుటనేగదా యింతటి
పుణ్యశీల యైనది? నీ సేవక వనేచరుల నివాస నిలయముల
నుండి పారినచ్చెడి పంపాతరంగిణీ సలిలవర్ధిలములేగదా మా
భాగ్యభోగాలు? ఏనాడు విడిసితివో పర్లకాలముందు? ఏనాడు
చూచితివో పంపానరోవరపు తమ్మిసాబగులను? ఇట్లొకమొద
లఖండైశ్వర్య మనుభవించిన సాకేత సామ్రాజ్య నిలయమే
సిధిలమైనది. ఇక నీ వనవాసచిహ్నము లేగతి నిలువగలవు?
ఆర్యకులప్రదీపకుడవై, రవివంశ ప్రభాభరితుండవై, యఖం
డైశ్వర్యముల ననుభవింపవలసియు, మాపుణ్యవశమున నెటు
లనో యాప్రాంతముల దిరుగ వచ్చితివి. తప్పిపోయిన నీత

మృగ . ఒడిలో పెట్టుకొని యానాడే గాలితెరవున , ఇదిగో జనస్థాన'మని చూపుచు ఒకపూటయిన విడిది నేయక, యెగిరి పోతివి. నిన్ను పట్టి, కట్టి, తెచ్చి, మా యందరి నడుమ నిలువజేసినది - యింటింట నీవేరు మోగినట్లానర్పినది - మా బైరాగిబంటు గోపన్న. వీని భక్తిప్రణాపాలే రామదాసు నాటకంలో కనపడేవి!

నే నీయేడు మూడు రామదాసు ప్రదర్శనాలు చూశాను. మోలేవాదొకటి, నటప్రకాశిక శాస్త్రుల్లుగారు ఆడించిన దొకటి, అల్లూరి కృష్ణవిలాస సభవారి దొకటి. ఇందులో చెప్పదగిన పెద్దవేషాలలో అల్లూరు రామచంద్రారెడ్డిగారు, ఘంటసాల రాధాకృష్ణయ్యగారు కబీరుగాను; కొచ్చర్లకోట రంగారావుగారు తానేమాగాను; యడవల్లి సూర్యనారాయణ, రామాయణం సర్వేశ్వరశాస్త్రి, అల్లూరు రామరెడ్డి గార్లు భద్రాద్రి భక్తాగ్రేసరుని రూపులోను, చెప్పకోతగినట్టుగా అభినయించినారు.

నాట్యంబుజంలో రామదాసు భక్తిస్వభావాన్ని విపులంగా విప్పి చెప్పాడు. అందులో బళ్ళారి రాఘవాచారిగారి అభినయ వైఖరిని తప్పేలుగా విడిమాటలకందువరకు చిత్రించినాను. ఇప్పట్లో వీరి వ్యాఖ్యానమే ప్రమాణంగా తోస్తుంది. వీరి ఆటను బట్టిన్నీ, దాశరథీ శతకం, రామదాసు కీర్తనలు భక్తియోగపు లక్షణాలు, చదివిన్నీ, నేను తేల్చుకొనిన స్వభావస్వరూపములోనే రామదాసు నాకంటి కగుపడుతాడు.

ఈతని భక్తిస్వభావంలో బాలకచేష్ట లగుపడును. నిన్నొక వేల్పు పెద్దగ, నెక్కడనో పాలకడలి నాము సెట్టపై బయిండి సుఖించు శ్రీపతిగ నూహించలేదు. వైకుంఠ పురములోని మందార వనాంతరంబుల చలువరాతి యగులపై భక్తశ్రేణి గుమిగూడి శతంప రమావినోదమున హాయి గ కాలముగడపు లీలాపురుషునిగ భావించలేదు. సాకేత నగరములో తమ్ములు గొలువ, నాంజనేయాది మహాబలులు దానులై పరివేష్టేప, దుష్టభీకరింబుగ శిష్టజనానంద సంధాయకంబుగ భూతాసనమునర్చు చక్రవర్తిగ నెంచలేదు. తనతో ఆడుకొను సైతోడువలె, తమ్మనివలె, మద్దుల మరందివలె, గొప్పగుణాల పెనురాశివలె, నకల సద్గుణ సంపన్నుడగు పరిచయస్తునివలె చింతించి యీ భావమునకు తగిన ప్రవర్తనతో రాఘవాచారిగారు రామదాసునడతలను చూపించిరి. రాముని కళ్యాణోత్సవములో చూపిన యత్సాహము తనకూతురు వెళ్ళియైనట్టు కనపరచెను. కబీరు వచ్చినప్పుడు వాని మహిమను చప్పున తెలిసికొనడంలో ఆదరించడంలోకూడ నిట్టి యమాయక బాల్యోత్సాహమునే వెలిబుచ్చిరి. తరువాత తాళిద్దారీ పని రాకముందు భద్రాద్రి పోరులను రామాలయము గట్టించుటకు డబ్బు వేడినప్పుడును, రఘురాముడు పిల్లవాండ్రతో రామభజన వేడుక జరుపునపుడు వెనుకనుండి వచ్చి 'పుత్రాదిచ్ఛేత్ పరాజయం' అను న్యాయ మీబుడుతని భక్తివిశేషములో సిద్ధించెనను గర్వానందముల బ్రకటించునపుడును, తానీమానద్ద జరిపిన సంభాషణములోను, రాఘవాచారిగారి పోకడలు ప్రాచుర్య స్వభావ నిర్వచనానికి అను

గుణ్యంగా వుండినవి. మొత్తంమీద వీరి అభినయంలో, రామదాసు మంచి గృహస్థుగాను, మూడు తరాలనుండి వంట బట్టి జీర్ణించిన రామభక్తి కుడిన వాడుగాను, అమాయక నిత్యానంద చిత్తవృత్తిలవాడుగాను కనపడ్డాడు.

జైలుసీనులో రసానేకముల ప్రకటించుచు, భావ పరంపరల రేవుకుంటూ, నాస్తికపు అవిశ్వాసము మొదలు సర్వము రామునకు వశపరచిన చిత్తవృత్తిపరకు గల వృత్తి భేదములను, రామునకు పెంకెచిలిపివడుగుగ దలంచుట మొదలు, సకలకళ్యాణ నిలయమగు రమావిభునిగ దలంచు వరకును ఏర్పడు మర్యాదక్రమములను, మీరుమిక్కిలి తానేషావచ్చి రాము డగువడి వెళ్ళేనని చెప్పినప్పుడు గలుగు నుత్కంఠ పరితాపములను, నిరుపమానంగా రాఘవాచారి గారు చూపించిగారు. వీరి అభినయంలో సామాన్య మానవ స్వభావోచితమైన రసభావప్రకోపన మెక్కువగ కనుపించినది. కాని పై కలవరింపు చర్మమాత్రములుగ గోచరించెను. సర్వేశ్వర శాస్త్రిగారి జైలునడతలు వైరాగ్యమును, సాధుత్వమును, సంస్కారమును, చూపునవిగనుండి మొత్తము మీద జనరంజకముగ నందముగ మానసియముగ నుండెను. జైలుసీనులో సూర్యనారాయణగారు కైకమాట వచ్చినప్పుడు ఆచార్యులగారికంటె యెక్కువ రసస్ఫురణ కలిగించినారు. కాని దశరథుడితో చెపుతాను, శపిస్తాను మొదలైన పలు దలలో వెనుకపడ్డాడు. మొదటిరంగాల్లో సూర్యనారాయణ గారు సిద్ధభక్తి చూపించడలచి లోచూపు లమర్చుకొని

కండ్లలో తెలివితేటలు, జీవసంచలనము, కనుపించకుండ
 తేసెను. కబీరును కళిసికొనినప్పుడీతని వర్తనము బాగున్నది.
 కాని, గురుసాంస్రీదాయపద్ధతిలో కబీరునకుస్వస్తిచెప్పిన సంద
 ర్భాన్ని కొందరభినందించలేదు. మొత్తంమీద రామదాసు
 చారిగారి తరహాలో యెక్కువచోట్ల సీతజేయభినయింప
 గలిగెనని, చెప్పవచ్చును. కాని, ఆపద్ధతియే ప్రమాణమని
 వారి అభినయరీతులనే అనుకరించినగాని రామదాసు స్వభా
 నము వ్యక్తపడనేరదని, చెప్పజాలము. కొన్ని భక్తజన
 సామాన్యపరిమితులలో, కొన్ని లక్షణాలతోవుండి, నటులు
 తమతమ స్వతంత్రరీతులలో అభినయించవచ్చును. సర్వేశ్వర
 శాస్త్రిగారు జైలుసీనులో స్వతంత్రముగ నరనముగ వర్తించి
 ప్రేక్షకులను తృప్తిపరచిరి. ఇటులనే మొదటిభాగములను
 అల్లూరి రామదాసు నిరాడంబరముగ, సహజముగ, చక్కని
 యభినయ మర్యాదలతో మనోరంజకముగ నెరవేర్చెను.
 ఈ సమాజమువారు వీలైనంతవరకు రామదాసు కీర్తనల
 పాడుచు, నవూర్వరామణీయక మొనగూర్చిరి. మిగిలినహంగు
 విషయములో బెంగుగూరు యామెచూర్చు కంపెనీవారితో
 నెనయైనది యీ మూడునాటక సమాజాలలోను కనుపించ
 లేదు. తెలుగుదేశపు కూడలియందుండి, నిజము రాజ్యాన
 కనతిదూరము ననుండి యీ యభయప్రాంతముల సాంఘిక
 జీవనమును చూపవలసిన పట్టులను మన సమాజములు యిం
 కెక్కువ నైపుణ్యముతో నిర్వహించి యుండవచ్చును.
 రామదాసులో నూర్యనారాయణగారు కొంతకౌశల్య మగు
 పరిచారు. కాని, యాతనియాపు రాజనేషాలకు తగినంత

మెరుపుగా యుక్తంగా రామదాసు మున్నగు భక్తపాత్రల కొప్పుదేమోయని సంశయించుచున్నాను. చక్కని ఆర్థజ్ఞానం, మంచిగాత్రము, రాచనడవడికి పెట్టినవీరు, వొప్పియున్న నీరడు గద్యాభినేతల దారులంటక తనకు దైవమొనంగిన ప్రత్యేక శక్తి ప్రసాదములు విప్పరి రంజించునట్లుగ, ధీరోదార శృంగార నాయక వేషములను, దుర్యోధనాది రాజరాజభూమికలను ధరించి, యాంధ్రుల నెక్కువసంతోషపెట్టగలరని యనుకొనుచున్నాను. సర్వేశ్వరశాస్త్రిగారు సహజముగ బ్రహ్మతేజంబొలికించు స్ఫురదూపి. ఆడంబరము, గందరగోళము లేక యుక్తముగ మంచి నిగ్రహముతో కథాంశములను జాగరూకతతో పరిశీలించి సందర్భోచితముగ అభినయించగల సమర్థుడు, వివేకి, తూకమెరిగిన మనస్వి. వీరు యేమూలనోవుండి ప్రస్తుతనాట్యలోకపు నడతలను గరవ జాలకున్నారు. వీరిస్థితిగతులు కొంచఁజిరకాటపువైనను మహారాజగారే యిట్టి నటులను అప్పడప్పుడు యితరప్రాంతములకు బంపి యచ్చటి నాట్యాభినయ విశేషములను జూచు ఆవకాశము లేర్పరచినచో, సర్వేశ్వరశాస్త్రిగారు తెలుగు నటులలో పెద్దవేగు వహించుగలరని నాశమ్మకము.

అల్లూరి రామచంద్రారెడ్డిగారి కబీరు వేషమునుగురించి యెరుగనివారు లేరు. వీరి విగ్రహము, గాత్రము, నడవడి, ప్రశంసాతీతమై ప్రథమ ప్రవేశమందు తక్కువనటులను, ప్రేక్షక సమాజమును, ఒకవిధమైన భక్తివారిధిలో ముంచివైచును. ఈపట్టులో నాటకకర్తయే కబీరునకు యుక్కువ యవకాశమిచ్చి యున్నాడు. అదియొకపాటకచేరిగా పరిణమిస్తూ,

మిక్కిలి జాగుసేయుచున్నది. గానలోయర కిది యెంతమనో
హరముగనన్నను, కథాసంవిధానమునకు అడ్డమువచ్చి, బండ
కొయ్యవలె కథతో అతుకని యడ్డంకి కలుగుచున్నది. రామ
దాసు, కబీరునకు ప్రణమిల్లు నవనరమున రామచంద్రరెడ్డి
గాడుకూడ రామదాసునకు వందనమొనర్చిరి ఇది యితర
కబీరు లెవరునుచేయలేదు. శిష్యుడు కొంచె మించుమించుగా
గురువంతవాడు అయినప్పుడే గురువుయొక్క మహిమాతిశయ
ములు తనంతట తాను తెలిసికొనగలుగును. గురుశిష్యు
లొకరిశక్తి మెక్కియె తెలిసికొనినప్పుడే, వీరి మానసప్రవృత్తు
లొక్కరీతిగ నుండినప్పుడే. పొందు కలియును. అట్టి గురు
శిష్యసమాగము యేర్పడినప్పుడే, లోలోపకారకంబగు మహా
కార్యములు సిద్ధించుచుండును. ఈవిషయమును ప్రకటించి,
కబీరుని విషయంబుదయముల చూపినందుకు రెడ్డిగారిని
మెచ్చుకొన్నాను. చివరభాగాలలో తానేమాతో మాటాడు
నందర్బాబ్, జెంగుళూరి రాఘవాచారిగారి అభినయ మిష్ట
టికిని యుత్కృష్టతమముగ నెంచుచున్నాను. కబీరు, రామదాసు
నకు భక్తితాత్పర్యములు కలుగజేయుటకన్న మహమ్మదీయ
ప్రభువుకు హైందవదేవతలమహిమాప్రభావములనుచూపించి,
భక్తుల శివశక్తిని తెలియపరచి, హిందూమతమం దాదరణ
కుదర్శనవచ్చిన సూత్రధారిగ భావించి, రాఘవాచారిగారు అభి
నయించారు. అదే సమంజసముగ తోస్తున్నది. ఈఅర్థ
మును రెడ్డిగారు సంపూర్తిగ మన్నించి నట్లుగపడదు.
ఘంటసాల రాఘాకృష్ణయ్యగారి రూపరేఖావిలాసములు,
గారిసమాధు నాట్యంబుజములో ముచ్చటించ బడినవి.

వీరి అభినయము చాలవరకు, రెడ్డిగారి పోకడల ననుసరించి వుండును. మొత్తముగాను నీర్దను కబీరు వేషధారణ కుపయుక్తమగు అంగవిస్ఫూర్తిగలిగి, హిందీకీర్తనల పాడుటలో మనోహర మగు స్వతంత్రించగలరు. ఈనాటకంలో కబీరు సిద్ధభక్తుడై ప్రవేశించి, కథాంశములు యితన్ని అంటేఅంట కుండుటచే, యందులో నాతడు అభినయించాలిసిన భావవిపర్యయాలు-రసోద్రేకాలు వుండవు.

తా నేమా వేషంలో కొచ్చర్లకోట రంగారావుగారు బహుబాగుగా చేసిరని విన్నవించుచున్నాను. వీరి నబాబు ముస్తాయి, నడవడి, గాంభీర్యము, పలుకు పదునులు, గోలకొండ భరాధినాథున కొప్పిడమగ నున్నవి. గూఢచారిగ రామదాసును పరీక్షింప వెల్లినప్పుడును, రామలక్ష్మణులు, సొమ్ము చెల్లింపవచ్చినప్పుడును రంగారావుగారు చక్కని సందర్భశుద్ధిని రసపారవశ్యమును వెల్లడించిరి. ఎటువ్రకాళిక తాస్త్రిగారి నాటకాల్లో రంగారావుగారు చిల్లరవేషాలకూడ కొన్నిటిని అందముగ నాడి హాస్యప్రసంగములో కొంతసామర్థ్యమును చూపించెను.

చిల్లరవేషాలలో, బందరులో పెద్దవేషాలు రాజపాద్మలు అభినయిస్తూ నాట్యసంబంధమైన ప్రజ్ఞలుచాలా సంపాదించిన కృత్తివెంటి సుబ్బారావుగారు మంచి హాస్యనైపుణ్య మగు వరుస్తారు. తెలివితేటలకుతోడు నిగర్వము, యేవేషమిచ్చినా సంతోషంగా అందుకొని చక్కగా నేర్చుగా ఆడడం, కలిసి కట్టు, యీతనిలో యెంచదగిన గుణాలు. పెద్దవేషాలలో మెప్పించగల సర్వంగ శిక్షితులైన నటులు హాస్య

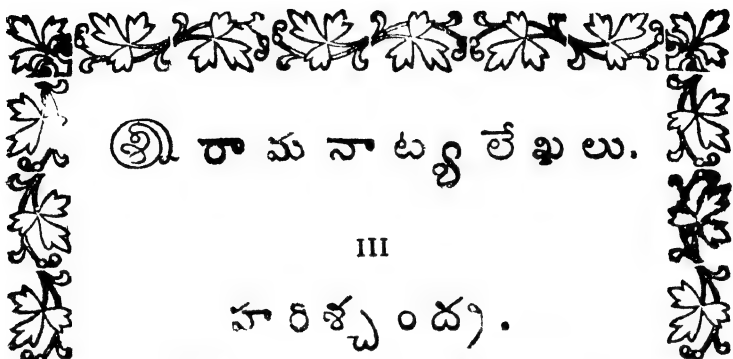
భూమికల దాల్చుచు చిల్లర వేషములు వేసేయెడల నాటక మెక్కువ రక్తి కలుతుంది. భావభారమున్నచోట సంగీతాన్ని విసిరి రసాభినయాన్ని అడ్డపరచేకన్న, హాస్యప్రసంగా లోనే సంగీతాని కెక్కువ యవకాశ మివ్వవలసి వుంటుంది.

తెలుగుదేశానికి పేరెత్తిన దివ్యమూర్తి భద్రాద్రి నివాసు డొకడే. వానిపేరు పెంపులకు కారణమైనది, గోపన త్యాగన పోతనాదుల భక్తివిశేషమే. అందుచేత మా దేశం లో నీ యుత్సవాలు బరిగినచోటల్లా రామదాసు చరిత్ర జన రంజకంగా పలుపురాడేటట్లు నీవు ప్రసాదించవలెను. ఆడగల నటులు లేకపోలేదు. ఇదివరకు పేరెన్నిక లేకపోయినా నీ యనుగ్రహన నిన్ను మన్నించు మంచి ఆటలలో పెద్దవేషాలు వేసి ముందుకు రాగలరు. తెలుగుదేశపు యూరివలెలలో నీభజనలు, నీనామ సంకీర్తనము, నీభక్తుల చరిత్రములు సర్వదా తాండవించునట్లు నీవే చేయవలెను. భవదృక్తిమేన భవాన్వేషి మహ్యం భవానేవదాతా త్వదస్యంసయాచే,”

ఇట్లు ప్రార్థించు,

భవత్కటాక్ష చంద్రికా సంతృప్త ధీశ్చాతకంబు—
సూరికాస్త్రి.

III

హరిశ్చంద్ర.

సర్వేశ్వరశాస్త్రి — హరిశ్చంద్రుడు.

విభీషణవిభో! జానకీమనోహరా !!

మాపూర్వో ఒక అపూర్వమైన నాటక మయింది. ఆట పాతదేకాని ఆడినరీతి కొత్తది. తెలుసుకొనేవాళ్ళకు దానిలో కావలసినంత తెలివగుపడ్డది. విజయనగరాన్నించి వచ్చిన ఒకబ్రాహ్మణు సత్య హరిశ్చంద్ర నాటకాని కొక కొత్తఅర్థము తెచ్చిపెట్టాడు.

రామాయణం సర్వేశ్వరశాస్త్రి స్వాభావికంగా మంచి సాధువు, నిగర్వి. పుటుకపరువు, కొంచెము సంస్కారము, సత్ప్రవర్తన నియమపరిజ్ఞానము, చల్లనిమనస్సు, కొంత భక్తి వైరాగ్యసంపత్తి, యాతని నిత్యజీవనములోనే స్ఫురించుచుండును.మంచిబ్రాహ్మణుడు, స్ఫురద్రూపి. నిష్కపటమైన నిరాడంబరమైన మనస్సు. ఇదంతా, యీతని పరోపకారనంకల్పములన్నీ, చందమామవలె నగవుసొబగులతో ప్రకాశించు ముఖము.

మండలంబున తేజరిల్లుచుండును. ఇతను నాబుద్ధిలో విద్యా నాథనేషము వేయదానికి తగిన తేజస్వి. పరాశరుడు, వరకు రాముడు, ఆశ్వత్థామ మొదలైన బ్రాహ్మణ తపోధనుల కితడు నిస్సంశయముగ పనికివచ్చునని నమ్ముతాను. నిజంగా విశ్వక్సేపదర్శనాలనాటి యాపత్కాలము లో సర్వేశ్వరశాస్త్రి గారే దయదలచి అడ్డుపడకుండిన నటప్రకాశిక నప్పుడే క్రింద పెట్టియుండుము. ప్రసిద్ధనటులందరివలె నీతినుకూడ పాత్ర స్వభావమును, కథాసందర్భమును లోతుగ పరిశీలించి అభినయించువాడు. హరిశ్చంద్రనాటకమున కీతడొసంగిన భావ వ్యాఖ్యాన మపూర్వ మగుటయేకాక, అందీతని యభినయ రీతులు నవీనాంధ్ర నాట్యాభినయవిజయములలో నొక్కటిగ నొండునని భావించుచున్నాను. ఈనని నిగ్రహము కొంచెము కుదిమివేయవలెనని మిత్రులతో ముందటిపేరుగ బరిధవిల్లు సప్తదీప్తివిభాల భూధరణభార ధురంధరుని పెంచునటయల జూపకున్నది. ఈ విషయములో హరిప్రసాదరావుగారికి చాలిననాళ్ళు మనవైపున లేరనే చెప్పవచ్చును. సర్వేశ్వర శాస్త్రి, గౌనులో కొంచెము మునిగిపోయినట్లు కనుపించెను.

సామాన్యంగా హరిశ్చంద్రనాటకం చూచేవాళ్ళకు ఆకథ యారీతిగ లోస్తుంది. రవికుల సంజాతుడగు హరిశ్చంద్రుడు సత్యశీలుడై పుడమి నేలుచుండెను. పనితాసందర్భ ములందుకూడ నితడు నిగ్రహము కలవాడు. ఇంద్రసభలో సత్యవంతుల ప్రశంస రాగా, రవికులపురోహితుడగు వసిష్ఠుడు హరిశ్చంద్రుని పేరు, వేల్పుకూడలిలో బాహుముగ ప్రకటించెను. ఏనాటినుండో వసిష్ఠునిమీద పాడుగొనియున్న నిరో

ధమును మనస్సులో పెట్టుకొని, విశ్వామిత్రుడు, హరిశ్చంద్రుని సత్యవ్రతము నెడగొట్టి చూపెదనని అనూయామాత్మ్య ర్యప్రేరిత మగువ్రతిజ్ఞ బట్టెను. హరిశ్చంద్రుని పెక్కుకష్టములలో పరీక్షించి చూచెను. హరిశ్చంద్రుడు తనమాట నిలుపుకొనుటయందుగల వట్టుదలచేతనో, వసిష్ఠుని సంకల్పాశీర్వాచన ప్రభావముననో, మాట తప్పకుండ చివరవరకు నిల్చుకొనెను. ఈతని సత్యవ్రతము విశ్వామిత్రుడు లొంగిపోయెను. వసిష్ఠునిమాట చెల్లినది. ఈకథాసంవిధానములో, సత్యవ్రతమును పట్టుదలతో నిర్వహించు పెంకితనములో “ఏకాత పత్రం జగతః ప్రభుత్వం నవంవయఃకాంతమిదం వపుశ్చ | అల్పస్య హేతో ర్బహుహతు మిచ్ఛన్ విచారమూఢః ప్రతిభాసిమేత్వం” || అనునట్లుగా, హరిశ్చంద్రుడు, తాకికనీతి మర్యాదలలో నొకదాని సమర్థించుకొరకు తన్ను నమ్మియున్నప్రజలను, తన్నువరించి యాశ్రయించిన సామ్రాజ్యలక్ష్మిని విడనాడి యడవులబట్టిన పెంకెమలనుగుపడుచు. ఈకాస్తకు కథాంతమున తిమ్మూర్తు లరుదెంచు అవసరమగుపడును. ఇదంతా యీ దేవతాసాక్షాత్కారము కథాంతమును సరసముగ కూర్చలేని కావ్యచౌర్యల్యముగ కనుపిస్తూవుండేది. దేవతలువచ్చి మానవవ్యవహార పరిష్కరణమందు సాల్పానుట నాటకకవుల తెలివితక్కువను జూపు తరుణోపాయముగ నెంచి యేనగించుకొనుచుంటిమి.

సర్వేశ్వర శాస్త్రిగారు యీకథకు ఒక దివ్యమైన అంతరార్థమును కల్పించుకొన్నారు. ఇతను మొదటినుంచి చివర వరకు కథలోని అవస్థలను, భంగపాటులను, దశావివర్యయ

ములను లోకకార్థమున మన్నించక, చిట్టదివరకు త్రిమూర్తులగుపడుదాని యాధ్యాత్మికార్థమును కథకంతకు పునాదిగ చేసికొన్నారు. త్రిమూర్తులగుపడుటలొ మోక్షసిద్ధిని యూహించెను. విష్ణుకూర్తి వైరాగ్య మొసంగెడివాడు. గోమనోహ హరుడు అష్టైశ్వర్యములను, నిత్యసంపదలను ప్రసాదించువాడు.

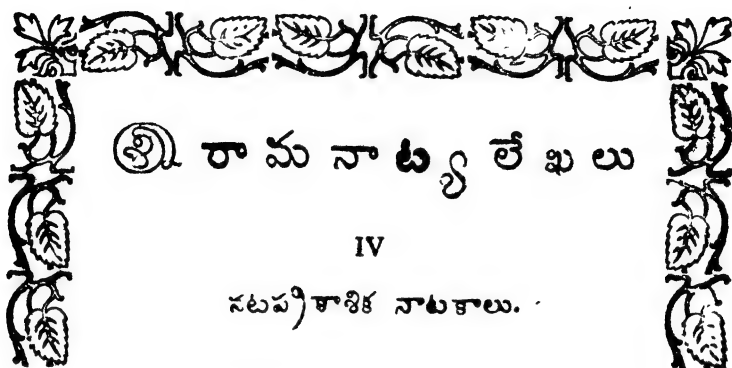
మొదటివేల్పు సాత్వికమైన బ్రహ్మనంద మొనగూర్చువాడు. వీరి ముగ్గురిలో యే యొకడు ప్రత్యక్షమై, వర మొసంగినా యేదో యొక రకపు సంపద గల్గియుండును. త్రిమూర్తులు ఒకేసారి వచ్చుటచే సద్బిదానంద స్వరూపమగు పరమేశ్వర రాంశము సాక్షాత్కరించి, గుణత్రయ సంపర్కమును పదలించి, 'సంపూర్ణమగు కైవల్య మొసంగెనను అర్థము తేలుచున్నది. (త్రై)గుణ్యవిషయా వేదానిస్తైగుణ్యో భవార్జునా నిర్దవోన్వోనిత్యసత్వస్థో నిర్వోగక్షేమతత్కవాన్'. యీ విధమైన మానసిక శిక్ష మోక్షప్రాప్తికి సాధనముగ శీకృష్ట భగవాను డాదేశించి యున్నాడు. హరిశ్చంద్రునకు కథాంతమున గల్గిన సుఖప్రాప్తి రాజ్యము, పెండ్లిము, కొడుకు, తిరిగి హస్తగతమగుట కాదు. ఇన్నికష్టాలు నిష్కలత్వాత, యీ యైహికసంపదల పునఃప్రాప్తికూడ వెగటుగనే యుండును. షేక్స్పియరు మహాకవి యిట్టి సందర్భాలలో నిత్య సుఖ మీ జన్మమందు లేదనుటకు కథానాయకులను చంపివైచెను. మన నాటకాలలో సాధారణంగా మరణాంత మేర్పడకున్నా, కష్ట పరంపరల దాటిన కథానాయకుడు సన్యాసాదితులీ యోగ్యముల జేసుచుండును. హరిశ్చంద్రునికి లభిం

చినతాళము, త్రిగుణాతీతముగు బ్రహ్మనందోపలబ్ధి- మోక్షము, జీనిని మనవారు తపస్సువలన సాధింపవచ్చునని చెప్పుచున్నారు. తపస్సుంటే మంత్ర పునశ్చరణము కాదు. శిష్టవేష భారణము కాదు. సత్యం తపశ్శాంతం తపః ఋతంతపః శమస్తపః దమస్తపః, మున్నగు శృతివాక్యములలో దానము, విద్య, సత్యము, శమదమాదలు, శాంతము మున్నగు మానసిక వృత్తి విశేషములను మోక్ష సాధకంబులగు, పురతత్వ నిరూపక సమర్థంబులగు, తపో విశేషములుగ నెంచి యున్నారు. సత్య తపంబున మోక్షము సిద్ధించగలదు. కాని ఆభ్యాసములో సత్యయోగి నిర్ద్వంద్వుడై యోగసిద్ధిని సంపాదించవలెను. అసంగ సుఖదుఃఖములు, లాభాలాభములు; జయములు అనే విచక్షణ నశించవలెను. వీటిని సాధించుటకు ధన దార పుత్రాత్మకంబగు నీవణత్రయము సంపూర్ణముగ నశించవలెను. హరిశ్చంద్ర నాటకములో మును ముదలు హరిశ్చంద్రుని ధనమంతయు కాశీకున కర్పింపబడినది. ఇందులో హరిశ్చంద్రుడు ధనేవణమును జయించినాడు. తరువాత చంద్రమతి లోహితాస్యుని అమ్మకొనుటయే గాక శ్రుతుని మృత కళేబరముపై నిర్మోగమాటముగ శ్మశాన గుంకమును వనూలుచేయగల ధీరుడైనాడు. ఆవల పెండ్లాము గొంతు తెగసిరుకు దండిగుండెను సంపాదించినాడు. ఈరీతిగ ధన దారాపుత్రరూపమున మనుష్యుల కర్మబద్ధుల గావించు నీ వణత్రయముల జయించుటచే, సుఖదుఃఖ సమీకరణముచే నియత కర్మానుష్ఠానముచే, హరిశ్చంద్రుని సత్యతపస్సుమోక్ష జాయకమైనది. ఊరికే 'నేనబద్ధమాడను' అను ప్రతిజ్ఞ

పెట్టుకొని ముండిపట్టుతో పెనుగులాడినందువల్ల మోక్షము
 సిద్ధించదు. అప్పట్ను సత్యవతముకూడ రాజన సంకల్పము
 లలో నొకటి యగును. సంకల్పమున్న తావున యోగ
 సమాధి కుదరదు. సంకల్పము సద్విషయాశ్రితమైనా దుర్వాస్య
 సంగ ప్రేరకమైనా, సరే, కర్మస్పర్శ కలిగించక మానదు.
 ఈషణత్రయములను జయించుటకు ప్రేరణ హేతువై,
 బుద్ధిని ద్వంద్వవిహీనముగ నొనర్చుటకు కారణమై,
 యుపవరించినప్పుడే యేవశమైనా, యెట్టి నియతమైనా,
 తపస్సనిపించుకొనును. ఇట్టి తపస్సుచేతనే మోక్షము సిద్ధిం
 చును. హరిశ్చంద్రనాటకపు పరమావధి రాజసంకల్పమైన
 సత్యసంరక్షణము కాదనియు, నిర్గుణమైన మోక్షోపలబ్ధి
 అనియు, నాటకములోవచ్చు రాజ్యదానము దారాపుత్రవిక్ర
 యము మున్నగు అవస్థలు ఒకమహారాజునకు దళావిపర్యయ
 ముచేత కాలవశమున యేర్పడక యిక్కట్లులు కావనియు,
 నివియన్నియు సీషణత్రయమును జయించు యోగసాధనము
 లనియు, శిబిరంతిదేవ బలిచక్రవర్తిత్యాదులు దానతపస్సుచే
 మోక్షమును సాధించినట్లు-వ్యాసాదులు విద్యారంభముచే
 కైవల్యముండినట్లు - హరిశ్చంద్రుడు సత్యతపస్సుచే
 సంసారవారిధి దరించి త్రిమూర్త్యాత్మకంబగు నిర్గుణబ్రహ్మ
 స్వరూప సాక్షాత్కారమును పొందెననియు, హరిశ్చంద్ర
 నాటకపు ఆధ్యాత్మికార్థమిదియనియు, సర్వేశ్వరశాస్త్రీగారు
 భావించి తదనుకూలముగ ప్రతినందర్థముతో నిర్దవంద్య
 యోగసమాధిని, అరిషడ్వర్గములను, ఈషణత్రయములను,
 యింను సాధకవేత్తరిని యగుపరచిరి. చిన్ననాట నుండి

బాలివాలా మున్నగు ప్రసిద్ధనాటకసమాజాలు పెక్కింటిలో హరిశ్చంద్రనాటకమును చూచుచుంటిని. ఇంద్రసభ, ఆటవిక రంగములు, అడవులుకాలుట, గంగదాటుట, శృశాసవాటికల భీభత్సతామసాకారములు, విశ్వేశ్వరాచయము, నశుత్రుని జెరిగింతులు, విశ్వాన్నితుని శ్రోధాసల విస్ఫులింగములు, కలహకంఠిని , అనేక కథభాండాని భిన్నానిమస్తకే' యనడి సంసారతాపత్రయము, బడిపిల్లల చెలగాటలు, రోపి.తుని పాముగరచుట, రాజసభలకొలుపు బజాయిలు, దండధరుల దుడుకుడాబులు, మున్నగు ప్రాసంగికరంగ ప్రదర్శనాలంకార సంపత్తితో నొకరినిమించి యొకరు కలకలలాడించుచుండిరే కాని, యీనాటకపుఆధ్యాత్మికార్థమును నాటకవస్థల వేదాంతసాధన నూచనలను, గుర్తించి వెలిబుచ్చినవారొకరైన కను పడలేదు. ఈ మహత్కార్యమును కొత్తగా స్వతంత్రముగా భావించి యొద్దికపోందికలతో రమ్యముగ నిర్వహించి యభినయించిన మొదటివారు మన సర్వేశ్వరశాస్త్రియని దివ్య సన్నిధి కెరుకపరచు సాధువిధేయుడు, సూరిశాస్త్రి.

శ్రీ రామ నాట్య లేఖలు

IV

సటప్రకాశిక నాటకాలు.

మానుమద్గురో ! కరుణానిధే !

మాపూరక చవిటివ్ర. నీవు నివాసముగ నేర్పరిచు కొన్న భద్రగిరీ పాఠముల జెన్నోందు విచిత్రాద్భుత రమణీ యదృశ్యములు మా మాగాని గోతులలో కనపడవు. కొండ లేవు, నదులు లేవు, చేరువుననున్న సముద్రమైనా, నూతుల్లో వున్న నీళ్లు, యిండ్లగోడలకు చవిటిబెత్తికలు కలిగిస్తున్నదే కాని సైకత వేదికాతలంబుల వెన్నెలదాతుల విశ్రమించి వినీలవీచికాపరంపరలను తరంగభంగ ముక్తాహారరామణీయ కమును వీక్షించు భాగ్యమొసంగదయ్యె. బందను వాళ్ళము చల్లగాలికికూడ కరువు వాచాము. నీవు పదునాల్గేండ్లు అడవులపట్టి దిమ్మరిన దక్షిణాపథములో యీనాటికి నిలచియున్న హిందూరాజ్య మిదియొకటి అనే కాబోలు, నీభక్త నేవకుడు అంజనేయని యనికెవట్టు లీసీమ లనికాబోలు, మహిసూరు కాజ్యములో యింత వనారామసౌందర్యమేర్పరచి చల్లని

పిల్లగాడులతో, వచ్చి పోయే జల్లువాసలతో, చక్కని వచ్చిక వట్టులతో, కమ్మని ప్రసూనసారధములతో, కండ్లకింపుగ వెలుగొందు సంజనాబగులతో, నలంకరించియున్నావు. ఈగాలిలో యిచ్చటి వచ్చిక పూజాంపముల మనోహర పరిస్థితులలో చేతము చల్లనడి కలము కాకేతము సందడించుచున్నవి. బండరులో డెండము గండలించు ప్రకృతివైచిర్య మగుకడకున్నను పారప్రధానుల యంతఃకరణలు పుష్పగాలిలో తుష్పపట్టి కళాప్రసంగములందు విముఖులై యున్నను, యాయే దు మాయూరనాట్యకళాలలామ నిజరసస్ఫూర్తితో తాండవ మాండ జూచెడియవకాశము లేర్పడ్డవి.

ఎన్నేళ్ళనుంచో పసుమర్తి యజ్ఞనారాయణ శాస్త్రులు గారు ఆంధ్రనాటక సమాజాలకు పుపయోగించే పెద్ద పుస్తక మొకటి రాయాలని అనుకుంటూ వుండేవారట. ఈయనకు కవిత్వంలో కొంత ప్రవేశముంది. సంగీతంలో కొంత నేర్పేర్పడ్డది. చిన్నప్పటినుంచి అనేక నాటక సమాజాలలో మెంబరుగా వుండి వేషాలు వేశారు. సమాజాలకు తర్ఫీదు యిచ్చారు. లంకా దహనం, రామరావణ సంగ్రామం, సావిత్రి మొదలయిన నాటకాలు వాగిన, అందులో ఆంజనేయవేషాన్ని మెప్పుగా అభినయించారు. కొన్నాళ్లబాటు వీరి లంకా దహనం మాత్రమే నాట్యరంగాన్ని యేలించి, వీరు, నాటక సంబంధమైన సంగీత విషయాలు, భరతము, అభినయ సందర్భాలు, కావ్య లక్షణాలు పనివడి నేర్చుకొన్నట్టు తెలుస్తుంది. లక్ష్య లక్షణ సమన్వితంగా ఒక పెద్దబుక్కు వ్రాయాలనుకుం

టూ, వుండగా వాట్యాంబుజ మొచ్చింది. కడుపులోనున్న భావాలన్నీ రగుల్కొని జ్వాలా ప్రతాపమున బయట పడ్డవి.

శాస్త్రుల్లగారు తెలుగు దేశపు నాట్య చరిత్రమంతా తెలిపే నాట్య మహాభారతాన్ని వ్రాచి తలపెట్టారు. అందరి నటులను అన్ని ఆటలను చూడాలని, చూచి సహగ్రామిగా రాయాలని అనుకున్నారు. చాలా పెద్దప్రయత్నం మొదలెట్టి పత్రికలన్నీ మోగించారు. నటులు, సమాజాలు యెవరికితోచినసహాయము వారు చేయబూనారు. బందరులో చిట్టూరి నరసింహగారు, తుర్రుగ నరసింగరావుగారు, వడ్డి రామయ్యగారు, వీరికిసంబంధించిన రామమోహన్, బాల భరత, దేశీయనాటకసమాజాలు, నేను, వడ్డమన్నాటి కుటుంబరావుగారు శాస్త్రిగారికి తోడుపడ్డాము. కాని, అనేక ప్రత్యర్థి వ్యవహారాలు దయించినవి. కాలమానపరిస్థితులు వ్యతిరేకమైనవి. శాస్త్రిగారు నొంచినటులను బందరుకేరప్పించి విద్యార్థులదర్శనాలు ఆరంభించారు.

శాస్త్రుల్లగారు కొంతవరకు వుస్తుకం వాసి, చేత్తోపు చ్చుకుని, ఆంధ్రదేశమంతా పర్యటనమొనర్చి, అక్కడక్కడ లెక్కర్లించి, తమ ప్రద్యమాన్ని తెలుపుకుంటూ, పోషకులసంపాదిస్తూ, యెక్కడినాటకాలను అక్కడచూచి విమర్శించు కొంటూ వస్తే వీరికార్యము సుఖపుగా తీరేది. అచ్చులనయ మైనా పత్రికలకు వ్రాస్తే కొంతపేరు వచ్చేది. కాని అందరినీ బందరే రావించాలని సంకల్పించుకొని నాట్యవిద్యార్థుల దర్శనాలు మొదలెట్టారు. దేశమంతా గోడచీటిలంటించారు. పత్రికలలో మోగించారు, అడిగిన ప్రసిద్ధనటులంతా వుత్సా

హేంగా మాటలేసేయకుండా వచ్చారు. కాని యిక్కడ సరియైన సమాజము మిగతా వేషాలు వేయడానికి సిద్ధంగా లేదు. వచ్చిన నటులకుతోడుబలము లేక కొంత కష్టం తోచింది. ప్రయాణాధిపతులు అమితంగా అయినయి. రామదాసు పెళ్లాన్ని పెంగుభూరునుంచి తెప్పించారు. ఒక్క నెట్లూరుకబీరే మూడువందల చిల్లర వీల్చేశాడు. అంతకుముందు జి. వి. టి., రామావిలాస మొదలైన బయటపూర్ణ కంపెనీలు వచ్చి గ్రామంలోని డబ్బంతా పూదుకొనిపోయినాయి. ఎండ లొచ్చాయి. వాస లొచ్చాయి. అడ్డంకులొచ్చాయి. ఆటలు వాయిదాలు పడ్డాయి. పూర్ణోయెన్నో ప్రత్యర్థి పూర్ణహాము తేర్పడ్డయ్యి. బహిరంగ శేఖలు, కరపత్రాలు, ఆకాశ రామన్నజాబులు కుట్టిలు, కోపాలు, పార్టీలు, పెక్కిరింపులు, చలగిన్నెలా పుప్పెనపొటువలె జలరేగాయి. ఏమైనా మాటయిచ్చిన వాళ్లము తలొక చెయ్యివేసి వీలైనంతవరకు శాస్త్రుర్లగారి ప్రయత్నాన్ని దరిజేర్చు చూశాము.

కాని, తిథి వారనక్షత్రాలు బాగుండని దుర్యోగంలో విషాదసారంగధరతో మొదలిడిన నటప్రకాశిక విద్యార్థుడర్ప నాలుయెప్పటికప్పుడు దెప్పరిల్లి కడలబారి మరల యంతటితో చలువలుగమ్మి వ్రేలాడుచు వచ్చినవి. ఇప్పటికి శాస్త్రిగారు సుమారు వెయ్యిపేజీల గంధము వ్రాసియున్నారు. ఇది మొదటి వాల్యూము. రెండవసంపుట మింకొక పుటసహస్రకంబును మించి పెంపొందనున్నది. అచ్చువేయించే పోషకు లమరి యున్నారు. కాని యంతవరకు యేవని చిగురించలేదు. 'లక్ష్మీవిలాసా విదుషాంకటాక్ష' వేంకటప్రభాక, అని పెద్ద

లంటున్నారు గనుక, అరయన్ శంతనువునుపై విదురుపై నక్రూరుపై, కుజుపై, వ్రాలి కరితేని కుయ్యాలించి ప్రాచీన భవత్కృపారస మొకంత నటప్రకాశిక శాస్త్రుడుగారిపై రాల్చి వారి మహాద్యమ మచిరకాలమున దేశోపకారకంబగు గ్రంథప్రమాసముల నీనునట్లు సర్వకారణముల కారణంబైన నీవే యనుగ్రహింపవలెను.

శాస్త్రుడుగారు ఆడించిన ఆటలైదు. సారంగధర, రామ దాసు, హరిశ్చంద్ర, కృష్ణలీల, లంకాదహనము నటనామా జకులను బందరుబాలభరిత, దేశీయసమాజం, రామమహాన సభ్యులనుంచిన్ని, మరికొందరు బయటవాళ్ళను చేర్చిన్నీ, అతి కించినారు. సారంగధరలో బిటగుంట కాపురస్తులు రైల్వే గార్డుపనిలోనున్నవారు బి.వి.కృష్ణయ్యనాయుడుగారు ద్వితాంగి వేషాన్ని, శ్రీకాకుళపు వాస్తవ్యులు ఉభయభాషా ప్రవేశాలకు తులు కల్లేవల్లి కూర్మనాథకవిగారు రాజనరేంద్రపాత్రాన్ని, యడవల్లి కనకసుందరంగారు సారంగధరుడుగాను, రామమోహనవారి గోవిందరావు నాయుడుగారు రత్నాంగిగాను, అభినయించిరి. కవిరాజ మల్లాది విశ్వనాథ శర్మగారు యీ నాటక మహోత్సవాన్ని చూడవచ్చిరి. కూర్మనాథ కవిగారు సారంగధర నాటకంలో తమ పార్థునంతను సంస్కృతాలంకార శాస్త్ర పద్ధతులతోను, భరిత శాస్త్రానుసారంగాను, విమర్శించుకొని నోట్సు రాసుకొని యేఫట్టున యెట్టి హాసభావములు, నేత్రహస్తాలు చూపించాలి యేర్పరచుకొన్నారు. కాని అనాటి సారంగధర ప్రదర్శనలో మూడుపాతాలు పోటీపడి తంజావూరు దగ్గర రైలుబళ్ళవలె పడుకులిడినవి. కొందరు

నటులు బట్టరి పాతం చదివారు. కొందరు పానుగంటినారి శిష్యులు. మరికొందరు విష్ణుభొట్ల ముబహూద్యంగారిని అధిమోదించారు. ఇక చిల్లరవేపాలు దాసీకమల మొదలయిన వాళ్ళు స్వతంత్ర వాచాలప్రభావమున విజృంభించారు. ఎట్లావుండాలో అట్లావుంది. సాయంత్ర మైదుగంటలదాకా ఆటపడేది, ఆగేది తేలలేదు. పదకొండుగంటలకు తెరయెత్తాము. ముస్తులు లేపు. అన్నిటికి వెతుక్కోడమే. కూర్మనాథ కవిగారు నిరుత్సాహులైనారు.

సరిగా బాబ్బిలికథలో బుగ్గమీసాల కథకుడివలె వీరి చాళుక్య సార్వభౌమ భూమిక తయారయింది. రాజు వేటకెళ్ల మొదటి సీనులు తీసేశారు. అవివుంటే, 'రార పోదాము యేటాకుయేగామె, నేరీనజీవాలు పారాడిపోకుండా' మొదలైన ఆటవిక గీతికా వినోదముతో కొంతరక్తి కట్టివుండేది. రాజమహేంద్రుడు కొమరునకు పట్టంబు గట్టనంచెడిచెడి, 'పోలగరాజ్యము నేలుము తనయా' మొదలయిన సీను కూడ తీసేశారు. అది యుంటే, రాజుకు కొడుకుపైగల ప్రేమ, సారంగధరుడి గుణగణము తెరిగిన మనస్థితి వెల్లడై, తరువాతి విషాద సందర్భానికి వెనుకవీటిగ రక్తి కట్టేది. ఇది లేకుండ ముందుగానే సారంగధరుడు పావరాయలాడుకొంటూ ప్రవేశించెను. తరువాతి రంగంలో చిత్రాంగి విరహవేదన, యింతలో పాపురమువచ్చి వాలడం, ఆతర్వాత సారంగధరుడు రావడం చూపించారు. భగ్గుమనోరథయై కొమరుని యువేక్షకు ప్రత్యప్రకారదీక్ష పహించి, చివరి బట్టలతో పక్కనంటుకొని పడియున్న, గయ్యూరి చిత్రాంగి కడకగదిలోకి ప్రవేశించెను.

చడమే రాజనరేందుని ప్రథమ దర్శనము. రేచీకటి పడక
టింటిలో జొచ్చునపుడు, యేవస్తు వెక్కడనున్నదో పరిశీలించు
అవసరము వుండవచ్చును. రాజుకు చిత్రాంగి నెపుడుచూతు
మా కాగిట జేర్తుమా యను నుత్కంఠ ముండవచ్చును. పెద్ద
వాడగుటచే నడుగులు తడబడ వచ్చును. కాని వేటకరిగిన
బంటుమానిసి, తాను చిన్ననాటనుండి నివసించి తిరిగిన యిం
టిలో, కండ్లు తెలియని చీకటి కమ్మినను నిజగంభీరగమనోత్క
ఠితో నడువగలడు. ఇటుకాక కూర్మనాథ కవిగారు శార్వ
లికుడు ముచ్చులపుతో చారుడత్తునిపట్టిల్లు జొచ్చినట్లు, తన
యింట సతిధియై, తన్ను బ్రేమించి గారవించెడి ప్రభుసత్త
ముండై, నిదించు డంకను భూపాలుని రాజ్యకాంక్షచే జంప
వచ్చిన మాశ్చర్యము నేనానివలె-ముచ్చిల చూపులలో, అడు
గడుగు సందేశాలతో, భయముతో, అనుమానముతో, నవ
వధూముఖ చుట్టికళావిలాస శోభితంబగు, చాళుక్యరాజు
మహిషీశయనాలయంబును ప్రవేశించెను. ఈనటన సంక
తోచితంగా కనపడలేదు. తరువాత చిత్రాంగి సారంగ
ధరుని పేరు తన్ను వంచించినవానిగ దెలిసినపుడు రాజు మూ
ర్ఖులైన యవస్థను కవిగారు బాగా చూపించారు. ఈనాటకం
తో వారూ సంతోషించ లేదు. వారితో ప్రేక్షకులూ
త్పత్తి పొందలేదు. నేనుమాత్రం వీరు తెలిగించిన పుష్పరాజు
విలాసంలో కొన్ని పద్యాలు, శ్లోకాలు వినుపించుకొని
యానందించాను.

బి. వెంకటకృష్ణయ్య నాయుడు.

చిత్రాంగి వేసిన వెంకట కృష్ణయ్య నాయుడు వెంకట

గిరిలో కొన్నాళ్ళు నాట్యకళ నేర్చుకున్నారు. వీరికాయము పెద్ద యేవుగలది. ముఖము కూడ వయస్సుచేత కొంత ముదిరినది. వక్త్రముజూడ ముచ్చటగా కంపాతకున్నది. రైలుదిగి గడ్డము పెరిగి వాకిటవచ్చి నిలబడగానే సారంగ ధరుడు వచ్చినేమోనని అనుకున్నాము. కాదు చింతాంగి అంటే, ముదేమిరా పూతకని పట్టుకొద్ది సారంగధరజాణిగ చేయుచున్నారే, యని వెక్కసపడ్డాను. రెండోసీనులో తెర యెత్తారు. వేషముదాల్చి నిలబడ్డాడు. రంగంలో - మన ఆయశ్వకట సంరక్షకుడు. దూరానికి చూచేవార్యకు యవన మహా శిల్పకుల వీనను (రతీప్రతిమ)వలె, రవివర్మ హంస దమ యంతి చిత్రమువలె నిగుపమయాప సౌభాగ్యముతో జవ్వని పొగరు లూడిపడ కన్నులగట్టెను. విరహావస్థలో నీతని యభివయము, సారంగధరుని ప్రతిమచూచి యబ్బురకుడు ననస్థులు, జాబువ్రాయుట, తరువాత సారంగధరుని సంబోధించి వలచు మాటలు అందించుట, ఆతని సుఖోధలను వేర్వేరురీతుల నర్థము చేసికొని, ఆశావిమోహితయై పలుతెరంగు లాలోచించుట, ప్రవరాఖ్యుని పొందదలచిన వయాధివలె తన యాశ్చ్ర సంతకల్పమును వెలిబుచ్చుకొనుట, ఆశాభంగమొంది సారంగ ధరునిపైగల ప్రేమను, సమర్పిత చిత్తమును, మెల్లగ మరలించి, మాత్సర్యక్రియా సంకల్పములను రేపుకొనుట, వీనితో పట్టరాని మోహమునకును, భంగపడినమానాభిమానములకును, పొరలివచ్చెడి దుఃఖమునకును, సంకల్పించు గుర్రాలోచనకును, నేర్పడిన భావ సంరంభమును మిక్కిలి చమత్కారముగ నభివయించి యున్నారు. వీరి నడతలు ఆంధ్రనాటకముల భావి

స్థితిని సూచించునవిగ గారవించవచ్చును. ఒకచేప భగత
 శాస్త్రాభ్యాసులగు వెంపటి వెంకటనారాయణ మొదలైన
 వారు నాట్యాలంకార శాస్త్రము క్తముగ విభావానుభవ సం
 చారి భావములను విడదీసి పద్యమందలి ప్రతిపదార్థము లేట
 పడునట్లుగ నాట్యకళా ప్రసిద్ధమైన సాంకేతిక ముద్రలతో
 చిరంతన సాధనచే, భావ ప్రకటనానుకూలముగ స్వాధీనమై
 యున్న నేత్రహస్తాది యభినయములతో, నవసరములను వా
 నిచే గల్గెడి మనోవృత్తులను ప్రకటించుచున్నారు. వీరి నటన
 శాస్త్ర సిద్ధము. భావరాగ తాళాభినయములలో విశేష పరి
 శ్రమ మొనర్చి సంపాదించిన నైడుష్యము. మఱియు
 చేప సహజజీవన ఘోరణులలో పాశ్చాత్య నట పద్ధతులలో
 బయస్కృపు భావ ప్రకటన రీతులలో కామకోధాది మహా
 వృత్తులను ప్రాకృత పాటనాటన వెలిబుచ్చును, నవీన నాట
 కములందు రక్తి కట్టించే నాగరాజరావు, రాఘవాచారి
 మున్నగు రసాభినేతలున్నారు. వీరి యభినయము, రంగ
 మర్యాదలు, కొంతవరకు లెస్సగ నాలోచించి, కథా సంద
 ర్భానుకూలముగ నేర్పరచుకొన బడినను, నిర్ణీత నియమములు
 లేనందున యేనాటికానాడు మారుతూ చిత్తవృత్తిని పరిస్థితు
 లను అనుసరించి యుండును. వీరి అభినయము హృదయాహ్లాది
 యయ్యును, పెద్దపనుపులదాల్చియున్నను, ప్రమాణ విహీనమై
 నియమరహితమై, నిరకడలేచిదై, యాంధ్ర నాటకాభినయ
 రీతులను నటుల స్వేచ్ఛాప్రవృత్తి నదలివేయుచున్నది. ఇక
 వందలకొద్ది సామాన్యనటులు వాక్యార్థమును తెలుసుకొనుండా
 అభినయమర్యాద లెరుగకుండా, సుసంగతరీతు లరయకుండా

తమకు తోచినరీతిగ తామనుకొనిన దారులలో రసాభాసముగ నాచుచున్నారు. మనకుగల భరతశాస్త్రమును వదలుకోవాలము. క్రొత్తగ ప్రవేశించు శాస్త్రవ్యభాష ప్రకటన పద్ధతుల నువయోగించుకొనక తీరదు. భాగవతాల్లో విసుకుపుట్టించే అత్యంత సూక్ష్మమగు భావాభినయమును కొంతతగ్గించి, సత్వరముగ, తెలివితేటలకన్న రసావేశ మెక్కువ బయటపడునట్లుగ, భారతీయాభినయపద్ధతుల సాధు పఠచి, విపరీతభావ ప్రకాశమును చూపించు బయస్కోలు అభినయానికి సరససాధుత్వ మొనగూర్చి, స్వాభావికాభినయమును, సాంకేతికాభినయమున “ సమన్వయపరచి, నాటక పాత్ర స్వభావప్రదర్శనంబులకు కొన్నిపరిమితులను, నియమములను, లక్షణములను, మంత్రదలలను నిర్ణయించి, వాని కనుకూలముగ నాడుచు, నాట్యకళ కొకస్వరూప మొనంగెడి స్థితి భావికాలములో రాగలదు. ఇట్టి సమన్వయము నాయుడు గారి నడతలతో నవీననాటకముల రసస్ఫూర్తిని త్వరితగతిని జూపించుచు సామాన్య జీవితానుభవములలో గోచరించు స్వాభావికరస ప్రాచుర్యరీతుల నగుపరచుచు భరతశాస్త్ర సమ్మతమగు నొద్దికలతో జెలువార పభినయించిరి. వీరు చూపిన ప్రతిపోజ, చిత్రార్థముగ శిలాశిల్పితపాటవంబున రసభావ సామంజస్యమేసార, నపూర్వముగ, స్వతంత్రముగ భావికా వర్ణనామ సూచకంబుగ, పండితజనామోద నాహకంబుగ నుండెను. పూతకికి తగునని యనుకొన్న బిల్కిగుంట రైలు గార్డులో నింతటి యపూర్వకాచాతుర్యము, నట విద్యాపరిజ్ఞానము, సాధనవిశేషము గోచరించినవి. ఏపుట్టలో

యేపామున్నదో యెవరు తెలుసుకొంగలరు! అగాధకరేషు
మహర్ణవస్య సంశ్లేషరత్నాస్యైత ర వ్రేభాణి 1 ఉభౌగ
యోగ్యాని యథాసుమాని వృధాభజంతే గిరిగవ్వారాణి:
నాగరాజరావుగా రీనాయుడుగారిని శిష్యాత్వవేసి పంపినందులకు
మూకను అలరించకున్నను, నాట్యకళావిచక్షుణులకు ప్రాచీన
నవీన నాట్యమర్యాదల సమన్వయ స్వరూపమును చూపి
నాయుడుగారు చిరస్మరణీయులై మాబొంట్ల యభినవన
వాక్యాంజలి కర్ణు లగుచున్నారు. రత్నాంగి వేసిన
గోవిందరావు నాయుడువేషము బాగానే వ్రంటుంది అభినయం
కూడ బాగ్రిత్రగ నేర్పుగ చేస్తాడు.

రామనాను నాటకానికి బయటనుండి రామాయణం
సర్వేశ్వర శాస్త్రులుగారు, పంటసాల రాధాకృష్ణయ్యగారు,
సరస్వతి రంగస్వామి అయ్యంగారు వచ్చియుండిరి. చిల్లర
వేమలలో రామమోహన్ తాలూకు కృష్ణదాసే కుర్రవాడు
వేశ్యవనితా భూమికలోను, సీతారాజీగము వేషం లోను,
మోసనీయ రూప లావణ్యముతో, మంచి చకచకతో బూడ
ముచ్చటగ నుండెను. శీత తక్కువైనది కాని, సీతారా
స్వరూపాని కీతను మిక్కిలి తగియుండి, తురుష్క జనానాల
లోని గులాబీ సుమకొమల సుందరాంగుల రూప వైభవమున
మెరుగుగనుచుండెను. రఘు గాముని వేషముదాల్చిన గంపల
సుబ్బారావు అను బాలుడు చాల కాలమునుండి బాలవేష
ములలో కర్పిడు పొంది అమచూ, యీ వేషమునుకూడ
చక్కగా నీర్వహించెను. రంగస్వామి అయ్యంగారు గోకు
రాజు పెండ్లాము కమలాంబపాత్ర మభినయించినారు కాని

వీరి శక్తి సామర్థ్యాలకు తగిన యవకాశ మా వేషములో కనుపడలేదు. సర్వేశ్వరకాస్తిని గూర్చి రామదాసు మీది ప్రత్యేక లేఖలో ముచ్చటించి యున్నాను.

జందరు దేశీయ నాటక సమాజమువారు శ్రీయజ్ఞ నారాయణ కాస్తిగారు రచించిన లంకాదహనాన్ని అడిగి వసుంధరిని నటప్రకాశిక కోసంగిరి. ఇందు పింగళి వీరయ్య గారు అంజనేయ వేషమును చాల్చిరి. వీరి వేషంలోను నజ్జలలోను కనుపించిన ప్రత్యేకవిషయ మేమిటంటే, సామాన్యంగా నటులందరు అంజనేయలకోసం యేర్పడ్డ బొచ్చు చొక్కాను పెద్దతోకనుధరించుచుండ వీరయ్యగారు యిట్లాంటి వనేశరూప సాదృశ్య మభిలషించక కొంచెము యీదు ముదిరిన బుద్ధివంతుడివలె, రాయబారివలె, కొంచెమించుమించుగా మానవునివలె కోతిరేసి నగువర్చారు. అంజనేయుడు నిజంగా కోతే అయినయెడల నారదతుంబురాదులతో డీకొని గాంధర్వ గీతికా ప్రపంచసమైశ్వర్యలేడు. నవ వ్యాకరణముల సాధించలేడు. రావణ సభాంగణంబున సద్ధర్మముల నుభవ్యసించలేడు. ఈ ప్రతిష్ట కోరిరూపుతో సమన్వయ మొందదు. అంజనేయ నకు మానవ సాదృశ్య స్వరూప మొసంగి కార్యభారమును వహించిన రాజ కార్యవ్యవహారగ, చూపినందుకు, వీరయ్య గారిని మెచ్చుకొంటున్నాము. ఈ ఆటలో నున్న గామచంద్రుడను పిల్లవాడు సీత చేతలను మిక్కిలి రసవంతముగ నభినయించెను. వడ్డిరామయ్యగారి లంఖణి కొందరు చూపరులను పర్వదా దనియించుచుండును.

నటప్రకాశికతోసము మొదటిపట్టులో ఆడిన చివర ఆట కృష్ణలీల. ఇందు నెల్లూరి నాగరాజరావుగారు కంసపాత్రను ధరించిరి. ఈ ఆట కృష్ణలీలయని పిలువబడినను నిజంగా కంస మోక్షమని చెప్పవచ్చును. ఇదియొక సీనికు నాటకము. కర్ణాటక దేశంలో కొన్ని సమాజాలు పెక్కుమంది పిల్లవాండ్రును చేర్చి విచిత్రమైన రంగవరికరములతో, పిస్తోలు పేలేటప్పటికి భ్రమదుబ్బల చక్రగర్భములో చక్కని బాలకృష్ణుడగుపడుట, స్త్రీజు మిదికు గుర్రపుబండివచ్చుట, జైలుగోడలు విచ్చుకొనుట, యమున దాగిచ్చుట, కాళీయమర్దనము, బృందావన లతావనములలో గొల్లబూట్టెలగుడి, అంగనామంగనా మంతరే మాధవో, యన ముచ్చటలాడుమద్దు కృష్ణుడు, విశ్వరూప సందర్శనాలు, కంసుని సభావేదిక, మొదలైన ట్రాన్స్ఫర్లు సీనులు విచిత్రంగా చూపుతారు. వుడిపీ పిల్లవాళ్ళు తీయని మందహాసముతో, వచ్చిరాని వయ్యారముతో, గోప బాలికా భూమికలతో తళతళలాడుచు, పకపకలాడుచు, ముచ్చటలీను మరిపెంపు రానులై మెరయుచుందురు. ఇంతటి రంగచతు త్కారము, బాలకనటవర్గము, వస్త్రాభరణ సామగ్రి, లేనివారు కృష్ణలీల నాడకూడదు. కృష్ణవరంగా అయితే నేను చెప్పిన మాటనిజము. కాని యీనాటకము కంసనిమోచనమని తలచినయెడల కంసుని స్వభావమును, మనోవృత్తిని గుర్తించి యందలి తత్వమును గ్రహించి ప్రకటించగల నట శ్రేణులు దీని నెక్కిత రమ్యముగ జేయగలరు. బందరు కంపెనీల పేదహంగులో చివరి రంగములో నాగరాజరావు గారు యీనాటకాన్ని కొంత అర్థముక్తముగ చేసిరి.

కంసుని స్థాయితావము భయము. భయసాధనచే
నైహిక బంధములు తెగినవారు.

కా! కామోక్తంతరగోపికలో భయమునన్ గంసుండువైరక్రియా
సామాగ్రిన్ శిశువుల ముఖ్యనృపతుల్ సబంధులై పృష్టులున్
ప్రేమస్మరలు భక్తిసేము నిదెచక్రింగంటి మెట్లైనను
ద్వైమధ్యాన గర్భిణుడైన హరిశేరన్ పచ్చుధాత్రీశ్వరా ॥

కంసుడు నిజస్వామిసంరక్షణార్థము దేవకిసంతతిపై పగ
బూనెను. భాగవతాది పురాణాలలో యీతని దుశ్చేష్టలు,
క్రూరోపాయములు దేవకివివాహసందర్భాన ఆకాశవాణి పలు
కులు విన్నతర్వాత మొదలిడినట్లుగువడును. హిందుస్థాని
ఫిలిమీకంపెనీవారికృష్ణజననం, కృష్ణలీల, కంసవధల ఛాయానాట
కాలలో కంసుడు మొదటిసంచి దుండగీడుగ, త్రాగుబోతుగ,
సాధుద్రోషిగ, విశ్వద్రోహిగ, బంధువిరోధిగ. మున్నట్లును
అల్లరిపడుచుల వెంటగొని తండ్రిని బంధించి గద్దెనెక్కివట్టును
చూపుచు కంసునొక క్రూరరక్కసిగ జ్ఞాతించియున్నవి. ఈ
పుత్రాంతము పురాణాలలో కానరాదు. నాగరాజరావు
పురాణాంధకీనే అవలంబించి, దేవకి కల్యాణాంతమునుండి
భయావిష్టుడై తనమేలు చూచుకొను గృహస్థుడుగ కనుపిం
చెను. హిరణ్యకశిపుని వేషమందువలెనే కంసభూమికలో
కూడ చక్కని గాజలక్షణాలు, గృహస్థమగ్యాదలు, మాన
వనైజమైన సద్గుణస్ఫురణ చూపించారు. చివరకు శిక్షలన్నీ
వమ్ముగ చెల్లిపోయి కృష్ణుడు మధురానగరిలోని మల్లకూటమును
ప్రవేశించగానే, నాట్యస్థ సమరాంగణంబున నొక మాయా

తమిళము నెవరియనుధీరాగేసరుని డెఁద మాత్రమించినట్లు
చావు నాటికి నీజరుచక్కరి యొక్క యనిమేషబుద్ధి బైశధ్య
మహాంకారపటలీ పరివృతంబై నట్లు, కంసుని యుల్లమున చావు
దరిజేరిన భయోత్పాత తరంగము లావిర్భవించి, భావనాకత్తి
కఠితమై, బుద్ధిమాంద్య మేర్పరచి, యల్లనమూర్ఛావస్థ దెచ్చి
పెట్టచుండెను. మాయాశిశువు మింటికెగఱునపు డే చూపుల
బుద్ధమించెనో వానినే గ్రమ్మర బరవుచు నేయెడగండికృష్ణుడ
కుదెంచునో, వీకవినుగునోయను భాంతిలో చేయునది నోచక
నల్లగుచుండెడి పట్టులను మిక్కిలి విదిలముగ నెల్లూరినటకేసరి
చూపియున్నారు. భీభత్సభయానకాక్షుల కిరని మించిననటుడు
కానరాదని విన్నవించు,

భవత్కృపాపోషిత విమర్శన సామర్థ్యమున కులుకులాడు,
నూరికాశ్రి.

V

ఆంజనేయ నటేశము.

రామచంద్రా!

నటనన్నా, అభినయమున్నా, యేవోలేని భావాలు
 తెచ్చిపెట్టుకుని కల్లా, చేతులూ, వల్లూ, తిప్పుకుంటూ చూచే
 వాళ్ళకు వాకవిధమైన భ్రాంతికలిగించేపనికి యర్హమగు
 చున్నది మామూలు సంసారంలో తటస్థించే అవస్థలను
 మించి, అసామాన్యంగా వుండే పెద్దపోకడలను తెచ్చిపెట్టు
 కొని, వాటిని రక్తిగా చూపగలవాడే మంచి నటుడనిపించు
 కొంటున్నాడు. ఇట్లాంటి యతాకికసందర్భాల్లో యెవరెక్కువ
 కొత్తరహాలు చూపగలిగితే వాళ్ళనే మహానటులంటున్నారు.
 :జమ! తనకు లేనిది, సామాన్యంగా కనపడంది, తెలివిబలం
 చేత తెచ్చిపెట్టకొని కనపడడం, అట్లానటించడం, గొప్ప
 ప్రజ్ఞయే. కాదనను కాని, మొత్తంవీడ యెంత తెలివిగల
 వాడైనను తనస్వభావానికి, వుద్దేశ్యాలకు, మామూలుసడతలకు
 సరిపోయే సాత్రలనే మిక్కిలి వొప్పిదంగా అభినయించేటట్టు
 చేస్తుంది. మాతెలుగు నాటక సమాజాలు చాలావాటిల్లో

నాక తెలివిగలవాడు పదిమంది కూలను పెంటవేసుకుని మేళంకట్టి, అన్ని పెద్దవేషాలు తనవేస్తూ, తన ప్రకృతికి భిన్నమైనపట్లలో రక్తికట్టించలేక, భంగపడుతూ వుంటాడు. ఇప్పుడిప్పుడు జయలుదేరిన వ్యాపారనాట్య సమాజాలలో పెక్కుమంది నటులుండి యుచితపాత్రధారణ కవళాశముంటున్నది. కాని అక్కడకూడా యేనంగీతమో, యాపసాందర్యమో, పెద్దనటుడి ముఖ్యలక్షణమని తలచి యీ సంపత్తువున్నవారికే ప్రధానపాత్ర లిచ్చుచున్నాడు. ప్రతివాడినైజంలో, నిత్యానభవంలో, కొద్దోగొప్పో కామకోధాలు చేరుచుంటవి. కనుక యేదోవిధంగా శృంగార వీర రసాలను కొంచ మనుభవసిద్ధంగా చూపగలరు. శోకరసంకూడా జీవుల నిత్యానుభవమైన దుఃఖివల్ల యేర్పడుతూ, సామాన్యంగా స్త్రీవేషధారులందఱు శృంగారాభివ్యయము తరువాత చులకనగా, రక్తిగా, చూచువారి కడుపులు తెగిపోవునట్లు ప్రకటించగలిగియున్నది. కాని భక్తిరసం సామాన్య నిత్యానుభవంలోనిదికాదు. దీనిని తాఱుట తెచ్చిపెట్టుకొనుటకూడ కష్టము. దాని అనుభవము కలవాళ్ళే దాని సభినయింప యోగ్యులు. అట్టి అనుభవసిద్ధమైన భక్తిరసాభినయములో ఆంజనేయనటేశము తన నిత్యప్రవృత్తిని పెల్లడించుకొంటూ యెరుల కవలీలగ నందరాని తెరపుల విప్పొందుచున్నాడు.

నటేశము చిన్ననాటనుంచి సహజంగా గామభక్తిగల వుపాసకుడు. 1911 లో పచ్చయప్ప పాతశాలలో చదువుతూ, తొలిసారి ఆంజనేయవేషము చాల్చినప్పుడే యీరిడాపాత్రను వేషధారియై నటించడం లేదనినీ, నిజభక్తి పార

వశ్యమును వెల్లడించుకొంటున్నాడని స్పష్టమైనదట. తరువాత 13 లో మైసూరు పండితులు, అరసులు, యెదుట నాడినప్పుడు ప్రత్యక్షంగా యొక పెద్దకోతి, చుట్టూ గోడలు తలుపులు బిగించివున్న నాట్యరంగంలో ఆవిర్భవించి, 'మఖ్య ప్రాణదేవరు' సాక్షాత్కరించెనను విశ్వానమెల్లరకు గలిగించి యదృశ్యమైనదని వినికిడి. ఈవంత చూచియున్న మంత్ర సిద్ధుడు ఒకడు నటేశంగారి యోగ్యతను గమనించి యాంబ నేయ మంత్ర ముపదేశించెను. దానిని యధావిధిగా జపించుకొంటూ, చక్కని భక్తిశ్రద్ధలతో నియామాలతో నడుచుకొంటూ, నటేశము కలియగాంజనేయలను సార్థకబిరుదు మను వహించి, దానపరుడై, అర్ధచిత్తుడై, నీకృపామహిమచే, సామాన్యంగా ఆశ్రయించినవాళ్ళని గుల్లచేసి దివాలా తీయించే నాట్యకళలోనే, దినదినాభివృద్ధి పొందుతూ సుఖించుచున్నాడు. తిరుపతి వెంటనటేశ కవిశేఖరులీతని యాంజనేయీభినయముజూచి యిది నాటక వేషము కాదనియు, సీతమ్మగారి వరప్రసాదాన చిరంజీవుడై నిలచియుండి, వాయు తనయుడు, యీనాటి రైలుకూతలకు ఘోషరీపాగలకు, కలిబుద్ధులకు బెదరకుండా, మల్లోకములు తిరుగుచుండునట్లు నటేశకంపెనీవారి యాటవల్ల రూఢియైనదనియు, పద్యరూపంగా ప్రశంసించి యున్నారు.

నటేశము అనుభవభక్తుడు. అందులో అంజనేయోపాసి. ఈవేషము వేయుటలో సీతడు యధార్థంగా తాను రామకార్యముల సాధింప నియుక్తుడై వ దొల్లిటి కోతిరేడుగ దలచుకొననే కాని, రామునిగుణవిభూతులకు మెచ్చి మొదటి

చూపుతోనే భక్తిప్రేమ విశ్వాసప్రవృత్తులు పులకరించి పెల్లుబ్బు
దాసుడై, నిష్కారణంబుగ, నిరీక్షితగ, కవచిత్రము గాత్రీరామ
పాదారవింద సంసేవన కర్పించిన సాధుత్వమును, తన్మయత్వ
మును కనపరచునే కాని, అకుపచ్ఛ బాచ్ఛుచో కాకయిలో
పిప్పిగంతులు, వెలిచిచ్చలు, కోతివేషాలు, చూపనేర్చిన
నాటకనటునివలె యగుపడడు. ఇతడు లంకాదహనంలో
సాధక హనుమంతుడి ప్రవృత్తిని, గరుడ
గర్వభంగంలో సిద్ధధక్తుల యోగిలక్షణాలను, సందర్భోచిత
మైన యీషర్యేచాలతో ప్రకటించగా చూచియున్నాను.
లంకాదహనంలో ఆంజనేయులు సుగ్రీవునికి పట్టము కట్టించ
డము, వాలిని చంపించడము, తరువాత సీతకోసము వెతక
డము, లంకాధీశునకు తన రాక నెరిగించుటకు లంకలో
కొంత యల్లరి చేయడము, తరువాత అమృతాని దర్శించడం,
రావణరాజ సభలో రాయబారము, లంకాదహనము మొద
లైన లౌకిక వ్యవహారముల నన్నిటిలో-అప్పుడప్పుడే మొల
కెత్తి అతిథివముగ సంక్రమించి ప్రాకృతమండిన రామసేవా
పరత్వము, ప్రత్యాహము, భజనకీర్తనాది రాజసోపాసన వైఖ
రులు జేలుచుండును. అప్పుడప్పుడు భక్తిపరవశుడై యొడ
లెరుంగని యావేశముతో నగుపడియు, లంకాదహనములోని
యాంజనేయ భక్తిస్వభావము లౌకికరాజ సక్రిమంబు లనుస
రించి యుండును. దీనిలోకూడ నటేశము చాల నిగ్రహము,
జౌదిరి, పారవశ్యము కనుపరచుచు, చేతలవలనకన్న పాటల
వలనకన్న, మూక సూచనలచే నెక్కువగ తన రామసేవా
పరాయణత్వమును, రామకార్య ధురంధరత్వమును చూపించు

కొనెను. సామాన్య నటులు మట్లమీద సంగీత ప్రసంగాన్ని చలాయిస్తూ, ఆంజనేయ శాత్రుసంతను ఒక విధమైన నాట్య సంగీత ప్రదర్శనావశాళముగ నెంచి, యప్పుడప్పుడు శోభిచేష్టల నతిశయించుచూ, అల్లరితో, పాటలతో, తను వేషవిధి నెరవేర్చుచుందురు. నటేశ మితకన్న నెక్కువ భక్తలక్షణము లగువరచెను. అశోక వనములో రాక్షసస్త్రీ పరివృతయై, 'జానకీ వివశల్లీభిః పరీతేవ మహాహధిః' వలె, చింతాకుల నడుమ విణుకులాడు ఖద్యోతమువలె, తొలుదొల్త కనుగట్టి నప్పుడు ఆంజనేయుని యుల్లమున మొలకెత్తు తలపుగుత్తులను నటేశము చమత్కారంగా చూపించాడు. దక్షిణాది అడవులు తిరిగితిరిగి యెచ్చటను సీతను పొడగాంచనేరక, నిర్విణ్ణులై, యలసి పాలసి, ప్రాణోపవేశ మొనర్చి, కంఠగతప్రాతులై, యావల సంపాతిపలుకు లాలించి, తెప్పరిల్లి, రామనామోచ్చరణ శక్తిచే నుదధి లంఘించి, లంఖణి మొదలగు రక్కసి బంటుల గెలచి, యక్షమాయల దరించి తుదకు సీతను గనుగొన్న సంతసము, యిదియు రక్కసి సేతలేమోనను భ్రాంతియు, విరోధిరాజ్యమున నొంటరిగానున్న సీతకు తన యుదంత మెరింగించి ప్రత్యయగౌరవ మొందుటయు, మున్నగు భావములు అప్పట్ను నాంజనేయుని బాధించు చుండును. వీని నన్నిటిని నటేశము చక్కగా చూపినాడు.

గరుడగర్వ భంగములో ఆంజనేయుడు త్రేతాంగమున రామావతారము ముగిసినది మొదలు ప్రాణాపానముల గట్టి పెట్టి యోగారూఢుడై యున్న తెరవును చూపించును. ఈ పాటకంలో సత్యభామ తనంతటి భక్తిప్రేమ లింకొకరికి

లేవనియు, బలరాముడు తనంత బలశాలి లేవనియు, గరుత్మంతుడు తనంతటి హరినేవాపరుడు లేడనియు గర్వపడుచుండిరి. ఇది నారదునికి విచిత్రంగా తోచింది. కృష్ణుడుకూడ వీరి గర్వాల కచ్చెరువొందు చుండెను. శ్రీకృష్ణ నారదులు ఆలోచించి గరుత్మంతుని వలన బలరాముని బలగర్వమునచి ఆంజనేయునివలన వీరిరువురికి వినయసౌశీల్యముల యమేయ ప్రభావమును నిదర్శింప దలచిరి. ఇప్పుట్టున సర్వసంగ పరిత్యాగియై, సంకల్పశూన్యుడై, నిరహంకారుడై, యోగనమాధిలో నిలిచియున్న ఆంజనేయుని రావింపవలసి వచ్చెను. నారదుడు వెళ్ళి యెన్నివిధముల స్తవించినా కదలడు. విష్ణుస్మరణచేసినా యులికిపడడు. చివరకది యుపాయముకాదని రామమంత్రమును బిగ్గరగా జపింపమొదలిడును. ఆంజనేయుడు యోగార్హాధుడై యుండియు, రామనామోచ్చరణ వీచికలు వీనుల సొకగానె, దానిలో నిస్సంకల్పముగ జేరి, నామమందు కొని, యింకనూ మైమరచియే, అదివరకు అంతర్భావమున భ్యాసవీధిలో నిరంతరావర్త మొనర్చుచుండిన రామమంత్రము నకు వాక్పాత్ర మొనంగి, నారద భజనలో లయమొంది, పాల్గొనును. నిస్తబ్ధ సమాధిలోనుండి నేమియు వినక స్థిర చిత్తుడై స్తంభించిన ఆంజనేయుడు క్రమముగ, నిస్సంకల్పముగ దాని సుచ్చించుటయు, దురిత సంభరితమగు కలికాల మాసన్నమగుచున్న ద్వాపరాంతమున గూడ రామస్మరణ మున్న దాయది యచ్చెరువందుటయు, నయ్యది వీనుల దాకునందున పరమానంద కరవగు డగుటయు, నీ ప్రవృత్తులన్నియు, మానసకోశమందుదయించిన వ్యభిచారి భావక్రమంబున

గాక, బుద్ధివ్యాపారమే నశించిన యాత్మ ప్రవృత్తివలన, జగత్తు యైన బ్రహ్మానంద సంవర్కమున, నేర్పడినట్లునూ, నటేశము చక్కగా యోగరహస్యమెరిగిన నేర్పుతో నభివ్యుంచుచూపెను. లంకా దహనములోకన్న గర్విభంగములో సీతని తత్వ పరిజ్ఞానము, అభినయ సామర్థ్యము యెక్కువగా కనపడ్డది. తరువాత గర్వతృంతునితో గినుకులాడు సందర్భమున కూడ లంకాదహనములో లంకిణిని యులికించు దానికెంతయో భిన్నముగ జూపించెను. నిజంగా కలియుగాంజనేయుడను విడదీతనికే చెప్ప నొప్పియున్నది.

ప్రహ్లాద నాటకంలో నటేశము హిరణ్యకశిపు వేషాన్ని వేశాడు. రాక్షస ప్రభువుగా పూహించి అభినయించినను, మంచి రాజదర్బా, నిగ్రహము చూపించి పూర్వపుకత్తులో మేటి నటుడనెంచుకొన్నాడు. ఇందులో నాగుమణి అనే నటీతిలకము ప్రహ్లాద వేషమును రసవంతంగా ఆడెను. ఈవిడ సీత వేషంలోకూడ బాగున్నది. సాధుత్వము, శాశీల్యము, భక్తి, నెమ్మది చూపవలసిన వేషాలకీమెరూపము, నడతలు, చూపులు, యొద్దికలు మిక్కిలి యుప్పిద మగుచున్నవి.

నటేశం కంపెనీవారు దశావతారమునే నాటకాన్ని ప్రదర్శించారు. దీనికి కథాసంధి యేమియుండదు. ఒక్కొక్క అవతారము ఆవిర్భవించుటకు పూర్వము జరిగిన సందర్భములు చూపబడి విష్ణుయూర్తి ఋషులకు దేవతలకు సాక్షాత్కరించి, యావతరించి భూభార మడంచెడనని చెప్పి తరువాతనే తదవతారపు నిమిత్తకారణంబైన కథాంశము చూపబడును. వేదానుద్ధరతే జగన్నివహతే భూగోలముద్భిభ్రతే

దైత్యానందారయతే, బలింఘలయతే, క్రతుయంకుర్యతే। పా-
స్త్యంజయతే, హలంకలయతే, కారుణ్యమాత్యతే। మ్లేచ్ఛాన్
మూర్ఛయతే దశాకృశ్కతే కృష్ణాయ తుభ్యంనమః।
అనువరుసలో మత్స్యాది కృష్ణపర్యంతముకల దశావతారము
లను సందర్శించితమగ జూపించిరి. ఇందలి పద్యములు
చాలవరకు పోతన భాగవతిమునుండి సేకరింపబడినవి. కీర్తనలు
కృతులు, పాటలు, సామాన్యంగా తెలుగు లోకాన వాడుకలో
నుండు గీతికావాలమునుండి సంగ్రహింపబడినవి. ఇందుచేత
నాటకము మొదటినుండి తుదివరకు మిక్కిలి మనోహరమైన
పద్యగీతములతో నిరుపమలావణ్య మేపారయుండెను. వచ-
నము మాత్రము కవికల్పితము. కాని యిది బహుతక్కువ.
మొత్తముమీద నిది పోతరాజున నాట్యరంగ మెక్కించెనని
చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రుల జాతీయగీతమల పాడుచు నుప్పి-
సిద్ధమహాకావ్యములలోని పద్యరత్నముల జలికించుచు ప్రాచీన
పోరాణిక కథలకు సంబంధించిన తెలుగునాటకములు కూర్చు-
బడవలెననియు, అందుచే మన కావ్యములకును, పాటలకును
నవ్యజీవన ప్రచార మొసంగి కుప్పరిప్పులుగ ఖండకావ్యాలు
బయలుదేరెడి యాకాలములో తెట్టు బుక్కుల చమనజాలని
యల్పబుద్ధులకు ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవుల కావ్యగీతికలను
నాట్యవినోదమూలమున సందించవచ్చుననియు, నమ్మి
వారిలో నేనొకడను. ఇట్టి ప్రయత్నము సలేశకంపెనీవారి
దశావతారమున కొంతవరకు సిద్ధించినది. ఇందు సలేశకుం-
హరణ్యకశిప వేషమును, ఆంజనేయ వేషమును, బలిభూమి-
ను, మరికొన్నిటిని చాల్చి యధియించెను. బలి వేష

ములో మిగుల ప్రశంసనీయముగ నాడెను. మోహినీరూప
ములో నాగుమణి యతులిత చాకచక్య మగు బర చెను.
తెలుగుకవులందఱలో పోతరాజు చంచల ప్రవృత్తుల జ్ఞాతి
చుటయం దసమానుడు. అందు మీదుమిక్కిలి అమృత
మధన సందర్భమును దేవదాసపు కవ్యపుకొండ నెత్తెడివిధ
మును, మోహిని నడకలను యసదృశ వైచిత్ర్యమున వర్ణించి
యన్నాడు.

సీ॥ పాలిండ్లపై నున్న పయ్యెడజారిండు
జారిందిమెల్లన చక్కకొత్తు
దక్కుదక్కును గండ ఘోకంబు లొలయుచు
నెలయించి కొంగేలు మజ్జగించు
గడుమెకంగులు చారుకడకన్నులల్లార్చు
సల్లార్చి తెప్పల నండగొలుపు
సవరనిదరహాస చంద్రికజీలించు
జీలించికెమ్మొవి జక్కుపరచు

తే॥ దళితధమ్మిల్ల కుసుమ గంధమ్మనెరవు,
గంకనాది ఝణంకృతుల్ గడలుకొలుపు
నాడలికాంతులు పట్టులే కులుకఁబారు.
సన్నవలి పంపుబయ్యెడ సౌకళింప॥

నటేశ సమాజపు నటీతిలక మీపద్యార్థమును
ప్రత్యక్షార్థశోభితంబుగ నభినయించి మెరిపించినది. మరల
వీరు పరశురాముడుగను, ప్రహ్లాదుడుగను, సీతగను ప్రవే
శించి మిక్కిలి సామర్థ్యముతో నిర్వహించెను. జమదగ్ని

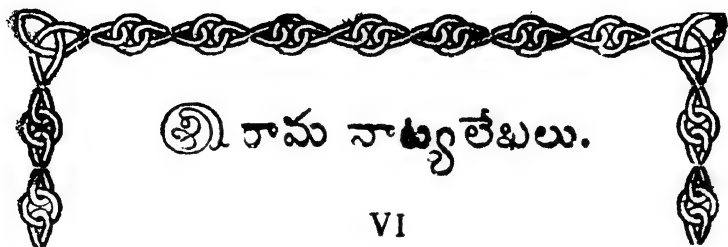
వేషధారికూడ ప్రశంసనీయుడే. నటేశకంపెనీలో నటులందరు కడుంగడు నిగ్రహముతో ఆడనేర్చినవారలే.

కొంచెము నిగ్రహ విహీనమై నటన వినోద రత్నాకర పి. రంగనాయకులు నాయుడుగారి హాస్యాభినయమం దగు పడును. ఈయన వాక నిధమైన యిమితేషను ఆచారి. జాన్మధావతారాన్ని స్ఫురింపజేయు ముఖ కవిశకతో, కండుంగడు విప్పారిన కాయపాష్టి కలవాడు. భరతిశాస్త్రపు నడకలు, సంగీతము, తాళ శ్రవణంస రాగవరిచయము, అభినయము, బయహ్నిపు వైఖరులలో మాఖాంగ ముద్రలందు నవరసములను, సర్వభావములను ప్రకటించు నేర్పు, హాస్య నటనయే కాక, వీర గుభీర భయానకాది స్వరూపముల జూపు తెలివి, మున్నగు ప్రజ్ఞ లెన్నిటిలో సంపాదించి హాస్యవైఖరిలో వీని నన్నిటిని చూపగల ప్రోడ. నిగ్రహము లేదని కొందరాక్షేపించెదరు. కాని 'ఏకోహిదోషో గుణసన్నిపాతే నిమజ్జతందోః కిరణేష్వివాంకః' అన్నట్లు యీలోపమును పైచి బందరులోని రసజ్ఞతేజులు, యిన్ని ప్రజ్ఞలు గల హాస్యనటుని చూడ లేదని మెచ్చుచు గొప్ప వీరన్నగారి కొప్పదమైయున్న 'వినోద రత్నాకర' విరుదమాతనికి స్వర్ణపతక సమరంగా సమర్పించినారు.

ఇట్లు సమర్పించుకొను నాట్య వృత్తాంత విశేషి

పురాణం నూరిశాస్త్రి,

అర్థి రామ నాట్యలేఖలు.

VI

కన్యాశుల్కము.

లీలావినోదా ! రామచంద్రా !

అప్పారావుగారు యెట్లాంటి నాటక రత్నాన్ని కల్పించాడని మనవిచేయును ! చూడడానికి పెద్ద నవలవలె వుంటుంది కాని, ఆడవచ్చేసరికి కన్యాశుల్కంలో కనుపించే పోకడలు, స్వభావాలు, ప్రత్యేక వికాసాలు, తరుగు సౌబగులు, మరెక్కడా కనపడవు. పేరునుపట్టి విచారిస్తే కథంతా లుబ్ధావధానుల వ్యవహారం, అగ్నిహోత్రావధానుల కన్యావిక్రయ వ్యావరం మటుకే వుండవలసి వుంటుంది. ఇందులో గిరీశం చేసే పని యేమీకనుపించదు. మధురవాణి, రామప్పవంతులు, కరకటకాస్త్రి పన్నిదానికి, తెలిసియు, తెలియకను, తోడ్పడుటకు అవసరమయి యుండవచ్చును. కాని అక్కడకూడ పిల్లను కొనుక్కొనే ముసిలి లోభికి గలుగవలసిన కాస్తి, దుష్పరిభాషము, చూపించడానికి వీరుచేసిన కథాభాగము జతయైనది. గిరీశం వృత్తాంతమంతా కన్యాశుల్కగాధకు సంబంధించిలేదు. కాని అప్పారావు యీయొక ఆటలో అనేక రకాల సాంఘిక మర్మీతులను చూపించ నెంచాడు. ఒక చెంప గిరీశం కొంచె

మింగిషునేర్చి, దొరల తరహాలు పట్టించుకొని, చదువెక్కువ అంటక పోయినా, డబ్బు దుగ్గాణి, పేరు పెంపు, వ్రద్దోగము సశ్యోగము యేమిలేకపోయినా, పెద్దచదువరివలె భవిష్యవలె బింకాలు నగుతుతూ, పోజులుపట్టే, నవీనవిద్యతోసంబేరుల దుర్లక్షణాలను కనుపరుస్తాడు. వీనిమాటలలో డేళాభిమానం నేననలో రిఫారమ్ మొదలయిన పెద్దపోజులు కనిపిస్తూ బుద్ధులు మూఠం నీతివిహీనంగా వుంటు బ్రతుక నేర్చినవాడు గడుగ్గాయి. సమయముగుర్తించి నడువనేర్చిన లోక సంచారి. శృతిశాండిత్యానికి, వచ్చిననాల్గుముక్కలను పెళ పెళదబాయి చడానికి లోటులేదు. ఆడ్రెస్సు, ఆ నడక, ఆ చుట్టవీళ్ళుడు, ఆ యొడువులు, ఆవలుకులు మన దేశంలో మరేవేమీకి యొప్పి యుండలేదు. కాని గిరీశం అడ్డంకుల దప్పించుకునే యుక్తికల వాడైనా బండబారిన దుశ్చింతకలవాడు. కొన్నిసందర్భాల్లో విరికితనము, బెదురుపాటు, తన తెలివికి తానే సంతోషించుకొను లేతబుద్ధి కలవాడు. ఈగడుగ్గాయి కెదురుగా వెంకటేశాన్ని అమర్చాడు - మాముత్యాల సరములుగూర్చే మేటికోరిల. చదువుకు పట్నాలు జేరి పల్లెటిపొలాలలో గోడెలుకాచే బుద్ధి మాండ్యమింకా వదలక, బాగోగు లేమి తెలియక, పోజులుపట్టే పెద్దవాళ్లసంగత్య మభిలషించుచూ, మంచికన్న చెడ్డను లీలగా నలవరచు కొను గూఢవిద్యార్థులలో వెంకటేశంవొకడు. ఇప్పు టికాడీ పరిభాషలో పల్లెటిగబ్బిలాయి. గబ్బిలాయికూడ కాదు. కోటులేకుండా, ధోవతిలోపల మడచిన వస్త్రుమీద వెంకటగా ఫరంగీ కంటాభరణ వీలికనుధరించు వాడుకాదు. కాని వట్టి యవివేకి, విశ్వాసి. తెలివిలేమిని సర్వదా సర్వత్రగనవరచు

జడసత్వము. గిరీశ మెంతపోకిరిజాణయో వెంటటేత మంతటి ముగ్ధచేతముగ్గుడు. బుచ్చమ్మకూడా వట్టిముగ్ధయే. వీల్లిద్దరు అంతసిద్ధామ భాముడు గడుసుబొంద ఆగ్నిహోత్రావధానుల కడుపున పుట్టిందే మహావిచిత్రము.

తెలివి తేటలలో వెంటటేతాన్ని వెనుకపీటికగా చూపి నట్లే, పోకిరితనంలో మరియొక రకపు పాత్రాన్ని గిరీశానికి భిన్నంగా నిలువజెట్టాడు. రామప్పపంతులు నియోగి; కానా? జ్యోహరి. గిరీశం వైదికపువాళ్లల్లో తప్పబుట్టినవాడు. రామప్పపంతులు ప్రైవేటు వృత్తిలో సంపాదించుకొంటూ, తనలోకి ప్రభావానికి, తనపంతులు వేషానికి, తనసంపాదనకు వొకచంప నెరవారుచున్న మీసంపుటందమునకు, తనవలపు ఊకులకు, పొంగిపడుతూ తనయంతటి రసకుడు, వ్యవహార, రూపసి, శేడనుభావముతో సంచరించువాడు. నాల్గిగ్గిషు ముక్కలు లేకపోయిన యిగాని ఆగిరీశం వెధవని శలయెత్తనిచ్చే వాణ్ణా, అని మధురవాణిదగ్గరి సతాపాలు తెగనరికిన కోత గాడు. బుద్ధిలోనేకాదు. యెత్తుల పొటీయందునే కాదు. బలపరాక్రమాల్లోకూడ ధైర్యసాహసాల్లోకూడ ససహాయ శూరుడనని పొక్కెపారలెడి చవిటిబుద్ధి. గిరీశం కనిపిస్తే పిలకె క్కేస్తాననే మేటిబంటు. అతడు యెమరుపాటున ప్రవేశించ గానే. యీమాటలు వాడిచవినపడలేదు గదా, అని తత్తర పడుచు మంచముక్కింద శరణుజొచ్చెను. రామప్పపంతులు తన రూపసంపద్భు ప్రభావముల విశ్వసించి, వెలయాలిచేత లను తీరుగా గుర్తింపనేరక, డబ్బు తగలేసుకుంటూ, తావల చినది తననుగూడ వలచునను భ్రాంతిలో పడిలువాడు. ఒక్క

చిటికెలో కరకటశాస్త్రీ రామప్ప పంతులెదుటనే మధురవాణికి కన్నుగీటి, వంచకనటుని యీడులెగిన కోమలాంగిగ జరిపి, కంటిలో మన్నుపోసి, లుబ్ధవధానులిచ్చిన కన్యాశుల్కంలో చిల్లిగవైవనా పంతులకందకుండా తప్పించుకొని, యింతపెద్ద పైవేటుపంతులుకూ దబాయన డుంకీయిచ్చి దొప్పేశాడు. (విశాఖపురి స్వాంత పరిభాష వాడినందుకు చదువరులు మన్నించెదరుగాక.)

తుదకు సౌజన్యరావుగారు మౌకవిధంగా గిరీశంయుక్కు జేశాభిమాన సంఘసంస్కరణ మిధ్యాడంబరమునకు సౌశీల్య విరాజితంబగు వెన్నుకట్టిగ నర్తించుచున్నాడు. మధురవాణి కూడ గిరీశంయుక్కు దుశ్శీల దుర్విదగ్ధమానన మాధ్యమునకు, జీవితానుభవములలో మంచిచెడ్డలు తెలిసికొని బుద్ధి తెచ్చుకునే సుస్వభావాన్ని చూపుతున్నది. బుచ్చమ్మను లేవ దీము ప్రయత్నము ధంగమైనాక “డామిట్ కథ అడ్డంగా తిరిగింది” అని చివాటున సౌజన్యరావు చెంతనుండి మరలిపోవుకే తాని బుద్ధిని శ్రవణకౌసు నానులరయను రామకృపంతులు, వెంకటేశము, సౌజన్యరావు, మధురవాణి యీ నలుగురు గిరీశము స్వభావాన్ని అట్టితెరవులతో భేదంగా సంచరించే వివిధ పరివృత్తులను చూపడానికి కల్పించబడ్డ కూడలి.

అన్ని హాస్యాశావధానులు వ్యాఖ్యానమౌదు. రేయిం బగళ్ళు ప్రక్కయింటివాని పెకకస్పృశీకించ నుంకించుచుండును. కడులోభి. ఆచారపరాయణుడు. వీరేశలింగం పంతులుగారి రాజశేఖర చరిత్రలో భోజనపు సమయానికి యవతరించిన సోమయాజుల వంటినాడు. దర్బాసనపు పట్టాకో, జేవతా

రచన మూటతో, మూడు గోర్తులూ తిరిగివచ్చే తాళక వైదిక
 మూర్త్యాదా సమన్విత, శుద్ధలోభి. కూతుల నమ్మకొని సామ్మ
 తేసిడి పండ. గిరీశానికి ఆపునెయ్యి, గేదెపెరుగులతో కలప
 తోజున్నీ విందు నేయడానికి వావ్వుకోక పోయేవాడే కాని
 గిరీశం మోహనాశ్రమంకు యేమిటో తెలిసినవాడు. పాలి
 తిక్కులో మెదిగిన చెయ్యి. 'నీవు అన్నమాట మహాబాగుండి
 అనే సమ్మోహనవాగ్భాగ ప్రయోగసామర్థ్య మెరిగివర్తించెను.
 గిరీశము. అగ్నిహోత్రావధానులు తన వ్యాఖ్యలలో
 గిరీశము తోడ్పాటు నాశించియుండెను. కొడుకు చదువుకు
 కుండలలో గుర్రాలు తోలేవాడైనా, గోర్తువ్యవహారాలలో
 మాత్రము వెనుక తీయడు. అక్కడకూడా వీలైతే చవుకగా
 మంచి స్తీడదను కొట్టెయ్యాలని ఆశపడతాడు. పల్లెటివైదికు
 లలో అగ్నిహోత్రావధానులది వాకవిధమైన ప్రకృతి.
 లుబ్ధావధానుల దింకొకటి. నలతమనిషి. డబ్బుకు గింజలాడే
 స్వభావం. యెంతవరకూ చేతిపైసా వదలకుండా మంచి లాభం
 వెతుకుచూ కొద్దికర్చుకో బంగరు మేల్బంతిని కట్టికొనచూచు
 వాడు. వీరిద్దరు యెవరిదారిలోవారు చాడస్తులే. పల్లెటి
 బ్రాహ్మణుల తృప్తియ ప్రకృతి కరకట శాస్త్రీయందు మూర్తీ
 భవించియున్నది. ఇతను తగని గడుగ్గాయి. మంచిలోకుడు.
 యక్తాయుక్తము మంచిచెడ్డలు లాభనష్టాలు తెలిసినవాడు.
 శిష్యులండుటచేత చదువుకొన్నవాడని యూహింపవచ్చును.
 పాఠ్యశః కావ్యనాటక విలాసకరిజ్ఞాత. ఇవివుంటూ సమ
 యానకూలమగు కార్యసాధన గల యజ్ఞాచిన వాడు.
 బహుశా చీట్లాడగలడు. వేశ్యాప్రసంగంలో ఆరితేరిన తెరువరి.

ఈమూడు స్వభావాలు వెంకటేశంలో నహం వల్లెటికెపులవయః ప్రకృతిభేదములను చూపుతున్నవి.

ఇక ఆడవేషాలలో మధురరాణి పర్యవనితావిదిత్రవైఖరులగరచిన మేటిసాని. కాని యీమెలో కూడ కొంతమంచి తనము, స్వభాసి విరుద్ధమైనవిశ్వాసము, చివరకైనా పడుచు జ్ఞాతుకుల బేలతనము గుర్తించి బుద్ధి మరలించుకొను ఆత్మ శక్తియు గోచరించును. బుచ్చమ్మ ముగ్ధులలో ముగ్ధు గిరిశం గారు గొప్పవాడనుకుంది. ఆయన చెప్పిన మాటలు నిజ మునుకొన్నది. పునర్వివాహము దోషముకాదని నమ్మినది. అందుకులోబడ్డది. మీనాక్షి బాలవిరంతువే. కాని మధుర రాణివలె వేశ్యాంగం కాదు. బుచ్చమ్మవలె సద్గతి విచారింతునదియూ కాదు. తన యింటనేయండి రహస్యముగా పడుచుపొగరును ద్రోచుకొనజూచు దుశ్శీల. ఈ మూడు రకాల స్త్రీ స్వభావాలను యీ నాటకంలో కూర్చినాడు.

పల్నాల్లోను, వల్లెలలోను వుండే విహరీత స్త్రీ పురుష స్వభావాలను, రెండు మూడు కథావ్యూహములను వొక్క కుదురున జేర్చి దేవతది చక్కగా విప్పిరి, నిజప్రవృత్తి సగు పరచి, రసపుష్టితో రాజల్లునట్టుగ, నతికించగల శక్తి అప్ప రావుకే చెల్లినది. మరియుకరైతే కథాంతానికి యేదో భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్య మేర్పరచి, నీతిబోధకు గడంగి యుండురు. గిరిశంచేత డామిట్ అనిపించుటలోనే యప్పరాయని యసాధారణ ప్రతిభా సామ్రాజ్య మగుపడుచున్నది. తివాచులలో రేఖా సంస్కృతిగల చిత్ర విన్యాసములకన్న యందులోనుండి సగము ముప్పాతిక హాసములతో సగుపడుచు మరల నటులనే

యావలికొనయందు నిష్క్రమించు పూలపొత్తెములు యెక్కువ
యందగించినట్లుగా, కన్యాశుల్కంలో చూపబడ్డ గీతకవరిత
అవివరకు లెక్కకు మించి జరిగిన సాహసాలలో యిది యొకటి
యనియు, దీని భంగపాటుతో చిత్త వైకల్యమొందక, రణ
వీరుని పగిది మరియొక పోరుతో తొల్లి చేబారిన నిజయ ఫల
మును పొందెదనను అహంకారమును నూచించుటయే
మిక్కిలి నేర్పుగా తోచుచున్నది. సుగుణములు, దుర్గుణ
ములు, సత్ప్రయత్నములు, దురాచారములు, అనంత పారం
పర్యములో వచ్చుచుండును. కాని చప్పన మొలకెత్తి చివా
లున వాడిపోవ, పుర్రెకు పుట్టినబుద్ధి పుడకలతోగాని యంత
రించదు.

తెనాలి రామలింగ సభవాడు బందరులో యీ నాట
కాన్ని ముచ్చటమీర నాడి చూపారు. ప్రదర్శనంలో కన్యా
శుల్కపు యసామాన్య ప్రదర్శనాచిత్యము బయట పడినది.
ఇందులో నామద్వంద్వమీద గామవృషంతులై అభినయించిన
తంగిరాల ఆంజనేయులుగ రిక్తిస్తుమార్కుల చేరుచున్నవి. తరు
వాత స్థానం సరసింహారావుగారి మధురవాణిన్ని, కరకట
కాస్తుర్లయిన పులిపాక వెంకటేశ్వర్లుగారునూ మన్నింప దగిరి.
బుచ్చమ్మ, మినాక్షి వేసిన జక్కల కర్రవాడు, అగ్ని
హోత్రాధానులు వెంకటేశమకూడ మొదటి తరగతిలో
పాత్రను అయినవారే. డాక్టరు గోవిందరాజుల సుబ్బారావు
గారి నటన విషయమై చెప్పవలసిన ముచ్చట లేదు. గీతకపు
వ్యవహారాన్ని దీని మిక్కిలి చక్కగా నిర్వహించారు. కాని
వేషంలో బిడ్డల తండ్రివలె గృహస్థాద్యోగివలె కనపించెను.

గాని గిరీశము యొక్క యిరైస్సాన్నిబిలిటీ పలుగాఠిరసము, ఘోకు డంబములు చూపించే యిరువదిరెండు, యిరువదిమూ డేండ్ల ప్రాయాన్ని సుబ్బారావుగారు చూపలేకపోయిరి. అసగా వేష సౌష్ఠవము, సాత్విచిత్యము కొరవడినవి. అభినయానికి లోటు లేదు.

సుబ్బారావుగారి వౌద్దికలు కొన్ని శారదలో కన్నుల గట్టినవి. మొదటిరాకడ - బెత్తం అడించుకొంటూ, చుట్టపొగడులుపుకుంటూ, 'యికి యీపూరులో వ్రుంతు ఆబోరు దక్కేటట్టు లేదు' అని ఆలోచిస్తూ, తేరవచ్చిన యునికి అప్పుడే ఓడదిగి వచ్చిన హాఫ్ యింగ్లిషుయైర్ వెళ్ళబోస్తూ వూడించి, తరువార 'యేమోయ్ మైడియర్ పేక్సియర్ మొహం వేల్లాడేసావ్' అని పితృవాత్సల్య సూచకమగు నాదార్యముతో వెంకటేశమును పలుకరించు పట్టుకూడ విచిత్ర స్వార్థాచిక రామణీయక మొదలియుండెను. ఆ వెనుక నెంటరిగా బుచ్చమ్మను తలచి 'నీదు మోము బైటటా మూనులైటా వైటటా టాటాటా' అని మున్నగు మోహవేశ ప్రబోధితా శుకవితా వ్యాపారమందు వలపుల నారిబోయు పట్టు లలివిచిత్రముగ నుండెను. పాలిటిక్సు దెబ్బలు వుపదేశించాతిని నవుడెల్ల గిరీశముయొక్క సర్వజ్ఞత్వాన్ని, వెంకటేశానికి నిజమైన యెడ్యుకేషను ప్రసాదించవలె ననెడి వ్యాఖ్యానిలావను దిట్టముగ బ్రకటించెను. మొత్తముమీద సుబ్బారావుగారి అభినయ వ్యాఖ్యానంలో గిరీశం సంప్రదాయాలు లెస్సగా బయట పడ్డవనే చెప్పవచ్చును.

తంగిరాల ఆంజనేయులు బహు సమర్థుడైన నటుడు. ఖున్నా వేవంలో మహమ్మదీయ రాజకుమారుల సారాయి భంగు నిషాణను ముద్రించిన ట్రగ పరచెను. రామప్పపంతులు ఖుమికలో దరిలేని పంతులు తరహాలనన్నిటిని వెళ్ళబోసెను. రామప్పపంతుల గుణాలు యెట్లాంటివో పై న విన్నవించుకొన్నాను. ఆంజనేయులు యీ వేషానికొసంగిన నాట్యవిలాసము చూస్తేనే మా చదువరులు తెలుసుకోగలరు. కాని మాటల యల్లికతో విప్పి చూపలేము. ఇక కరకటశాస్త్రీనత్రి వాగుడుతో, దయ్యాల జోతువలె, మంత్రోపాసనలె, వరుదెంచి పులిపాక వెంకటేశ్వర్లు చూపిన తెలికి మేరయే లేదు. తమ శిష్యుడికి పదుచుప్పిల్లల వేష మతికింట రామప్ప పంతులు సహాయన లుభావధానులకు అంటకట్టదెచ్చి బేరములాడు రేరుణములో, మధురవాణి నిజవృత్తాంత మెరింగి, కన్నియ మగతనము గుర్తించి, యచ్చెరువంది బాడ నొక్క చూపులో వెంకటేశ్వర్లు ఆమెచు నారించి సద్దుపరచి యామెతో పాలు కుదుర్చుకొని పైగా నామెతో పూవిల్లు సయ్యాటలకు వలయు సంధాన ముచ్చుకొనెను. ఈచూపుట వేయి వరాలిచ్చినా ఋణము తీరదు వెంకటేశ్వరుల మొగము స్ఫోటక విలుంతనముతో కొంత గొగ్గురు వోయినను స్త్రీ పురుష ప్రధానపాత్రల భరించ యోగ్యుడు. చక్కని మొగము. విశాలమయిన నేత్రములు. గొంతువారని కంఠ మాధుర్యము. నాటక విషయాల్లో అనేకేరిన ప్రతిభ. ఇన్ని చాచకావ్యాలు కలిగియు, సుందరాగుడై విలసిల్లియు, చకుముకీ, కరకటశాస్త్రీ మొదలయిన హాస్య ప్రసంగాలలో

కడుంగడు నేర్పు వహించి యాడగల్గుచున్నాడు. స్థానం పర
సింహారావు కులటవనితా వేషధారణమున నత్యంత మనో
హరముగ, మెచ్చారు మెగుకువతో ప్రవర్తించెను. రామ
విలాస సభవారిమేళము, సర్వవిధములా కూర్చువడి మిక్కిలి
తెలివితో ఆలోచనతో శక్తితో నేర్పుతో మంచి నాటకా
లభినయింపగలిగిరని విన్నవించు,

నాట్యకళా వైదుష్య సంకీర్తనోత్సాహుడు,
భవత్పాద సేవకుడు,
పురాణం సూరికాస్త్రి.

శ్రీ రామ నాట్యలేఖలు .

VII

ప్రతాపరుద్రీయము

భక్తవత్సలా, దశరథరామా !

మా నాట్యరంగాన భారతీయ మహావీరుల సాహసాల ను చూపించే చరిత్రనాటకాలు చాలా ఆడుతున్నారు. కాని, తెలుగుదేశపు వీరచక్రాలు రెండుమాత్రమే యిప్పటికే గద్దె నెక్కినవి. ఇందులో శ్రీనివాసరావుగారి రామరాజ్య వినాశ సము-అంధుల రాజసీతి, తాత్రపారువము, బంటుపదునులు, సన్నగిలి గ్రుంకిపోయెడి విషాద సందర్భాన్ని చూపిస్తున్నది. కంకటరాజు శాస్త్రుడుగారి ప్రతాపరుద్రీయములో మాత్రము అంధుల రాజ్యతంత్రప్రభావము మహిమాన్నతవిజయ మొందిన సంగతి తేటపడుచున్నది. వేగినాటి యడవులందు శ్రీ కాకుళ విభుడవై నీ పవతించి, విశుంభాదుల దుస్సే, యాధ్ర రమానిలయ మెర్పరచినది మొదలు యెన్నేని వీర వృత్తాంతములు, రాజ్య ప్రతిష్ఠాపనలు, దేశారాధనజనములు, మా తెలుగు సీమలలో లోకఖ్యాతి నొందవలసిన మేటిపట్టు లేర్పడినవి. కాని, తెలుగు దేశపు బడి పిల్లలందరూ, నెపాలియ నేనాడు పుట్టినో, రిషిలో రాజ్యతాం

త్రికు డెట్టి కాటిల్య మర్యాద లవలంబించెనో, అగిన్కోర్టు
రణకూటమున నెంద రాంగ్లసైనికులు మడసిరో, పాశ్చాత్య
విజయ వైభవంబు లేసీనుల నేగతి నేమహనీయ జీవిత సమ
ర్పణంబున సిద్ధించినవ్రా, జహ్వగ్రమున ధరించి, తప్పిళ్ళతో
వప్పజెప్ప గలిగి యండ, - సత్సంస్కార విరాజితలగు
నాంధ్ర విద్యాధికులొకూడ నూటికొకరయిన విద్యానగర
మేనా డెవరిచే బ్రతిష్ఠింప బడియెనో, మనుమసింహ మహీ
పాలు డేవురంబున వశించెనో, వోరుగంటి విజయలోరణము
తెవరు కట్టిరో, పోతన గోపనాదు తేప్రాంతయుల నధివశించి
భక్తి తాత్పర్యముల వెల్లడించిరో, అమరావతి దయ్యాలదిబ్బ
లందెట్టి శిల్పరత్నము లస్మృతసిద్ధ నొందుచున్నవో లెక్కింప
కున్నారు.

ఆంధ్ర చరిత్ర గాథలను నాట్య రూపమున ప్రదర్శిం
చినచో జన సామాన్యమునకు తమ దేశవృత్తాంతము తెలియ
గలదు. కవులు, చిత్రకారులు, వీణియందలి రసవత్సందర్భ
ముల గుర్తించి వర్ణింపగలరు. నాట్యరంగాన చూచినదాన్ని
భావప్రపంచములో బెంచి చిత్రికారులు చిత్రించుటవల్ల
మరల నాట్యాభినయమునకు, రంగవిరచనమునకు, సంస్కార
మొదవును. ఈ ఆచార మితర దేశాలలో జరుగుచున్నది.
కళ లన్యోన్య సహకారమున నభివృద్ధి నొందవలెను.
చారిత్రరూపక ప్రదర్శనంబునదేశాభిమాన ముజ్జ్వల విస్తరణ
మొందుటయే కాక, పూర్వ సాంప్రదాయము లెరుకపడు
టయే కాక, కావ్య చిత్రాదుల కమేయ ప్రోత్సాహ మేర్ప
డును. వీటివలన నాట్యకళ విచిత్ర రమ్యవైఖరుల విప్పుడ

గలదు. అందుచేత అంధ్ర చరిత్రమునా నాట్యరంగాని
తెక్కవలసి యున్నది.

ప్రతాప రుద్రదేయమును కూర్చుటలో వెంకటరాజు
శాస్త్రిగారు అసాధారణ ప్రతిభా విశేషాలను చూపించినారు.
హిందూ దేశంలో చరిత్రనాటకాలు సామాన్యంగా 1905లో
జాతీయోద్యమ మంకురించిన తరువాత యేర్పడ్డవి. ఇవి చాల
మట్టును రసపుత్రమహారాష్ట్ర వీరుల స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ
కారంభములను దెల్పుచూ-సాధుపశనము, మైచ్చ విజయము
దేశ స్వాతంత్ర్యనిర్మాణము, యుద్ధములు, చావులు,
బాబ్బలింతలు, దేశాభిమాన భరితమైన యువన్యాసములు
మొదలగు గర్హాలుతో నిండియున్నవి. ప్రస్తుత రాజకీయ
దురవస్థల ఆనుభవములు పూర్వ చరిత్రగాధల కతికింపబడ్డవి.
అందుచేత యివన్నీ ఒకే కత్తులో వుంటవి. ప్రతాప రుద్ర
యను, జాతీయోద్యమ మంకురించుటకు చాల వెనుక గూర్చ
బడ్డది. సాత్త్వికమైన గ్రామ్యభావ నుపయోగించుటలో
కూడ సమకాలిక సాహితీసిద్ధాంతములనుమించి ముందంజవేసి
నది. వెంకటరాజు శాస్త్రి, యుధయభాషా వ్యాకరణ
పారంగతులయ్యను, నిర్దుష్ట ప్రయోగకుటీలయ్యను, బహు
జనంబులు చూచి, విని, బోధపరచుకొని, యానందించవలసిన
యౌవక కవిత్వమును, వాడుక భాష కొప్పి యుండెడి సరస
పటిష్టతను గుర్తించి, బెదరక వాడియున్నారు. కథాకాలపు
దేశావస్థనే వర్ణించినదిగాని, యీకాలపు భావాలను వెనుక్కు
నెట్టి ఆతికించలేదు. అందలి దేశాభిమానులు తమ చర్య
లచే జట్టుదలచే స్వామి భక్తిని, స్వాతంత్ర్య నిరతిని, చూపు

కొనిరిగాని, వృక్షావస్థాన వాగాడలబరమున దేశభూమాన
ము వెళ్ళుచున్నది. సత్ర స్వభావాలు స్వభావసిద్ధంగా
పోషింపబడ్డవిగాని నాయక నాయకా లక్షణము లేదుట బెట్టు
కొని పెంచబడ్డవి కావు. అమృతమైన రాజ్య తంత్రము,
పక్కలు పెరిగించు హాస్య ప్రసంగము, వేక వడుగులవలె,
యల్లికసాబగు లమర, జక్కగ గూర్చబడినవి. సాంఘిక మ
ర్యాదలను దెలుపు, నవీనమావక పద్ధతులకు దానిజాపుచున్నది.

ఇటీవలి చరిత్రనాటకములు వ్రాసినవారు ప్రధాన
నాయకులకు మహాదార వీరస్వభావములను ఆపాదించి
యున్నారు. పురాణకథాత్మకమైన ఆటలలోని సాత్రీలు
నిర్ణీతాలంకారిక స్వభావమువలన, లోకోత్తరముగ స్వభా
వేతరముగ నగుపడుదురు. శ్రీరామపాఠశ్చంద్రాదుల స్వభా
వంలో మనకు భక్తివిశ్వాసాలు కుదిరిపోయినవి. అభ్యాసంగా
వాళ్ళని మన్నిస్తాము. అంతే కాని వారిచేష్టలను, ప్రవృత్తు
లను, లక్ష్యమర్యాదలను, లోకానుభవ ప్రమాణమున విమ
ర్శించ జూడము. ఇట్టి భక్తివిశ్వాసములు నవీన చారిత్ర
వీరులపట్ల అలవరచుకొనజాలము. చరిత్రీలు లోకీకకథాంశ
ముల విప్పిచెప్పునే కాని యలోకీక సందర్భముల గల్పించవు.
చరిత్రనాటకాలు సాంఘికస్థితికిని లోకీకసంసారమునకును చేరు
వగనుండవలెను. ప్రతాపరుద్రీయము వీరగభీర ప్రతిజ్ఞాస్థా
టములలో నుల్లముదల్లడింపజేయుక, సాంఘిక చారిత్రక
రూపకంబుల కనువగు స్వాభావిక సామాన్యతగలిగి హాస్యర
సాయన మొలికించుతున్నది. దీని సామ్యతానిటీ చూస్తే
ఆంధ్రులు వాడుకభాషలో జాతీయ చమత్కార మేర్పరచు

అటలజూడనంకించు చున్నారని విశదమగును. రాజ్యాలునిలుచుటకు ప్రజలందరు, రాజనేవకులందరు సంకల్ప పరిశుద్ధతతో యేకముఖమున వర్తించవలెననియు, నైకమత్యమున నంతటి కార్యమైనా సాధించవచ్చుననియు తెలుపుచున్నది.

ప్రతాపరుద్రీయము యీనాటి తెలుగునాటకా లన్నిటిలో మిక్కిలి ప్రేక్షణీయమై పండిత పాదులను సమానంగా సంతోషపెట్టుతున్నది. ప్రతాపరుద్రుడు, యుగంధరుడు విద్యానాథుడు, చక్రముకి, పేరిగాడు, యెల్లి, ఖుస్రా మొదలైన మూర్తులు ఒక్కొక్క రొకవిధమైన పాత్రస్వభావాన్ని వివరిత స్వాభావికచాతుర్యంతో చూపుచున్నారు. ఈ నాటకంలో వసతిగలవారు పెక్కు రమ్యరంగములను ప్రదర్శింపవచ్చును. నాటక భారము పలుపాత్రలమీద పరచబడి విసుగొడవకుండ నిర్వహింపబడ్డది. పాత్రస్వభావపోషణలో అనాచిత్య మెక్కడా లేదు. నాయిక లరుదెంచి వలపుతెరవుల కులుకకున్నను రక్తికొరవడలేదు. తెలుగువారి ప్రస్తుతాశయముల సన్నివిధముల దనియించుచు, తభుకుపారుల నతిశయించుచు, నసామాన్య రామణీయక మొందియున్నది.

కాని, యందులో సంధినియమాలేవీ కనపించవు. ప్రతాపరుద్రుని తురకలు యెత్తుకొనిపోవుటవల్ల నాటకబీజ మేర్పడ్డది. రాజును విడిపించిచ్చెచ్చి కాకతిరాజ్యలక్ష్మి పియోగమును బాపి భద్రముగ సింహాసనాధిపతి గావించుట యిందలి ముఖ్యాశయము. నిదురలో మైమరచియుండిన రాజును వంచించి చెరగొనిన తురక సర్దారుల శిక్షించుటయు, దేశమును ఆ రాజకము గాకుండ గాపాడుటయు, తురక సుల్తానునకు

హిందూ శంకృజ్ఞుల యదారమర్యాదలను తెలియబరచుటయు, తరువాతి సమస్యలైనవి. రాజును విడిపించుటకు రక్షాల వర్తకులు కారణమైరి. ఖుస్రూవల్లీల జంపించుటకు చకుముకి పాటుపడెను. రాజు, దేశములోనే యున్నాడని వెల్లడించి ముద్రికాసహాయమున వ్యవహారముల నడపించుటకు జనార్దన విధ్యానాథు లల్లినపన్నిదము తోడువడినది. సుల్తాను నకు హిందూమర్యాదలను యుగంధగామాత్యుడు పడవలో నెరుకపరచెను. ఈ నాల్గుప్రత్యేక సమస్యలను నిర్వహించుటలో కల్పనసౌప్తవము దిట్టముగ నున్నదిగాని నివ యొకదాని తోనొకటి సంబంధించియుండలేదు. ముఖ్యాంశము రాజును విడిపించుట. అందుకు సాధనము రక్షాలవ వర్తకులు మిగిలిన కథలు యీవృత్తుతాంశానికి సంబంధించలేదు, తోడ్పడలేదు. ఆకాలపు కాకతిచరిత్రములో రాజ్యధూర్వహులు నిర్వహించిన నాలుగు ప్రత్యేకకార్యములను పరస్పర సంబంధము లేని వానినికూర్చినందున దృశ్యరూపమున నొక యితీహాసమును రచించినట్లైనది. కాని సంధిసంబద్ధమైన నాటకముకా లేదు.

విద్యానాథుడు ముద్దుటుంగరమును దెచ్చుటయు, పేరిగానిని గద్దెనెక్కించుటయు, ప్రధానకథాంశమగురుద్రీబంధవిముక్తికి ఏనింధంగానూజతపడవు. అరాజకనివారణము మేమూహించిన సంగతిగాని, పాత్రీసంభాషణలో తేలిన అంశము కాదు. విద్యానాథుని సర్విన పనిలో రాజును ఛిల్లీకి తురుకలెత్తుకొనిపోయినను నిశ్చయవృత్తాంత మొకటియే నాటకకథావిన్యాసమున కపయోగించునదియై యున్నది. ఖుస్రూవజీవుల జపించుటకూడ ప్రధానకథకు సహకారమైన అవసరమైన విష

యంకాదు. వాళ్ళు బ్రతికియున్ననూ రాజును తప్పించడానికి యాటంకములేదు. శాస్త్రీగారు ఈ అతుకులన్నీ తీసివేస్తే కథ చాలా చిన్నదాతుందని, స్వారస్యంగా నుండదని, ఆలోచించిపెట్టారు. ఇంత ఆశ్చర్యించినా, పేరిగాడినీను తప్ప మిగిలినవి తీసివేయమని మేము చెప్పము.

ఈ నాటకంలో మిక్కిలి ప్రీతికరములగు పల్లు, పేరిగాడి సారాశెంబునీను, యగంధరామాత్యుని చిచ్చంబు బైరాగి చేష్టలు. ఇవిరెండూ కథాసంవిధానానికి తోడ్పడవు. నిష్ప్రయోజకములు, నీచప్రపంగభరితములునై, పైపెచ్చు అసంభావ్యత నేర్పరచుచున్నవి. పేరిగాడు గద్దెనెక్కిన సంగతి ఆనాటి కాకతివజ్ర లెరుంగను. తుంగలు యెత్తుకొని పోయినది పేరిగాడిననియు, ప్రతాపరుద్రుడు సుముగ నిజరాజ్యస్థాన ముండున్నాడనియు, జనార్దనవిద్యానాథు లేర్పరచిన పుకారు కాకతిరాజ్యసంరక్షణకవసరమే! మంత్రుల బాగరు కత్తవశం శనీయమే! కాని, పేరిగాడు యెన్నడూ కాకతిప్రజల కగుపడ లేదు. రెక్కలు మూసిన పల్లకీలో నాయ పడిన రాజు, రామావధానుల యింటినుంచి, నిజాంతులారంబున కరుదెంచి నట్టు చూపిరి. అప్పటినుంచి, ప్రతాపరుద్రుడు తిరిగివచ్చు చాక, రాజనామకుని యంతిపురమందే దాచియుంచిరి. సారాశెంబునీను" లోకూడ చక్రమఃకీర్త్యాద్యపూర్వ నియుక్తవరి జనంబులే కవిగాయకభూమికల దాల్చియురుదెంచిరి. కాలక్షేపమైన వెనుక నీ వెట్టివెంగళప్పను బహిరంగ సభలోకి జేర నీయకూడదని జనార్దనుడు నిశ్చయించెను. పేరిగాడి పాంఠిక, వోగము పట్టించుకొను పట్టుననే వెల్లడైనదికనుక, వాడి

సారాసెంబునీని నాటకపల్లికకు జతగాదుకనుక, ఈసందర్భాన్ని ప్రయోగించవలసిన అవసరములేదు. శ్రవణకు తెలియదానికి ఎల్లితో చెప్పినమాటలే చాలు. తా జెరిగొనినది పేరిగాడిని సుల్తానునకు తెలియకూడదు. తెలిస్తే, సుల్తాను ఆత్మగౌరవసంరక్షణార్థ మాయదంతమును గోప్యముగ నుంచి, బిడలోనా భ్యాసముగాని, జమీదారు తాబట్టినివి పులిపిల్లలే యని దాచినట్లు పైకి ప్రతాపుని చెరగొంటిమని చెప్పుకొంటూ రత్నపరీక్షాసమయానికి వాడిని వెంటగొనిరాడు. లేక, రాచవేసాః మోసపుచ్చి, యిభపురంబున రాజమర్యాదలందుకొనెనను అవమానముచే, ఖైదీని దండించవచ్చును. ఈరెండు వ్యవస్థలు అనిష్టములే. కనుక ఈసంగతిని సుల్తానునకు తెలియజేయకు. అందుచేత యావృత్తానిను బహిరంగంగా చూపవలసిన అగత్యంలేదు. నాటకవేక్షకులు కథాకాలములతోనూ, కథావస్థతోనూ తాదాత్మ్యోన్మయత్వముండదురు. పొందినగాని రసగ్రహణశక్తి యేర్పడదు. ప్రేక్షకసమాజము ఆనాటి శాకతిప్రజలగుచున్నారు. వారు యెరుగనిది వీరయంగకూడదు. రత్నాలసంపిణికి ముగంధగుడు పిచ్చివాడై యిభపురంబున గంతులిడవలసిన అవసరముగుపడదు. వృధాచమత్కారం తప్ప ప్రాకృత జనరంజనం తప్ప వేరొండు ప్రయోజన మీపట్టులలో కనుపడదు.

కథాభారాన్ని నిర్వహించింది బ్రాహ్మణమాత్యులు. వీరి నిత్యధర్మములగు అహింసాసత్యాదులకు భంగము వాటిల్లుతుండ గల్గించుటలో వెంకటరాయశాస్త్రి యమేయకాశలమగుపరచియున్నారు. చకురుకి, యాగంధరుడు తాము

తలచినపని సూచిస్తూనే కార్యము సాధించాడు. కథావ్యవహారాలు లేంత్రప్రయోగమున వైదికుల నొండురులచే మడయించజేసిరి కాని తమ చేతుల రక్తకలుషితంబుల జేయలేదు. ఈ హాస్యప్రసంగానికి ప్రయోజనాదిత్యములు లేకపోగా శ్రీకృష్ణుని సమకాలికాయుష్కరిజనంబులపై తమకున్న భావములిందున వెల్లడించిరను మాటకూడ కలుగుతున్నది. నాటకపాత్రలన్నిటిలో చతుగుకి విచిత్రముగ పోషింపబడ్డాడు. యుగంధరునకు యెక్కువ ప్రామాఖ్య మగుపడదు.

ఈనాటకంలో కథాబీజము విపరీతముగ గూర్చబడ్డది. సామాన్యంగా గూడకాలన్నిటిలో ప్రధాననాయకుల (అనగా కథాఫలితాన్ని అనుభవించే శ్రీ పురుషపాత్రముల) మనోవాక్కాయ కర్మలవలన నేర్పడి వారిపట్ల వర్తించును. ప్రధాన కథావిస్తరణము నాలుకా నాయకుల పరివృత్తుల జరుపబడును. పరివృత్తినాయకులు వ్యతిరేకపరిచాన మొనర్చుచుండురు. ఈ నాటకంలో పరితాపముగని తురకలు మొత్తమొని పోవుటలన కాకతిగాజ్యంబిచ్చిని భూధవ్యుని గురి న వియోగమే కథాబీజము. ఇది ప్రతాపగురవి గుణములవల్ల చేష్టలవల్ల జరుగలేదు. సుల్లపదులు బుల్లగుదిరి భావవివర్ధన మేర్పడి, అందువల్ల ప్రతాప గుర బాధవిముక్తి కాగలేదు. దీని నేర్పరచిన తురకలు రాజున చెరగొనటతప్ప కలెందు వ్యతిరేక దృవహార మనాంబించలేదు. బుధవిముక్తుడై నిజ రాజ్యాన్నిచ్చిని విరల కలిగూటమే కథాఫలము. ఇది ప్రతాపకురవి ప్రమత్నమువల్లగాని గుణవివర్ధయము వల్లగాని

సిద్ధించలేదు. రాజునుచరులు తురక లెత్తుకొనిపోయినట్లు యేనుగుపాటున రాజును యెత్తుకొనివచ్చిరి. ఇందుచేత బీజస్థాపవమందుగాని, ఫలసిద్ధియందుగాని, కథావిన్యాసమందుగాని, నాయకప్రీతినాయకుల స్వభావచారిత్రవికాస మేమియు నగుపడదు. తురకల ఆజ్ఞాగతను, నీచస్వభావములు ఆంధ్రుల తెలివితేటలను, నల్లగుంబులను, వెలిబుచ్చుకేకాని కథావిన్యాసమందు అచించితావస్థలను, కాకతాలీకు ఫలప్రాప్తులను, మానవస్వభావవికాసములను, ప్రమాదములను, భంగపాటులను, వక్కాగతులను, విరోధాభాసలను, జూరట్టను, బీజస్థాపకులొకరు, స్వభావక్రమింకారు. కథార్థసాధారణమరియొకరు. పాత్రప్రాధాన్యము నిర్వాహములదే యైవది. కథలోగలిగిన సాక్ష్యభావంతా జర్వామని తాకిఫలప్రాప్తికివలయునపాఠముల నెంతో సిద్ధపరిచినిండుననిండులో ప్రధానపాత్రీయ జన్మానందంత్రయని చెప్పవచ్చును.

ఈ యేనుగు జూరట్ట నాట్యరంగాన ప్రతాపరుద్రీయము యొకటిగానిన ముఖపదవి చెప్పుచున్నది. మోతేరార ప్రదర్శనము చూడలేదుగాని యిటులు ప్రేక్షకునియొద్ద మేటరుపాను, తెరార గాఢవిరాగభావము, బుర్రులముత్త రాజు సుబ్బగాయ నుచూరించుచే పాను, దేవీయతాటక న చూడముపారు దేర్చి ప్రదర్శించగా చూదిరాయి. ఇందును సామెత్యేక ప్రశంసాస్థాయిగ పాత్రరిన్విగాఢము గావించిన మేటికలులు కనుక ఎ పాత్రలకొసగిన మధు కు తాత్పర్యమును దిగువ వివరపరచెదను.

—• ప్రతాపరుద్రుడు —

ప్రథమ ప్రవేశ మరణ్యమధ్యమున నిద్రావస్థ
యందు కూర్చుడినది. తురకలు సంకెళ్ళు తగిలించినవెనుక
రాజు మేల్కొనును. అతులిత బలాధ్యుడు- అసహాయశూ
రుడు- కాని, నిరాయధుడై కాలనేతుల సడలించజాలక,
యేమరుపాటున చెరగొనిన తురుష్కుల నీచసాహసమున
కులికిపడుచు, పొంగిపొరలెడి ప్రతాప వాహినీతరంగముల
ద్రోక్కపెట్టుచు, కోవమును, పరితాపమును, ఘోరపాదము
మును, నీవ్యతంత్రదురవస్థను, స్వీయసామ్రాజ్య వియోగమున
తగుల్కొనెడి శోకభారమును, తురకల నీచ వర్తనమున
కసూయయును, వొక్కమారు ప్రకటించి చూపును.
జి. ఐ. టి. ఆచార్యులగారి ప్రతాపరుద్రవేష మాంధ్రీ సామ్రా
జ్యభూర్యపాణ సమర్థమై, నిండారవిప్పొందిన రెడ్డివెలమ
రాజపురుషుల మూర్తిపటిష్ఠతను జూపుచుండెను. వీరీభాగ
మును చక్కగ నిర్వహించిరి. తెగాలివారి చలపతిరావుగారి
ముఖసాందర్యము మేటింపపుత్ర వంగడమున జనించి నీడలో
చల్లగ పెరిగిన సుకుమార సుందరలేఖా విన్యాసమున రాజి
ల్లుచుండును. ప్రతాపరుద్రుని యుంకించు భావసంతోష
మీతని కోమలాశారమున సంస్కృతనాధుత్వముంది స్ఫురిం
చుచుండును. కాని నేజూచిన పలులెవ్వరు తమకీయవస్థ చిర
కాలమండదనియు, వేయికన్నుల గాపాడు మంత్రివరు లెట్లేని
సాయపడి బంధవిముక్తు జేతురనియు, మంత్రులపై విశ్వాస
మును భావికళ్యాణమం దాళాభంగమును చూపులలోగాని
పలుకులలోగాని చేతలందుగాని వెలుపరించలేదు. మంత్రులకు

రాజునందెంత భక్తివిశ్వాసములున్నవో రాజునకుగూడ, మీదు
మిక్కిలి - సరస్వతీసరియగు ప్రతాపరుద్రునినకు మంత్రుల
నేర్పువెపుల యందంత నమ్మకముండట మానసభర్తమై
యున్నది. ఈనంగతిని ప్రతాపరుద్రీయ రచయితలుగాని
యభినేతలుగానిగ్రహించినట్లగువడదు. కాలిదాస శూద్రకాది
మహాకవులిట్టి సందర్భమున భావిప్రయత్న పరిణామ సూచన
లందించకమానరు.

రెండవరంగము నౌకాగర్భమున జరుగును. నిజంగా
పడవ కడుపులోనే ప్రతాపరుద్రుని గూర్చుండబెట్టుటవల్ల
నియ్యెడ ఆచార్యులగారి యభినయవైఖరి శ్రేణికటిలో మరుగు
పడిపోయెను. విద్యానాథుడు తన కావ్యరత్నమును ఓరుగల్లు
నకు గొంపోయి రుద్రుని కందిందిమెప్పుండ నుంటినను సంద
ర్భమును వెల్లడించినప్పుడు రాజునకు గల్గెడి ప్రతాపమును,
అశక్త్యాదారియమును చలవతిగావుగారు హృదయవిదారకంబగు
శోకస్థలభిత కాకు గౌరవముతో నభినయించిచూపిరి.

రత్నాలపర్వకులు సుల్తనునకు సగలమ్మ జూపెడివేళ
మనరాజు మూడవసారి నాట్యరంగాన వెలయును. మూల్య
నిర్ణయార్థ మాలని చేతి కందింపబడిన దొడవుదినుసుల గాంచి
నాతనే యవి తన యంతిపుర ఋనులకి దేబడినవిగాను పర్వకులు
తన్నువిడిపించుకొరకరు దెంచినకృత్రిమోపాయములుగనుగ్రహించి
లోనితలపుల వెలి కుబుకినీయక మంత్రుల సేవాపరత్వమున
కచ్చెరువంది సంతసించుచు, సభాసదుల అనుమానము లేవ
కుండ, తన సన్నిహిత బంధవిమోచనోత్సృక్యమును బ్రాకట
ముగ పోక్కునీయక, నౌకచూపుమెరుపులో యథార్థ వివేక

మును, కృతజ్ఞతను, సంతోషమును వర్తకుల కెరిగించును. కాశతీయప్రధాని వెంగలియై డిల్లీధుల దిరుగుచుండెడివార్త రాజెరుగునో లేదో కాని, యిది అంతా ఆరిని విశాల మానసాగామమున మొలకెత్తి విప్పరి, యుపాయవల్లరి యనియే తాజా గుర్తించియుండును. పై జెప్పిన చూపుమెరుపు లొకవంక, దలజాపుచు స్వకీయదీనావస్థలో సర్వమును మరచిపోయిన చీకటి మొగమును చాల్చి రత్నార్థనిర్ణయ ప్రవృత్తిలో తదే కధ్యాపమున సవధానియై నిస్సంగమూకీభావమున వర్తించు రాజచేష్టలన్నియు చలపతిరావుగారి నెమ్మొగబున యథార సముగ జేరిల్లినది.

సుల్తాను పరివారములో చేరి పడవలోని కరుదెంచుతరి ఆచార్యులుగాడు, చలపతిరావుగాడు, అడుగులలోమడుగులేచు కుంటూ సతశిరస్కులై - భావిగతి యెట్లుపరిణమించునో తెలియక పరలోక స్వభావమును గుర్తింపనేరక కథవార జర్జరితంబగు నైహిక కథలెరింటును విడవనయీ సవడడి జిప్సోభంగి-చిలానుకోట ఖైదీపలికిన I left the prison with a sigh అను మాట లభింపయించునట్లు - నడుచుచుండురు. ఇప్పట్టున వీరి యాంగికవిన్యాసము మానవస్వాభావికముగ నున్నది. ఇంతలో దారిపడుచు పిచ్చివాడగుపడును. సుల్తాను తమాషాకొరికువానిని పడవలోనికి రానిచ్చును. పొంగిబైరాగ సంయదోరికెనిని పరిజన మాలికాంతమున జేరును. రాజా మంత్రీద్వారకు వత్తుడు. చిరకాలవియోగముచే రెప్పలార్పక జేపురించిన - నిద్రితరాజాపహరణ దుష్కర్మలగు తురుష్కులపై దీక్షించి యలసిన-కన్నంగవ నొకసారి రాజపైమరిల్పును. ఈవీక్షణ

సంస్కరణమందుకొని రాజు తానదివరకు దేలుచుండన దవా
స్వప్నవీచికలనుండి దెప్పరిల్లి యుగంధరుని బోల్చిన కృతజ్ఞతా
భిసందనముల నొక్క వీక్షణస్ఫురణమున జలికించి యధాపూ
ర్వమెరుగనివాఁవలె నడచిపోవును. ఇచ్చట ఆచార్యులుగా
రంతభావద్యోతకంబుగ నిర్వహింపలేడు. చలపతిరావుగారీ
యెడ తన్ను నామించిరని చెప్పవచ్చును.

—♦ పేరిగాడు ♦—

జి. ఐ. టి. కందు కూరి అంబయ్యగారు కమ్యుసంస్థానా
ల్లో మామల్లీ పనులమీద జీవించు చాకలినాయుల చూపుగో
పేరిగాని నేషమును చాచ్చిరి. ఇదే మాట రుచించింది. చలపతి
రావుగారి నేషము దీనితరువాతది, పేరిగాడు మూఢుడు.
లోకజ్ఞానశూన్యుడు. అల్పసంతోషి, విశ్వాసి, రాజరికానికి తన
యునికీకల వ్యత్యాస మెరుగునుగాని పెద్దలు వోగంపట్లనని
చెప్పినందున నిజమని భ్రమించినాడు. రాజరికము అన్నితే
అనుభవించాలని కోరువాడు. రాచనడికల కులుకజూచును.
మంత్రిసెద్దెవ నియమముల నవలంబింప యత్నించును కాని
స్వజాతీయస్వభావము సతిక్రమించి నవ్యావస్థానురూపముగు
భూధవలక్షణంబుల నెప్పించుకొనలేడు. సాధాశైలు లాడె
తలాగినా, బనార్ద్రుడుడరిమి చూచినా, పేరిగాని నాకిలిపుట్టక
పెల్లుబ్బుపొక్కుచున యుండును. పేరిగాడమాయకుడు. వేరె
బాగులవాడు. కాలతి సామ్రాజ్యనికేతనములో, లలితకళాం
గన భువనైకమోహనంబుగ నాట్యమాడిన ఓరుగల్లులో,
తాంబూనాముగ మెరుగని పౌరులుండుట యసంభవము, అనూ
జము; కాని కవివ్రాసిన తెరపు అంబయ్యగారి అభినయంలో

స్వాభావిక నికాసమొంది మిక్కిలి వినోదకరముగ నుండును. జ్యోత్యునకు పురచెయ్యి అందించినప్పుడును యెల్లితోడి జగదమును తనవ్రాకృత ప్రణయకోపమును విప్పిచెప్పుటయు, యోగము వట్టించుకొనటము, చక్కగ నిర్వహింపబడ్డవి. ఈరంగములో చలపతిరావుగారు యగంధరాదులకు పంకా విసురుచు, కుర్చీలుమున్నగు సభాలంకారములదుడుచుచు, పేరిగాని విజోద్యోగ పారతంత్ర్యమును నొకింత వెల్లడించిరి. ఈపని సంబయ్యగారు చేయలేదు. పేరిగాడి ఘట్టములో యోగ స్వీకరణరంగమే ప్రీతికరముగ నుండును. అందు చలపతిరావుగారు మంత్రసమాగమంబున మానముద్రవహించు తత్తరపాటులో ప్రాకృతలోకోక్తి ననసరించి ముఖసృష్టంబుల కరదవ్యయంబున మూసికొనిరి. ఈవివరీత స్వభావాభినయాన్ని, రకువాతి సారాశైల్యరంగములో చలపతిరావుగారు వాడినకొన్ని యసాధుపదములను కొందరు ప్రేక్షకులూ మోదించలేదు. మొత్తముమీద అంబయ్యగారి నిర్వహణము చలపతిరావుగారికన్న నెక్కువ స్వభావోదయముగ నున్నది.

—• విద్యానాథ మహాకవి —

ఇంతవరకు నేను చూచిన విద్యానాథులు సంతృప్తికరముగ లేరు. పదునెనిమిదేండ్లలో నష్టాదశ విద్యలను సాధించిన శేనుష్రీవైభవము, ప్రాంతాపకుద్రీయ సరస ప్రబంధమును గల్పించిన రసజ్ఞత, దీర్ఘబ్రహ్మచర్యమున సిద్ధించు తేజస్సుస్ఫుర్తి, హయమును చూచినంతనే రాజస్థితి నెరిగిన సూక్ష్మవిచక్షణ, ముద్దుటంగరము చేజక్కినంతనే రాజ్యసంరక్షణోపాయముల నూహింపగల రాజ్యతంత్రీ పరివీణత,

శత్రుభిరమున సమయానుకూలముగ వర్తించుట, నిజోద్యోగమును సాధించు శార్యనైపుణ్యము, చకచక, మెళుకువ, తెలివి, నేర్పు, తపః పాండిత్యసంపత్తి, నిగ్రహము, సమయస్ఫూర్తి మున్నగు మేఘావిఘాతవిద్యాసాధుని ఫలప్రదేశమున చెప్పక దెలియుచుండవలెను. ఇదిగాక సాహిత్య పరిజ్ఞానము, అర్థానుభవము, నిర్దుష్టగానకౌశలము వీనిలో నగుపడవలెను. ఇవి యన్నీ సిద్ధించిన విద్యానాథ నటులగుపడలేదు. జ. ఐ. టి. వారి లక్ష్మీనారాయణగారి ముఖకవళిక అందముగ బ్రాహ్మణ సాధుత్వముగా నుండెను. కాని పాత్ర నిర్వహణయంతగా నాకు దుబించలేదు. తెనాలి కంపెనీలో అబ్దురి లక్ష్మీనారాయణగారు పడవరంగములో ప్రీతికరముగ వర్తించలేదు; గాని యోగపురంగమున జనార్దనాదుల యాంతరంగికుడై యుండియు, నోరుగట్లునకు క్రొత్తగనిచ్చేసిన పరదేశపండితునివలె నచ్చటి పరిస్థితులకుంగని వానివలె జ్యోస్యమహిమచే నుద్యోగుల గుట్టుమట్టుల వెలిబుచ్చుపట్టున లక్ష్మీనారాయణగారు వర్తించి నిగ్రహమునుపరచిరి. పడవ సీనులో వెంపటి వెంకటేశ్వర్లుగారికి సాటియగు వారరుదు. ఉంగరమును సంగ్రహించి నచ్చినతరువాత, గోదావరిని దాటించిరిగదా తురకలు మహారాజులు, అశునందర్భమున ఓరుగల్లున కేర్పడిన కష్టములను, ఓరుగంటి మెట్టలో సాకేత పాలన విధాన మవతరించినట్లు, ప్రజల నేర్పుమై బాలించు రసికరాజుగ్రాణి కేర్పడిన కష్టములను చింతించుచు రాజును విడిపించుటకును, రాణ్యమును భద్రపరచుటకును పన్నవలసిన యల్లకయంతయు తనపైబడిన తెరంగున వెంకటేశ్వర్లుగారు

శోకము, ధైర్యము, కార్యశూరత, వ్రాసానాన్వేషక నైపుణ్యము, మనోవిశ్లేషణము, నొక్కసారి ప్రకటించిరి. రామావధానుల మాట యిక్కడ చెప్పకూడదు. భావసంజనితమైన కార్యమునకే నాటకస్థితి యొప్పిదమగునుగాని, కేవల భావప్రచురణ మంతరసంతముగ నుండదు. కార్యకార్యవర్యాలోచన మేర్పడి విరోధిభావతరంగములు జెలరేగి డీకొనునందర్భమున భావప్రకాశ మొప్పిదమగును. ఇచ్చట విద్యానాథుని యూహలు ప్రతిపక్షాధితములుకావు. గాన నీపన్నిదమును విప్పి జెప్పకయే మంత్రీకూటమున తంత్రీఫలమును జూపించుట మంచిదని మన్నించెదను.

—♦ చతుమికి శ్రీ —

ఆంధ్రీనాటకపాత్రలలో చతుమికి సరియగువ్యక్తి కానరాదు. ఆంధ్రపటవర్ణములో సర్వాంగసామర్థ్యమున వ్రులిసక వెంకటేశ్వర్లుగారిని సమీపించువారరుదు. వేషవాచిక గీతకాసౌష్ఠ్యములందు నాయకభూమికల చాల్చిగలిగిన సామర్థ్యమండియు, చక్కని హాస్యభేదనమునర్హులను, కొదిత్యము, నియమము, అగ్రహము, వాక్ప్రస్థభావపరిజ్ఞానము అవస్థావివేకము, సందర్భోచిత విజృంభణము మున్నగు, సిద్ధపటలక్షణము నీతనియండిగుపడును. బందరు దేశీయనాటక సమూహపు మహావీరులదికల హాస్యవేషములదాల్చుచుండిన భావరాజు నారాయణముర్తిగారు చతుమికి వేష ముసార కాశలముతో నిర్వహించిరి. కాని, వారిజహచ్చాయలు త్రొక్కివేతర పాత్రల కొప్పిదమగునంతగ బ్రహ్మణభూమిల కనుకూలించలేదు. మరియు వారు ప్రయత్నపూర్వకంబగు

కాటిల్యవృత్తిని ప్రకటించుచుండిరి. వెంకటేశ్వర్లు చక్రముకి నిజోద్దేశ్యము లప్పుడప్పుడు తలజూపుచుండినను, ఆరితేరిన గూఢచారుల కనువగు గోప్యము సమయానువర్తనము యథార్థభాంతి గలిగించుచుండెను.

చక్రముకి ప్రవేశమితో ప్రతాపరుద్రీయ మత్యంత ప్రేమణీయత నొందుచున్నది. ఈతని సడవడి దూత ప్రాప్తమునకు మార్గదర్శకమగుటయేగాక, వల్లారుహోమ్మను డుమ్మికొట్టు గూఢచాన్తైపుణ్య మగుపరచుటయేగాక, సింహపురీ మహాసాధ్యాయుని కల్పనాచాతుర్యమునకఖండ కీర్తివైభవ మొనగూర్చుచున్నది. ప్రథమప్రవేశలో వెంకటేశ్వర్లుగారు చక్రముకి గడ్డగ్గాయితనమునంతా వెళ్ళబోసిరి. రొమ్ముయొందిన పేదబాపడువలె కనుపడినను, యీనాటిదుష్టా న్వేషక భటవర్గములోని సుప్రసిద్ధ డిబ్బక్తిపులవలె పలువిద్వేల గరచి దేహసాధనజేసి మిక్కిలి బలవంతుడై యుపాయశాలి యై మానసవ్యాపారవిజ్ఞాతయై పలు తెరింగుల సడుపశ్చిప్రభావ జ్ఞకెదురుజూడకయే స్వయంసత్పత్వమున వర్తించి కార్యసిద్ధి నొందగల తంత్రస్వలంఠుడు. చక్రముకిమిత్రునియోగముననే దేశాభిమానసద్భావములచేతను, అపేక్షారహితమగు స్వామి భక్తిచేతను, వర్తించునట్లుగుపడును. నవీన డిబ్బక్తిపులవలె సీతడకూడ స్వకీయ కాటిల్యవ్యాపారిము మొక లలితకళిగ భావించి దాని నాచరించుటలో, రత్యానందముల బొంకచుం డెనని చెప్పవచ్చును. విద్యావాధుని వర్తనమం దుదార నిస్సంగ సద్భావము లగుపడును. చక్రముకి కిట్టి సో నవస్థితి

యన్నను, భేదోపాయప్రవర్తనమందు జనించు కులాసాయే ప్రధానలక్షణముగ కన్పించును.

—• జ నా ర్ద న మం త్రి —

అన్నగారు దక్షిణతీర్థముల సేవింప దూరదేశమున కేగియుండిరి. రాజు, మంత్రిసత్తముల యానమిరి కొద్ది పరివారముతో నెప్పటనో యడవుల వేటాడు చుండెను. తురక సర్దారులు నిశావ్రయాణము నొనర్చినచ్చి వట్టింట విడసిరి. కాకతీయదళంబులు సంసిద్ధముగ లేవు. ఇట్టి సమయములో నేమరుపాటున రాయబారి నెపమున తురక సర్దారు గోరుగంటి సభాంగణంబున నభిముఖులై నిలచినప్పుడు జనార్దనున్నిపై నెంచరాని వ్యవహారభారము పడుగుపాటువలె పొలిసది. అన్నగారు పూరలేని సంగతి దాచలేదు, కాని, యావలించిన పేగులు లెక్కగొను బుద్ధివైశద్యముతో భావి కార్యముల నూహించి సత్వరముగ, తురకలు గోదావరిని దాటకుండు నుపాయములను తురకశిబిరమున భేదావల మంతురింపజేయు చకుముకి తంశ్రమును, అన్నగారిని రావించు ప్రయత్నములను, వ్రసవర్తిపజేసెను. తురక సైన్యముల వాట్లానుజ్ఞ జేసి కాకతీయులలో నిర్ములన మొనగ్న నాలో చించెను. మహామంతుల యాలోచన ద్వికర్ణికము. ఎట్టి సంక్షోభ మొదలినన, మనస్తైర్యము, భావగోపనము, నిశ్చల చల గూఢాలోచనమును, వీరరససుఖముద్రలను, పృథక్పింతు లేగాని లోనితలపుల వెలుపలి కుబకనీయును. వీరి నడతలు భీరిగాంభీర్యభరితమై, దిట్టమై, దట్టమై, మమేయమై, యపా

రమై కనుపడుచుండును. మొదటి రంగమున మొలకెత్తు భావభారము, వ్యాతిధ్యము, తంత్రప్రావీణత్య, ఏలూరు కం పెనీలో జనార్దనభూమికను దాల్చిన పి.వి. సుబ్బారావుగారి వడతలయందు జక్కగ గోచరించెను. ఇప్పట్లున పిల్లలమరి మందరరామయ్యగారు కొంతమనశ్శాంచల్యమును తత్తరపాటున వెలిబుచ్చిరి.

ద్వితీయప్రవేశము యంగంధరుడగుదెంచిన తనువాత విద్యానాథ సహకారమున పేరిగానికి రాజయోగమును కట్టించు రంగమైయున్నది. ఇందు మందరరామయ్యగారు తానేదో పెద్దతప్పుచేసిన వానివలె పరీక్షాఫలితములు వెలువడిననాటి విఫలవిద్యార్థివలె తలవంచుకొని కూర్చుండును. జనార్దనుడు అప్పటిలో శేయదగిన ప్రయత్నములన్నీ లోటులేకుండ నేర్పరచినవాడే. అన్నిగారి కెద్దరికీ మనకు విశముక్తి. యుండవలసినను తన యేర్పాటుల నన్నగారు ఆమోదించినందుకు జనార్దనుని చూపులో నొకింత సంతసము, ఆత్మగౌరవము, హెచ్చరిక కనపడవలెను. దీనిని మందరరామయ్యగారు రూపొందినట్లుగుపడదు. ఏలూరు జనార్దనుజేయిచ్చటగూడ నొక్కవ నాట్యవిచక్షణ మగువరచెను.

సారాశేంబునీసులో జనార్దన విద్యానాథుల నడుమ కొంత మూకాభినయము జరుగుచుండవలెను. మూఢప్రభునేతలో నాయాసపడు కుశాగ్రబుద్ధుల యేవగింపులు, క్షుక్కుచనలు, గుసగుసలు బాహ్యవినయము, సభ్యవర్తనము, వ్యాజగారవము, మున్నగునవస్థల ముఖముద్రలందు జిత్రించుట

తేరంగమున నెన్నేని యవకాశములు కలవు. నటులీవిషయమును గుర్తించి వర్తింపవలెను.

—♦ య గం థ రు దు ♦—

ఏలూరివారిలో ముంజులూరి కిష్టారావు, తెనాలి వారిలో గోవిందరాజుల నుల్పారావు, మెమోయిలోరగవున నెల్లూరి నాగరాజరావు, యగంధర వేషమును చాల్చియభినయించిరి. కాకతీయప్రధాని రామేశ్వరంగంఁగి తిరిగివచ్చునప్పటికే జనార్దనాదులు సామ్రాజ్య సరితఱుకు వలయునునాయముల బన్ని పేరిగానిని భద్రపరచి యుంచిరి. విద్యానాథుడు ఆగంతుకముగ గోదావరిలో రాజున్నవడవను చూడలేదనియు, నీతడు జనార్దనుని పంపున రేవులగారాడ నేగిన నాయకులలో నొకడనియు, దోచుచున్నది. భోజనమును తీసుకొని పొమ్మనటలో జనార్దనునిచే విద్యానాథునకు కర్తవ్య మెఱింగించియుండును. విద్యానాథుడు నిజంగా పరదేశములనుంచి చింతదవ్వర్న సంచార మొనర్చి వచ్చినవాడైతే గుఱ్ఱమును బోల్చలేడు. ఆధరిణాదులవల్ల రాజహాయముగ వలచినను అది ప్రతాప స్మరునిదనియు, నాతనికితో ముప్పు వాటిల్లియుండుననియు, చూపించుట గుంథంధవ . ఆమూల్యినికి నీటిలో దుమికి పడవనందుకొని, లోని సంగతుల నిరయజలచదు. గొడజ్యోత్య మధ్యసించినవాడైనను, వన్నీ ముల్లమందున మొలకెత్తినగాని యథార్థము స్థలించనేరదు. పడవలో వాకుచ్చిన్న ప్రతాపదద్రీలు లక్షణకావ్య మూరాజున శండించనగుచుండినచో చిత్తమూరాజు సందేహించి సందర్భములు నెమ్మనంబున గోచరించవచ్చును. కాని ప్రస్తుత సంద

రృముల బట్టి చిత్రాగ్రీశగల్గి వర్ణించెనని చెప్పలేము. అందు చేత, విద్యానాథుడు, చతుర్ముఖుడై జగద్దన నియుక్తమైన గూఢచారియనియు, సంతకుముందు చేసుకొనిన యేగ్గాటు చొప్పున, నభలో పభ్యాగతునివలె ప్రవేశించెననియు తోస్తున్నది. దీని వాస్తవ మెట్లున్నను సభాంగణము ప్రవేశించు లోపల నీతడు యుగంధరాది మంత్రీవర్గముతో సంప్రదించి యుండును. కాని, రాజు వేటలో దెబ్బ తిని రామావధానుల యింట నుండెనను కింవదంతి సభాసదుల కెరుకపడి యోగు గల్లులో వెల్లడియగుటకు యుగంధరుడు విద్యానాథుని క్రొత్తగా నగుదెంచిన మహావిద్యాంసునిగ గావించి ప్రశ్న చెప్పించి శిఖరుడెప్పించి వాని జోస్యవభావమును వేరొనగా మున్నగు ప్రశ్నకులకు విశదపరచెను. వేరొనగా మున్నగు సవమధిష్ఠింప నమృతించును. వెరగొంది వెనుకపడును. కావున, దీనికి యోగమువట్టునను భ్రాంతికలిగించ వలసిగానుండెను. ఇందుకు యుగంధరుడు విద్యానాథు నువయోగించెను. భక్తివిశ్వాసముల గతానుగతికముగ గలుగుచు గాన ముండుగా ప్రభుత్వోన్మోగముల గుట్టునుట్టులను బయటబెట్టించి అందుచే కలిగిడి విద్యానాథుడై గురిపెదిర్చెను. ఈమంద రృముల గోవింద రాజుల సుబ్బా రావు గారు ప్రశంసనీయును నటనైపుణ్యమునువరచిరి. విద్యానాథుని తేజావహుటయు, సోదరుడుగ గ్రహించుటయు, తేజస్విగను, మంత్రీరక్షకుడుగను, జగద్దనునకు దొప్పటయు తెల్లినద్దవ దీసికొని పోవుచుటయు, స్వాభావిక రసపటిష్ఠతతో నిర్వహింపబడినది. విదేశ విద్యాంసుని

విద్యాగరిమ సన్వేషించు నుదారదృష్టిని వీరుచక్కగ జూపించిరి. నిజముగ తప్పుడేయను భ్రాంతిజనించు నట్లభివ్యుంచిరి. ఇందున ముంజలూగు క్రిష్ణారావుగారుకూడ నిట్టి యవస్థాపరిజ్ఞానమునే రసస్ఫూర్తినే కనపరచిరిగాని వీరి నడవడిలో నొకంత తొందరయు ముఖకవళికయందొకింత హాసస్ఫురణయు నగుపడెను. సుబ్బారావుగారి సభాప్రవేశము, వర్తనము మిక్కిలి గుంభనగ గాంభీర్యముగ నుండును. లోనికిలవర మానంత యేని వెలికుటుక లేదు. అన్నియొచనలు కడుపులో నిడుముకొని కర్తవ్యమేరిగిన విస్ఫుటమేధావిభూతి నీరడగు పరచెను. నాగరాజరావుగారి యభినయములో దీర్ఘాలోచనము, చింతాత్మభితమానసము, పనివడిగప్పబడిన భావసంతోషము యీ సందర్భమున దెల్లమాయెను. తప్పుని సంబోధించి "యేలజొరంగ విచ్చితివి" యీ తురకన్ మనరాజధానిలోనని విత్కరించిన పలుకులు విషాదాత్మకములుగాని, నిగ్రహార్థకములు కావు. యుగంధరుడప్పట్లు తమ్మునిపై దాష్టీకమున జూపుట లేదు. తమ్ముని జాగ్రత్తకు లోన సంతసించుచుండెను. ఈ పట్టుని క్రిష్ణారావు స్థానికాధికారుల యజాగ్రత్తనొకింత సధిక్షేపించినపగిది యభినయించెను. సుబ్బారావు నేకెప్పిన యర్థములో జనార్దనుని చూచి చూడనట్లే వాక్యములనుడివిరి. నాగరాజరావు కించిదావతాననంబుతో తిర్యగ్గృకంబుగ తన్ను దాప్రశ్నించుకొని నట్లగుపడిరి. రంగారంభమన నీనుగ్గురునటులు యుగంధరుడై దీయో కార్యభారమున వ్రాసుకొనుచున్నట్లు చూపించిరి. ఇందు నాగరాజరావుగారి మూ కాభినయము మిక్కిలి స్వాభా

వికముగ నుండెను. తొడపులదాల్చుటలో సభానుకూల వర్తనముతో నెల్లారు, తెనాలినటులు సమానస్థుల మొందగలరు. కృష్ణారావుగారి వేషము, వర్తనము సభారంగమున పైచారితో తులనకాలేదు. వీరి నరములు నిరంగరభావ చాంచల్యమున కనిపించుచుండును. కృష్ణ రాయబారములో వీరిచాకచక్య మననరముగను. రాయబారములో కృష్ణుడు “ననుదూతగబంపిరి. సంధిసేయ మీబిడ్డలు బాపలు... పెంపు పహింపగ” అని సంధిపొసగింపవచ్చిన సాధుసంకల్పములు వెలిబుచ్చుకొంటూ, లోపల స్వయంపాక మూహించుతూ, శత్రు కూటములో బరస్పర విరోధములు బురికొల్పి, న్యూరి మనోవృత్తులను గనిపెట్టి, సహస్రాక్షుడై చరించవలసియుండును. ఆక్కడ కృష్ణారావుగారి తెలివి తభుకులు నిజాం దేజరిల్లుచుండును. కాకతీయమంత్రికూటమున జూపవలసినది మంత్రీగోపనము, యుపాయశీలత, అమరుబెదురు లెరుంగని భావసాంభీర్యము. ఇది కృష్ణారావుగారి చురుకునడకలలో విజ్ఞప్తకామోద సంధాయకంబుగ నగుపడలేదు.

పేరిగాడు యోగము పట్టించుకొనుపట్టున వాని నొక్కసారి పరిశీలింప ననుదెంచి నాగరాజరావుగారు అపూర్వవీక్షణ చాతుర్యముతో నొక చూపు వాని పైబరపుచు రంగస్థలమున వెనుకప్రక్క నవతరిందిరి. వీరి చూపులో పన్నుగడకు సంలేసము, పేరిగాని పొంగుపాటునకు నగవు, “కనకపుసింహాసనమున శునకమ గూర్చుండబెట్టి” యను పవ్యార్థము, తమరెంత తర్ఫీదుచేసినా రజకప్రకృతి సమయానికి బయటపడుచు పరిణామ వినకము మిక్కిలి రసవంతముగ స్ఫురించెను. ఈఅభి

నయ విశేషమును నాగరాజ రావొక్కడే చేసిచూపెను. అంతి
పురకాంతలకు యుగంధరుడొసగిన సమాశ్వాస వాక్యములను
కృష్ణారావుగారు సందర్భించిత రసప్రదీప్తితో వెలిగింప జేసిరి.
ఈపట్టున “నేనెట్లులేకుంటినో చూచెదరుగాక” అనువాక్యముల
నసమాన నటసిద్ధియొదవ భావిప్రయత్న సూచకంబుగ
సుబ్బారావుగారు వెలిబుచ్చిరి. ఈవిద్వితాళి నయనైఖరి శార
దాచిత్రమందు ఆంధ్రులకు చిరపరిచితమై యున్నది.

పిచ్చి బైరాగి వేషములో సుబ్బారావు సోకీటీజా
మున్నగు జ్ఞానిసత్తములవలె పిచ్చిచేతలకన్న వేదాంత తత్వ
మెక్కుడు గోచరించునట్లు తమవేషాభినయముల నిర్వహించిరి.
వెట్టిచేతలలో వీరతిశయించలేదు నాగరాజరావు, డిల్లీ సుక్తాన్
పట్టుకపోతాన్’ అనుచు మున్నొదలు బ్రవేశించినప్పుడు మాత్ర
మద్వితీయాంగిక విన్యాసమగుపరచిరి. తరువాత వీరినడవడి
బాగుండలేదు. వీరిరువురినో నొకరియందు యుగంధరుడొక
జ్ఞానివలెను, మరెయొకరి యందు నిక్కంపు దివానావలెనూ
గోచరించెను.

ప్రతాపరద్రుని యోడమీడికి గొనివచ్చువేళ నాగ
రాజరావు రాజనకండించి స్మారకవిలోకన హపూర్వాభినయ
ప్రజ్ఞావిరాజితంబై సామాజికల మెప్పువడసినది. ఇచట
కృష్ణారావుగారు కూడ నట్టిచూపునే యంతను రసవంతముగ
చూపిరి.

ఈనాటకములో యుగంధరుడు నిర్వహించవలసిన
యభినయ వ్యవహారము సభారంగమునకన్న డిల్లీపల్లకాదులలో
నెక్కువ గూర్పబడినది ఇందు మంత్రవశ్యుడు తురుష్కగూఢ

చారులకేమూర్పుడు వారికి నిక్కరాపు దినానావలె నగుపడుచు నిజచారులకు రహస్యసంకేతములందించుచు కర్తవ్యమూ దేశించుచూ ద్వంద్వప్రవృత్తిలో సంచరింపవలెను. చూచువారికి యోగ సిద్ధుడుగనుపిచ్చివానిగను, స్వర్ణవిద్యారహస్యవేల్తగనూ, యెవరి కోర్కెలచొప్పున నెవరియూహలచొప్పునవారికగుపడుచుపిచ్చి పాటల కలవరించుచు, తన మంత్రాంగమును కొనసాగించుకొన పలసియున్నది. ఇందుకు తగినరూపము నడతలు, చేష్టలు, పలుకు తెరపులు, సర్వశోముఖనైపుణ్యమున సందర్భాచిన్య మతిశయింప కృష్ణారావుగారి నేమాభినయములలో సంపూర్ణపికాన మనుభవించెను. ఈనాటకంలో యుగంధకుడు ప్రధానకార్య వ్యవహార కాదు. పిచ్చిరంగపు వ్రపయోగమును మేము గమనించుచు కాని కిచ్చిరందించిన యర్థముగో యితరనటులు వేర్వేరుపట్టుల నతిశయించుచుండ మొత్తముమీద ముంజులూరి కృష్ణారావుగారి యుగంధరాభినయ వివేక ముప్పిరి నటపెట్టుడని మన్నించగలను.

ఘనసూ

చతుముగిది యెంతచురుకు తెలివో, ఘనసూది అంత మంద బుద్ధి; వీని తెలివితక్కువ, ఆవలిపురు, జేత్రసింపులు, గాభరాలు, అసూయలు, అభివిశ్వాసము, హాస్యదృష్టి, మున్నగు లక్షణాలన్నీ తెలివాలివారి శుంగిరాల అంజనేయులు పాలుపార జూపినాడు. సూధవ పెద్ది వెంటటరానుయ్యగారి స్వరూపం వల్ల పాత్రనిరూపణాని కొత్త తీరుగనుపించి.

పిచ్చివాడు.

“ఎందుకో ఎక్కడకో పోతాను, మా సంకేతములు గల చారులవలన తరువాతి యోచన నెరుగవలెను. అని చెప్పి యుగంధరుడు (వ్రతాపరుడని) బంధవిముక్తి నేర్పరచుటకు డిల్లీపురంబున కేగును. ఏడుమాసము లున్నత్రభూమికను దిరుగుచుండెను. యుగంధరుడువంటి తెలివిగలమంత్రి “వేసిందే ఒకరాయి, పడిందే ఒకపిట్ట” అన్నట్లు సరిగా యోచించి ఫలించదగిన పన్నిదమేవేయునుగాని నాలుగయిదుపుపాయాలు ప్రవర్తించచేయడు. వేసిన పన్నుగడ రత్నాల వర్తకులది. ఇది నెరవేరుటకు సుల్తానును గురించి రెండేసంగతులు తెలియవలెను. అతనికి యేవస్తువులందు ప్రీతిమెండు? అనేది ఒకటి- ఇవ్వంకాని పస్తువలగా తే మోహపడి చప్పున పడవలోకి రాడు. రెండవది తనపాయాకు సరియైన వర్తకులు, పుమావులు, మున్నగు వారియిండ్లకు సుల్తాను వచ్చునా? రాని వాడైతే ఈపతకము కుదురదు. అందుకోసము వర్తకపు పన్నిదానికి ఈ రెండు సంగతులెరింగిన చాలును. ఇక రత్న భరణమూల్య నిర్ణయార్థము ప్రతాపరుద్రుని పిలిపించుట ఆంధ్రవర్తకులందిడిన సూచనను బట్టి, వారిఅదృష్టవశమునను, సుల్తాను తెలివితక్కువచేతను జరిగింది. దీని నిశ్చయమును యుగంధరుడు పరిగణించియుండడు. ఏవస్తువులిష్టము? ఎగరి వెడలి యరుదెంచునా? అను రెండు సంగతులు తెలిసికొనుటకు యుగంధరు డేడుమాసములు, దివానామై తిరుగ పని లేడు మాట లెవరి వల్ల నై నా యెక్కడ నుండియైనా తెలుసుకో వచ్చును.

“ ఢిల్లీసుల్తాన్ పట్టుకపోతా ” అని బహిరంగంగా చాటుతూ, తునుక లవలంబించిన నీచవంచక రీతులలోగాక, తాహాటధీరత్వమున రాజును విడిపించి దెచ్చెదనని యీ పని చేసినా ! తువకు బంధవిముక్తి రత్నవిక్రేతల వందక ప్రవృత్తి వల్ల గలిగింది. ఇందు ధీరోన్ముఖత్వమేమీ అగుపడదు. దినా నా బింకాలకునూ వర్తకుల వ్యవహారానికి సుబంధం లేదు; కార్యకారణ సందర్భంలేదు. అదికాక కాకతీయనుహీధవుడు బంధితుడై, తమపురంబున నుండుటజేసి సుల్తాను నౌకకు లతిజాగ్రత్తతో విదేశీయుల నరయుచుండును. ఆసంగతి యుగంధరు డెరుగును. ప్రమాదభూయిష్టములు అనుమానా స్పదములైన దాచుల నీ మంత్రపుంగవు డవలంబించునా !

రాజు నిజసామ్రాజ్య విభూతిసంతయు వదలి, మ్లేచ్ఛా ఫీనమున జిక్కి వంతల గుండుచుండెనని తానును రాజువలె నిజోద్యోగ వైధవంబును వదలి, నిద్రాహారముల వర్జించి, స్వామి భక్తిపరామిత్యమున, తన తమ్ముని యజాగ్రత్తచే ‘ ఏలచిరంగుచ్చితివి యీ తురకన్ యన రాజధానిలో’ నింతటి ప్రమాదము ప్రభువునకు వాటిలైనను పశ్చాత్తాప ముచే యుగంధరుడు పిచ్చిబిచ్చగాని రూపున రాజున కత్యంత సాన్నిధ్యమున దిరుగుచుండవచ్చును. అనగా రాజుమీది ప్రేమచేత రాజున్నతావున రాజువలె తానును దీనదశలో గాలము గడుపదలచి యుండవచ్చును. లేక, తమ్ముని యేమి రపాటునకు ప్రాయశ్చిత్త తపాబాసరించుచుండ వచ్చును. పడవలోనికి ప్రతాపరుద్రుడు రాగానే తానగుపడి యింత ఘనకార్యమును నేనే చేసినానని వెల్లడించుకొను నపేక్షయు;

సందుకాతని కృతజ్ఞతాభి సందనముల సందికొను వేడకయు
యగంధరునివంటి ధీమంతుఁ కుంకవు, గంగాయమున తటంబుల
కాకతి సైన్యములను, కటకవీరులను, నిలపి యోడను గాచు
నేర్పాటుల గావించుటకు యగంధరుడు డిల్లీలో నుండ
కవసరము లేదు.

జోస్యులుభాయి అదివరకే తురకలో కలసి ఢిల్లీలో
తురకసర్దారుల స్నేహవిశ్వాసము లనుభవించుతూ తిరుగు
తూనేవున్నాడు. ఇట్టి సందర్భంలో తెలియవలసిన సంగతు
లల్పమై పన్నవలసినయెత్తు లతిసులభమై యుండునపుడు
ఫలానుచితంబగు డీప్లోమాయముల యగంధరు డవలంబిం
చునని నమ్మకేరము. పిచ్చివానివేవనూ యమాత్యశ్రేణిరుని
సిద్ధివైకద్య మగువరచనేరడు. వైగా వంశ్రథంగమున కవ
కాశ మొదవవచ్చును. ఎప్పటికప్పుడు జారీచేయువలసిన
జూర్ హుకుములునూ కనుపించవు. కొంతదూరాన వుండి
చారులవల్ల తంత్రము నడిపించవచ్చును.

ముద్రారాక్షసములో రాక్షసామాత్యుడు నిజప్రతిభా
వైభవంబున “మూర్యసైన్యంబు చాణక్యమితినిగూడ” నా
యాస పెట్టుచుండెను. అచ్చట నాయకుడు,
ప్రతినిాయకుడు, ఐహాధీనింతులు. కాటిల్య మొకప్రక్కను
సద్గుణ గణాలంకృతంబగు బుద్ధిచాతుర్య మొకప్రక్కను,
యెత్తుపై యెత్తులతో బోర్లపడుచుండెను. ఇచ్చటనమేయమేధా
విభవోన్నతులగు బ్రాహ్మణామాత్యులు—సారాయి భంగు
నిసాలతో, వెలయాలి కౌగిలింతలలో, మైమరచి యావలిం
చెడి తురుష్కప్రభువుల నేమార్చి, స్వకార్యమును సాధింప

వలసియున్నది. ఈపనికి యుగంధరుడు పిచ్చివానివేషము ధరింపవలసిన యాగత్యమగుపడదు. ఇది పేరిగానిరంగముల వలెనే కొంత దృశ్యచమత్కారములను గల్పించి చూడ వినోదముగ నగుపడినను, కథాసంపిధానములో నిరుపయోగముగను, బలహీనముగను, వెకిలిగను స్ఫురించక తూనదు. యుగంధరుడు పాడిన పాటలలో ద్వ్యర్థస్థావనలు ధ్వనించుచుండినందుడల కొంత బాగుండెడిది. పిచ్చివాని జూడవచ్చిన డిల్లీసోమురుల కొకరీతిగను, నిజవృత్తాంత మెరింగిన కాకతీయ గూఢచారుల కొకరీతిగను, రెండర్థములు స్ఫురించు పలుకుటల్లికలతో నాపాటలు గల్పింపబడిన కొంత సమంజసముగ నుండెడిది. కాని యివియంతగ కనుపించవు. ఇట్లుంటికారణాలన్నిటిచేతా పిచ్చివాడిపార్లు వ్యర్థంగాతోస్తుంది. అనగా కథాంశనిర్వహణానికి నిరుపయోగమని నాలభిప్రాయము హాస్యవినోదంగా మొంచుకుంటే తకరరులేదు. కథానందస్థాన్నిపట్టి పిచ్చివేషమే అవసరంలేదనవలసి వస్తుంది. కనుక దాన్ని ఎట్లాఅభినయించాలో నిర్ణయించ నేరము.

ముద్దుటుంగరము - విద్యానాథతంత్రీయము

ముద్రారాక్షసములో కథాదియందు పాముల వాడుచందనదాసు నింటికడ నాడుకొనుచుండిన రాక్షసతనూజుని వినోదపరచి రాక్షసుని ముద్దుటుంగరము సంపాదించిన సంగతి ప్రకటింపబడినది. ముద్రానాథసమున చాణక్య డొక లేఖను సృష్టించి దాని మూలమున రాక్షసునకును, మలయకేతునకును, మగస్ఫర్ధ లేర్పరచెను. రాక్షసుడు నందు లంతరించి

నను, తుత్రియదేవ్యరై న మగధసామ్రాజ్య మధిష్ఠింపవలయు నను పూనికతో మలయకేతును జేర దీ సేను. మంగలి తొత్తుకొడుకు-చంద్రగుప్తుడు సందస్థాన మాకృమింకు నీయ కూడదనియు, నుత్తమశ్లోకల సంభూతు నాపదవియం దుంచవలెననియు మంత్రిరాక్షసుడాపేక్షపడి యందుకై పాటఁ పడుచుండెను. ముద్రాక్షరాక్షసనాటకపు అధికారిక వృత్తాంతము రాక్షసునిచంద్రగుప్తురాజ్యధూర్వహునిగా విచుటయైనను, యిది చందనదాసు మరణశిక్షను తప్పించు నవసరంబున సాధింపబడినను దీనికి ముఖ్యాంగము రాక్షసుని తుత్రియ పక్షపాతనిర్మూలసమాయెను. ఇందుకు ముద్దుటుంగరము తోడ్పడినది. ప్రకాశకుద్రీయములో ముద్రాసంగ్రహణము ప్రధానమనన్యసాధనమున కుపయోగించలేదు

—*వి శే షాంశములు*—

ఈనాటకంలో రాజనీతి సామాన్యనీతి మర్యాదలతో మేళవించబడ్డది. ముద్రాక్షరాక్షసంలో కుటిలో సాయతరంగములు సెల్లెలికట్టలను చాటి దుముకుచుండును. సంద విద్వంసి, లక్ష్మిరి దొంగల వెంటగొని, గడుసరిచేతల నతిశయించి నద్గుణగణాలంకృతుండగు రాక్షసామాత్యునిమాయా ప్రచారమున నోడించి మంగలి గొరకు మగధ సింహాసన మిప్పించెను. అందుకుకూడ స్వాభిమానసంజ్ఞతమగు సంద ద్వేషమే కారణము. కాకతీయ పురోహితులు నిస్వార్థమైన ప్రభుభక్తితో తామవలంబించిన ప్రచార మెదుగన్నైన వాది కెరుకపడుటలు, అహింసాసత్య దీక్షలువాసిదప్పునటుల, జక్కని నేర్పుతో నడిపించుకొని వచ్చిరి. ఇదంతా వాళ్ళుచేసారో

లేదో? నారి కారోపించబడ్డ తెలివంతా శాస్త్రిగారి ప్రతి
భాసంజనితమేగదా! చకుముకి యుగంధరాదు లెక్కడివారు?
తెలుగు జాన్మను పుర్రెలోనఁకురించిన ప్రజ్ఞాప్రసూనములే?

సామాన్యంగా యీనాటిచరిత్ర నాటకాలలో విషాద
పరిణామ మేర్పడుతున్నది. నాయకదుర్మరణము, అంతిపుర
మచ్చకంటుల సహగమనము, పంశవినాశనము, సగరోన్మా
లనము, నామ్రాజ్య విచ్ఛేదనము మొదలగు జాతీయపరా
ధవప్రాప్తిని సూచించుకుండ, రాజును చెరగొనిన తురక
సర్దారు లిరువురనే జంపించి, కోశక్షయముగాకుండ, సైన్య
విదారణ మేర్పడకుండ, ధర్మభ్రంశ మొదవకుండ, శత్రుభూపా
లునకు సైతమాంధ్రామాత్యకార్యనైపుణ్యమందమేయగౌరవ
మేర్పడువట్లుగ నీతిమైవర్తించి, రాజును పదలించి, రాజ్య
ధరారమణుల వియోగభార మవలీలగ మాపి, కాకతిప్రాధవ
మష్ట దిగంతరాళముల వెలుగింప, సంజనా సుత గిరీ విజయతో
రణాలంకార వైచిత్ర్యమంశాంధ శిల్పకనైపుణ్యమతిశయిల్ల,
నాటకలోపాల మఖిలసద్వ్రజములానందముననునతిశయిల్ల,
కళ్యాణాంతముగ, సరసముగ, దుష్కరసత్యుల జక్కుదీసిన,
నీతిసత్తములు, స్వార్థదూరులు, ప్రభు సేవాపరాయణులు,
సద్గుణ విహారాదధులు, పరమదేశాభిమానులు నగు సమాత్య
శేఖరుల జ్ఞప్తించి వెంకటరాయశాస్త్రియమేయ నాట్యకవిత్వా
నైపుణ్య మగుపరచియున్నాడు.

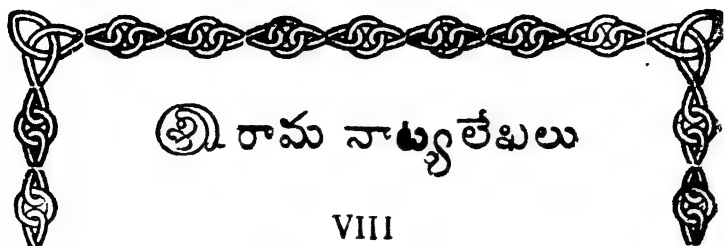
ప్రతాపరుద్రీయము మొత్తముమీద మిక్కిలి మనో
హరమై, ప్రవర్తనానుకూలమై, విదితా)పూర్వ రమ్యదృశ్యం
బుల నొసకూర్చుచు, ససాధారణ ప్రతిభాసంకలితంబుగ నెంద

జగియున్నది. దీనిలోని కల్పనలోపములను కార్యైక్య కృతి విహీనతను, స్వభావేతరమానస ప్రవృత్తులను, విమర్శనవశంబున నుచితరీతి మన్నించియున్నాను. వెంకటరాయశాస్త్రిగారి ప్రతిభావిశేషము చారిత్రరూపకము నుద్దేశించి యాంధ్ర చరిత్రలోని కథాంశమును గైకొనటలోనే వెల్లడియగుచున్నది. వీరీ నాటకమును వ్రాయునాటికి భారతీయుల జాతీయోద్యమ శంఖారవములు మాతృమానసమందైనబులకరించి యుండలేదు. వందేమాచర గీతికానవంతి 'యానందమత' పుటంబులలో నజ్ఞాతనంచార మొనర్చుచుండెను. లోకమంతకు కాకవెట్టివ కాకతీయుల కదనపాండితి చీకటి పోవని చేపమాటల చేర్చి పాడవె తుమ్మెదా !" యను పరాకుకూత లాంఛనముల వీను తెరపుల జేరియుండలేదు. ఆంధ్రచరిత్రాంశములు కవిజీవిత ప్రస్తావనములందును చెన్నైతంజాపురంబుల తాటాకుక వెళులందును మరుగుపడి చూచువారును, వినువారు లేక జిక్కియుండెను. అట్టికాలములో నాంధ్రసామాజ్య సంపాదకుల వీరోదార చరిత్రముల నుగ్గడింపనమకట్టి ప్రతాపరుద్రీయ రూపకరత్నమును గల్పింపనేర్చిన, మేటిమతి, మాతృవైభవసంతోషి, వీరజనార్పకుడు, సేవాపురిమహాపాఠ్యాయుడనియే తమ దివ్యచిత్తమున కెరుకగు రచయిత, విద్వద్విజేయుడు,

సత్కథారసవిపాసి,

సూరిశాస్త్రి

శ్రీ రామ నాట్యలేఖలు

VIII

జోరలు — రుస్తుము.

అరిథయంక రా ! కరుణానిధే !

బందరులో రామావిలాససభవారు జోరలు-రుస్తుముల అజ్ఞాతవిగోధాన్ని, సమరసందర్భాన్ని తెలిపే నాటకమాడారు. ఇంగ్లీషు కవిమాళి మాధ్యుఆర్నాల్లు రచించిన పద్యకావ్యాన్ని ఆధారపరచుకొని ద్వికేంద్రీలాలురాయి బెంగారీ భాషలో ఈ నాటకాన్ని వ్రాసారట. దాన్ని శ్రీపాద కామేశ్వరశ్రీపుగారు తెనుగించారట. ఆర్నాల్లు, పారసీకకవి ఫర్దూసీ రచించిన షాసమా అను మహాకావ్యమునుంచి యీకథావృత్తాంతాన్ని యేరుకొని తనకావ్య మేర్పరచాడు. అనాటి పారశీకవీరమర్యాదలు, తార్వాజబుద్ధులు, యెట్లుండెనో, మనము, మన సంప్రదాయాలతో యీకాలంలో గ్రహించలేము. కాని, యిది మనదేశపు అభిప్రాయాలకేకాక పాశ్చాత్య నాటకకవుల ఆచారాలకు కూడ భిన్నంగా వున్నదనిమాత్రము చెప్పగలము. తండ్రి కొడుకులకు పోరుగల్గుట, అందు నొకనిచే నొకని సమయించుట, నాటకకవులంగీకరించిన పద్ధతికాదు. యూరిపిడీస్ నాటకాలొకదానిలో మూత్రము కొడుకు తెలియక తండ్రిని చంపిన యుదంత మున

వడుచున్నది. సామాన్యంగా తండ్రికొడుకులు అపరిచితులైనను యెండ్లారుల సమీపించినపుడు “అనేన క స్యాపి కులాంకురేణ స్పృష్టస్య గ్రాతేషుసుఖం మమైవ” అనునట్లు ఒకవిధమైన గగుర్పాటు, సందడింపు, గందరగోళము వుట్టి యంతటిలో నొకరినుకరు తెలిసికొనుటగాని మారకప్రయత్న మంతరించుటగాని కవిసమ్మతమైన పద్ధతిగా నుండినది. పాండవాశ్వమేధంలో ప్రమిళా తనూజుడు బభ్రువాహనుడు తండ్రి యగు విజయు నెదుర్కొని చంపినట్లును, ఆవల దేవగణంబుల సాయమున నర్జునునిశిరము మొండెమున కతుకువడి యాతడు తెప్పరిల్లినట్లును నొకకథగలదు. ఇందు పుత్రుడు తండ్రికన్న బలపరాక్రమ సమన్వితుడుగ దిత్రింపబడియున్నాడు. కుశలపుల చరిత్రములో (ఉత్తరరామాయణము, రాఘవాశ్వమేధము, లవకుశ మొదలైన నాటకాలలో) కుశలపులు పినతండ్రిలాది గాగల యోధవరుల నోడించి, తండ్రిని దాక వచ్చిన వృత్తాంతమగువడును. అందు పుత్రుల వీరసామర్థ్యము బేలవడకుండ, రాముని జగదేకవీర బిరుదమునకు భంగము వాటిల్లకుండ, రామసంకల్పాను కూలంబుగ సర్వారిసాధన సమర్థమగు రామబాణము పూలమాలయై తనయుల గళ ప్లాంతముల గారవించి యుద్ధతవీరమర్యాదల నందించెను. “పుత్రాదిచ్ఛేత్ పగాజయం”-తండ్రిల మర్యాదలు, తెలివి తేటలు, శౌర్యప్రతాపములు, కొమరులయందు మిక్కుటముగ బెంపొంది నవ్యకాలోచిత వైఖరుల చాల్చి, దేశకాల పరిస్థితుల కనుకూలముగ వికసించి, యగువడుటయే లోకస్థితికి సృష్టిప్రచారమునకును కారణమగుచున్నది. నవ్యసంత

తులు, ప్రాచీనప్రతిష్ఠాపనల సంప్రదాయబలముచే వాసికెక్కియు
 వానిని అంతరింపజేసి, కొత్తప్రతిష్ఠలు కనుకూలమైన నవ్య
 రూపములతో, నూతనమర్యాదలతో, నవోన్మిత పాట
 వంటున విగతధీనుల పడవి నాకొనించి లోకవ్యవహారమును
 సాగించుచుండురు. ' The old order changeth yielding
 place to new. Lest one good custom should corrupt
 the world ' అని ఔనిస్ సన్ మహాకవి చెప్పినట్లు నూ
 The function of death is life—Newer, stronger, nob-
 ler and wider అని విన్నిల్మన్ తత్వజ్ఞుడు పదేశించినట్లున్నా
 “ వాసాంసిజీర్ణాని యథావిహాయ నవానిగృహ్లాతి సరోవ
 రాణి ” అని శ్రీకృష్ణభగవాను డానతిచ్చినట్లున్నా. జీవ
 వాహిని, యెప్పటికప్పుడు బలవయస్సంపన్నమగు నవ్యదేహ
 ముల నాకొనించి సృష్టిప్రచారమును నిరంతరాయముగ
 సాగించుచూ, ప్రాచీన జీర్ణాశ్రయముల వదలుచుండును.
 ఇది ప్రకృతిధర్మము; లోకస్థితికి కారణము; దీనిననుసరించియే
 కవినియమము లేర్పడ్డవి. కళాన్యాయము లమర్చబడ్డవి.
 రాముడు రాగానే పరశురాముని ప్రభావ మస్తమించినది.
 భౌద్ధావతార ముడయించినంతనే శ్రీకృష్ణవ్యాస భట్టార కాదు
 లచే నిరూపింపబడిన మతనియమములు వాసిదప్పినవి. కుశ
 లపురు రామునిమించు పరాక్రమ సంపన్నులగుట ధర్మసిద్ధము,
 ప్రకృతినమ్మతము, న్యాయానుసరణము. అట్లునుడు శసయ
 నిచే మడయుటకూడ లోకవ్యవహార సూత్రముల నిదర్శించు
 నదై యున్నది. రుస్తుము, యోగముచేతిలో చచ్చిగాని, విజ
 తుడైగాని, తన వీరవృత్తమును పుత్రునకందించి, దిగ్విజయము

కన్న నుత్కృష్టముగు నాత్మవిజయమును అపేక్షించి, అధ్యాత్మిక సాధనపై తన మనోనిశ్చయమును వ్యాపింపజేసినయెడల కథాసరళి బాగుండెడిది. షోరబురుస్తుముచే జచ్చుట లోకవిరుద్ధము, ధర్మమారము, అసాధ్యము, అన్యాయము. అదికాక పోరులో నలసి మూర్ఛిల్లిన ప్రతివీరుని పొడిచి చంపుట వీరధర్మమునకు విరుద్ధముగనున్నది. రుస్తుము యావజ్జీవము ఉదారగుణసంపన్నుడై ధర్మరక్షకుడై పత్యవ్రాతుండై యుండియు, ముక్కాళ్ళముదిమిలో తన చిరాభ్యస్త సద్ధర్మముల విడనాడి దయావిహీనుడై సత్యభ్రంశుడై చరించుట యావీరుని చరితమున కెన్నటికిని మాయనిమాసిక నేర్పరచుచున్నది. ఈకారణము లన్నిటిచేతను, పతానుశుర్యావలు హిందూ సభ్యులకపరచితములగుటచేతను, ఈ నాటకము మొదటినుండి తుదిదాక కూరభీతిభయభయానక భరితమై, ససహ్యముగ నుండును. ఇందులో కళానిశుమగు రత్నకరయము, ఆనందము పులకరించలేదు. విషాదనాటకాలకు ముఖ్యనియమమైన యుత్తమవిషయ సంరక్షణము, ఇందలి పోరునకు కారణము కాలేదు. రుస్తుము బాల్యాది తానుగెలిచిన శతసమర విజయములతో సంతృప్తి నొందక బలాహంకార చోదితుడై యాత్మ ప్రాగల్భ్యము కొరకునూ పరాత్కృష్ట మొప్పుకొనజాలకనూ, దీండ్రించిన నీచాహంకారప్రవృత్తు లగపడునేకాని వేరొండు ఉదారసంకల్పము లేని చర్యలందగుపడవు. సభ్యులకు రుస్తుము చర్యలందు హాని గౌరవము కలుగలేదు. షోరబుచర్యలందు దోషముగు పడలేదు. ఇట్టి సంవిధానంలో షోరబు దుర్మర్యామొందుట

కాన్యన్యాయమును సంపాదించలేదు. అందుచే యీ నాటకము నిజమైన విషాదనాటకము కాదనిన్ని క్రూరభీభత్సిభరితమనిన్ని అడచెల్లదనిన్ని మనిచేసుకొంటున్నాను. ఇందున గల్లునీతిబోధయు కానరాదు. పరతత్వప్రభావనూచకింబగు సందర్భము లేమీ లేవు.

పారసీక భీమనేనుడగు రుస్తుము, అడేరుబైజాను దేశపు అడవులలో వేటాడబోయి, యలసి, యొక చెట్టుకింద నిదురించుచుండ, నాదేశపు ఓరు లీతనిగుర్తించి, తమ రాజువద్దకు గొంపోయి సకలాతిధ్యమర్యాదలనొసంగి, అప్పటనుండు కాలములో సమాన్తానుగాకొమరై టేమినే యచ నాచి రుస్తుమును పిరించి యాతనిపొందు ననుభవించెను. ఇంతలో రుస్తుము కార్యాంతరములచేతను, సమరోత్సాహముచేతను, అత్తనారింట మళ్లగుడిచెడి సోమరిబ్రతుకునందు సంతసింపకనూ, విజయాభిలాషియై వెడల సమకట్టెను. అప్పటికి టేమినే గర్భవతియై యుండెను. పురుషుడయించినయెడల కబురంపవలసివడనియు, తానువచ్చి తీసుకొని పోవెదననియు పుత్రిక గల్లెనేని తనకు అవసరము లేదనియు చెప్పి, ప్రణయ స్ఫూర్తకంబుగ తనకవచమును టేమినే కొసంగి, సమరారంభ దీక్షితుడై రుస్తుము దేశాంతరంబుల దిరుగవెడలెను.

పోరబు పుట్టి యిరువది సంవత్సరము లైనది. పుత్రుని గొంపోవునను తలంపున టేమినే భర్తృవియోగ మత్యంతముగ వీడించుచున్నను, పుత్రోదయ వృత్తాంతమా బంటుసింగమున తెరుకవరచకుండెను. ఈమెకు రుస్తుముతోడి శస్త్రోపజీవన వ్యాపార మొనర్చుచు ద్రిమ్మరుట కిష్టములేదు. తండ్రి

యీట సుఖముగా కొమరుని చూచుకొనుచు, రాజ్యోపభోగముల ప్రశాంతముగ ననుభవించుచు, నుండదలచెడి బుద్ధి యీమెది. పోరబు శస్త్రానిద్యుల జక్కగ గిరచి, బలరూప ప్రతాప ప్రభావమున లండికి జతయై మెలగుచుండెను. తన తండ్రిపేరు చెప్పుమని పలుమారు వేడగా తుదకామె జరిగిన వృత్తాంతమును వుత్తుని కరింగించెను. అందుమీద పోరబు తల్లి యనుమతి వడసి, స్మారక కవచమును గైకొని, లండికి తెరవరయుచు, లండికి తన వీర్యస్థైర్యముల నెరుకవరచదలచి వయసమాయెను.

పోవు దారిలో పోరబు ఒక రాజుకోటను ముట్టడించ నెంచును. ఆరాజునకు ఆఫీర్దారులు కుమార్తెకలను. హజీర్ అను సేనాపతి యీకోటను గాపాడుచు, ఆఫీర్దుగు వలచి, పరిణయింప జూచుచుండెను. కాని ఆఫీర్దు హజీరును ప్రేమించ లేదు. ఇంతలో పోరబు దాడివచ్చిన నందగ్భ మేర్పడ్డది. హజీరు శక్తిస్థైర్యమునకు గుట్టబడించి కసిదీర్చుకొన నూచించుచుండెను. ఒకనాడ కోట పరిసరంబుల పోరబు ఒంటరిగా తిరుగుచుండ నొక యువకుడు వచ్చి, 'నీవేనా పోరబు' అని యడిగి, తనతో జంట పోరునకు రమ్మని సవాలుచేసి కత్తిదూసెను. పోరబు యువకుని దెబ్బ తప్పించుకొని మరల తన కరవాలమును విసర, నది యువకుని శిరముపై దగిలి, ముఖాచ్ఛాదనమును తొలగించి, నవవయోవిలాసిని యగు యువతీ ముఖాంబుజమున తేటవరచెను. అందుపై పోరబు ఆవనిత సాహసమును మెచ్చుకొని వలపుపలుకు లందింది, తన్ను పరిణయింప వేడును. ఆఫీర్దుకూడ తన మోహమును

తెలుపుకొని తండ్రి యనుమతి వడసి పెండ్లాడవలసి చెప్పి పోవును.

ఇంతలో హజీరు పోరబు కబీరను జేరి, హెచ్చరించి, ముగుగుదారుల జూపి, శిథిలమయమున కోటను దొమ్మి శేసి, లోన బ్రవేశపెట్టును. కోటనాక్రమించెడి సందడిలో పోరబు పొరపాలున సజ్జాశుభమున అభీరుగిందీని పొడిచిబిచ్చుచును. ఈసంగతున్నీ తెలిసికొని యావీరకుమారు, రాజద్రోహము నకు హజీరును, తుడ్డిని జూపించి కు పోరబును, చావజూచి రాను ముప్పగియ పరిణామముగ బొనుచుకొని చచ్చెదవని వ్రోతకట్టును. కట్టి, పైకి పోరబుచేరిమి నటించుచు కొని శివీరములన ముఠయొక రాజుపై బుత్తెంచును. పోరబు రుస్తుము కమాండనిన్నీ, రుస్తుమును గలియవచ్చెననిన్నీ, రుస్తుము అరాజు పై న్యాయలో నుండెననిన్నీ, ఆఫీదెరుగును. ఈ సంగతి వాజీరుకు కూడ తెలుసును. కాని, రుస్తుముచేత పోరబును చావచిచ్చి, యాఫీదును తానే పెండ్లాడవలెనని వాజీరునుకొనుచుండెను. ఆఫీదు హజీరులు, పోరబున కీసంగతి తెలియనీయక పారసీక శివీరముల జూపుచువు మా సయితము రుస్తుము అచ్చట లేడను భ్రాంతిగలిగించిరి. ఆఉధయ పై న్యాయము సమరాభిముఖులై నిలుచుగానే పోరబు తన్ను డీకొనజాలు ప్రణవీరు లెవరైన నుండినయెడల జంట పోరుకు రాజెల్లునని సవాలుచేయును. బహుళా హజీరు మొదటి కలవరింతో ముగ్ధునకుంటున్నాను. సవాలందికొని రుస్తుము-సేనాని యయ్యెను, నిజోద్యోగముల ఛసంబుల వీడి, ప్రచ్ఛన్న వేషమున నొంటియై పోరబును మూర్ఖుని

వచ్చును. పోరబు నీపేరుచెప్పమని యెన్నివిధములనో బ్రతి
 మాలుకొనును, రుస్తుము చెప్పడు, చెప్పకకయ్యముమానుమని
 పిరికవలుకుల నుపదేశించును పోరబు వినడు. ద్వంద్వయుద్ధము
 భయభీకరముగ రెండుదినములుజరిగెను. రుస్తుము నేలగూలెను,
 అప్పటిసమరాచారము లనుసరించి పోరబు పతిత పీరునిపొడువ
 బోవరుస్తుము రేవు మరలపోరాడదమనిచెప్పెను. మూడవనాటి
 కయ్యము మరింత హెచ్చరికతో జరిగి పర్యవసానమన రుస్తు
 ము వేలాడు నూచన లగవడుచుండ, నాశ్రీదు యావలీషక్క
 నుండి బలేరుస్తుము అని కేకవైచును. పోరబు పులికిపడి
 తిరిగిచూచును. ఇదే సమయమని రుస్తుమా యువకుని పొడిచి
 నేలనోయెను. 'ఇప్పటికై నా పరాజయ మొప్పుకొను'మని
 రుస్తుము దబాయించెనుగాని, రుస్తుము తప్ప నన్నొడించగల
 ప్రతిపక్షి పుడమిలో గానరాడని పోరబు గర్జించుచుండెను.
 అందుమీద రుస్తుము యోధబాలుని మర్కటబు లవరబోడిచి
 వైచెను. మరణాయాసములో తల్లికైదుల పేరెట్టి కలవరిం
 చుచు పోరబు తన నిజస్థితి నెరిగించుకొనెను. రుస్తుముకూడ
 తనసంగతి చెప్పుకొని కంచనిదర్శనంబున నిక్కముగా తాను
 పొడిచినది తన్ను అన్వేషించవచ్చిన పితృ పూజాతుండగు
 నిజతమాజుడని గుర్తించి, నిర్విఘ్నతై, పొడుచుకొని మివ్వధ
 మున పాశశీక వీరమార్తాండ దస్తమించెను ఇదేఈనాటకపుకథ.

తెనాలి రామలలానకథచారీ ప్రదర్శనములో నూధవ
 పెద్ది వె కట్రామయ్యగారు రుస్తుము, స్థానిక సరసింహారావు
 గారు టామినే, యేలేశ్వరపు కుటుంబశాస్త్రిగారు పోరబు,
 నోట్ల కేశవరావు ఆశ్రీదు, పులిపాక వెంకటేశ్వర్లుగారు

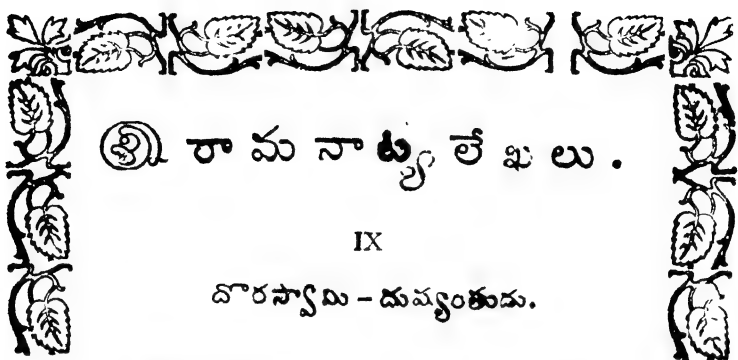
హాసముగ నగువడి తక్కుంగల సహకార నట నామంజవ్యముతో పోలు పార నభినయించిరి. కొత్త ఆట మొదటి సారి చూచుటవల్ల, చూచి చాలకాల మైనందువల్ల, అందేసందర్భానిందు ఎవరెట్లు అభినయించిరో యేపాత్రానికెవరో యర్థన్యాఖ్యాన మొనర్చిరో విప్పుగ చెప్పు జాలను. కాని, మాధవపెద్ది వెంకట్రామయ్యగారు, ఆత్మ ధర్మక్షమం దేహంత్రాతో ధర్మ ఇవాళితః” అన్నట్లు, హాస మందు, కాయపుష్టియందు, సమరభీకరాకారమందు, ధైర్యోన్నతులందు, గుప్తము వేషానికి మిక్కిలి తగిలుంకిరిని చెప్పు వచ్చును. సభను ప్రవేశంగా ఆ నుహావీరిని బహుద్ధరిని, తుదిరంగమందు వయః ప్రాప్తిచే నస్తమించుచుండిన శక్తులను, చక్కగ ముద్రించి చూపిరి. మునలిశనమువల్ల బలపరాక్రమములు పోమడఁబటయేకాక, (ప్రాప్తగుండెడివేళ సూర్య బింబము మహాన్నా నిర్మలరజశశిథితుల వేకివెలుగులగోల్వడి రాగకలుషితులై యగుననినట్లు,) విశుద్ధతైతిక నియమ ములుకూడ వీడి జరాజీర్ణమై చల్లపడి, రాగదేవనూరిత్య మనుభవిచియుండును. సగుగుతనముగో నూడెడి జేసా బల నుగపడదు సరిగదా! ముసిలినారల కీతిపత్వములు, ధైర్యవైర్యములు చిరరస, భక్తి, పరచిత్త, మున్నగు మరో వృత్తులుకూడ దేహావలత్యముతో బాటు జీర్ణించి, యస్తమించుట లోకవిషికమే. “అనాకృష్ణపక్షవిషమైః విద్యా చాలపారదృశ్యసః తస్యధర్మగతే రాసీకౌవృద్ధిః సకనానిగా” దేహాద్యవిరాగములు లేని పరచిత్తావలంబుతో నాలుగు

జీర్ణమయ్యను, వారి మానస ప్రవృత్తులు నిండు బలమున
 దేశరిల్లుచుండును. ఇది భీష్మ, దిలీపాదులవల్ల రుజువగు
 సంగతి. రుస్తుము లౌకికపద గౌరవాతిశయముల గౌరవించెడి
 యహంకార ప్రవృత్తి. ఈతని ముసలితనము, ధృతరాష్ట్రాడి
 వలె, మాటకూడ నాకు గుడ్డిదయ్యె, అనునట్లు దేహమును
 మనస్సును, ఆత్మను అన్నిటిని, క్రుంగడియన దాయెను.
 ఈ స్థితిని గురించియు, అస్తమిత ప్రభావముగల మహాపురుషు
 లందు, (యింగువకట్టిన గుడ్డ కొంగుకు పట్టియుండెడి సౌర
 శమువలె, సూర్యాస్త మయాంతమున గగనసీమల వెలిగించు
 నుజ్వలరాగవల్లరివలె,) నిలిచియుండు, పూర్వప్రతాప సంస్కృ
 రణముల నెరింగియు, వెంకట్రామయ్యగారు చివర పట్టులో
 రుస్తుము స్వభావాన్ని నేర్పొప్ప నభినయించి చూపారు.
 కన్యాశుల్కంలో కరకటశాస్త్రి శిష్యుడై కన్యక వేషమును
 దాల్చి రాజు మంచి తెలివికేటలన చూపించెను; ఖోరిబు
 రుస్తుములో ఆఫీదు రాజొమరితె మాపుదాల్చి యత్యంత
 మనోహరంబుగ వర్తించెను. గోరంట్ల కేశవగజ్జా కడుంగడు
 చాకచక్రముల గలనాడు. ఈతని యాఫీదు వేషానికి చాలా
 సంతోషించినాము. కాని ఖోరుపు తగిలినందున వివరముగా
 వర్ణించలేము. ఖోరబు వేషము ధరించిన కుటుంబశాస్త్రి
 గారు పలసినజానకమ్మ నెక్కువ సాధుత్వ మగుపటచిరి.
 ఇందు, వెంకటేశ్వర్లుగారు హజీర్ భూమికను వహించిరి.
 కథాశ్రమ రిష్యుమైనదే కాని, కవిపోషణ రసవంతమే కాని,
 భావాభి సయాపకాశము లున్నవి కాని, చూచుటకు ఘోర
 ముగనుండి, యత్తము నీతులనుగాని, సద్ధర్మములగాని ప్రతి

పాడించనిదై నీ సాధుజనావసరతంత్ర్యమును విశర్కించు
నదై భారతీయ నాట్యరంగాలకు అనుచితంగా కనుపిస్తున్నది,
అని మనవిచేయ సాహసించు,

నీవదధ్యానోప లబ్ధ వివేకసంపన్నుడు,
సూరికాస్త్రి.

త్రి రామ నాట్య లేఖలు .

IX

దొరస్వామి - దువ్వంతుడు.

రామచంద్రా !

తంజావూరి సరస్వతీ మహల్లో తాటాకు కవిశృంగండున పచారలుచేసి విసిగినాము. ఉన్న సంగతులు కన్న కనుకటి తెలుగునాటకాల్లా లేని విషయాల్లో తెలుసుకోడానికి తంజావూరి మకాము సాయపడ్డది. మెల్లగా యింటిముంగంటెట్టి యన్. ఐ. ఆర్. బండ్లు కట్టిన నిర్ధాక్షిణ్య యాంత్రీకులను గిట్టుచూ, ఆలుగుతూ, మూలుగుతూ, చిత్రక్షోభనాండుతూ, చెన్ననగరము చేరినాము.

దక్షిణ ఇండియా రైలుమీద కొబ్బరిచెట్టు, యేనుగ, గుడగోపురాలు, బిరుద చిహ్నములుగ చిత్రిస్తారు. ఇంతకంటే నల్లనివేస్తే బాగుండేది. బృహదేశ్వరుని పశుపతి నామమును మృత్కణ గణాలే సార్థకపరుస్తున్నవి. మాగాని పెంపుతో నిలువ నెలపు, తిన గడ్డియు, దొరకక పశుజాలము నన్న గెలినది. భూసురవర్గములు లెక్కకు మిక్కుటమై విదేశ ముల కెగ్రటాకి కాఫీపిసానుల నారాధించుచున్నారు. నల్లి మూక మూర్తిము యింటిపట్టును వదలజాలక దివ్యక్షేత్రముల

నాశ్రయించి, శివకేశవారాధన కుతూహలమునై సంచరించెడి
 భక్తసాంధులకు నిర్మిదవిరాగ సూత్రముల నుపదేశించుచు
 నిత్యసంభావన లొసంగుచున్నవి. ముఖ్యంగా, నీవు విచిత్రా
 నేక దివ్యమూర్తి సమాలంకృతమైన సందోభగంబుల రత్న
 స్థగిత జాంబూనద దివ్యచాపమును జేబూని పంబుబూరెడి
 కోదండపాణివై సాక్షాత్కరించిన కుంభకోణము నల్లిదళముల
 పుట్టినిల్లు. దానవానీకముల గుండియ లదరజేసిన నీ దివ్య
 కోదండము, అగాధసాగర గర్వాపహరణ సమర్థముగ నీమేటి
 విల్లు నల్లుల చెలగాట మపనయించ జాలకున్నదే! దీనబాంధ
 వుడవై యపేక్షించుచుంటివా? లేక వల్కులా జనముతో-
 నుంటిపూట దుంపాకుతిండితో - వెనురుబద్దల మోటువింటితో
 వనవాసదైన్యపు హెచ్చరింపులతో-జగన్మాన్యముగ నఖండ
 వీర ప్రతాపప్రదీపకంబుగ వెలుగొందిన నీతెలివి బలములు
 దచ్చినాది దేవతల యారగింపులలో సన్నగిలిసవా? కర
 మెరుంగము గాని నల్లిగుంపులు సైనిక దళంబులవలె చాడి
 వచ్చుచు, పరుగులెత్తుచు, దాగుచు, పూహ క్రిమంబుల సతిశ
 యించుచు నిద్రావిధంగ సాంక్షిర్య మేవార జరిపెనీ చర్యలు-
 వాటినడకలు-మెళుకువలు-యెంత చిత్రింగా యెంతసమర
 మర్యాద సిద్ధంగా వున్నవి! నెహలియన్ మున్నగు మహాసేనా
 నుల కంఠగాని నడక లెలుపులు, మహామంతులు నేరవలసిన
 సారగ్రహణో పాయములు దాక్షిణాత్య మృత్యుగ మహా
 పాథాఘాయల నిత్యజీవనములో నశేషముగ దొరుకుచున్నవి.
 (ప్రాచీనాంధ్ర) నాటక వైదుష్యముకన్న నల్లి చదువులనే

యెక్కువ జట్టించుకొని చెన్నపురి జేరి నెల్లూరులో సమయాని కందికొంటిమి.

5-12-34 రాత్రి నెల్లూరు టౌనుహాలులో శాకుంతల ప్రదర్శనము దొరస్వామి దువ్వంతుడు పాతము వెంకటరాయ శాస్త్రుడుగారిది! ఏనాటినుంచీ యీనాడు తలవని తలపుగ కలసివచ్చింది. చెన్నపట్నంలో కన్నయ్య దళాపతారాన్ని, రాఘవాచారి యముడ్ని, వదలివచ్చినందులకు శాకుంతల ప్రదర్శనావలోకనమైనా సిద్ధించినది సంతసించాము.

చిన్నప్పుడు యెప్పుడో ఎడ్వర్డు పట్టాభిషేక సమయాన బందరు బుట్టయ్యపేట కంపెనీవారు, దాసు నారాయణరావుగారి పాఠంలో శాకుంతలమాడగా చూచాను. అప్పటినుంచి మళ్ళీ యీనాటకాన్ని చూడలేదు. తరువాత చదివిచూస్తే వడ్డాది సుబ్బారాయుడు, వీరేశలింగం పంతులు, వెంకటరాయశాస్త్రి, సర్వయ్యశాస్త్రి మొదలైన వండితకవులు సంతరించిన శాకుంతల పాఠాలన్నిటికంటే దాసు నారాయణరావుగారిదే చక్కగా వున్నట్లు తోచింది. అంటే- పాతము, నడక, మార్గవము మాట చెపుతున్నా. అప్పటిలో పసుపులేటి సుబ్బారావు శకుంతలవేషాన్ని రూపలావణ్య మేర్పడ మనోహరంబుగ నాడచుండెను. ఇక పల్లెవాడి వేషంలో భావరాజు నారాయణమూర్తిని మించిన స్వాభావిక వైచిత్ర్యము దుర్లభము. మళ్ళీ యీనాట నాడమని యెంతవేషినా బుట్టయ్యపేటవాడు సాహసించరు. నారాయణరావుగారి ప్రాశస్త్యప్రతిని అచ్చొత్తించరు. ఒక ఆమూల్యాంధ్ర రూపకరత్నము

మరుగుపడ నన్నదని విచారించక తీరదు. ఈమధ్య బెంగు
 భూరులో, మైసూరు రాచప్పస్వర్ణరథకాల కాసుల పేరులు
 తగిలించుకొని, ఘరంగీపేటకాండ్ర పట్టినిక్కరు పికారీకోట్ల
 సోనుతో, గవాయిపాటకుల గాత్రీయురీ విజృంభణాహంకార
 కాశలంబున, దువ్వంతపాత్ర మభినయిస్తా ననుకొంటూ,
 కొన్ని మల్లమొగ్గులు, వాడిచూపులు, పాటకచేరీ పసంతులు,
 మౌలికంచి పోయినాడు. రాచప్పది పెద్దపేరు. కాని నాటక
 మంతా అపధ్రికంగా తగలజ్జడి. కణ్వుడుమాత్రము, శకుం
 తలకంటె చెలికత్తెలుమాలిము, నాటకంకంటెహాస్యం మా
 త్రిము, కొంచెము బాగున్నవి.

మావైపుల హరిప్రసాదరావుగారు, మడవల్లి సూర్య
 నారాయణ, జొన్నవిత్తుల శేషగిరి, మొదలైన నాలుగు ప్రసి
 ధంగా దువ్వంతవేషాన్ని వేస్తున్నారు. కాని వాళ్ళను చూచే
 అవకాశము నాకు యేర్పడలేదు. ప్రస్తుతము నెల్లూరు ఆం
 ధ్రభాషాభిమానీసమాజంలో కందాడై శ్రీనివాసఅయ్యం
 గారు (దొరసామి) దువ్వంతభూమికను, గామవాసులయ్యం
 గారు కణ్వుడుగన, సరస్వతి రంగస్వామి అయ్యంగారు
 శాకుంతల, అభినయించారు. పల్లెవాని వేషం వేసినామన
 బాగానే చేశారుగాని పేరు జ్ఞాపకంలేదు. అనేక సమాజాలు
 దీని వాడగా చూడ లేకు కనుక యిందలి నటప్రాశస్త్య
 మును అనవంకిక విమర్శన పద్ధతులతో నిర్ణయింపలేను.
 నెల్లూరులో శాస్త్రుడుగారి ఆటలను వారి తప్పేను, అనుమతి,
 లేకుండ ప్రదర్శించుచుండను పర్యాస్థిములను (మొకటరాసు
 శాస్త్రీ కృతి వెంగలిమూక కరుంగ శక్యమే) చక్కగ విచరి

చెప్పి, సందర్భానుకూలమైన అభినయ మలవడిన దాక
ప్రదర్శింప నీయదు. అందుచేత నటులంతా సుశిక్షితులనే
చెప్పవచ్చును.

తంతుగాని రుచి తెలియదు. నాట్యరంగాన ప్రదర్శిం
చినగాని నాటకాల నాట్యయోగ్యత తేటపడదు. ఇటు
తలలో వుండే అందము ముచ్చాటు కాళిదాసు కవిత్వమం
దున్నది. ఆసాగను సంతరింపులో నెన్నటికిని కుదురనేరదు.
ఈఆటను చూడవచ్చేవాళ్లు చాల మట్టుకు విద్యాధికులు, విద్యా
ర్థులు. దీని అభిమానులంతా సంస్కృతమూలమునగు రైతింగిన
వారై యుందురు. కాళిదాసు రచించిన సరసశోమల
గీర్వాణపాకము పురైకపట్టి పిశాచమువలె వెంటిండుతూ
యెట్టి చక్కని యనుకరణమైనా అందగింపనీయదు. ఏదో
లోపం కనపడుతునే యుంటుంది. తరువాత కాళిదాసు
తెలివియంతా ముందురాబోయేకథాంశాలను, యిటుకమీద
యిటుకబెట్టి మేకకట్టివట్లుగ చక్కని సూచనలతో, ధ్వనుల
తో నల్లకొనిపోవుటయం దున్నది. ఈఅల్లిక బిగివి పూర్వో
త్తర సందర్భాలను వెతుక్కుంటూ చల్లగ కూర్చుండి చదు
వుకునే టప్పుడు విశదమైనట్లుగా నాటకము చూచెడి హడా
విడిలో బోధ పడదు. వ్యంగ్యార్థము, భాషా సౌకర్యము,
చదువుటకునూ, వినుటకునూ, అందగించినట్లుగా ఆడుట
కుపయోగించదు. రంగస్థలాన మెప్పుండే ఆటలందు రసము
కన్న భావమెక్కువగను, సూచనకన్న అభినయార్థము నెక్కు
వగను, అధికారిక ప్రాసాగిక వృత్తము లనేకములుచేరియు,
నాయక ప్రతినాయకులవిరోధప్రచారములతో, గలవరించియు

పెక్కుపాత్రల ప్రవేశబెట్టియు, అవస్థానేకమును స్వభావా
నేకమును విస్తరించియు నండవలెను. ఇది శాకుంతలో
లేదు. లేళ్ళగుమ్మిపైవిలుసాచి దుమికెడి మొదటిరాక మొదలు
మరీచాళిమంలో భరతునకు మంత్రీకంకణము తొడిగేదాక
కథాభారము దువ్వంతు డొక్కడి మీదనే నిలచియున్నది.
శాకుంతలము యొక వ్యక్తివివిధావస్థల సభినయించే వ్యవహా
రమైనది. ఎంత తెలివిగా ఆడినా కొంత వినుకు పుట్లక
మానదు,

శాకుంతల ఋషిచ్చాయులగు నాయకుల సరసజీవన
మర్యాదల చూపించునేగాని, బయస్కృపు బిగింపుల కెడ
మీయదు. చప్పున కొట్టవచ్చినట్లు రంగుమీరి రక్తికట్టదు
అవస్థావైచరీత్యకల్పనమందు కన్న జీవితావస్థలకు సాధు సం
స్కృత రసస్ఫూర్తి నేర్పరచుటలో కాళిదాసు వన్నెకెక్కిన
వాడు. కథాచమత్కారంలో కన్న అల్లిక సాబగులందునూ
పలుకుటందములందునూ, జాణతనము చూపుకొన్నాడు. ఈ
ఆటను అభినయించేవాళ్లు సంకెళ్లు తగిలించుకొని ఆడినట్లు
కాళిదాసప్రయుక్తములైన సాధురసములనులొకేక రాజవాను
భవములకు భిన్నగా నూహించి కడుంగడు నిగ్రహముతో
నడువవలెను. చదివి యానందించవలసిన కావ్యరూపమునకు
పనివడి, ప్రయోగరాక్షసియక మేర్పరిచవలసి యుండును.
శాకుంతల మాడి మెప్పించుట కష్టము. చూపరులు కదల
బారి యొకింత కలవరించుచుండుడ కదేకారణము.

నటి శశిర్ ఋతువుమధ్యలో గ్రీష్మఋతువును వర్ణించు
గీతకాడును. మూమిడివళ్ళతో, మల్లెపూవులతో, చల్లని

తెల్లని శేవెలుంగులతో, కమనీయమై తలవున కెంతరుచికరం
బుగచన్నను నటీసంభాషణములు అప్పట్టున గీర్మ్యముతువర్ణ
నము కాలాచిత్ర్య మెరుంగనిదై యుండెను. నాటకకవులు
యేకోవాక ఋతువునవర్ణించి వదలుటకన్న అనుబంధములో
ప్రకృతువర్ణనములను రచించి నలులకందించినయెడల కథా
సందర్భానికి, అభినయకాలానికి, అనుకూలమైన దానిని పాడ
గలుదురు.

కణ్వలవారి వేషము ధరించిన రామదాసు అయ్యం
గారు పలుచగ పాడుగుగ వేష సౌష్ఠ్యవ మమరి , ఊర్ధ్వరేతా
మహాభాగో భగవాన్ లోక పూజితః, చతేద్ధి వృత్తాత్ ధర్మపి
నస లేస్సంశ్లిష్టతః' అను భారతవాక్యముల కనురూప
ముగ నుండెను.

శకుంతలను విడుచుట కడుంగడు దుఃఖకరమైనను, ధర్మ
నిరతుడై “ కాశీకాం చిరవాసాహి బాంధవేషు సరోచనే,
కీర్తిచారిణి ధర్మజ్ఞాః సప్తాన్నయశ్ శూచిరం ” అను తల
వుతో, శకుంతల ప్రయాణమును సంకల్పించిన తెరంగున,
తాను వలపు తెరపు లోగిని బ్రహ్మచారియైయున్న, యువ
తీజసంబులగు మధ్య వచ్చిన ముద్దుల మగనిపై నుండు వ్యా
మోహమును గుర్తించినవానివలెను, తన యాశ్రమ గౌరవము
నత్తవారింట శకుంతల నిలుపవలెననెడి రోజాత్సుక్యమును,
రామదా సమ్మతంగా రసవంతముగ చూపించిరి.

యాశ్చత్యద్య శకుంతలేతి “ పట్టున ” ప్రేక్షకులు తన్మ
యత్మమొంది కన్నీళ్ళు చాచుకొనుచుండిరి.

మొదటిపనేకములో శకుంతల (రంగస్వామి అయ్యం గార.) వల్కలాజనములో నాతినునోహరంబుగ నుండెను. చెట్లకు నీళ్ళు పోయునపుడు, తుమ్మెద పోటులకు పెరగండి కలతవడునప్పుడు, వీరి యభినయము, అంగవిన్యాసము, కొంచెము మోటుగ నుండెను. తరువాత గొతమి పిలచినదని యావలకు వెళ్ళునప్పుడు, శకుంతలయొక్క శిష్యుడు డేందంబున-, విశుద్ధాశ్రమ పరిసరంబుల భూతవేవలో, సర్వలవ్య వృత్తులతో బెరిగిన ఋషికన్యమూసనప్పిలో-మదనవికారము తోలుదొల్త బులకరించిన తెరింగును అయ్యగారు ప్రశంసార్థముగ చూపించిరి. శకుంతల బూతుపాటలు విసలేదు. నరముల గడలించు నవలలు చదువలేదు. నాటకాలు బయ్య స్కాపులు చూడలేదు. తోడివానివల్ల ప్రణయ రహస్యములు గఱవలేదు. వయస్సంపన్న యయ్యను పూలమొక్కల బెంచుచు, తేడిపిల్లల నాడించుచు, విశుద్ధమని నరేంద్రుని కాలము గడపుచుండెడి ముగ్ధవనిత. తుమ్మెద ముకులకు నిజముగ భయపడ్డిదిగాని, రాజు నాకర్షించుటకు మురిసిన వలపుటక్కులుగావు. అననూయ ప్రేయంపదల మాట లెత్తిపోటులని అనకొనని గాని వాటిలోని యర్థమును అనుభవించినది కాదు. నాలుగై డేండ్ల ప్రియంపు నీవబాలుని బూతుమాటల నుచ్చరించియు వానియర్థ మెరుంగనియట్లు శకుంతలకు ప్రణయ పాచకముల అంతరార్థ మననుభూతమై యుండెను. దవ్యంతుని చూచినప్పుడు ముందుగా గౌరవము గల్గినది. తరువాత యేదో అనిర్వచనీయమైన అభిమాన మేత్పడ్డది. అత్యున్నత కుడిరింది. మనస్సంతా గగ్గోలు పడుతొన్నది.

కాని యీ గౌరవము, లక్ష్యము, కలవరము, తాపము, పురుషసాంగత్య మాశించెడి పనితాప్రవృత్తిగ ప్రణయ లక్షణముగ నింకిను శకుంతల తెలుసుకొనలేదు. తన అవస్థ తనకే అర్థము కాకున్నది. కాని శృంగార ప్రసంగమున పరిణామించవలసిన యీ మనశ్చాంచల్యము, భీతిని, కంపనమును, కల్గించుటకు మారు ప్రీతికరమగు నిర్మల సాధుత్వమును ప్రకాశపరచుటకు సంస్కరణమును పుట్టించెను. ఓరు మొగమును తెట్టుకొని, రాజునై కీగంటిచూపు నిలుపుచు మోమున చాంచల్యమును, అర్థము: కాని గండరగోళమును జూపుచు శాకుంతల నిష్క్రమించిన పోజు చిరస్మరణీయముగ నుండెను. తరువాత ప్రయాణసన్నద్ధయై వెడలువేళ రంగస్వామి అయ్యంగారు దుస్తుల మార్చి రవివర్మ జిత్రించిన వాసవదత్తవలె మనోహరరూప సాధాగ్యమున నగుపడిరి పిమ్మటి పట్టులలో వీరి యభినయముదు ప్రత్యేకముగా చెప్పవలసిన నాట్యోద్ధతి కనపడలేదు.

శకుంతలను వెన్నంటివచ్చిన ఋషికుమారులలో నొకడు అంటీయంటని నిర్విణ్ణ భావముతోను, మరియొకడు మునినై జనుగు సులభ కోపముతోను మునిజనులయం దగుపడు రెండు విధముల ప్రకృతులను చక్కగ నగుపరచిరి.

దొరస్వామి.

మొదటి ప్రవేశంలో లేళ్ళు నగుముచు, మాతలి పురస్సురుడై, యశిజ్యశరాసనుడై, దుష్కంతుడు సత్వరంబున బ్రవేశించును. పౌరవృద్ధసంతసత్తుడు, ఆ సముద్ర క్షితితలంబును భుజనీయల దాల్చువాడు- లేళ్ళు వెన్నంటి దగుముచు,

కూరవనేభముల మర్దించుచు, భీకర శార్దూలముల బహిష్కరించుచు, నలసియు, నాటవిక సంచారమున డస్సియు, బహిష్కరించే ఖాత్ర పౌరుషముచే ముందుకురికిడి మూర్తితో నీయెడ నగుపడును.

దొరసామి నీలమంచు పట్టుధోవతికట్టి, పార్శ్వతరహా యోధక శవచమును ధరించి, తలకొక పట్టుపాగ రసపుత్ర పోతామాదిరిగ చుట్టి, విల్లుచేగొని నమరభీకరంబుగ వేటయంతయు మూర్తీవిన్యాసములో దీపించునట్లుగ రంగ మధ్యమున వచ్చి నిలచెను. దువ్వంతుని బాహుబలమంతా నాడిబిగి పులో దెల్లమగుచుండెను. ముఖ కవళికమాత్రము వయసు దిరిగి వలపుచేతల కంత అనుకూలముగ నుండలేదు. వైఖానసును పంపివేసింది. వలదు వలదు శోలవైస్వ నీచిన్ని జంకన్ గురువదము లుచ్చరించు లోపలనే-మాయాసింగమును చూచి నప్పుడు దిలీపుని విలుసారింపు గట్టువడి శిలాశిల్పిత మూర్తి వలె నాతడు నిలువబడినట్లు-దొరసామి, యాశ్రితు పరిసరంబుల తక్షప్రభావమును తెలియబరచునట్లుగ, మంత్రస్థంబిత కృష్ణోరగంబువలె చేష్టానిహీనుడై, మునిజనుల దేర బారిజాచుచు నిలువబడెను. వారి వాక్యములు పూర్తి యగులోపల నిస్సంకల్పముగ జారిసట్లు ఆతని యా కృష్ణధనుస్సు చల్లగ దిగజారెను. ఈ అభినయము, తొల్లిటి మహోగ్రమృగ యా నిబద్ధమానసమును ఆశ్రమ మర్యాదానుకూలముగ, (తెచ్చి పెట్టుకున్న ధూర్తవినియమువలె గాక దువ్వంతుని రాజన్వి సంప్రదాయములు సంవర్కవశమున బయట కుబికినట్లుగ)

చల్లవరచి హాసినపుడునూ, దొరసామి అయ్యుంగాను మిక్కిలి మెచ్చుకొనదగి యున్నారు.

ఆశ్రమంలో ప్రవేశించుచప్పుడు శరపాగను దీసివైచి తలకు ధరిచిన యంగరాల విగ్గుతో ఆశూభమును వదలి ప్రవేశించును. ఆయుధ విస్తరణము, శిరోభూషణమును పరిత్యజించుట, ఆశ్రమమందు శుష్కంశునకుగల గౌరవాతిశయమును వినయ విధేయతలను జూప నొనరించుచున్నది. ఇది శుష్కంశుని పట్ల మానసిక ప్రవర్తనమే కాని యాశ్రమవాసులు పొరపుని యుత్తమ భూజానిగౌరవమును మన్నింప సంసిద్ధులై యుండ నిట్టి బాహ్యవేష వివర్యాస మవసరము లేదని తలచెదము.

శకుంతలను మున్ముదలు చూచుచప్పుడు, తరువాత ముసకన్నీరుల యాతిభ్య మంగీకరించి యుడుగుపై కూర్చుండునపుడు, శకుంతలా సంభవ వృత్తాంతమును వినునపుడును, మొదట గలిగిన యనుమానములు చల్లగ మునుగుచిచ్చినట్లు కరగిపోయి వలపుతలపులు మొలకెత్తునపుడునూ, సాధకంగా అభినయించి సరసంగా చూపించారు. తుమ్మెదను శరము తలకు దుముకునప్పుడుకంటె తరువాత నెమ్మదిగా కూర్చుండి ప్రణయ ప్రబోధముల జీర్ణించుకొనుచు చప్పరించెడివట్ల నీతని యభినయము వాసిమిరి యగుపడెను.

విదూషకునితో తన ప్రాణము వృత్తాంతమును చెప్పుకొను నప్పుడునూ ఆశ్రమంలో యింకా కొన్నాళ్ళు యేపేరు పెట్టుటకు కాలము గడుపుదునాయని యోచించినప్పుడునూ దొరసామిగారి యభినయవైఖరి చూచితీరవలసి యుండును.

మొత్తముమీద ముఖకవళికచేనేమి వశుస్థితచేనేమి, వలపు తళుపుల గురిపించు పట్టులందుకన్న, భావగాంభీర్యము, పర్యాలోచనము, మున్నగు గభీరావస్థలను జూపు నవకాశములు గల్గినప్పుడు దొరసామి యసాధారణ క్రమమైనపుణ్యమగు పరచియుండిరి. అనగా నటసిద్ధి మానసియమే. కాని వయః పరిపాకమున గల్గు వేషలోపములు మాత్రము వీరిలో నగు పడుచుండును. దువ్యంతల వేషములు నిర్వహించుటలో వీరు చూపిన యభినయ పద్ధతులను బట్టి వీరి హిరణ్యకశిప, బాహుళ వేషములను చూడవలెనను ముచ్చట గల్గినది. శకుంతల వచ్చునప్పటికి రాజు వేత్రవతితో మాటాడుచు నిజసభాంగణంబున నిలుచుండి యుండెను. ఇప్పుట్లున దొర సామిగారు రాజవేషమును దాల్చి యొకింత సేపును, ఆవల నంగీ తీసి వేసి వట్టి లాల్చితో కొంత సేపును కనపడిరి. శకుంతల చెప్పినకథ స్మరింపనేరక చేసుకొన్న దాన్ని విడుచుట పాపమా? లేక గర్భవతియైన పరకాంతను గైకొనుట పాపమా? ఇందులో యేదియెక్కువతప్పుఅని యోచించి శకుంతలా బహిష్కారమును నిశ్చయించు పట్టును బాగా చూపించిరి.

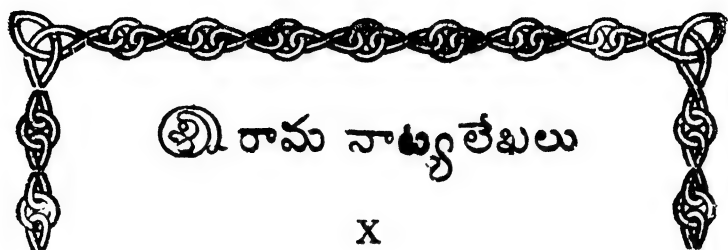
తుదిరంగంలో దువ్యంతుడు మరల సమీరసన్నాహియై యగుపడును. మొదటి రంగంలో రాజపురుషుల దుర్వ్యసనంబగు మృగయావినోదమున నదిరిపడుచు తన బలపరాక్రమములను వన్యసత్వముల హింసించుటలో ప్రకటించుకొనుచు యావన బలోద్ధతితో ప్రవేశించును. తుదిరంగాన ఆ పరాక్రమములనే దేవకార్యనిర్వహణమున కుప-

నద్యోత్తిలో జూపించుచు ప్రవేశించును. మొదట తనకౌత్ర
 ప్రభావమున యాశ్రమనివాసులకు మన స్థాపము గలిగెనేమో
 యను సంశయముండెను. ఇప్పుడు తన వీర్యసంపత్తి దేవ
 కార్యముల సాధించుట కుపచరించెనను సంతసమున్నది.
 మొదటిరంగంలో దువ్యంతుడు రాగప్రపూర్ణుడై శకుంతల
 యొక్క వయఃప్రౌఢిమకు యుద్ధాంగి ప్రాకృత శృంగార
 పద్ధతిలో యాపెయ్యుకొని యాశ్లేషసౌఖ్య మాశించెను.
 ఆ ప్రణయము, రాగోద్ధతమయ్యెను నావృద్ధపరము దైహిక
 వాంఛాకలుషితము, శారీరసౌఖ్య నేషణము. ఇట్టిచేమ చిర
 కాల ముండునదికాదు. భంగపాటులకు గురియగుచు కంట
 కావృతమై శాశ్వతానంద సంభాషకము గానేరదు. అందుకు
 తగినట్లే శకుంతలా దువ్యంతులకు వియోగకష్ట మేర్పడినది.
 జీవితానుభవములలో బుద్ధిజెచ్చుకొనిజ్ఞానవంతుడై మనుష్యుడు
 తన దేహమనోబలములను సింహపదలను సామ్రాజ్యవిస్తరణ
 మునకుకాక, ద్రవ్యసంపాదనమునకుకాక నైహికవాంఛాసంప్రప్తి
 కొరకుగాక బలైశ్వర్యబ్రదర్శనంబునకుకాక పారమార్థిక దైర
 కార్యముల సాధించుట కుపయోగింపనేర్చి, శాంతిగమిష్యసివదం
 పునరాశ్రమేస్మిన్ అనుకణ్యవచనములసిద్ధింపజేయు మనోవృత్తు
 లలవరచు కొన్నప్పుడు ప్రణయప్రవృత్తులు మరియొక తీరుగా
 మారును. శుదిరంగములో దువ్యంతుడు శకుంతలనుచూచి
 చప్పున కౌగలించుకొనలేదు. చిన్ననాటి మోహముచే
 నేర్పడ్డ వివాహపరిణామము భరతుడైనాడు. మోహప్రణ
 యము పుత్రోరూపమైన పారమార్థిక న్నేహముగ బరిణమించి
 నది. పుత్రునిమీదుగా భార్యనెరింగి గార్హస్థ్య ధర్మ నిర్వహ

చార్ధమామెను, స్వీకరించును. ప్రణయవల్లరి వలపుకత్తెగో
మొలకెత్తి పుత్రుని యాధారపరచుకొని కుటుంబమున కెగ
బాకి జాతిమతాది పరిధులమించి జగద్వ్యాప్తమై సకలజీవు
లను సర్వలోక విభాతయగు పరమేశ్వరుని యాశ్రయించును.
తనయుని బ్రేమించు శిక్షతోడనే మోహము పారమార్థికయగు
ప్రణయస్వరూపమును చాల్చును. ఈ మనస్థితి యేర్పడిన
వెంటనే భార్య స్పర్శసౌఖ్య మొసంగు నుపాయముగ గాక
సద్ధర్మచారిణిగ నగుపడును. ఇట్టిమనోవృత్తిని దుష్యంతుడి
పట్టున వెలిగించవలెను. దొరసామి దీనినంతా చక్కని సంధ
ర్భశుద్ధితో కనవరచియున్నారు.

తెలుగులో స్వతంత్రనాటకాలు ఆంగ్లగీర్వాణ రూపక
ములలో నెనయైనవి యింకాపుట్టలేదు. ఆంగ్లనాటక మహా
కవి యుడయించలేదు. సాధారణంగా అన్ని దేశాల వాఙ్మయ
చరిత్రగోను స్వతంత్రీకావ్యకల్పనము తనంతటతాను మొల
కెత్తదు. విదేశసారస్వతరూపము లశేషముగ సంకరించి
వాడుకలోకి వచ్చువేళందే వీరికిని, స్వకీయజాతీయ పద్ధతు
లకును, సమన్వయ మేర్పరచి నడిచారి తొక్కి కవులు
చక్కని స్వతంత్రీకావ్యాలను వ్రాయుచుండిరి. తెలుగు
నాటకరంగాన రూపక ప్రపంచములోని ముఖ్యంగా సంస్కృ
తభాషలోని యుత్తమనాటకాలు యింకాకొన్నిటిని బ్రేదర్శిం
పవలసియున్నది. నాటక సమాజము లీసని జేయునట్లు నీవే
ప్రసాదించవలెను.

భవత్పాద సేవకుడు,
పురాణం సూరిశాస్త్రి

శ్రీ రామ నాట్యలేఖలు

X

గంజాం నటులు.

మనోనాథా! దాశరథే!

నీ శృపామహిమ యెంత శక్తివంతము? నిన్నుదలచి రెండు గ్రంథదళముల విసరినంతనే దేశమం దెట్టియనురాగ మేర్పరచి మదీయవిమర్శక వ్యాపారమునకు అవకాశము లమర్చుచుంటివి! యావజ్జీవము నీ సాధులోకముల నారాధించు నుచరిత్రుల కెట్టి యపారతాకికా ముష్కికసంపద లొసంగి పెద్దనేతువోగదా? , సుకృతందుష్కృతంచైవ గచ్ఛంత మను గచ్ఛతి, అను వాక్య మిహమందే సిద్ధించునట్లు నేను వెల్లు సరికే గంజాము మండలములో గాయం దపార్శ్వమేమతిశయముల వెలిబుచ్చు మిత్రులను కూర్చియుంటివి. ఈ గారవ మంతా నీకుగాక నాకుచెల్లునా? రాయించేదీ నీవే, చదివేదీ నీవే! మెచ్చుకొనేది నీవే! మెప్పునీవే! మేమంతా నీచేతి పని ముట్లము! నీవాడించు, కీలుబొమ్మలము!

చుట్టపుచూపుగా గంజాము మండలము తిరుగవచ్చాను. కొన్నేళ్ళక్రింద చిల్కాసరోవరపు రామణీయక మవలోకించి

రమ్యదృశ్యాలనే పలుకుబొమ్మలలో నివేదించియున్నాను. మల్లా యీనాటికి గంజాంమండలపు శిశిరసాభాగ్యమును చూడగల్గితిని.

మెట్టగట్టు లన్న చిక్కని, నల్లని, యడవిచెట్లతో— కొండవాగుల రక్తనాళములతో— పాకుడుబట్టిన బండ్లరాళ్ళతో— వనలతలల్లికొన్న తరుస్కంధములతో— వరుసలు దీరి— గుమిగూడి— చేగువకరుగుచూ, దవ్వు నేకేగుచూ, సగ రంగపరంపరల తెరచిచూపుతున్నవి. లోయలలోచిన్నగుంటలు, పెద్దచెరువులు, చల్లగాలిలో తపతప లాడుతున్నవి. పొలాలన్నీ పైడిరేకులు పరచినట్లు పండిన వరిచేలతో వచ్చగించియున్నవి. పెండిరేకులవలె చెరువులు విప్పారి తగుకుమీర ; బంగార మారబోసినట్లు ఇంటచేనులు అందగింప; ముఖములు టోపీలవలె దూరపుకొండలు నునుపుమీర; పూరిగుడిసెల కెగ్రాకి గుమ్మడితీగలు పూత సాబగుల జాటుచుండ; బ్రహ్మదండికంచెల కల్లుకొని గిరిమల్లెకలు విరియబూయ; కల్లముల చుట్టు మూగి గోమహిషశాబకంబులు నవ్వాసటుబుత్తుకు తూహలులై సందడించ; కోతవనితల ప్రాకృతగీతకానినాదములతో వినువీధి ఝంకరింప; పులుగుకూతలు పల్లెటిబాలకుల యాటకోలి కలకలముతో మేళవించ; బంతిపూవులు సాంతుమీరి పండువకళ తేర్పరచుచుండ; బాకుజంటలు రెక్కలగొరుకుచు గ్రీవాభంగమున జెన్నారి కోనేటినీటిపై విశ్రాంతయూనము సలుపుచుండ; సెలయేళ్ళబులపాటములతో; నుభయసంధ్యల విదితోజ్వల గగనవిన్యాసములతో; వెన్నెలనికల ఖంచుసొగసులతో; గంజాముమండల మత్యంతప్రేక్షనీయమై,

పలుకులకందరాని యుండంపురాసియై చూడ కన్నలు జాల నట్లున్నవి.

గంజాములో ప్రస్తుతము పుత్తళాంధ్రసమస్యలు చును ఘ్యలను కలవర వెట్టుచున్నవి. వాదప్రతివాదాలు నీవెరుగ నివికావు. కాని, నాట్యదికళాసేవలో అభిప్రాయభేదా లేమీ కనుపించవు. జల్లాలో జమీందారులు జాస్తి, రయితుబలం తక్కువ, అందుచేత జమీందారులు పోషించే సంస్థాపనలు తప్ప ప్రజాపోషితమైనవి అంతగా పృథ్విపొందకున్నవి. కాని అన్నిటిలో ముందంజవేయు ధీరధీనిధు లనేకులున్నారు. ప్రాచీన సాంప్రదాయాభిజ్ఞులగు పండితసింహము లొకప్రక్కను, సంప్రదాయ నిర్బంధముల విదలించుకొని పరుగులిడు నవ్యవిద్యత్సంతతు లొకప్రక్కను, గంజాం, విశాఖమండలములలో కనుపడుచుండురు. జమీందారు లుండుటచేత వీణముద్రలైన దేశీయగానసాధనములగు దాదరణ, మంచి రాచమర్యాదలు, ప్రజలందరికి యలవడి పుంటవి.

ఈ ప్రాంతాల్లో గృహస్తులు వీణపాట నెక్కువ మన్నించి సాధించుచుండురు. తెలుగు పద్యాలను, సంస్కృత శ్లోకాలను విచిత్రతాళగతులతో మనోహర రాగవిలసనముతో జదివెడి నేర్పు మూవైపునలేడు. ఈ పద్ధతులు మనవారు గరవవలసి యున్నవి. పల్లెకెమిడి కళాశాలలో సంస్కృతతో సాధ్యయు అగనున్న మిల్లయ్యశాస్త్రిగారు యీఫక్కిలో పురాణశ్రవణ మాదరణీయముగ జేయుచుండురు.

అవడాని శోక చిన్న కొండ జమీందారే కాని, పరుంబడి పాలుకారులక్షలను మించవుగాని, పల్లెకెమిడిరాజు తనయూ-

దిలో న్వదేశ సంస్థానాధీశుల రాజనగరాలలో నగుపడు విద్యా
పోషక సంస్థాపన లన్నింటిని నిలపి పోషించుచున్నాడు. నిజంగా
మూవైపు జమీందారులు స్థానిక రాష్ట్రీయ పురములాదలి
న్యాయవాదుల మోటారుబడాయిలను పోషించుటకు తమ
బొంకనమును గుల్లనేయక, తమతమ ప్రాంతములలో జనో
పకారముగు సంస్థలను నెలకొల్పి పోషిస్తే, ఎంతో బా
గుండును. పల్లాకమిడి గాజు సంస్కృతాంశ్లేయమువలీ విద్యా
లయములతో బాటు నొక చక్కని నాట్యశాలను కట్టించి
యత్కళనాట్యసమాజ మొకదానిని పోషించుచున్నారు.

ఈ ఓధోనాటక సమాజమువారు కృష్ణలీల ఆపించి
నాకు తమదేశపు నాటక గానాభినయపద్ధతులను చూపించి
నారు. ఇందులో బాలురను బహుజాగరూకతతో తర్ఫీదు
చేయుచున్నారు. నాట్యశిక్షకుడైన అప్పనభరూచా పిల్లవాం
డ్రకు పాటనేర్పుటయేగాక యేసందర్భాన యెట్టిముఖాంగ
విన్యాసమును పెట్టుకొనవలెనో చక్కగజూపించి, అది యల
వడువఱకూ సాధనచేయించుచున్నారు. మూవైపు వ్యాపార
సమాజాల్లోకూడ ముందు వద్యాల, గద్యవాచకాలు వర్ణిం
చిన తరువాత రిహార్సులలో అభినయమును శ్రుతిసమ్మేళనము
ను అలవరచుచుండురు. మొదటి ప్రయోగాల్లో నటులు
యిచ్చటా అచ్చటా కూర్చుండి తమపార్శులు ఒప్పుకొప్పుచుం
డురు. అప్పనభరూచా మొదటినుండి రంగస్థలంబున నాటక
మును ప్రదర్శించినట్లే ప్రతిపాత్రను ఉచిత్రస్థాన మాత్రమింప
జేసి, పయోగార్హముగు గానాభినయములతో నటులను తర్ఫీదు
చేయుచున్నాడు. అందుచేత నటులు ప్రదర్శనమునాడు

క్రొత్తగా పోజలు తెచ్చి పెట్టుకొనవలసిన అవుసరం ఉండదు. వాచకము మనోగతమైనట్లే అభినయంకూడ మొదటినుంచి అలవాటై ప్రమాదరహితముగ చిరాభ్యస్త సరససంస్కృత మార్గములనంటి నడచును ప్రత్యేకనటుల నీవిధి శిక్షించుటయేకాక రంగస్థలాన నిలువవలసిన వ్యూహాకృతిమంబును కూడ మొదటినుండి యలవాటుచేయును. అనగా పాతము మొదలు పెట్టినవాడే నీగియన్సుగ నాటకమాడడముకూడ మొదలెట్టుచున్నారు. ప్రాంప్తిగు చేయునపుడు అప్పనఫరుచా అప్పటిపోజను తానే పట్టి చూపుచుండును. అందుచేత యీ సమాజములో ప్రతిసటుడు అభినయించెడి రీతియంతా వొక్క మేధస్సునుండి, యొక సూత్రధారుని నిర్ణయమునుండి, యత్న న్నమై కళాలక్షణ మొప్పుచున్నది. శాంతనయా మున్నగు నవీన నాట్యకళావిమర్శకులు నాటక మొక కళకాదనిన్నీ, వాక బుద్ధినుండి వెలువడిన రసప్రకటనమే కళాభిధేయమున కర్హమగుననియు నాట్యవిద్య కళాగౌరవ మొందుటకు సూత్రధారుని నేర్పు నిర్ణయముల ననుసరించి నడువవలెననియు చెప్పుచున్నారు. అప్పనఫరుచా యిట్టి సర్వనిర్ణాయక సూత్రధారి ప్రచార మవలంబించెనని చెప్పవచ్చును.

వినడానికి యత్కళభాష ప్రాకృతమువలె నున్నది. సామాన్యంగా అర్థమవుతూనే యుండుంది. సింగళీభాషంత మార్దవముగ లేదు. బెంగాలీలోనుండు వర్ణభంశము కటూచ్ఛ రణములు లేవు. వీటిరెండింటికిని నడుముగ నడుస్తుండని చెప్పవచ్చును. గద్యోపన్యాసాలు నొకమాదిరిగ నున్నవి. పాటలు బెంగాలీ తెలుగు పద్యముల ననుకరించుచూ వినసాంపుగ నున్నవి.

పల్లాకిమిడిలో తెలుగుకంపెనీ వొకటివుండేది. ఇందు లో చిలుకూరి బుచ్చన్నపంతులు అన్నాపంతుల రాఘమూర్తి మొదలైన నటులు అభినయిస్తూ వుండేవారు. ఇప్పుడీ సమాజం పనినీయడంలేదు. అందలి నటులుమూత్రము తమతమపార్శ్వ లను కొన్నిచదివి పాడి విసిపించారు. ప్రస్తుతము గంజాం జిల్లాలో టెక్కలిగ్రామమందు ఆంధ్రకళాప్రచారక సంఘము న్నడి. శ్రీకాకుళపు యామెచూడరు కంచెనీవారు దళుచేసి నా కొఱకొక నాటకాన్ని ప్రదర్శించిరి. కాని కోరుకొండ యాటలజూచు నలసటచే నీనవకాళమునుయుపయోగించుకొన జాలకుంటిని.

పైజెప్పిన నటులుగాక టెక్కలి ఆంధ్రప్రచారక సంఘమువారు ప్రోహ్లాదను, పూర్తిగాను, కుశలవ, సావిత్రినాటక ములలో కొన్నిరంగములను చూపించిరి. ప్రోహ్లాదలో జయంతి వెంకటజగన్నాధరావుగారు బి. ఏ. యల్. టి. గారు హిరణ్యకశిప వేషమును వేసిరి. వీరి విగ్రహము కొంచెము పొట్టి సంగీతముకూడ ఎక్కువనే చెప్పవచ్చును. కాని హిరణ్యకశిప పాత్రానికి నాగరాజరావుసంగిన లౌకిక సంపన్న గృహస్తుడనే అర్థమును స్వతంత్రముగా నూహించుకొని యీ అర్థంలో “లోకములన్నియున్ క్షణములోన జయించిన వాడ విందిగ్రహాసీకము చిత్తమున్ గెలువనేరవు” అనే భావముతో కథాసందర్భములన్నీ కొంచె మించుమించుగా నాగరాజరావువలె అభినయించి చూపారు. పెక్ యెంతకో పం నటిస్తున్నా పుత్రునియందారని ప్రేమను సంతోషమును మధ్యమధ్య వెళ్ళగక్కుతూ బాలభక్తాగ్రణి నారాయణ

స్మరణ మొనర్చునప్పుడు ద్వేషముకన్న అసహ్య మెక్కువ చూపుచూ సరససాధుత్వముతో చిత్రార్థముఖముదలతో నిర్వహించిరి. “ముంచితివార్థులన్” అను పద్యములో చివరకు ‘చావడిదేమిచిత్రమో’ యనునప్పుడు జగన్నాథరావుగారు తమచూపుల మింటిపైబకపి పరమార్థ సంస్మరణ ముదయించి నట్లొకనిమేష మగుపరచి యంతలో పిన్మములై ‘ఇన్ని లొకకళక్తులు భక్తిప్రభావానికి చాలవ’న్నట్లు చూపించి యంతలో చివాలున తన యహంకారప్రవృత్తిని గ్రమ్మర నందు కొనెను. ఇచ్చట నాగరాజరావు నిర్వేదమగుపరచెను. మరునాటియాటలలో జగన్నాథరావుగారు కొన్ని హాస్య భూమికలవాల్చిరి. వీరి యాటతెరపుల జూడ దుష్టబుద్ధి, యగంధరుడు, సుబ్బిశెట్టి పాత్రల నభియింపదగుదురని తోచుచున్నది.

ప్రహ్లాదలో వినుకొండ జోగారావుగారు లీలావతివేషాన్ని వేశారు. మరునాటి సావిత్రిలో నీతడు సత్యవంతుడు గను; కుశలనలో నీతగను కన్పించెను. ఈతని రూపు నడత సంగీతము అభినయనైపుణ్యము చెప్పుకోవలసినదే. మూనైపుణ యండినయెడల యీపాటికి వీరిగౌరకు నాటకసమాజాలు పోటీపడి సంచు లందించుచుండడివారే. తనపార్టు జరగునపుడే కాక మిగిలిన పాత్ర అభినయించు సమయమునకూడ సందర్భోచితమైన మూకాభినయ మొనర్చుచూ రసగుభవ మగుపరచుచుందురు. లీలావతి పుశునకు సదూపదేశముల తేయ యత్నించుచూ భర్తగు వారింపజూచుచూ తండ్రి కొడు

కులవైరము నొక విచిత్ర తారుణికదుర్యోగముగ భావించుచూ
చివరకు ప్రహ్లాదుడు విషము తాగిన పట్టుల తాను మూర్ఖిల్లు
సందర్భాన్ని చక్కగా చూపించినారు. ఏడు ఆడిన సావిత్రిలో
సత్యవంతుడు వేటకరగి వసమధ్యమున పులివారనుండి సావి
త్రిని దప్పించి యాపెయొక్క కృతజ్ఞతా పరిణామముగ
నాపె వలపు లందికొని మొదట సంశయించి యావల తాను
కూడ వలచనేద్యును. ఇందులో సత్యవంతుడు అప్పటికి ముగ్ధ
నాయకుండని చెప్పవచ్చును. వలపుకాడ లెరుంగడు. పితృ
సేవాపరుడై ధనుర్విద్యాదుల సభ్యసించుచూ నుత్తమధర్మ
ముల గరచుచూ జిమూతవాహనునివలె, ఏవనింద్య మవీడ
మీసితథః ప్రాప్త్యై భవేద్యావనం, భక్త్యా యాతియదీర్థమే
వపితరా శుశ్రూషమాణస్య మే ” అనుమాటల
స్మరింప జేయుచు కాలము గడుపుచుండినవాడు.
అడవిలోనుండగా తండ్రి నగరిని శత్రుదళములు ముట్టడించె
నను వార్త తెలిసినది. ఇట్టిసందర్భములో పితృభక్తి, శత్రు
సమ్యర్థనోత్సాహము, తా నడవులనుంటినను విచారము బుద్ధి
నూగించుచుండ సావిత్రి ప్రణయప్రసంగముల నందించ నరు
దెంచును. అదివరకున్న తలపులలో కామచుర్మమెరుంగని పస
వలుపుటల్లముతో చీకాకునడుచు మెల్లగ శ్రృంగారప్రసంగము
లందికొన నేర్చు సందర్భాన్ని జోగరావుగారు చక్కగ చూపిం
చిరి. యముడునీనులో ముచ్చటించవలసిన ప్రత్యేకసందర్భ
మేమియు లేదు. సీతవేషంలో లక్ష్మణుడు విడచిపెట్టి వెడల

బోవునపుడు రామునిపై యారని ప్రేమావిశ్వాసములంతర్వాహినిగ స్ఫురించుచుండ తాత్కాలిక వియోగలోకమును సరసముగ చూపించిరి.

ఒక్కెల్లలో నొక విచిత్రమైన కళింగవైశ్యకుటుంబమున్నది. టంకాల సాంబయ్యగారు స్త్రీపురుషవేషాలు వేసేవారు. వీరి తమ్ములొకరు హర్మోనీనాయిస్తూ యింకొకరు తవలా మోడుతూ మరియొకరు ఇంద్రుడు మొదలైన వేషాలువేస్తూమున్నారు. సాంబయ్యగారి కొడుకులిద్దరూ బాలకపాత్రల నభినయిస్తారు. వీరల పుచ్చారణ, సంగీతము, కులనియమముల నతిక్రమించి యసాధారణ విస్తృతమాధుర్యములతో చెన్నారుతున్నది. అపకృష్టమెక్కడా రాదు. ఇందులో పెద్దవాడు, శశిభూషణరావు ప్రహ్లాదలో నూడవప్రహ్లాదుడుగను, కుశలవలో కుశుడుగను సావిత్రిలో సావిత్రిగను అభినయించెను.

చిన్నతనంలో దేవరకొండ వెంకటసుబ్బారావుగారివలె స్త్రీపురుషవేషాలు సమానసాష్టవముతో శశిభూషణున కొవ్వచున్నవి. ఇతని యొద్దికలు, పోకడలు, నడతలు, స్వతంత్రంగా, రసవంతంగా ముచ్చటగా వుంటాయి. అభినయమందు సహజప్రతిభ కన్పట్టును. కుశభూషణులలో రామవీర్య సంచాతుని చాకచక్యము! వీర్యస్థైర్యములు, భౌతికవాత్సల్యము, సాంఘ్యదహ్యదయము, మాతృభక్తి, మొదలైన గుణాలను నిర్దోషముగా చూపించాడు. సావిత్రిలో వలపుపట్టులందును యముని

అనుసరించునపుడునూ ఇతని ఆటబాగా అందగించింది. ముఖ్యంగా అలసి శిరోవేదనముచే జెమటల్కగమ్మి, మూల్పల్లి యున్న సత్యవంతున కుపచారమువేయుచు, భర్త్యవేవా పరాయణత్వమున, నారదవాక్యముల గడవుపచ్చెనను భయమును కూడ భావించలేక, తదాత్యుచిత్రయై, విసరుచు, తుడుచుచు కూర్చున్న సమయములో నొక ప్రక్కనుండి యముడావిర్భవించిన సంవర్షాన శశిభూషణుని చూపులందును, అంగములందును, శంభుదాసుని వర్ణన సతిశయించురీతిగ యనుచు మగువడెను. పతాను నాటకంలో సగరాజరావు మూర్తి యందు రామరాజ పితాచ మేగతిస్ఫురించెనో, అట్లే శశిభూషణుడు

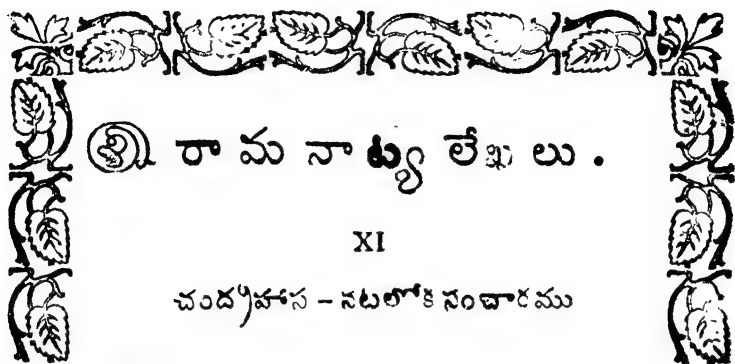
“కని యెంగోమల నీలమేఘ విలసత్కలాంబనాకారు..... జగజ్జన సంప్రతానకు నొక్కదివ్య బలుప్రాశప్రధ మాస్తోద్ధతిన్”

అను పద్యార్థమును తనచూపులో క్రమాద్ధత భయానకానుభవముతో జూపించెను. ఒక్కమాటు వ్రలికిపడక, సన్నిహిత విపత్తును క్రమాభినయములో నవబోధించి చూపుటలో నీతని ప్రతిభ యపూర్వంగా తోచింది. తగిన శిక్షతో ప్రస్తుతం చదువుచున్నరీతిగా తెలుగూ సంస్కృతము సంగీతము, ఇంకా కొన్నాళ్ళపాటు చెప్పుకొని, ప్రసిద్ధనటులను చూస్తూ, అభినయసాధన మొనర్చుచూ, బాగ్రద్ధాగా వ్యవహరిస్తే శశిభూషణరావు తెలుగు నాట్యరంగాన రాగలపద్దతేతులలో శేరదాని కభ్యంతర మగువడదు. వైశ్యులలో ఇట్టి ప్రఖ్యాతి

సామాన్యంకాదు. ఏమోబాబూ! ఏయగాధసాగర గర్తాంత
 రాశమున నెట్టియుజ్వల మణిరాజముల చాచియుంచితివో!
 నీ జగత్సంతానముల యనంతవిభూతి నీ వెరుగుచువుగాని
 మాకరయదరమా?

ఇట్లైరుక పరచుకొను,
 విధేయనాట్యసంజయుడు,
 నూరికాశ్రీ.

శ్రీ రామ నాట్య లేఖలు .

XI

చంద్రహాస - నటలోక సంచారము

దశరథరామా !

బందరులో ముత్తరాజు సుబ్బారావుగారనే బ్రహ్మణ్యులుండేవారు. ఇంగ్లీషులో యమ్. ఏ. స్కాసులయి తెలుగులో కవిత్వంచేవుతూ, “శ్రీకృష్ణ తులాభారం” మొదలయిన మంచి యాటలు రచించి, చల్లనిచూపుతో నాటకసమాజాలన్నిటికి ప్రావును ప్రావును దానయై బందరు పాలెటిస్సు వీరుల జేరనీయక, నేర్పుమై మెలగుచుండెను. పేదరికంలో పెనుగులాడుతూ, వితరణశీలుడై విద్యార్థి కల్పవల్లియై, సద్గుణ వారాసియై, నిరాడంబర నిష్కవట కరుణాప్రపూర్ణ నచ్చురి త్రమున దినములు గడపి, ‘సుకృతిర్గతాయుః’ అనునట్లు మిసిమిలూరెడి లేతవయస్సులో రాఘవాశ్వమేధ రచనము నకు పారిశోషిక మందికొన నీచెంత జేసినసంతతి నీవెరుంగ నిది కాదు !

సుబ్బారాయుడు నీ పాదసాన్నిధ్యమున నిత్యానంద మనుభవించుచుండ, భవబంధముల సడలించనేరని కొందరు

మిత్రులు వారునడుపుచుండిన చిత్రకళాభివర్ధనినే వారిపేర
ప్రవర్తించజేసిరి. బయటి నటులను రావించి బందరులో
నాడించి పారితోషికము లొసంగి, నాట్యకళ వైదుష్యమును
విస్తరింపజేసి, సుబ్బరాయని కుటుంబమునకు కొంతయుపపత్తి
నేర్పరచి యావల నటనభను రావించి, నాట్యకళ కమ్యు
నంస్కార మొనగూర్చిరి. ఈ యుద్యమమునకు ప్రాణపోష
కులై, బందరు చవిటిలో సన్నిత్రలక్షణంబుల రుజువుపరచిన
చిట్టా సాంబయ్యగారు, ఆజనేయులుగారు, కష్టపడి ప్రతాప
రుద్రీయము, ముద్రారాక్షసము, చంద్రహాస, హరిశ్చంద్ర,
చిత్రనళీయము, రామరాజ్య వినాశనము, పాదుకా పట్టాభి
షేకము మొదలైన మంచిఆటలు పెద్దనటు లభినయించగా
జూచెడి యవకాశ మేర్పరచిరి. నాటకపరిషత్తు ఏర్పాటౌచు
ప్రయాసమువలననే జనించినది.

ప్రతాపరుద్రీయములో యుగంధరుడు, పాదుకలో
దశరథుడు, తిర్భికోటలో పతానువేషాలను నాగరాజరావు
నిర్వహించిన తెరపు యిదివరకే ముచ్చటించియున్నాను.
వీరు దుష్టబుద్ధి వేసినవాడు రొంపిగొని చూడబోజాలకుంటిని.
చూచిన వాడదీనిని మిక్కిలిగా ప్రశంసించినారు.

చిత్రనళీయములో హరిప్రసాదరావుగారు నలుడైనారు.
రాజవేషాల కీయన పెట్టినవేరు. ఆరూపు, ఆనొడుపు, ఆకు
లుకు, ఆచూపు, ఆతీరు, ఆడౌలు, ఆహూయలు, ఆవగలు,
చెక్కుచెదరని బింకముతో జెన్నారీయున్నవి. ఏనాటి ప్రసాద
రావు! యేనాటి కృష్ణమాచార్యులు! కాల మభినవ కళాప్ర
సూన శోభలతో జలుకారుచూ, మెప్పటికప్పుడు కొత్త

రుచుల జవిజించుచున్నది. ప్రసాదరావు పెద్దవాడే నాడు. కాని నలచక్రవర్తిరూపుడాల్సి, నాట్యరంగాన అడుగిడగానే, తొలి తనవద్దనుూ ద్వీపనానావిధ శ్రీసమాశ్రిష్ట భుజుడు, బయ్యంతి మనోహరుడు, బుట్టయ్యపేట గ్రీన్ సూములో గ్రమ్మర నవతరించినట్లు చోచుచుండెను. చాత్యసందర్భాన ప్రసాదరా విప్పుకి మాననీయాభినయ మొనర్చుచున్నాడు. ఈ సందర్భంలో చిరప్రతిష్టగల కోపల్లె హనమంశిరావుగారు దమ యంతివేషంకట్ట, నీవృద్ధదంపతు లిరువురు జేవియన్ జేవర ప్రాలెనుండి, నాట్యజగతీ పితృశ్వ గౌరవ మందికొనిరి. ఈ నాటకములో పాముకాటును గావు మాయునా' యను సందియ నుడుగంట బెకలించు రూపవిపర్యయ మగువరచి బాహుక చక్రగమున అపూర్వరస వైభవముతో—అగుణంబుల పూర్వపరిచితి కునికికట్టవలె నప్పుడప్పుడు దెప్పరిల్లి తలజూప—రాగరాజరావు చూడవలసిన నేర్పు గొప్పతో నభినయించిరి.

నేజూచిన నట సభవారి చంద్రహాసలో చంద్రకళా సంపూర్ణశోభన ముంగివై చెడి కపటహాసముతో దుష్టబుద్ధిని మరగుపరచి కుంభీనసస్వభావమును నేర్పుమై బ్రకటించుచు నట వృద్ధకేసరియనదగు నటలోకమాన్యుడు వెదురుమూడి కేవగిరరావుగారు ప్రధానపాత్రమును చమత్కారముగ నిర్వహించిరి. వీరిమాటగా దుశ్చైరిలు చక్కని గోపనమొంది భూభంగములవల్ల స్ఫురించుచు యెప్పటికప్పుడు బాలకనహ జమగు అమాయకపు నగవులో మరుగువడి సందర్భాను కూల మగు రసవదభినయ విలాససంపద లగువగుచుండెను. పెద్దలై

తరచుగ నాట్యరంగాన జంచలాడ నొప్పుకొనకున్నారు గాని నాట్యకళను నాటకార్థమునను సరసముగగుర్తించి పాచికాంగి కగావభినయ వైఖరులను నొన్ని యభిమాన సిద్ధాంతముల నేర్పరచుకొని తమభావములకు పర్రయోగగోచర్యమ మొసంగ గల కొద్దిమాది తెలుగు నటులలో వీరెంచడగి యున్నారు. వీరొసంగిన కుంభీన వ్యాఖ్యానము సర్వజనాహ్లాద సంపన్నమై, రసవంతమై, నిర్దుష్టమై హాసకోమలమై సిద్ధచాతుర్య మగువర చుచుండెను

వస్త్రాదు వస్త్రాదు అంటూ చివరకు వచ్చారు. పదేళ్ల నుంచి బెజవాడలో కులనరం పాళ్ళని చూచియెరుగని బందరు పానులెందరోకలను. తెలుగుదేశపు మేటినాటక మేళాన్ని చూస్తూ గజాయసి యవిష్ట్యాయకున్నారు. రంగవరిక రాలు రెండుమాగల లో దిగినవి. కాశీమేష్త్రీలు వేదికాముఖాన్ని పూజా నొట్టి పోట్లో కళాబాగు నడుచు తోచుచారు. నూరే గుడ్డలలో హసి హాస యోగంతోకులు పచ్చి తీగపిప్పెన నమర్చారు. బాతు కక్కిపులలో పూర్వపాతములైనది నాట్యరంగాన నిర్దుష్టమైన వరుగునీ, నూరు చూచి చూడలేదు. నటన క్షణమై దిగి పేయలో నిలిచారు, తెక్కతొంది టక్కిట్ల మ్మిగారు. నటనకుందలా పచ్చేపాడు నూపునడకనైన నకు మినివిసంకారించిరి ఆవేదికపై శ్రీ యోగ సంజయ. పు గాలోక్తరు- గురజనాధులు యి వ - యమశోకం నూపిస్తారుట అందుకొ కోమలమీదగల రేగల్లంకుచేస్తాడట అని చురుకొడ చుపచ్చిరి ఆటను చూడ బందరు పాయల్లెరు. జనము టిటేటులాడి, తోసెకొని, రచ్చినలాడి, కామూష్,

నోగుముయ్యి నైతెను, హెచ్చరిపులతో కూతలిసి, యీ
లలువేసి, పోగడి పెనగులాడి, గింజుకొని, చించుకొని
యబికినాప్పంగి, యొకపెట్టున వుప్పెనయలపోటువలె పెల్లుబ్బి
నెల్లెనెట్టుముదాటి నీమలముచేక, అన్నట్లు రాగస్థలము
లోకి దుమికెనట్లనీ జేతనులేకాక గచ్చాలయము కూక మాన
కట్టి నరుదుకొన్నారు. నల్లెగుళంవలో కాలుకాలు పడినట్లు
యొకమూరెను వెచ్చన నీలపుగా దారిమందెను. ఇంక
లోనే రామనాథశాస్త్రి పత్తవంతుని పాదున, సంతివగావు
సావిత్రిని, నాయుడుగారు యమూహ్యులమును జూచినవని
వచ్చింది. బహులో పట్టుపీలిక పడికట్టుదాల్చి దానివలె
చేగొని భరితలీ మూతాల బల్లెంబుచేయూని పుట్టిన మూలగా
బూడిచినా, యొకతైల కథ చెప్పి పంబులనోమలవలె,
పోనోగి సింగములవలె, గొల్లభాగవతాల గానవేషావలె
వైలగావు నటశేఖరులు ఎందరైనా నటించిర నాట్యరంగ
మలో ముందు కాలగ మానలాడఁబడి న్నాడు.

రామనాథశాస్త్రి పత్తవంతునకు మానవ కేవు లిం
గించెదము ఇరవీ విగ్రహశ్రస్థి నాటక ములమును
శాల్యచాపశ్రము, నుగునూర యాదవీశాసముల, వచ్చిం
తమున లేకనవు పునగించులు, కుచకమునము, చాటునో
నువకావెప్పించగలము. ఇది, మైదానమున నట్లున్నట్లు
లను గునికినములో నీరవీకత్తి కెంచినచు న్నది. పద్యంలో
కంటే పట్ట యుభికి. పులనో, దరువుల బెడంపు లో, పులాల
ముక్తాయఃపులలో, నీకలి గాత్రం నీరా; పునచార నను
ర్థమై హాయిమనుచున్నది.

మైలవరంవారి కులాభారము చూచినాము. అందులో
గోవిందరాజుల వెంకటాద్రిమయ్యగారు శ్రీకృష్ణ వేషమును
జాల్చి మనోహరంగా వేషగానాభినయ సౌష్ఠవ మొప్పార
ప్రేక్షక నివహమానండించి యుప్పుంగ సభిసముందినారు.
ఇందులోనే సంజీవరావు సత్యభామయై అసూయాహంకార
సమన్వితంబగు మోహస్వరూపమును చక్కగ ముద్రించి
చూపినారు.

విశాఖపట్నంలో విజయనగర వాస్తవ్యులగు ఆనాసపు
రపు గోపాలరావుగారి వాణివిలాస సభవారు కుశలవ నాటక
మును ప్రదర్శింపజూచినారు. ఇందులో గోపాలరావు రామాయ
చొప్పు సూర్యనారాయణ లక్ష్మణుడు. తాతావారి బాలు
డొకడు కుశుడు. గోపాలరావుగారు చూపునకు కొంచెముం
చుమించుగ బల్లారి రాఘవాచార్యులగారివలె నుందురు. దేహ
పాటవము, ముఖగాంభీర్యము, ధీరనాయక వేషముల కనుకూ
లముగ గన్పించును. పాడగలరుగాని, గుంటూరుబావిలో
చేదలాగినట్లు, రైలుయింజెను పయనమైనట్లు, వొకమాదిరిగా
పుండును. కాని అభినయంలో కథాసందర్భాన్ని గ్రహించి
ప్రకటనానుకూల ముఖముద్రలను వహించుటలో వీరినేర్పు
మన్నింపదగినది. వీరి యభినాసపాత్రము హిరణ్యకశిపుడు.
నేను చూచింది రాముడు. మొదటిపట్టున సీతపై బడిన యప
వాదమును ఆకర్ణించి కర్తవ్య మూలోచించుచు, ఉత్పత్తిపరి
పూతాయాః కిమస్యాః పావనాంతరైః '—'న్నేహందయాచ
సౌఖ్యంచయతివా జానకీమపి ఆరాధనాయుత కానాం ముంచ
తోనాస్తిమేవ్యథా' వియోగో ముద్ధాత్యైః సఖిలురిపుఘా

తావధిరభూత్ కథంతూష్టింసహ్యా నిరవధిరిచానీంతు విరహా
మున్నగు సాత్తర రామాయణభావము లన్నియు, సాగరసం
కాశసహజ గాంధీర్యములో వెలువడుచీతి సత్యంతసామర్థ్య
ముతో బ్రకటించిరి. కుశలపుల నెనుర్కొనునప్పుడు కూడ
నీరినటన ప్రేమను, ఆశ్చర్యమును, బేదానీస్యమును గనుపర
చుచు రసవంతముగనుండెను.

తంజావూరులో సి. శ్యామన్న కంపెనీవారు ద్రావిడ
ములో 'జ్ఞానాంబాల్' అను నాటకమాడ జూచితిని. అది
వరకు నొకసారి యీ సమాజమువారే 'డంబాచారి' నాటక
మభినయించగా చూచినాను. డంబాచారిలో శ్యామన్న పది
పండ్లొందు హాస్యవేషములను ధరించును. జ్ఞానాంబాల్లో
నీతడు డాక్టరు, లాయరు, పోలీసు యిన్స్పెక్టరు, తలారి,
గాంధీవాలంటీరు, మున్నగు వేషాలలో సగుపడి జనుల రంజం
పజేసెను. శ్యామన్న యేహాస్యవేషమును దాల్చినను, అత్య
ద్భుతమైన స్వభావవైచిత్ర్యముతో, పాశ్చాత్యుల కీషణ్య
దమైన లేకుండ రూపసాదృశ్య మొందగలడు. వాక్సాదృశ్య
ముకూడ మిక్కిలి సహజంగా చమత్కారంగా వుంటుంది.
ఏవేషంవేసినా ఆజాతిలో మన మెరుగున్న యెవరోనొక వ్యక్తి
వలె దోచునే కాని, వీనిలో నెంతమాత్రము శ్యామన్న
అయ్యుడు నిజస్వరూపము స్ఫురించడు. ఇంత అద్భుత నైపు
ణ్యముతో హాస్యపాత్రముల వాగూపసాదృశ్య మొందగలి
గియు, శ్యామన్న, నీతి ప్రబోధము, దేశాభిమానము, గాంధీ
తత్వోపదేశము, జాతీయవిద్యాభిమానము, మున్నగు ప్రబోధ
ముల కేయనెంచి, ప్రతిహాస్య భూమికలో నొక ప్రవన్యాస

మును జేర్చుకొని మితిమించి లెక్కరు కొట్టుచున్నాడు. హాస్య
చ్రీసంగాలవల్లా నాటకకథాసందర్భాలవల్లా ఆధునిక సమస్యలు
ధర్మములు స్ఫురించవలెను గాని ధర్మప్రబోధన మొక పెద్ద
పనిగా నాటకాదులందు విప్పించింపకూడదు. ఈ మాట
శ్యామన్న నటనలోనే తేలినది. అతను స్వదేశీ వలంటీయరు
గను డాక్టరుగను చూపిన జాతీయాభివృద్ధి సామర్థ్య మపార
మైనను వానిలో ఆయుర్వేదము మీదను హిందూ మహమ్మ
దీయ సమ్మేళనము మీదను వాసంగిస యువన్యాసాలు కథకు
ఆతికకుండా- రక్తికట్టకుండా- జాగుసేయుచు, విసుగు గలిగిస్తూ
నాటకముయొక్క కళా స్వరూపానికి కొంతలోటు తెచ్చినది.
ఈ లెక్కల్లు వినడానికి డబ్బు కట్టుపట్టుకుని తెల్లనార్లు మేలు
కుండట మెందుకు? ఏబజారులోనో ఏచెట్టుకెందనో ఫిసలేమా
అనుకున్నారు చూచిన వాళ్ళందరూ. నాట్యకళ ప్రత్యేక
రామణీయకము కలదై రమణీయసంకర్ష ప్రతిపాదనమే
ముఖ్య ధర్మముగా కలదనినీ, సమకాలిక రాజకీయ సమ
స్యల సుదోఘ్నించుటకు నాటకము లంతగా నుపయోగపడ
వనినీ, అట్లా వాడుటవల్ల కళాసౌందర్యము నాసిదప్పుననీ,
నేనుకొనే సిద్ధాంతము అనుభవానికి వచ్చినది.

ఇట్లు,

నటలొక డార్తా ప్రేమరణ కుతూహలుండగు,

నీపాదనేవకుడు,

పురాణం సూరిశాస్త్రి.

వ్యాస ప్రసూనములు.

I

మృచ్ఛకతిక.

ఈ నూపకమును దొలుదొల్ల గీర్వాణ ప్రాకృతముల రచించిన మహాకవి, మాద్రాసుదను భూపాలుడు. ఈతని కాళిదాసునకు పూర్వదశి కొందరు పండితోత్తము లభిప్రాయ పడుచున్నారు. దర్శితచానుదత్త మనుపేరిట బాగు భావకన్వి కృతి నొకదాని మాతృకగ నైకొని, పెంచి, సర్వజనాష్టద సంజనకంబుగ మార్చి, రచించినట్లగువడు. దీనిని గీర్వాణాలంకారి లంకగ గొనియూడకున్నన, పాశ్చాత్యపండితు లపూర్వ భృతిభానిరాజకంబుగ నెంచుచున్నారు. హెచ్. హెచ్. విల్సను, మున్నగువారు దీని నాంగ్లభాషలోనికి గద్య పద్య సమన్వితంబుగ సంతరించి ప్రాచ్యనూపకములలో నెల్ల ప్రశస్తముగు దానిగ నుగ్గడించిరి. హిందీ, కర్ణాటకాది భారతీయ దేశభాషలలో దీని యనువాదముల రచించి ప్రదర్శించు చున్నారు. తెలుగున తిరుపతివేంకటేశ కవిపుంగవు లిద్దాని సరిసముగ నైజరసస్ఫూర్తి నిండువేలుగున రాజల్లుఁల్లు రచించి యాంధ్రుల కృతజ్ఞతకు బాత్రులై యున్నారు.

— హాసక శాస్త్ర స్వరూపము —

మృచ్ఛకటిక భారతీయ నాటకములన్నిటిలో బ్రదర్శనానుకూలమై సకల సామాజిక సంతోషదాయకంబై, నిరుపమానమై, యపూర్వమై పాశ్చాత్యరంగాలంకార భూతంబులగు నుత్కృష్టరూపక రత్నములతో నెన యగుచు పండితసామరజనంబులచే సమానగౌరవంబున మన్నింప దగియున్నది. ఇతర నాటకములలో నెట్టియో యొక ప్రధానరసము మొదటనుండి తుదివరకు కథాభారమును చాల్చుచుండ, నచ్చటచ్చట నలంకారలక్షణసంశృప్తికొరకు నవరసస్ఫురణ గిలికింపబడుచుండ మృచ్ఛకటికలో నవరసములు సమానప్రపత్తి నొందియున్నవి. భాసకృతులు కోమలసద్భావభరితములై లలితపదాలంకృతములై సాధురసముల లేతతళుకులతో, జంమృనినావరించు పరివేషమం దగుపడడి మొత్తెంపువెలుగు జలుకులతో, జెన్నోందుచు, పాఠకులకెంతయు ప్రీతికరముగ విసబడుచుండును. కాళిదాసునాటకములలో పనిపడి మెరుగు వెట్టిన కావ్యశిల్ప మగుపడును. భవభూతిలో గరుణాభయాపకంబులుదార భావవిస్ఫుర్తతోపొగలిడి పొక్కుచుండును. వేణీసంహార పరిసన్న రాఘవాదులం దద్భుతపదపటివ్రత భారతీయ మహావీరులదండిగుండెను జాటుచున్నది. కాని విషయన్నిటిలో నేదోయొక గాఢ ప్రధానమై తక్కువగల చృత్తాంతమును మ్రింగివైచును. ఈ సందర్భమే మనచేశమందాడబడు నాటకము లన్నిటి నావేశించియున్నది. ధీరనాయకులగై కొని వారిని కష్టపరంపరలో దేల్చి యార్చి తుడకు ధీరత్వముచేవారు కంటకశతంబులదాటిమిన్నలై నిజసత్వమును సమర్థించి, యాప్తిశాస్త్రమును సంపాదించిన

యుడంతములు భారతీయ నాటకకవు లభిమానించుచుండును. కథాసరళిలోఁ గొన్ని భిన్నస్వక్తు లగుపడినను వీరందరు ఆధికారిక వృత్త పరిణామమునకే గోడ్పడుచుండురు. కథాంశము నాయికానాయకుల సర్వస్వ మని చెప్పవచ్చును. అందు శాకుంతలో గ్రహరామదరిత్ర రత్నావళి హరిశ్చంద్ర ప్రహ్లాద సావిత్రి నలాది నాటకములు కూర్పులో నెంత సమంజసముగ నున్నను ప్రవర్ణవముగ దొకింత విసుగొందించుచుండును.

—ఫలబాహుళ్యము—

మృచ్ఛకటికలో వసంతసేనా చారుదత్తుల ప్రణయ వృత్తాంతమేయాధికారిక కథాంశమయ్యిన — జూదరియై, తప్ప దారుల ననుగుహించు దీనదశంజక్కిన సంవాహకుడువ శ్చిత్రా పమొంది బొడ్డాకృమ మూని ద్యూతక్రియ నైజ మగు మన శ్చాంచల్యముచు వదలి సుప్తిరమగు భక్తి విశ్వాసములలవర చుకొని భూతదయాసిద్ధుడై డగుటయు; సద్వంశ సంభూతుడై పండితాశీర్వచన ప్రాప్తుడై పలువిద్వల ప్రాడయై యల్లరిచిల్లరి సంగ డీమలతో దిరుగ నేర్చిన శాల్విలికు దాపత్కాలమున దినమితుడిగు నాభ్యుని బంధనిముక్తు గావించి గడ్డియ నెక్కించి యాదార స్నేహస్వరూపమును బ్రకటింప గల్గుటయు; గొల్లయై పుట్టిన ఆర్యకుడు రాజధానిలో విశ్వా సపాత్రులగు మిత్రుల సహాదించి నాదితోడ్పాటున గాచరిక మొంది, యిట్టి యచించిత మహద్దళా ప్రాప్తి గల్గిన వెనుక కష్టకాలములో గేలూత మొసంగిన వారిని మఱవకుండుటయు, — మొదలగు ఫలము లీనాటకములో నగపడును. ఫలసిద్ధిచారుదత్త వసంతసేనల దొకరిదేకాదు—సంవాహకుడు

బుద్ధుడైనాడు; శార్వలికుడు మదనిక పొందుగలచి,
తన మిక్కిలగు ఆర్యకునకు రాచరిక మేర్పరచెను; ఆర్యకును
రాజ్యాభిషిక్తుడాయెను. చారుదత్తునకు గల్గిన లాభము
వసంత సేన కాదు. కథారంభము నుండి కథాంతము వరకు
వసంత సేన వానిచే. శకాకని జ్యోతిర్ద్యానమున వసంతసేన
ప్రణామమునకు బాలైనను, ప్రధమ ప్రవేశమునుండి
శకారునిచే దరుమబడినను, వసంతసేన చారుదత్తులకు వియో
గమెన్నడును కలుగలేదు. నిరపాయముగ నిరాటంకముగ తమ
వలపు పొగరుల దీర్చుకొను నవకాశము జిక్కుటయే వీరి
శృంగార కథాంశపు చోదామము. వియోగము చారుదత్తున
కును, నాతని కృపాలక్ష్మికిని గల్గెను. కథాఫలితముగ చారు
దత్తుని గృహలక్ష్మి మరల నానందాంత జేరినది శకారుడు
పరమనీనుడై యబలామారకుడై శిక్షాన్ముడయ్యెను, యమా
ఫలమొంది సంతసమున గంతులిడగల్గెను. ఈచాత్రము
లన్నియు తొలుదొల్త గోపభూముష్టములై జిక్కులబడినను
భక్తివిశ్వాస సుహృద్లక్షణాది సద్గుణముల కునుచులై కథాం
తమున విజన్వభాగ ప్రభావమున సద్గతి నొందియున్నారు.
వల్లరైదుగురు చాత్రులకు వేర్వేరు ఫలసిద్ధులమరుట గు, వీరి
భిన్న వృత్తులు ప్రత్యేక కథాంశములు నాటకాంశమున జేరి
యందుటయు నీనాటకములోని ముఖ్యవిశేషము.

—♦ కాల్పనిక నై చిశ్శ్రీము —

ఇంతకన్నను గొప్పసంగతి యేమన వీరందరు నాయుకా
నాయకులకు సంబంధించినవారు కాదు. వీరి ప్రవృత్తులు
ప్రయత్నములు ఆనికానికి కథాసందర్భమున జనించినవికావు.

దానికి తోడ్పడుటకుగాని దాని నడ్డగించుటకుగాని సంకల్పింప బడినది కావు. సంవాహకుడు, శార్వరికుడు, ఆర్యకును, చండ నకుడు, సూతుడు, మొదలగునా రెవరిగోలలో నాకుండి తమ తమకార్యముల నయముగ నిర్వహించుటలో నధికారికవృత్తాంతమునకును, పరిణామ కల్యాణమునకును, తలవని తావుగ దోడ్పాటులైరి. చారుదత్తుని మహనీయ సద్గుణములం దాదరణయు, బ్రతినాయకుండగు శకారుని వెకిలిచందముల కేవలగొలుపు తప్ప వేరొక సామాన్యసంఘీకరణ సందర్భము లిందున గానుపింపవు. ఆధికారికవృత్తాంతమున కుపాగమునగ గాక, దానికి దోడ్పడు సుద్దేశ్యముతోగాక, స్వకీయమనస్సంకల్పముల గొనసాగింపజూచు తెరవుల నాచరించుచు నీప్రత్యక్షముఁ బడయుచు నిజచారిత్రి విభిన్నములొకూడ, సదాచార పాతిత్యములొకూడ సుదానస్వభావముల బ్రకటించుకొనుచు నాటకపాత్రలు వేర్వేరు తెరవులవర్తించి, కాకతాలీయముగ బ్రధానకథాసంతోష సమాప్తికి నీస్సంకల్పముగ దోడ్పడిరి. వసంతసేన బ్రతుకుటకు సువాహుని సన్నాహ మాధారమాయెను. చారుదత్తుడు మరణదండనము తప్పించుకొని, కించి, భాగ్యవేతుడై, క్రమ్మక వెలుగొండుటకు, ఆర్యకుని రాజ్యాభిశాసనంపాప్తి హేతువాయెను. ఇందుకు శార్వరికుడాది గాగల సంగతీపల సుహృద్భక్షణములు సహాయభూతములాయెను. ఈ కారణములచే మృచ్ఛకటికనాటక ప్రపంచములో నెల్ల కల్పనచాతుర్యమందును, కథాపాటవమందును, నిరుపమానమైయున్నది.

—♦ ప్రదర్శనానుకూల్యత ♦—

శకాదునిపంటి విపరీతస్మృతము ఎందువను గాన రాగు. వారి పెరితిసము, పిరికితనము, మేకపోతుగాంభీర్యము, కత్తిరులి పింపు, నీడల కులికిపాటు, నీచశృంగారము మున్నగు భగినీభగ భాగ్యసంభూత వైభవసహజంబులగు మర్మయ దుర్మతిప్రచారము లన్నియు ససామాన్యముగ, ససాధారణముగ, సప్రబాటుల కునికిపట్టులై, చదివినవాని జడవనేరని తేతమనస్సులను ప్రకల్మబు సవ్యంపజేయును. దొంగలొస్తారు, జూదగు లొస్తారు, ముండలము తాళోలొస్తారు, కోర్టునీచవస్తుంది, పురి దీయడం, వానపరి శుడం, మేడలమీదనండి దూకడం, సంకెళ్లు తెంచుకోడం, కన్నాలువేయడం, డప్పులబాదడం, పాడు గుడ్లు, పేదయిడ్లు, రాజభవనాలు, పాతతోటలు, సవ్యానేక సుమాలంకృతంబులగు విహారోద్యానాలు, బండ్లు, పోలీసులు, రాజ్యాలు తల్లకించులవడం, పున్నవారికి లేకుంపపోవడం, లేనివానికి రావడం, మైతేముడి ఆవలింపులు, అబ్బో ! యివ్వన్నీ యెంతచిత్రంగా, యెంతతమాషాగా, కొత్తగా పోగొట్టి పక్క చోట, ముత్యాలపేరు లల్లెరత్నాలు పొగికినట్లు కూర్చబడ్డాయి. రెప్పవాల్చుటకు, ఆవలించుటకు, కల్లీ సిగరెట్టులనైన నాస్వాదింప జయటకు పోవటకు. కీలోనగల కల్పనచాతుర్య మీనాటకమున విలసిల్లి ప్రేక్షకులందరిని మంత్రనిబద్ధ భుజంగంబులవలె గట్టివైచెడి నేర్పు పెంపు లీయావకమున సగపడుచుండును.

—♦ పాత్రస్వభావ వైపరీత్యము ♦—

ఇందలి ప్రధానపాత్ర లందరిలో విరోధాభాస మగపడు

చుండును. 'దారిద్ర్యదోషో గుణశాసినాశీ' అని పెద్దలు చెప్పుచుండ దరిద్రస్వీడితుడైన చారుదత్తుడు మంచితలపుల పుట్టయై మహాదారి స్వభావసంపద తెల్లవేళల బోడ్డును చుండ గీర్వాణరూపక నాయకులలో నిస్తులధీరుడై వాసి కెక్కు చున్నాడు. తనయింట దొంగలుపడి వసంతసేనయాభరణముల దొంగిలింప నీసంగతి తెలిసిపచో యామె రత్నాల పేరును స్వీకరింపకను నూహతో బాదములో తాను బోగొట్టుకొంటి ననియు పోతిఫలముగ రత్నమాలికను గ్రహింపవలెననియు బంపెను. శార్వలికుడు, చతురేంద్రవారంగతుడగు న్నవతిగృహితుని పుత్రుడై యుజ్జలగొలిచి యోగాదివద్విద్యల నార్జించి "సహాహసంతి తరుదంతి చ విత్తహేతోః నిశ్వాసయంతి పుంసం నతు విశ్వసంతి, తస్మాన్నరేణ కులశీలసమన్వితేన పశ్యాత్ శ్మశానమనునామివ వర్జనీయాః" మున్నగు ధర్మముల నెరింగి యు రండకోసము దొంగతనమూని దానిలో తనయోగమహిమను, చౌర్యక్రియనైపుణ్యమును, వెల్లడించి మదనికాస్వాతంత్ర్యసంపాదనమునకు వలయు ధనమును దొంగిలింప సాహసిం చెను. అశేషియైన మోహమింటిటి యస్వాభావిక కార్యనియంత్రునిగజేయ సమర్థమైనను యిన్ని చిక్కులబడి మదనికను సంపాదించుకొనినను, మిత్రుని యాపదవృత్తాంతమును వినినంతనే నవనధూసమాగమసౌఖ్యలాపముల వర్జించి మిత్రావన దీక్షితుడై నెచ్చలి కేరసరిగెను. చారుదత్తుని కూర్చించెలి కాడు, మైత్రేయుడు, సదుద్దేశములతో, నారని భక్తి ప్రేమలుండియు, తత్తరపాటున నవివేకియై, పెక్కుచిక్కుల దెచ్చి

పెట్టుచుండును. వసంతసేన నగలు చోరగ్రస్త మగుటకును, అధికరణుని వద్ద నిస్సశయమగు సాక్ష్యమును చాచి దత్తునకు ప్రతిపక్షముగ నూపుటకును, ఈతని యనివేకము అమాయకము, తొందర, ప్రేమాతిశయము కారణమైనవి. శకాదుని విటుడు, దుస్సంగత్య కలుషితం డయ్యును మంచి నివేక. పెద్దచిన్నలను, యుక్తాయుక్తము లెరింగి, సదుపదేశముల నొసంగెడివాడు. ఇట్టి విరోధాభాస స్వభావము లీనాటకమున గన్పట్టుచున్నవి.

—శధాంశము—

ఉజ్జైన్ పురంబున చారుదత్తుడను బ్రాహ్మణుడు కయ్యాశ్రమాది సద్గుణాంశృతుడు, వణిగ్వాప్యపారమున సఖిండ్ల శ్వేతస్య మునుభవించినవాడు, అర్థజనంబుల కల్పవల్లి, కాల వశంబున దొలకరి జల్లుచే నన్నగిలిన యువకుములవలె పేదమై యునుమల గుడుచుచుండెను. నాటకారంభమున వీరిని దాక్షిణ్యము, శిష్ట స్మరణ, పేదరికము వలన కంఠ మెరికాడగు మైత్రేయుడ కూక ఆదర్శము గూపబడినా.

ఆయూరితో వాకాంగనామగుట భూషణంబును, అత్యంత భాగ్యవేతము, సుకుమార తన్వంగియునగు వసంత సేన కామోత్సర సందర్భమందు చారుదత్తుని షణ్మోహకృతిని గూచి వాగ్గుంబును వినులవల వాకర్ణించి, బద్ధాచురంగమై చుండెను ఆయూరి రాజయ్యుడు ముంపుడు కత్తెతప్పడు, శకాదుడను వాడు వసంతసేన పొందు నవేక్షించి కరామై దిరుగుచుండెను. వసంతసేన వీనివెలి

వలపు లంగీకరింపలేదు. మైత్రేయుడు బలి నొసంగబోయెడి నిశానమయమున వసంతసేన శిశువునిచే దయమబడి చీకటిలో నిజదాసీజనంబులు గానరాకుండిన దత్తంపడుచు దరిగానక భయార్తయై శిశువుని దుండగముల ససహ్యించుకొనుచు, తిప్పున పడుచుండ, శిశువు విజస్వభావోచితంబుగ తెలివితక్కువగ నామకు చారుదత్తుని యిల్లు చూపి చును.

వసంతసేన విటకకార సంభాషణాంశముల విని యప్పుడే బలిప్రణానమునకై రదనిక వెంటరా, దలుపు తెరచుకొని మైత్రేయుడు వెలువడి చారుదత్తుని యింటిలోనికి దూరెను. ఈరంగమున కథాబీజము నెలకొల్పుబడినది.

— 4 జలుకు, శిశువు —

విటుడు మృచ్ఛకటిక వాక్యములలో నెల్ల సమూహనబుద్ధికి, తాత్పర్యోదాహరిత, సంచదశకావయ. తత్త్వముకొనబడిన గానరాతితో గలియునా? యని వసంతసేన కొప్పిడముగ సేతుకు పలికెను. కూట వీరినిపట్లనే పర్తించుచున్నది. వసంతసేన చూచుచున్నది పరిచినదిని తెలిసికొననే నిటు బాదెపై నర్హుల గౌరవమున యామిను గౌరవలభి. శిశువుతో నీటిరామలంకు మిష్టవ. కాన్యేయక సంహార ము. చూచుచున్న నొక గుణముల వలది సంతసింపు వివేకి. మన మెచ్చుకొన బాలు గుణజ్ఞులు, పుణి. గీ. మునుపేనింగిలోన, సమస్తజుతువులకు నీతిచ్చి యొసెన కొనుపగిది, రిస్తులను బోవనతడు దరిమిడయ్యె, గాని

యైశ్వర్యమధమునఁగాదు చూపె” ఇతని ప్రపంచ జ్ఞాన మపారము. మర్యాదలు నిటజనాసాధారణము.

శకార పాత్రస్వభావము సంపూర్ణముగ జూపబడినది. రాచరికములేని రాచపోకిడిలు, సంపదలేని డంబము, ధైర్య మొదలైనవి దుడుకుదనము, శీలనిగ్రహము లెరుంగని యధి కారము, నిలుకడలేని యుత్సాహము, వలపు బాడలరయని మోహవర్తనము, నీతిలేని లంగ్ఘనము, విచిత్రతనము, క్రూర్యము, నైష్యము మాన్యగు కాపురుష గుణము లన్నియు, రాజ నామకుల కుంకనోపదేశి, దుష్టగుణు లన్నియు రాశీభూతమై శకారుని యందవతరించి, హాస్యఫలనా వైదుష్య నామాగ్ని జ్యమున జిండులిడినవి.

మూడవరింగమున వసంతసేనా చాగుదత్తుల సమావేశ మమర్చబడినది. కామదేవాలయములో మొదటిదూపున మొలకెత్తి గుణశ్రీవణముచే బల్లవించిన వసంతసేనా ప్రణయ ప్రసవంబు లీరంగమున విప్పారి రాగపూరితములై రాజ్యలదొడ గెను. సెలవుగై కొని స్వగృహంబున కేగుతరి వసంతసేన దారిలో విట తస్కరాదులవలన మోసముదలంచి తన నగలను చాగుదత్తున కొప్పగించి మైత్రేయపురస్కృతమై చనెను.

రెండవయంకపు మొదటిరంగమున వసంతసేన చెలి కత్తెలతో వరగుణనిశరంబు నుగ్గడింపుచుండ సంవాహకుడు శరణు శరణిమ్మని భయార్తుడై బ్రేవేళించి తాను లొల్లి చారు దత్తునకు సంవాహకుడై యపచరించినదియు గాలక్రమంబున దుస్సంగతిచే దురదరాసురకుడై చెడుచాసుల ద్రిమ్మరి సర్వ

స్వముచు గోల్పడి జూదరినైదోడులచే తన్నులు తిని తనమ
బడినయుదంతముచు తెలుపుకొనెను. వసంతసేన యీతని
బాకీదీర్చి విడిపించి కృతార్థుని జేసెను. అంత నీతడు దుస్సా
గత్యముచు వదలి బౌద్ధాశ్రమము నవలంబించెను.

వసంతసేనవద్ద నుదనిక యను దాని యొక తెకలను. ఆకాలమున దాసీలను వెలకు గొనుచుండిరి. క్రయధనమును వాపను చేసినగాని దానికి ఊరల స్వతంత్ర మేర్పడదు. శార్వ లికుడను బ్రాహ్మణ యువకుడు మననికను మోహించి ఆపె నేవాబంధమును విడిపించి యామెతో స్వచ్ఛోపభోగముల ననుభవింపదలచిదాస్యవిమోచనమునకు నలయుద్రవ్యమన్యథా తేజాలక నెవరింటనైన ముచ్చిలి దాని సంపాదింపబూనెను. ఈతడు రాత్రివేళ చారుదత్తుని యింట నజ్ఞానకృతంబుగ బ్రవేశించెను. ఆముల్లు చారుదత్తునిదని ఎరుగదు. ఆసమయమున చారుదత్తు డింటలేడు. వసంతసేన విడిచి వెళ్ళిన ఆధరణములు మైత్రేయుని చేతికి ఒప్పగించి తాను బయటకు వెళ్ళెను. అందుచేత శకారుడు వెంబడించిన ప్రభమాంకకథ సందర్భము మొదలు శార్వలికుడు కన్నమువేసిన కథవరకు జరిగినవృత్తాంతమంతటా ఒక రాత్రిలోనే కడచెనని తలచవచ్చును. లేనియెడల ఆనగలు మైత్రేయుని యొంటిమీద నుండవు. వసంతసేనను నిజావాసమునకు భద్రముగజేర్చి తిరిగి వచ్చి వెంటనేగాని, యా మరునాటి యుదయమేగాని చారుదత్తుడు న్యాసద్రవ్యముల నే పెట్టెలోనో, గోతిలోనో, వీధుదిబ్బలోనో భద్రపరచియుండును. శార్వలికుడు యిటునటు వెదకులాడుచుండ మైత్రేయుడు తనకొప్పగించిన నగలను జాగ్ర

త్రగా కాపాడవలెనుతలపు అదే ఆలోచనగ వుర్రేనుగదలింప
నిద్రలో కలవరించుచు దొంగయే చారుడత్తుడనుకొని నగల
నాతనికొందించెను. వీటిని వుచ్చుకొని శార్వలికుడు మరునాటి
యుడయమో, సాయంత్రమో మదనికను కలసి దాస్యవిమో
చనశూల్యమును సంగ్రహించి తెచ్చితిని యాపించెను.
ఆమె వెంటనే అవి తన యేలిక తొడవులుగ దెలిసికొని శార్వ
లికుడు వానిని చారుడత్తునింటనుండి దొంగిలించెనని చెప్పును.
ఇందు కాతడు మిక్కిలి చింతిల్లి యుత్తరకార్యోపాయముల
నడిగెను. ఈనగలను వసంతసేనవద్దకు దీసికొనిపోయి చారు
డత్తుడిమ్మన్నాడని చెప్పి యామె కర్పించుమని మదనిక తెగువు
జూపెను. చాటుననుండి వసంతసేన వీరి సంభాషణము విను
చుండెను. శార్వలికుడు ప్రయాదిష్టముగ చేసెను. సరను
కాలగు వసంతసేన మదనికాశార్వలికులసత్ప్రవర్తనకు సంతసిల్లి
వీరినిర్దన ప్రణయాయానుబంధములకు గరుణించి చమత్కారము
గా “ఈ నగలు నెవరిచేపంపెనరో వాడకే మదనికనిచ్చి గారవిం
చెదనని చారుడత్తునితో చెప్పియున్నాను. గాన మదనికను
నీవు గైకొను”మని సేవావిశుక్తగావించి వారిరువురిని పంపివై
చెను. వీరు పోవుచుండగా నార్యకుని బంధించి పాలకభూపా
లుడు చెరనుంచె ననువార్త శార్వలికునకు వినబడెను. వినినం
తనే మదనికపొందు విడిచి మిత్రుడగు నార్యకుని రక్షింప బరు
గిడెను.

దొంగతనము జరిగిననాటి రాత్రి, మత్నాడో చారు
డత్తుడు మైత్రేయు డొనర్చిన తప్పు తెలిసికొని తనయింట
వసంతసేననగలు పోలునందుకు చింతించి యీ సంగతి

నామేశ్వరుకపరచకుండ బాడములో నగల నోడితిసనియు,
వానికి బదు లీ రత్నాలహారమును గైకొనుమనియు, తన
కంతాధరణమును మ్రేత్రేయుని కిచ్చి యా వేశ్యలలాను
గండించెను.

కొండొకనాడు వసంతసేన చారుదత్తుని యింటివద్దకు
వచ్చినపుడు రదనిక యొక మనోహరాకారుడగు బాలుని
నాడించుచుండెను. ఆబాలుడు దాని యొసంగిన మట్టిబండికి
(శుద్ధచక్రటము) సంతసింపక బంగరుబండి తెచ్చుని పట్టుపట్టి
యేడ్చుచుండెను. ఈబాలుని చారుదత్తమాజునిగ నెరింగి
వసంతసేన తన సువర్ణాధరణముల దీసి దాని కిచ్చి యొక
బంగరు బండిజెచ్చి పిల్లవాని కిచ్చి తనియింపుమని యాజ్ఞా
పించెను ఈ పృథ్విరాజు నాటక సంవిధానములో నొక
ముఖ్యాంశము కాకున్నను దీనినిబట్టియే యాప్రకరణాభిధేయ
మేర్పడినది చారుదత్తుని కెప్పుడో కాళ్ళుపిసికిన సంవాహ
కుని గారనించి ఋణాణాధానముక్తు గావించిన వసంతసేనకు
చారుదత్తునిపైగల ప్రేమాభిమానములను ఈ సందర్భమతి
శయంబుగ వర్ణించినారు. కాని సామాన్యముగ వేశ్యలు
విటజనంబుల సర్వస్వమును వీల్చి విప్పి చేయుచుండును.
విటులు మహాధనికు లను ప్రదీతియున్నచో వారిని ముప్పించు
కొరకు వేశ్యలు కొన్నిపట్ల వారి దానదానీజనంబులను
మన్నించి చారితోషిక మొసంగుచు వారి పిల్లలకు మోదక
ఫలాదుల బంపు వాడుక కలదు. తాము వెచ్చించిన దానికి
వదిలుడుంగులు హెచ్చుగ స్వీకరించెడియాశతో నీవని యు
చుందురు. కాని యాయెడ చారుదత్తుడు నిరుపేదయనియు

గ్రామీణ భాగ్యశాలియును నాకేదనియు వసంతసేన యెరుంగును. వేళ్య లితరకారణములచే నొక పేదయువకుని జేరదీసి వానితో జిత్రసంభాషణీకరణ చేయుచు ద్రవ్యార్జనకు యే సుబ్బిశెట్టితో చేరబెట్టి కాలము గడుపు సందర్భములు తరుచుగ గోచరించును. కాని వసంతసేన యిట్టి మదనివార తోపాటుముగ చారుదత్తుని వరించలేదు. కులకాంతలను వెక్కిరించు చిత్రనైర్మల్యముతో సంస్కృతమర్పితబుద్ధితో నాతని వరించెను. ఇట్టి నిర్మలప్రణయానుబంధమును యీ పట్టు చాటుచున్నది. అందుచేతనే మృచ్ఛకటమును తొలగించి బంగరుబండి నొసంగిన కథాంశమును బట్టి నాటక నామ మేత్పరచబడ్డది.

ఇంతలో ఒకనాడు సాయంకాలము చారుదత్తుడు తన పాతబండిలో నెక్కి యచటికో బోవుచుండెను. ఆర్యకుడు శాస్త్రవికాదినన్నిగ్ర సహాయమున బంధవిముక్తుడై తప్పించుకొని పరారగుచువచ్చి రాజభటులు వెంటదరుచుగా తలచాచుకొనుటకు చారుదత్తుని బండిలో ప్రవేశించి కరణు వేడెను. చారుదత్తుడు బండిరెక్కలు మూసి రోన నాడు వారుండినట్లు చెప్పెను. చందనకుడు ఆబండి చారుదత్తుని దనియు, సందులో ఆడంగులున్నారనియు, దానిని వెదుక గూడదయు, తక్కుడు రాజోద్యోగుల వారింది నిజ మెరింగియు నార్యకుని యనువుల గాపాడెను. ఆర్యకుడీరీతిగ సురక్షితుడై పాలక భూజాని బారి తప్పించుకొని పోయెను. ఈ కష్టసమయములో చందన చారుదత్తు లొనర్చిన మేలు మరువలేదు.

శకాక్షుడు తొల్లి కబురంపిన రీతిగ చారుదత్తు నెటు
లయిన భంగపరచి వసంతసేన పొందు గలువవలెనని యోజిం
చుచుండెను. ఇట్లుండ దైవవశమున నొకనాటిరేయి వసంత
సేన తనయిల్లు వెడలి భర్తృనివాసమున కేగవలసినదై
వాన గురియుచున్నందున చారుదత్తుని బండిలో పోవలసి
వచ్చెను. ఆసమయమున బండివాడీ బండిని కొంచెము దూర
ముగ నిలుపుటయు, వసంతసేన వాకిట ప్రమాదవశమున
శకాక్షునిబండి వచ్చి నిలుచుటయు ఘటస్థించెను. నీకటిలోని
మాన్యు తెలిసికొనలేక వసంతసేన పొరపాటున దానిలో
కెక్కెనది. బండివాడు శకాక్షుని జీర్ణోద్యానమునకు దోలు
కొనిపోయెను. వీనిమేరు సంస్థానకుడు. జీర్ణోద్యానములో
శకాక్షుడు విటసమేతుడై బండికొరకు గాచియుండెను.
దానిలో వసంతసేనను చూచి యామెను దొల్లి దయ్యముగ
నెంచి యావల రక్కసిగ దలంచి తుదకు చిరవాంఛితయగు
వేశ్యకామినిగ గుర్తించి వలపుచేప్పల సతిశయించి లాతివార
లుండిన సిగ్గుపడునని విడి సంస్థానకుల దొంగిపామ్మని యాజ్ఞా
పించి అప్పటికే వసంతసేన యీతనిపొందు నేవగించి దవ్వున
బరిభ్రమించుటచే విసిగి యామెగొంతు పిసికే పడవైచి యొం
టిమీద యొడుటాకుల గప్పి నిజగృహంబున కేగెను.
సంస్థానకుడు మరుగుపాటున నీయదంతమెల్ల గాంచుచుండెను.
వీనిచే మంత్రబలగము వాటిల్లునని యెంచి శకాక్షుడు తన
రథసారథిని బంధించి తన మేడమీది గోపురాంగణమందుం
చెను. ఇంచు వెంటనే సభికారకులయొద్ద చారుదత్తునిపై
నగలకొరకు వసంతసేనను జీర్ణోద్యానమునకు మోసగించి తెచ్చి

మడియించి నగలపహరించినట్లుగ నేరముమోపి చగ్గజరిపెను. చారుడత్తుని రాజసభకు పిలిపించిరి. శకారము సాక్షిబలమునుగూర్చి నేరారోపణ స్థిరపరచెను. ఇంతలో మైత్రేయుడు చారుడత్తును రాజసభకేగెనను వృత్తాంతమంతయు నాతనినన్వేషించుచు నచ్చటకు జేరెను. అంతకుముందు చారుడత్తును బంగరుబండ్లకై వసంతసేన బాలకున కొసంగిన యాశరణములను మైత్రేయున కెచ్చి వసంతసేన కీయవలసినదిగ యేర్పరచెను. ఈనగలను చంకబెట్టుకుని వచ్చుదారిలో రాజసభజేరి యుచ్చటి యన్యాయ వివాదసందర్భమున కులికిపడి తత్తరపాటున నగలమూటను జారనిడిచెను. చారుడత్తుని నేరమునుగూర్చి సంశయించుచుండిన యధికారులు కిందుమూలమున నిక్కంపు రుజువేర్పడినది. చారుడత్తుడు డిఫెన్సు పెట్టుకొలేదు. అధికారులు మరణశిక్ష విధించి తలారుల కొప్పగించిరి. వారు చారుడత్తుని తప్పిదము జాటుచు వీధులనెంటు నేగుతరి శకారమందిర గోపురాంతమునుండి సంస్థానకుడి యన్యాయ సందర్భమును గాంచి నిక్కమెరుకపరచదలచి సంకెళ్ళుల నడలించుకొని క్రిందికి యిరికి తలారుల వెంటబడించెను.

ఇంతలో దొల్లి వసంతసేన శరణమొసంగ దుర్రోదర దుర్వాప్యసంగమును వీడి బౌద్ధాశ్రమ మవలంబించి దిరుగుదొంగల సంవాహకుడు విధివశంబున జీర్ణోద్యానములో సంచరించుచు యెండాకు మునుగులో, గురగురలాడుచుండిన జీవుని బొడగాంచి కదలించిజూచి వసంతసేనగ గుర్తించి ప్రత్యుపకార మొనర్చునవకాశ మొదవెనని సంతసించి యోషధిప్రయోగ

మున బ్రీతికించి వెంటగొనివచ్చుచుండెను. వీరును, దారిలో చారుదత్తుని మరణశిక్ష సంగతి విని దండ స్థానమునకేగిరి. ఇంతలో శార్వలిక చిందనకాది మిత్రులతోద్వాటున నార్యకు డొక పెద్ద తిరుగుబాటు తెలరేపి పాలక భూపాలుని స్థానభ్రష్టుగావించి రాచవీటనెక్కినను. రాజ్యాధికారము గైవశమైనంతనే యార్యకుడు చారుదత్తుని దుస్థితి నరింగి శ్రమాపననందే శమింపెను. అందరూ కొరతకొయ్యచేత మూగిరి. కళ్ళా క చారుదత్తునిచావు జూడదలచి వేడుకతో వచ్చి సంబరపడుచున్న శకారుగుకూడ నచ్చటనేయుండెను. నిజము బయట పడ్డది. ఆర్యకనర పాలుడు చారుదత్తుని విపులైశ్వర్యసంపన్నునిగజేసెను. వసంతసేన దాదాపు పోయిన యాసువుల మరల దెచ్చుకొని నిరాటంకముగ విపులైశ్వర్యవిరాజితుండగు సద్గుణానీక భూషితుండగు మనోహరునితో యభేచ్ఛాసంభోగ సుఖాలాపముల చేలగలిగెను. శార్వలికుడు మదనిక గూడి రాజోద్యోగ గౌరవమునుభవించుచు సుఖంపగల్గెను. చందనదాసాది భృత్కటకంబెల్ల నెత్తువడియ (నా బాలగోపాల మఖిలసద్భ్రజము నానందమున మున్ని యతిశయిల్ల) మృచ్ఛికటికాప్రదర్శనపు తుదిరంగము ముగియుచున్నది.

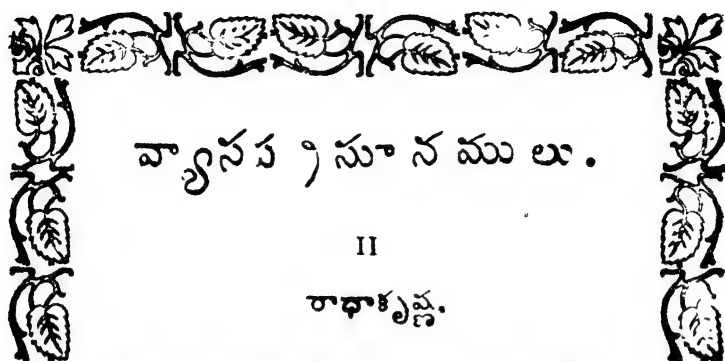
—* మోతేవారి ప్రదర్శనములు *—

20-9-24 శనివారము రాత్రి ఏలూరులో శ్రీ సీతారామానుజేయ నాటకసమాజము వారీయాటను తొలుదొల్త ప్రదర్శించిరి. దీనిని బ్రదర్శింప జూడవలెనని యాంధ్రకోవిదులుని భూరుచుండ, నింతవరకు దీనిప్రాశస్త్యమెరింగి రంగస్థలంబున

జూపిన సామాజకులు కానరాకుండిరి. నాట్యకళపాలిటి కృష్ణ
 రాయ లనందగు శ్రీ మోతే నారాయణరావుగా రీయపూర్వ
 ప్రాచీనరూపకము నభిమానించి బ్రీదర్శింపజేసినందున కెంత
 యు మెచ్చుచున్నాము. జిడ్డు తింగయ్యగారిని, శ్రీరాముల
 సత్వనందశాస్త్రిగారిని సామాజకులకు నిర్దుష్టమగు శిక్ష నొ
 నంగి సర్వాంగసుందరమగు ప్రదర్శన మేర్పరచినందునకును,
 రంగపరికరాదుల గడుంగడు నేర్పుతో నమకూర్చినందుకు శ్రీ
 సీతారామాంజనేయ నాటకసమాజశిల్పకులను బహుభంగుల
 ముత్యపవలసియన్నది. ప్రదర్శనమందు శ్రీ కొచ్చర్లకోట
 రంగారావుగారు శకారపాత్రమును, లక్ష్మీనారాయణగారు
 చారుదత్తభూమికను, ఆరణి సత్యనారాయణగారు వసంతసేన
 గను, పట్టాభి రామయ్యగారు మైత్రేయ్యుడుగను; ఆంజనేయులు
 గారు విటుడుగను; నేర్పొప్ప నభినయించిరి. ముంజలూరి
 కృష్ణారావుగారు చందనకద్యూతకారుల భూమికల చాల్చిరి.
 ఆచార్యులుగారు శార్వలికవేషమును దొడగిరి. తెనాలి
 రామలిలాస సభవారు కన్యాశుల్క ప్రదర్శన మెట్టి నిర్దుష్ట
 సర్వాంగసామర్థ్యమున రసికోల్లాస ముహ్వాంగ నిర్వహించిరో,
 అట్టి శిక్షాసాప్తమును, స్వాభావిక రామణీయకమును, పాత్ర
 పహకార సౌకర్యమును కళానైపుణ్యమును, మృచ్చకటికా
 ప్రదర్శనమందీ మోతేనటు లారబోసిరి. రంగపరికరములు,
 దుస్తులు, సింహళ నాట్యమందిరములందువలె చిత్రసామంజస్య
 మేపారంగూర్చబడినవి: మరల జనవరి 25 వ తేదీన గుంటూరు
 నందీనాటకమాడజూచిరిని. ఇంచేనటులు తమ నిర్దిష్టపాత్రముల
 నేగతి నిర్వహించిరో వ్యాసకృమంబున చెలియగలడు.

ఈ కథాసరళినిబట్టి చారుదత్తుడు, శకారుడు, మైత్రేయుడు, విటుడు, కార్వలికుడు, చందనకుడు, సంవాహకుడు, సంస్థానకుడు, రదనిక, మదనిక, వసంతసేన మున్నగు నాటక పాత్రముల స్వభావములు స్పష్టపడును. కథాక్రమములోని రసవత్సందర్భములు విశదమగును. ఈరటలో బాల్మీని రకరకాలప్రకృతులు, చూడబడిడి వివిధరంగములు కేటవడును. ఇందే సందర్భమున నెవ్వరేరితి నభినయించిరొ వాగ్రూపమున జడువరియుల్లమలర జిత్రింపజాలము. మోతే వారి నటులు మిక్కిలి పాటుపడి యేవేషమునకు తగిన నటు నాభాగమునకు నియమించి సాధనకాలములోనే విద్యద్వి మర్శక సహాయముబడసి జాగరూకతతో నభినయించిరిని చెప్పగలను. వీరి నటన గుంటూరు ప్రదర్శనములో వరిణత నట సిద్ధిమొందినది. శకారుని పాత్ర చాలాపెద్దది. వాని స్వభావము విపరీతమైన వెకిలితనముతో లోకముందెక్కిడను గావరాని దుర్గుణసాంకర్యవిదూషితమై సామాన్య హాస్య ఫేలనా వైచిత్ర్యమున నుండును. కాని యిట్టిదగుటచేతనే దాని నభినయించు రీతులను, నియమములను, సంభాషింప దరముగాదు. రంగారావుగారు మహాద్భుతముగ నిర్వహించిరి. కాని వీరు చాలెండి వేషము లన్నిటిలో పాత్రస్వభావపరిజ్ఞానము, భావాభినయ సామర్థ్యము విశదమగుచున్నను, కొంత నిగ్రహ మింకను అలవడవలసి యున్నది. నిగ్రహమంజేయకాచిత్త్య పరిగణనందే, సామాన్యజీవితావస్థల వేలవపు పట్టులకు కావ్యనాటకాది సత్కళాలక్షణంబగు సరససాధుత్వములు సిద్ధించుచున్నవి. కళల సాందర్యమంతయు నిగ్రహముతో

గూడిన స్వభావప్రకటనమం దేర్పడుచున్నది. శకారసందర్భముతో సరసనిగ్రహ మెట్లుండవలెనో నిర్ణయించజాలము. కాని ఆటంతా చూచిన వెనుక అంజనేయులుగారి నడక తెరవులందీ కళాసంసిద్ధి యనుభవించినాము. ఆరణి సత్య నారాయణ గారు కొన్నితావుల చిత్రిసాందర్య మేర్పడినపట్టులు చూపియుండిరి. ముఖ్యంగా చారుడత్తునితోడి ప్రథమ సమావేశమందును సంవాహకుని యుదంత మాకర్ణించునపుడును, శకారుడు తరుమ మున్నోదలుపరుగెత్తి వచ్చునపుడును సందర్భానుకూలముగ ముచ్చటగ నాడిరి. కాని వీరి వేషము వసంతసేవయొక్క నవలావధ్యావయోచిలాసముల నందకుండెను. జూదరుల భాగము నాకు కుదించలేదు. ఇందు కనకయ్యగారొక్కరే కొంత గురజపోకడలు చూపినారు. కాని తక్కుడుద్యూతకారులు స్వభావచమత్కారముతో వర్తించలేదు. మొత్తమువీరిద మోతేనారు మృచ్చకటికా ప్రదర్శనమందు వన్నెగనిరనియే చెప్పవచ్చును. తెలుగురంగాన సీతాత్మ రూపకమును ప్రవేశపెట్టి రసికజనంబుల కృతజ్ఞతకు పాత్రులైనారు. గీర్వాణ నాటకములలో మిగుల బ్రదర్శనీయమై బయల్పరచు విజ్ఞులులేక గుండుచుండిన మృచ్చకటికా ప్రకరణ మీనాడు సీతారామాంజనేయ పామాణకుల రసికోత్సాహముచే వీధుల నెక్కినది. రత్నావళి మాలతీ మాధవము మున్నగు ప్రశస్తగీర్వాణ నాటకములు మరికొన్ని చక్కగ నాంధ్రీకరింపబడినవి కలవు. వాటినిగూడ సత్వరముగ గద్దెకెక్కించి యపూర్వ నాట్యసేవా ప్రసిద్ధులై మోతేనారు చెన్నార నీశ్వరు డనుగ్రహించుగాక !

వ్యాస పృథ్వీ సూత్రములు.

II

రాధాకృష్ణ.

నర్మదాపురకుత్సీయమును రచించినందుకు పానగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు తెలుగుదేశపు కాలిదాసనిపించుకొని నారు. రాధాకృష్ణ విరచనంబున నీకవిపుంగవునకు భాస సమానగౌరవ మేర్పడుచున్నది. ఈరూపకముక భామా శలాపీవిశేషముకాని నిక్కంపు నాటకమనజెల్లదు. నవీ నాంధ్రీయాపకములన్నిటివలె నాంగ్లగీర్వాణరాంగిక కావ్య మర్యాదల ననుసరించి రచింపబడినదికాదు. బొంబయి టోపాల ముంగురు సొబగులతో, జిడ్డువన్నెల మోము తళుకులతో, పణ్య వనితల వలపుటక్కులతో గులుకులాడు నటనామకులచే నభి నయింపదగిన విశావినోద విశేషముగాదు. తిరుపతికవుల పాండవకథలవలె కమ్మని పద్యములతో జదువ ముచ్చటించుదు. మృచ్చకటికా ప్రకాశదుద్దీయములవలె నాటపట్టున డాబులీని రక్తికట్టించదు.

కాని నాట్యోదిత పాకవైఖరు లెరిగిన పలుకుబల్లిక లందును — గాలిమూటలో చంద్రకాంతోపల శిల్పితహాస

శాభాగ్యమును గూర్చుటంచును—మాటమాటకు బట్టియున్న భావపరాగ సారభసంపన్నత యందును—అన్నిటికన్న సభ్యతానేక సంపర్కభారమున వెన్నువిరిగిన భారతీయ జీవిత సమస్యలకు నిక్కంపులత్యమేర్పరచు యందును—రాధాకృష్ణ నాటక మాంధ్రీనాటకకపుల యా శాంకురములన్నిటికిని యాదర్శమై, పోషక సాధనమై, రూప నిరూపణ హేతువై వెలుగుచున్నది. ఇందలి పాత్రసంభాషణములు భారతీయుల ప్రస్తుతాధ్యాత్మిక పరితాపమును ప్రచ్ఛవ్విసించు వేదవాక్యములనశ్రేల్లును.

పానుగంటివాని రాధాకృష్ణయందాధునికాంధ్ర నాట్యాదర్శములన్నియు జీవస్ఫూర్తి నొందినవి. పారేపల్లి భరత భక్తుని దృష్టాంత విన్యాస భంగీవిలాసములందివి రూపవికాస ప్రకాశ మొందినవి. రాధాకృష్ణుల ప్రేమాలాపముల యంత రార్థమాంధ్రీనాటక రంగమున దృశ్యమానమై, సామాజిక హృదయాంతరాళములజొచ్చి చల్లగ నెగబాక హిమాలయ తుషారములవలె నాస్తికపాపాణముల దుమ్ముజేసి సాధక వ్యవసాయ మొనగూర్చి స్వారాజ్యఫల మీక్షింప జేయుచున్నది.

ఆంగ్లద్రావ్య సంపర్కమున భారతీయ సభ్యులకు వాటిల్లిన గొప్పయావద శ్రీకృష్ణుని యధావతనము మరల గాల పశమున పశనాగరిక వద్ధతులందలి వ్యామోహమంతరించి, జాతీయభావము లావిర్భవించి, విప్లవించినకొలది రాధామనోహరుని దివ్యతేజము మనకు జ్ఞాన హేతువై పరమలత్యమై యపచరింప మొదలిడినది. భారతీయుల జాతీయతావిభ్రం

శము, జాతీయతా వికాసము శ్రీకృష్ణుని కీల మనుభవించిన నై చ్యోన్నతుల ననుసరించి నడచినదని చెప్పవచ్చును. 19వ శతాబ్దారంభమునకైస్తవమతబోధకులు భరతఖండ మందలి దివ్యక్షేత్రములందు కైస్తవతత్వములనుబోధించుచు సాశ్వాత్యహేతు వాదమును వెదజల్లుచు పౌరాణిక మహాపురుషుల జీవితోదంతములకు అసంభావ్యతను, అసత్యమును, నైతిక పాతిత్యమును ఆరోపించుచుండిరి. ఆంగ్లప్రభు సత్తములు మహమ్మదీయ నేనాసుల దాడిదోపిడి దప్పించుకొని నిలతి యుండిన గీర్వాణవిద్యాలయములను, మత ప్రతిష్ఠాపకములను దోసి వుచ్చి యాంగ్లవిద్యా క్రచార మొనర్పసాగిరి. వైదిక మతాచారములు దుర్దశజెంది గుండుచుండెను. ఇట్టియెడ వంగదేశమున రాజారామ మోహనరాయలు, వెల్లువిరిగిముల్లో కముల ముంచుచు బ్రవహించి వచ్చెడి కాలతరంగ స్వరూపమును గుర్తించి నవీనహేతు వాదములో నిలువదగిన యువ నివదర్థములనే వైదికమత సర్వస్వముగ నెంచి జ్ఞానప్రధాన మగు బహ్మమతము నేర్పరచెను. జ్ఞానయోగము, ధ్యాన యోగము, నైతిక పారిశుధ్యము యిందలి ముఖ్యాంశములు. దీనికి తోడు కొంత శంఖు సంస్కరణ ప్రణాళిక నేర్పరచి బ్రవర్తించజేసెను. ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరుడు, కేశవ చంద్రనేను, దేవేంద్రనాథ తాకూరు మున్నగు వారల్ బహ్మ మత సిద్ధాంతమును విస్తరించి వంగదేశమున విపులముగ వ్యాపింపజేసిరి. కాని వీరి వైదికమత సంరక్షణోద్దేశ్యము అంతకుముందు గఢగారీరములందు నర్తిల్లుచుండిన భక్తి తాత్పర్యములతో నేకీభవించలేదు. వైష్ణవభక్తి, శాక్తేయ

పాసనము వంగ దేశీయుల చిరాభ్యుత్థమత వ్యవహారముగ నుండెను. మఱియు, బ్రహ్మమతము చాతుర్వర్ణ్య వివక్షతను క్రుంచి, పెద్దగొప్పలను భేదము నంతరింపజేసి, తత్పార్థమున విశిష్టాద్వైత పూజా విధానముల పునాదులను భంగపరచెను. మరియుక చెంప సింధునదీతీరమందు దయానంద సరస్వతులు ఆర్యమతమును నెలకొల్పదలచి వైదికకర్మకాండలను, ఆశ్రమ చతుష్టయ మర్యాదలను లక్ష్యములుగగైకొని కులభేదములు పాటింపక హిందువుల నందరిని యుజనపరుల గావింప యత్నించెను. దక్షిణాదిన యింతటి మతోద్ధారకులు బయలికలేదు. కొంత కాలము క్రైస్తవమత బోధలను ఆంగ్ల విద్యాప్రభావయును యందికొని పదువనేర్చినవారలెల్ల తమ తాతల పూర్వారములను మరచి కర్మవిహీనులై జ్ఞాన దూకులై, ఉదయకాఫీలు, కచేరీ బచాయిలు తక్కువేరొందు యుపాసన నియమమేరగకుండిరి. ఇంతలో మహాబ్లైజ్జుల కర్మలు ఆల్కాటు, ఆనిబిసెంటుల దివ్యజ్ఞానప్రభోధములు వ్యాపింపదొడగెను. భారతీయుల వేదశాస్త్రపురాణములందు గౌరవ మెల్లరకును చచ్చిపోయెను. తమ సాంప్రదాయముం దవిశ్వాసమేర్పడెను. సమస్తవిషయములందు పాశ్చాత్యసాంఘిక మర్యాదలే, విజ్ఞానప్రదీపికలే మ్యాదర్శకములుగ దొరుకుచుండెను. భారతీయ సభ్యతానిర్మూలనమునకు కావలసిన పరిస్థితులన్నియు నేర్పడినవి, ఆశ్రమ మర్యాదలంతరించినవి. కులక్షయమారంభించినది. సనాతనధర్మములు నశించినవి. హిందూమతము కుండుదు ప్రేమతో పెల్లెలి నేలకూలెడి నదీనవిద్యా ప్రభంజనవాతోత్పత

మేర్పడినది. స్వధర్మముల మరచి నిరసించి యభీష్ట దేవతల
తిరస్కరించి భయావహంబగు పరధర్మముల బ్రజలందరు
స్వీకరింప మొదలిడిరి. అప్పుడు “తదాత్మానం సృజామ్య
హం” అను వాగ్దాన మనుసరించి వేదపురుషుల తపస్సిద్ధి
రామకృష్ణ పరమహంస రూపమున నవతరించినది. ఈయోగి
సత్రముని దివ్యోపదేశములను వెదజల్లుప్రచారక సాధనంబుగ
క్రియవేకానందు డునయించి తోడ్పడెను. రామకృష్ణ పరమ
హంసచే నుపదేశింపబడి వివేకానందునిచే దిశాంతముల వ్యా
పింప జేయబడిన సూత్రార్థములే నవీన భారతజాతీయోద్యమ
మునకు పాడులై, బీజములై యుపచరించినవి. రామ
కృష్ణనిమిత్తము, కులాచారములను, వర్ణవివక్షతను ఖండించ
లేడు. కాని బ్రహ్మసామాజికులు, ఆర్యసామాజికులు, దివ్య
జ్ఞానప్రబోధకులు, ప్రారంభించిన సంఘసంస్కరణ ప్రణాళికను
తిరస్కరించలేదు. రామకృష్ణ పరమహంస మునకు
నొకడు. మంత్రివేత్త, యుగకర్త, మహాత్ముడు. మహా
కాలవశమున నరుదెంచు భావపరంపరలను, ఆచార విధిము
లను నవ్యవిద్యా విలాసములను, మార్కొన యత్నించకుండ
నదివరకు హిందూమత సంరక్షణార్థము జరుగుచుండిన వివిధ
ప్రయత్నముల యంతరార్థమును గమనించి వానినన్నిటి నేక
ముఖములనుగూర్చి ముఖ్యాంశములను జేటపరచెను. “నీవే
మో నీవు తెలుసుకో—నీస్వజాతీయ సంప్రదాయములందును
ఆత్మీయపౌరుషమునందును గౌరవాదరములు గలిగి వర్తింపుము.
నీస్వధర్మా చరణమువలన నీవు తరింపగలవుగాని ఐహికా
ముష్మిక సంపత్తి బడయగలవుగాని పరధర్మమాశ్రయించి

యెన్నటికిని యెందునను మిన్నగాజాలవు. — భారతీయులకు లోకకాధ్యాత్మిక విజయమొనగూర్చినది భారతీయ సాంప్రదాయమే. అందలి భక్తివిశేషమే. దాని నాచరించుటయే". ఇవియే రామకృష్ణ వివేకానందులు నాటిన జాతీయ భావబీజములు. వివేకానందుని దీప్తిజయము వీరి భావములకు మరింత ప్రోద్బల మేర్పరచినది. స్వసాంప్రదాయ విస్తరణముచే స్వదేశతారాధనముచే నైహికాముష్మిక ఫల సిద్ధిగలుగునను ధర్మమును, మహామంత్రమును పీఠపఠేశించిరి. భారతీయుల ఆచారవ్యవహారములు కాలస్వభావమునంటి నడచుచున్నను, హిందూమతము ప్రాచీన యజ్ఞపథ్యములకును వర్ణవివక్షతకును కడుంగడు దూరమై పోవుచున్నను, రామకృష్ణ వివేకానందుల యుపదేశప్రభావముచే నాత్మగౌరవము, స్వీయ సంక్రదాయములందు విశ్వాసము ఆత్మశక్తిచే విజయమొందెడి కార్యక్రమము యిరువదియవ శతాబ్దపు భారతీయాదర్శములుగ నేర్పడినవి. ఇందుకుతోడు అంగ్ల ప్రభువుల యుద్దేశ్యములందును, అంగ్లవిద్యల యుపయోగమందును నమ్మకము తప్పిపోయినది. మరిల భారతరామాయణాదులందు ప్రశంసింపబడిన మహాపురుషులు, భీష్మాదుల కృష్ణకర్ణాదులు మనకు జీవితమర్యాదలను సూచించు లక్ష్యములైరి. స్వదేశవస్తువలనే యుపయోగింపవలెననెడి యభిమాన మేర్పడినది. జాతీయమర్యాదల నాశ్రయించిన విద్యాప్రణాళికలే యాదరణీయములైనవి. అజుతాచిత్రమై యులే యనుసరణీయములైనవి. కలిజాడ్య భేషజంబుగ నూతాదులచే నాదేశింపబడిన భక్తిప్రళంసలే తారక సాధనము

